

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ **pro střední školy** ■ ■ ■ ■

LITERATURA V KOSTCE

Marie Sochrová

FRAGMENT

Marie Sochrová
Literatura v kostce pro SŠ

Text Marie Sochrová
Ilustrace Milada Housková, Pavel Kantorek, Jiřina Lockerová
Obálka a grafická úprava Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová
Odpovědná redaktorka Romana Homonická
Technická redaktorka Alena Suchánková
Vydalo Nakladatelství Fragment, Rádiová 1122/1, Praha 10,
jako svou 1091. publikaci.
Druhý dotisk 2. vydání, 2009
Sazbu zhotovil Fragment DTP s. r. o.
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Copyright © Fragment, 2007
Text © Marie Sochrová, 2007
Illustrations © Milada Housková, Pavel Kantorek, Jiřina Lockerová, 2007
Typo and cover © Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová, 2007

Učebnice, odborná literatura / Středoškolská výuka / Opakování, souhrny /
Edice Maturita v kostce

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí
být rozšiřována bez písemného souhlasu majitelů práv.

Kontaktní adresa: Rádiová 1, 102 27 Praha 10 – Hostivař
e-mail: fragment@fragment.cz
<http://www.fragment.cz>

ISBN 978-80-253-0652-9 (2. vydání, 2008)
ISBN 978-80-253-0185-2 (1. vydání, 2007)

OBSAH

ÚVOD	4
ZÁKLADY TEORIE LITERATURY	5
VÝVOJ LITERATURY	16
Počátky slovesného umění. Ústní lidová slovesnost. Písmo	16
STAROVĚKÁ LITERATURA	18
Orientální literatury	18
Antická literatura – řecká a římská	20
STŘEDOVĚKÁ LITERATURA	26
Orientální literatury	26
Literatura předkolumbovské Ameriky	26
Evropské literatury středověku	27
Počátky písemnictví v českých zemích	28
RENESEANCE A HUMANISMUS	34
Evropská renesance	34
Humanismus v Čechách	37
BAROKO	39
Evropské baroko	39
Česká pobělohorská literatura	40
KLASICISMUS, OSVÍCENSTVÍ, PREROMANTISMUS (SENTIMENTALISMUS)	43
ROMANTISMUS V SVĚTOVÉ LITERATUŘE	48
ČESKÉ NÁRODNÍ OBROZENÍ A LITERATURA	54
Etapy, významné osobnosti, český romantismus, počátky českého realismu	54
REALISMUS A NATURALISMUS	63
Realismus v světové literatuře	63
Česká literatura 2. poloviny 19. století – generace májovců, generace ruchovsko-lumírovská; poezie, próza, drama, literární kritika	68
LITERATURA KONCE 19. A POČÁTKU 20. STOLETÍ	79
Moderní světová literatura	80
Česká literární moderna	82
Česká literatura na přelomu 19. a 20. století; generace tzv. buřičů	86
LITERATURA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ	91
Světová literatura 1. poloviny 20. století – poezie	92
Česká literatura 1. poloviny 20. století – poezie	96
Světová literatura 1. poloviny 20. století – próza a drama	108
Česká literatura 1. poloviny 20. století – próza	117
České drama 1. poloviny 20. století	127
Česká literární věda a kritika přelomu století a 1. poloviny 20. století	130
LITERATURA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ	131
Světová literatura 2. poloviny 20. století	131
Česká literatura 2. poloviny 20. století	142
REJSTŘÍK JMEN AUTORŮ A NÁZVŮ ANONYMNÍCH DĚL	168
REJSTŘÍK ZÁKLADNÍCH LITERÁRNÍCH POJMŮ	175

Úvod

Učebnice **Literatura v kostce** podává kompletní přehled středoškolského učiva české literatury v souvislosti s vývojovými tendencemi světové literatury od počátku po současnost, zachycuje vývoj literárních směrů a skupin, uvádí hodnocení významných děl a autorů i stručně vývoj literární kritiky a literární vědy. V úvodu kapitol je vždy charakteristika společensko-historických událostí pro pochopení podmínek a širších souvislostí, v nichž se literatura vyvíjela.

Náročnost a rozsah textu **odpovídá Katalogu cílových požadavků k společné části maturitní zkoušky** i požadavkům pro přijímací zkoušky na vysoké školy.

Cílem je utřídění, přehlednost, systemizace poznatků a snadná orientace v literatuře. Získávání vědomostí je usnadněno i díky novému grafickému řešení publikace, přehlednému a barevně členěnému textu. Vzhledem k značnému množství hodnotných literárních děl budou některé údaje nad rámec učebních požadavků sloužit třeba jen k základní orientaci studentů, aby informace byly ucelené. Není tedy třeba, aby studenti nebo čtenáři zvládli vše, co učebnice poskytuje, ale vybrali si podle vlastního uvážení a potřeby.

Výhodou publikace je forma konspektu či sešitového záznamu, který nahrazuje úmorné a časově náročné, podrobné školní zápisy studentů. Tím šetří čas pro konkrétní tvůrčí práci s literárním textem ve vyučovací hodině, pro četbu a poznávání i interpretaci literárních děl nebo ukázek v **Čítankách I., II., III. a IV.** k Literatuře v kostce.

Doplňkem příručky jsou pojmy **teorie literatury**, přehled literárních druhů a žánrů, výklad o struktuře literárního díla. Obrazový materiál, poznámkový aparát, odkazy a rejstříky (jmenný a věcný) orientaci v textu urychlí a usnadní.

Publikace je tedy užitečnou pomůckou

- pro běžnou školní výuku literatury jako zdroj vědomostí a zajímavostí a jako východisko k literárním interpretacím
- pro souhrnné opakování probrané látky
- pro přípravu k společné i školní části maturity
- pro přípravu k přijímací zkoušce na vysoké školy humanitního zaměření.

Mohou ji však využít i všichni čtenáři a zájemci o svět literatury.

Rozsáhlejší vědomosti lze získat v publikaci téže autorky **KOMPLETNÍ PŘEHLED české a světové LITERATURY**.

Hodně úspěchů při studiu přeje autorka a redakce

ZÁKLADY TEORIE LITERATURY

PODSTATA LITERATURY JAKO SOUČÁSTI UMĚNÍ

Umělecké dílo = forma mezilidské komunikace (vztah mezi umělcem a vnímatelem) a součást kultury

estetické ztvárnění skutečnosti (nejen kopie), **ozvláštnění** uměleckými prostředky

- vyjádření vztahu člověka ke skutečnosti + vliv na jeho smysly, rozum, city, podnět pro fantazii a rozumovou úvahu
- důraz na **originalitu**

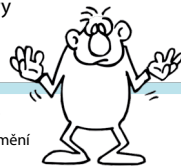
cíl – kultivace osobnosti prostřednictvím prožitků emocionálních, smyslových a racionálních

Literatura, písemnictví (z lat. *littera* = písmeno, *litterae* = písemné záznamy) = veškeré písemné záznamy, zvláště společensky významné

- **umělecká** (krásná, beletrie), zaměřená na estetický zážitek, např. román, povídka, báseň, divadelní hra ⇒ k pobavení, rozptýlení, úvahám o životě; skutečnost zachycena komplexně pomocí jazykových znaků a uměleckých obrazů
- **odborná** (vědecká – nauková a populárněnaučná), zaměřená na poznání, poučení, např. publikace technické, přírodovědné, učebnice, encyklopedie; obsahuje ověřitelné poznatky ⇒ věcnost a fakta
- **administrativní** (jednací), zaměřená na styk mezi institucemi a veřejností, např. vyhlášky, žádosti, zprávy, dotazníky, předpisy, nebo právní dokumenty, např. zákony, usnesení, ústava apod.
- **publicistická** (zvl. v novinách a časopisech), zaměřená nejen na informace, ale i subjektivní hodnocení ⇒ vede k zamyšlení, tříbení názorů, např. reportáž, zpravodajství
- **náboženská** (liturgická) obsahuje těžko ověřitelné poznatky ⇒ víra v existenci bytosti ovlivňující jednání a život, např. modlitební texty

vysvětlivka

Estetika (z řec. *aisthētika* = smyslově vnímané)
– filozofická disciplína o krásnu jako základu umění

Výrazový prostředek literárního díla = **jazyk**, jeho neomezené možnosti zvukové, grafické, lexikální, gramatické, kompoziční; má nejen funkci **komunikativní** a **sdělenou** (informace), ale i funkci zvláštní, **estetickou** (poutavé, neotřelé jazykové prostředky, působící nově)

VÝZNAM, FUNKCE UMĚLECKÉ LITERATURY

- **estetická funkce** = základní funkce krásné literatury; tlumočí určité pojetí krásy, vzbuzuje pocit krásy
- **citový vliv** = smyslové obohacení
- **informativní funkce** = vzdělávací, poznávací, rozvoj schopnosti myšlení a vyjadřování (dominantní je v odborné literatuře)
- **formativní funkce** = výchovná, pomáhá vytvářet morální a estetické hodnoty = zpětné působení literatury na život (dominantní je v publicistice)
- **společenská funkce** = upozorňuje na závažné společenské problémy, zachycuje mezilidské vztahy, varuje před nebezpečím apod.
- **zábavná funkce**, oddychová – poskytuje pobavení, uvolnění, zklidnění

VNITŘNÍ ČLENĚNÍ UMĚLECKÉ LITERATURY

- **ústní lidová slovesnost** – vznikla dříve než psaná literatura, např. písně, pohádky, pověsti, přísloví, hádanky
- **umělá literatura** – písemné texty konkrétních autorů (proza, poezie, dramata)

Podle vztahu k určitému společenství

- **světová literatura** – umělecky nejhodnotnější díla národních literatur
- **národní literatura** – díla jednoho národního společenství; kritériem není jazyk, kterým jsou psána, ale příslušnost autora k určitému národu
- **regionální literatura** – díla autorů pocházejících z určité oblasti, regionu, nebo tam působících

Literatura jako zábavná četba

- **humoristická** – v popředí komické situace, např. *Zdeněk Jirotka*, *Saturnin*
- **dobrodružná** – s dramatickým dějem, napětím, např. *Alexandre Dumas st.*, *Tři mušketýři*, *Daniel Defoe*, *Robinson Crusoe*
- **detektivní** – základní motiv zločinu, vraždy s řešením záhady, např. *A. C. Doyle*, *Ed McBain* aj.
- **horor** – hrůzostrašné příběhy, vyvolávající strach; tajemné prostředí, magické chvíle, např. *R. L. Stevenson*, *Podivný případ doktora Jekylla a pana Hyda*, *Stephen King* aj.
- **fantasy literatura** – druh fantastické literatury; nadpřirozené jevy, pomyslné světy, bájná a pohádková atmosféra, např. *John Ronald Reuel Tolkien*
- **utopie** – druh fantastické literatury, obraz ideální spravedlivé společnosti, např. *Thomaso Campanella*, *Sluneční stát*
- **science-fiction** (sci-fi, vědeckofantastická literatura) – příběhy zobrazují dosud nepoznanou realitu, fiktivní budoucnost
⇒ stinné stránky technického pokroku a varování, např. *Ray Bradbury*, *Arthur C. Clarke*

VĚDA O LITERATUŘE

- **literární teorie** – o podstatě literatury, o obecných zákonitostech vzniku literárního díla, o jeho struktuře, literárních druzích, žánrech, útvech, o uměleckých prostředcích
- **literární historie** – o vývoji a proměnách literatury, o významu děl, o tvorbě jednotlivých autorů
- **literární kritika** = analýza + hodnocení a informace, výklady a rozborů děl

PRÓZA A POEZIE

Próza (z lat. *prōsa ōrātiō* = řeč „stále postupující“, tj. nedělená do veršů, řeč nevázaná)

- v popředí je **syntaktické** členění promluvy, logická stavba vět, obvyklá intonace, gramatická pravidla; připomíná přirozenou formu běžné řeči
- základní stavební jednotka = **věta** zapisovaná do řádek; typické pro vyprávění nebo v dramatu, pro vypravěče a postavy; text členěn do odstavců, kapitol
- prózu nelze ztotožňovat s epikou (epika může být prozaická i veršovaná)

Poezie (z řec. *poiésis* = tvorba, básnictví tzv. řeč „vázaná“)

- v popředí je **rytmickomelodické** členění promluvy a zvláštní grafické uspořádání textu
- psána **ve verších**, které se sdružují do slok (strof)

FORMÁLNÍ VÝSTAVBA VERŠE

Verš

- základní stavební jednotka (zvuková, rytmická, významová i syntaktická), jeden řádek básně
- obvykle shodný s větou (syntaktickou jednotkou)
- **přesah, enjambement** [ánžámbmán] – věta přesahuje do následujícího verše, např. *Někde v noci mezi topoly / zvoní zvonky, křupe koní klus.* (Hora)
- **verš pravidelný** (tradiční, vázaný) – výraznost textu způsobena rytmem, příp. rýmem ⇒ pravidelnost, opakování důrazů (přízvučných a nepřízvučných nebo dlouhých a krátkých slabik)

- **verš volný** – má minimum prvků metrického impulsu, odlišuje se graficky – rozdílná délka veršů, rýmy bývají nepravidelné, někdy verš nerýmovaný i bez interpunkce
- **verš bezrozměrný** (asylabický) – o nestejném počtu slabik (asymetričnost), blíží se próze; např. v *Dalimilově kronice*

Sloka (strofa) = skupina veršů, celek spjatý rytmicky, rýmově, zpravidla i obsahově; ze strof vzniká báseň × báseň stichická – verše bez strofického členění, tj. v nepřetržitém sledu

Refrén = opakování verše (veršů) na konci sloky

Některé ustálené **strofické útvary**:

- **sonet (znělka)** – 14veršová lyrická báseň (4+4+3+3);
1. kvartet je teze, myšlenka, 2. kvartet antiteze nebo variace, rozvíjení myšlenky, dvě terceta = syntéza, pointa; častý rýmový vzorec *abba, abba, cac, ede* nebo variace u tercet
- **balada francouzská (villonská)** – lyrická skladba s třemi strofami (7 – 12 veršů), závěrečným posláním (4 – 6 veršů) a vždy opakováním posledním veršem (refrén);
autoři:

F. Villon, J. Vrchlický, V. Nezval aj.

Z dalších západoevropských forem: **balata, tercína, rondó, madrigal, rondel, rispet, ritornel, sestina** aj.

vysvětlivka

z franc. *refrain* = opakování

z it. *sonetto* = jemný zvuk, malá skladba

odkaz

Viz např. L. Pavera, F. Všetická, Lexikon literárních pojmů, Olomouc 2002

RYTMUS

metrum = zcela pravidelný, ideální rytmus, zobecněné schéma, rytmický vzorec

rytmus = konkrétní, reálné naplnění metra; vzniká pravidelným opakováním týchž či podobných zvukových prvků v rámci verše (veršů)

stopa = nejmenší rytmická jednotka vázaného verše; skládá se z **dob těžkých** (teze), v češtině slabik přízvučných, a **lehkých** (arze), v češtině slabik nepřízvučných

Druhy stop

sestupné:

trochej (dvojslabičná), 1 doba těžká, 1 doba lehká — u

Velké, širé, rodné lány (Sládek)

|—u|—u|— u|—u|

daktyl (trojslabičná), 1 doba těžká, 2 doby lehké — uu

Stříhali dohola malého chlapečka (Kainar)

|—uu|—uu|— uu| — u u |

daktylostrochejský verš (střídání daktylské a trochejské stopy)

Letní ty noci zářivá (Neruda)

|—uu|—u|—uu|

vzestupná:

jamb (dvojslabičná), 1 doba lehká, 1 doba těžká u—

Byl pozdní večer, první máj (Mácha)

|u — |u—|u — |u — |

zapamatuj si

Značky:

— slabika dlouhá (u časomíry), slabika přízvučná

u slabika krátká (u časomíry), slabika nepřízvučná

PROZODICKÉ (VERSIFIKAČNÍ) SYSTÉMY

Prozódie = součást versologie, zkoumá zvukové vlastnosti verše, zvl. rytmus

- 1) **Sylabický systém** (slabičný) – rytmus založen na **shodném počtu slabik** ve verši, např. v *staročeské lyrice, české lidové písni* apod., např. *Slyšte, staří, i vy, děti, / co já vám chci pověděti.*

vysvětlivka

Z řec. *prosódia* = nauka o rytmu; *syllabé* = slabika;
tónos = přízvuk, protažení

Legenda o sv. Prokopu

- 2) **Tónický systém** (přizvučný) – rytmus založen na **shodném** nebo pravidelně proměnlivém **počtu těžkých dob** (přizvučných slabik) ve verši (bez ohledu na počet nepřizvučných slabik), např. v *poezii starogermánské, v ruské hrdinské epice*, v *Čelakovského Ohlasu písní ruských*
- 3) **Sylabotónický systém** (slabičně-přizvučný) – rytmus založen na **pravidelném počtu slabik** a na **pravidelném střídání přizvučných a nepřizvučných slabik**; převažuje v české poezii
- 4) **Časoměrný systém** – rytmus založen na **pravidelném střídání dlouhých a krátkých slabik**, např. v antické literatuře (*homérský epos*), v *Předzpěvu Kollárovy Slávy dcery*

mora (lat. doba) = základní doba, délka krátké slabiky; dlouhá slabika je vyslovována na dvě tyto doby

Nejznámější typy časoměrného verše:

hexametr – 6stopý verš z daktylů a spondejů

pentametr – 5stopý verš vznikl zkrácením hexametru;

2 daktyly a třetí neúplná stopa; uprostřed verše – **rozluka**

(dierexe); spojením hexametru s pentametrem vzniká

elegické distichon (dvoeverš), např.

Aj, zde leží zem ta, před okem mým slzy ronícím,

|— u u |— —|— u u |— —|— u u |— —|

někdy kolébka, nyní národu mého rakev...

|— u u |— u u |— u u |— u u |— u u |— u |

(Kollár)

vysvětlivka

Krátká slabika = slabika s krátkou samohláskou

Dlouhá slabika:

přirozeně – s dlouhou samohláskou nebo dvojhláskou

polohou – po samohláске následují dvě souhlásky

Jiné typy ustálených veršů:

alexandrin = 12 – 13slabičný jambický verš se závaznou rozlukou po šesté slabice; v rytířském eposu *Alexandreis*, ve fr. *chanson de geste*, ve fr. *klasicistní poezii*

blankvers = 5stopý jambický verš bez rýmů a strof, např. v *dramatech Shakespearových*

RÝM

= zvuková shoda na konci veršů (kromě shodných samohlásek aspoň jedna souhláska – lány – strany) na rozdíl od

asonance = souznění – zvuková shoda jen koncové samohlásky – parohy – do vody

Rýmová schémata:

- 1) rým **sdrůžený** – rýmují se sousedící verše *a a b b c c...*

Naše životy jsou truchlivé jak pláč / jednou k večeru šel z herny mladý hráč / venku sněžilo nad monstrancemi barů / vzduch byl vlhký neboť chýlilo se k jaru

(Nezval)

- 2) rým **obkročný** – rýmuje se první verš se čtvrtým a druhý se třetím *a b b a*

Co z nás Slávů bude o sto roků? / Cože bude z celé Evropy? / Slávský život na vzor potopy / rozšíří svých všudy meze kroků.

(Kollár)

- 3) rým **střídavý** – rýmují se dva liché a dva sudé verše *a b a b*

Dvacet lůžek stojí v síni, / na nich dvacet nemocných, / na tvářích horečné jíní / a na rukou padlý sníh.

(Walker)

- 4) rým **přerývaný** – rýmují se jen některé verše *a b c b*
Konečně vyběhla z brány / ta dívka medodechá, / já vidím, jak letí jí šatičky, / jak do mého objetí spěchá.
 (Neruda)
- 5) rým **postupný** – rýmují se vzdálenější verše *a b c a b c*
Lunou omítlá jsi nahé zdi, / vesnice spí, jenom ticho vane / a korunou lip na náš práh / teskně zašuměla souhvězdí /
jak rubáše navždy odkládané / mrtvými, kteří dnes vejdou v prach.
 (Hrubín)
- 6) rým **tirádový** – rýmuje se několik následujících veršů jedním rýmem nebo verše celé básně *a a a a*
Slípka opustí můj hřád / Koně začnou v stáji ržát / Kamna hřát / Stuhly vlát
 (Nezval)

LITERÁRNÍ DRUHY A ŽÁNRY

Epika – o skutečnosti vypravuje ⇒ dějovost, příběh rozvíjen vypravěčem a postavami

Lyrika – zachycuje skutečnost v jedinečném okamžiku + stav nitra mluvčího (dojmy, city, nálady autora = **lyrický subjekt**) ⇒ nedějovost; převaha verše (výjimečně lyrická próza); jazyk ozvláštněn obrazovými prostředky (figury, tropy), význam rytmu, rýmu, intonace; lyrika duchovní, milostná, intimní, přírodní, sociální, politická, reflexivní (úvahová) aj.

Drama – skutečnost, příběh se předvádí na jevišti - převaha přímých promluv postav (dialog, monolog) + scénické a režijní poznámky; **výstavba děje**: v antice závazná jednotka místa, času a děje (*Aristotelés*, později *klasicisté*), v novější době pětistupňové schéma: **expozice** (úvod, výchozí situace), **kolize** (zápleтка, konflikt postav), **krize** (vyvrcholení, růst napětí), **peripetie** (obrat v ději), **katastrofa** (rozuzlení, vyřešení konfliktu – původně jen tragické, v antice zásah boha – *deus ex machina*, pak i šťastné – happy end)

části hry: dějství (jednání, akty – začínají a končí pohybem opony) – často 3, 5 nebo jednoaktovky, dále **výstupy** (změna počtu postav na scéně), **obrazy** (změna místa děje, scény)

EPICKÉ ŽÁNROVÉ FORMY

1) **Malá epika**, např.

- **anekdota** – humorný minipříběh s nečekanou pointou; šíří se ústně ⇒ zesměšnění nějakého jevu, osoby
- **bajka** – krátký alegorický příběh (veršem i prózou); zvířata nebo zosobněné věci jednají jako lidé; cíl didaktický (mravní ponaučení), např. *Ezop*, *La Fontaine*, *Krylov*
- **hádanka** – zašifrovaná sdělení; určena k zábavě, k rozluštění

2) **Střední epika**, např.

- **mýtus, báje** – pokus o výklad řádu světa, o historii bohů, o vzniku člověka, o přírodních jevech; **mytologie** – soubor mýtů určitého společenství, národa
- **legenda** (z lat. „co má být čteno“) – o životě, skutcích, zázracích a mučednické smrti církevních světců (veršem i prózou), např. *Legenda o sv. Prokopu*; tzv. **život** – autentické vyprávění o životě světce, např. staroslověnský *Život Konstantinův*
- **evangelium** – životopisný žánr, o Ježíšově životě, působení, umučení a zmrtvýchvstání; evangelisté *Marek*, *Matouš*, *Lukáš*, *Jan*
- **apokryf** – původně biblické texty církví neuznané za pravé a nezařazené do bible; dnes literární text zpracovávající známý motiv, ale nově, často i parodicky, např. *Karel Čapek*, *Kniha apokryfů*
- **pověst** – vyprávění lidového původu, má konkrétní, pravdivé historické jádro (událost se váže k určité osobě, místu, stavbě) + fantazie; např. místní, historická, heraldická aj.
- **pohádka** – žánr lidové slovesnosti, děj nepravděpodobný, nereálný; hrdina překonává překážky; zásahy nadpřirozených bytostí, dobro vítězí nad zlem

vysvětlivka

Z řeč. *epikós* = dějový, výpravný, *lyrikós* = lyrový,
lyrika melé = lyrou doprovázené verše, *dráma* = čin,
 jednání, skutek

- **bohatýrský zpěv (bylina)** – událost, čin ruského bohatýra (napravuje křivdy, např. *bohatýr Muromec*) a **hrdinský junácký zpěv**, zvl. jihoslovanský (např. o *kralevisi Markovi*)
 - **povídka** – kratší příběh s poutavou zápletkou, jednoduchý děj (umění zkratky, charakteristiky a popisu, paradoxu)
 - **novela** – příběh soustředěný na jednu událost, epizodu, bez vedlejších dějových linií; neměnné charaktery postav; sevřený děj, překvapivý závěr
 - **romaneto** – žánrová varianta novely, novela s tajemstvím, zdánlivě nadpřirozené jevy logicky vysvětleny (*Jakub Arbes*)
- 3) **Velká epika**, např.
- **epos** – rozsáhlé chronologické vypravování (obvykle veršem), obšírné popisy, jedna nebo několik ústředních postav, např. *epos hrdinský (homérský)*, *rytiřský (dvorský)*, *historický*, *duchovní*, *zvířecí* aj.
 - **román** – rozsáhlý příběh psaný prózou, hlavní a vedlejší dějové linie, epizody, mnoho postav (vyvíjejí se); do děje vstupuje vyprávěč
 - **kronika** – chronologický záznam historických událostí (veršem i prózou), většinou bez hodnocení a souvislostí; **letopisy (anály)** zaznamenávají události podle letopočtu

LYRICKÉ ŽÁNROVÉ FORMY

- **pišeň** (popěvek) – prostá, zpěvná báseň (lidová nebo umělá), spojená s hudbou, např. *pišeň milostná*, *dětská (ukolébavka)*, *vojenská*, *pracovní*, *pijácká*, v pololidové tvorbě *pišeň kramářská (jarmareční)*
- **óda** – oslavná báseň zaměřená na obecná témata (láska, vlast, příroda aj.), patos
- **elegie** (žalozpěv) – vyjadřuje smutek
- **epitaf** – nápis na hrob; krátce o životě zesnulého, vzkaz živým
- **satira** – báseň s kritickým postojem ke skutečnosti; výsměch, ironie
- **epigram** – krátká, satiricky útočná báseň s ostrou pointou; o negativních společenských jevech; původně nápis na hrobě, pomníku nebo dárku ⇒ oslavný verš
- **pásmo** (zone) – polytematická báseň, volné přiřazování (asociace) představ a obrazů, sled pocitů, dojmů; mnohovýznamovost, mnohopohledovost; zdánlivě narušená logická stavba básně ⇒ dynamický obraz společnosti

zapamatuj si

Vznik pásma spojen s tvorbou Guillauma Apollinaira

LYRICKOEPICKÉ ŽÁNROVÉ FORMY

na pomezí lyriky a epiky (děj + lyrické prvky)

- **balada** – vážná veršovaná skladba, pochmurný děj, tragický závěr; marný zápas člověka s přírodními nebo společenskými silami; rychlý dramatický spád, sevřenost, úsečnost výpovědi, dialogy
- **romance** – skladba optimistického rázu, často s milostnou tematikou a radostnou atmosférou, opak balady – smírné pojetí konfliktu; původně španělská píseň, opěvující hrdinské ctnosti bojovníků s Maury
- **poema** (básnická povídka) – rozsáhlá báseň s dějem jen naznačeným, v popředí city, dojmy, nálady a úvahy autora, události ze života jednotlivce

zapamatuj si

Původně žánr lidové slovesnosti (*Osiřelo dítě*) i psané literatury (*K. J. Erben*)

Balada **klasická** **fantastická** (člověk × nadpřirozená bytost) × **etická** (s mravním zákonem) × **sociální** (nositel tragičnosti = společenská situace, nespravedlnost, křivda)
Balada **lidová** (anonymní autor) × **umělá** (jméno autora známe)

DRAMATICKÉ ŽÁNROVÉ FORMY

- **tragédie** – hra s vážným dějem, nerovný zápas hlavního hrdiny ⇒ neúspěch, smrt (podléhá přesile nepřítelů), ale morální vítězství

- **komedie** (veselohra) – komický obraz zápasu s nedostatky (pojetí satirické nebo humoristické)
- **činohra** (drama v užším slova smyslu) – novodobý útvar s prvky komedie i tragédie, v popředí charakter hrdinů; tematická pestrost, vážné spory mezi postavami, společenské problémy + autorovo pojetí, psychologická kresba postav

ŽÁNROVÉ FORMY LITERATURY FAKTU A PUBLICISTIKY

- **umělecká reportáž** – původně informace + hodnocení s působivými jazykovými prostředky; očitě svědectví autora, subjektivita, autentičnost, pravdivost
- **fejton** – kratší publicisticko-umělecký úvahový útvar (smíšený styl), časově zajímavý námět, poutavost a vtipnost zpracování; tištěn na dolní části novinové stránky – pod čarou (např. J. Neruda, K. Čapek aj.)
- **esej** – pojednává originálním způsobem o zajímavých otázkách literárních, kulturních, filozofických, společenských; subjektivnost autora (osobní pojetí), otevřenost, poznávací účel + bohatství jazyka; zakladatel eseje Michel de Montaigne, z českých esejistů F. X. Šalda, K. Čapek aj.

STRUKTURA LITERÁRNÍHO DÍLA

má 3 složky: jazykovou, tematickou a kompoziční

Vrstva jazykové stylistická

sdělná a estetická funkce jazyka, individuální styl autora

- 1) **Útvary jazyka:** základní zdroj pro beletrii = **spisovný jazyk**, vedle toho i **nespisovné** jazykové prostředky: **obecná čeština, nářečí** (dialekt), **slang, argot**, zvl. v pří-
mé řeči postav
- 2) **Stylové rozvrstvení slovní zásoby:** vedle slov **stylově neutrálních** mají estetickou funkci i slova **stylově zabarvená** (**příznaková**), např. *neologismy, archaismy, historismy, poetismy* aj.
- 3) **Textové slohové postupy:** vyprávěcí, popisný, charakterizační, výkladový, úvahový
- 4) **Syntaktické prostředky:** různé druhy vět, vyjadřování slovesné, jmenné, neobvyklý slovosled (inverze), souřadnost a podřadnost
- 5) **Zvukové prostředky:**
 - **rytmus, rým, asonance**, viz str. 7, 8
 - **eufonie** (libozvuk) – příjemné uspořádání zvuků v projevu, estetická působivost x záměrná **kakofonie** (nelibozvuk-
nost)
 - **zvukosled (onomatopoeie)** = napodobení zvuku slovy, např. *řinčí řetězů hřmot* (Mácha), *zvoní, zvoní zrazy zvon* (Halas);
zvukomalebná citoslovce: *na chalupu: klop, klop, klop!* (Erben)
 - **paronomázie** = nahromadění slov odvozených od téhož kmene, např. *rejděte rejdívý rej* (v+w); *Slavme slavně slávu
Slávů slavných* (Kollár)
- 6) **Grafické prostředky:**
 - estetické působení jazyka v psané podobě: verš, strofa, typy písma, interpunkce
 - básně – obrazy (**kaligramy**) – Apollinaire
 - **akrostich** = báseň, v níž začáteční nebo koncová písmena (slabiky) dávají (svisle) slovo (větu), nejčastěji jméno
člověka, jemuž je báseň věnována
- 7) **Pojmenování obrazná – tropy**
 - **epiteton (básnický přívlastek)** – blíže určuje, popisuje, přibližuje zobrazovanou skutečnost vyjádřenou podstat-
ným jménem; epiteton **constans** (stálé) – označuje vlastnost očekávanou, opakovanou u téhož jména: *hloupý
Honza, širé pole, rychlonohý Achilleus* (Homér); epiteton **ornans** (zdobné) – vyjadřuje citové, subjektivní hodnocení:
růžový večer (Mácha), *stříbrný vítr* (Šrámek), *něžná záře* (Neumann)

odkaz

Viz Český jazyk v kostce, kapitoly

Útvary národního jazyka,

Stylové rozvrstvení jazykových a syntaktických prostředků,

Slohové postupy a útvary

- **přirovnání (příklad)** = pojmenování upozorňující na vzájemnou podobu věcí, jevů; přirovnávají se vlastnosti (*bílý jako sníh*)
spojovací výrazy: jak, jako, jakoby, než (*rychlejší než já*), ani (*nemá soli, ani co by se za nehet vešlo*), co (*slzy co perly*);
 přirovnání 2. pádem (*rychlejší tebe*), 7. pádem (*myšlenka se pírkem chvěla* – Neruda)
- **metafora** = zkoncentrované přirovnání, přenesení významu ze slova výchozího na cílové **na základě podobnosti**
 - **klasická metafora** – *vodotrysk noci* (Nezval), *v mrazivé chýši tam ptáčka zbyla* = děti (Bezruč), *úl hvězd* (Hrubín)
 - **personifikace** (zosobnění) – lidské vlastnosti a činy se přenášejí na neživé objekty: *stromy šeptaly, Vánoce klepou na dveře*
 - **synestézie** (smíšení počitků) – přenesení významu **na základě záměny smyslových vjemů**:
sladká slova, cítit hudbu, namalovat verš
- **metonymie** = přenesení významu **na základě věcné souvislosti**, např. *vypít sklenici vody, poslouchat Beethovena, Hrad reagoval okamžitě* = prezident
- **synekdocha** = druh metonymie, přenesení významu **na základě záměny části a celku** (souvislost kvantitativní), např. *co se ty ruce napracovaly, nepřekročí práh domu*
- **oxymóron** = spojení dvou **významově rozporných** tvrzení (výrazy se jakoby logicky vylučují, odporují si), např. *v tomto světle se zatmívám* (Bridel), *zbortěné harfy tón, ztrhané strůny zvuk* (Mácha) nebo v titulech děl: *Molièrův Zdravý nemocný, Baudelairovy Květy zla aj.*
- **alegorie** (jintaj) = obrazné vyjádření dějů, pojmů, založené na utajené paralelnosti (skrytý smysl ⇨ něco nemůže nebo nesmí být vyjádřeno přímo), např. *svět jako středověké město* v Komenského *Labyrintu*
- **symbol** = znak, který zastupuje obecný pojem; mnohoznačnost, např. *kříž* – symbol křesťanství, *kominík* – symbol štěstí
- **kontrast** (protiklad) = záměrné spojení protikladných slov a myšlenek; vyhocený paralelismus, např. *Na tváři lehký smích, / hluboký v srdci žal* (Mácha)
- **hyperbola** (nadsázka) = zveličení jevu, situace ⇨ růst expresivity textu: *Stokrát jsem tě prosila, na kolena klesla* (Erben)
- **litotes** = opak hyperboly, zjemnění výrazu, vyjádření kladu dvěma zápor, popření opačného významu: *...mne ona nemá nerada* (Villon)
- **eufemismus** = užití mírnějšího slova k označení nepříjemné představy, např. i opisem: *Až bude růst nade mnou tráva* (Bezruč)
- **dysfemismus** = vyjádření směřující k zápornému hodnocení: *den vraždí noc a noc zas vraždí den* (Shakespeare)
- **perifráze** = rozvedená synekdocha, vyjádření opisem, pomocí typických znaků
...vzpomínal ... na dvoumetrový svatební koláč, / z něhož by už brzy rád ochutnal (Holan)
- **ironie** = záměrné užití slova v opačném smyslu, jeden z prvků komična: *oslí uši právě dobře ke koruně sluší* (K. Havlíček Borovský); zesílená ironie = **sarkasmus** (kombinace humoru a kritiky): *...a tak dostal Halfar místo* (= hrob sebevraha) (Bezruč)

přečti si

A černě, E běl, I nach, O modř, U zeleň hlásek...
 (Rimbaud, báseň Samohlásky)

8) **Figury** – opakování nebo přesuny výrazových prostředků ⇨ zdůraznění

a) **zvukové** (opakování slov, slabik, hlásek)

- **aliterace** (náslovný rým) = opakování stejné hlásky na začátku sousedních slov (vět): *Plyne peníz po penízku* (středověká žákovská poezie)
- **anafora** = opakování slova (slov) **na začátku** veršů (vět), slok ⇨ pro důraz, východisko pro gradaci: *Na břehu řeky Svratky kvete rozrazil / na břehu řeky Svratky roste nízká tráva* (Nezval)
- **epifora** = opakování téhož slova (slov) **na konci** veršů (vět) ⇨ zdůraznění, rytimizace: *Co to máš na té tkaničce, / na krku na té tkaničce?* (Erben)
- **epanastrofa (palilogie)** = opakování téhož slova (slov) **na konci** předešlého verše (věty) a **na začátku** následujícího verše (věty) ⇨ zpomalování děje, zesílení detailu: *Střela ta se zaryla v bílá řadra, / v bílá řadra prvního Tatařína* (Čelakovský)

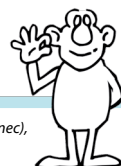
- **epizeuxis** – opakování téhož slova (slov) v jednom verši (větě) ⇒ zvýšení zvukové působivosti, akcentace významu slova, např. *Utichly továrny, utichly ulice* (Wolker); *Tam žádný – žádný – žádný cíl* (Mácha)
- b) **syntaktické** (týkající se spojovacích výrazů)
 - **asyndeton** = vynechání spojovacích výrazů ⇒ zhuštění sdělení: *Dělník je smrtelný, práce je živá* (Wolker) – chybí ale
 - **polysyndeton** – užití více spojovacích výrazů: *Je tráva vysoká a laskavá a vláhá* (Neumann)
- c) **slovosledné a syntaktickovýznamové** (odchytky od pravidelného slovosledu a opakování slovosledných nebo syntaktických schémat)
 - **inverze** = změna pořádku slov ⇒ zdůraznění příznakového místa (zvl. v próze), funkce rytmická nebo rýmová (v poezii): *Čas nový nové chce mít činy* (Neruda)
 - **anastrofa** = druh inverze, obrácení slovosledu dvouslovného spojení: *Noc šeredná se po předměstí sráží* (Zahradniček)
 - **paralelismus** – bohatě rozvinutý příměr; přirovnávané jevy položeny volně vedle sebe, např. *Eržika ptáček, Eržika rybka...* (Olbracht)
 - **antiteze** = rozvedené přirovnání protikladem
 výchozí motiv: *Vzav se tu odněkud kůň vyjíždí,*
 jeho popření: *on nevyjíždí*
 přirovnání, nový obraz: *on větrem letí* (Čelakovský) – tj. jako vítr
 - **gradace (stupňování)** = uspořádání slov podle jejich významu a účinku
 směrem vzestupným = **klímax** ... *kde je voda modravá a nebe modravé a hory modravější* (Nezval)
 směrem sestupným = **antiklímax** *Rozmarný zlatník listy vytepal / ze zlata, bronzu, ze zamžené mědi* (Toman)
- d) **eliptické** (vypouštění slov, částí vět z textu)
 - **elipsa** (výpustka) – vynechání části textu, kterou lze domyslet z kontextu
Malá, hnědá, tváře divé / pod plachetkou osoba; / o berličce, hnáty křivé, / hlas – vichřice podoba (Erben)
 - **apoziopeze** – nedokončená výpověď, ukončena pomlčkou nebo trojtečkou
Vysoký křik, / unášený steskem, bolestí, výčitkou: / „Co já jsem všechno... a proč?“ (Mikulášek)
- e) **myšlenkové, řečnické a hodnotící** (vyjadřují citové zaujetí mluvčího, ožívují text)
 - **apostrofa** = básnické oslovení neživého objektu
Čechy krásné, Čechy mé, / obraze rámu prastarého (Hrubín)
 - **řečnická otázka** – nevyžaduje odpověď
...smí si vzít sirotek do klínu drva, / co praviš, Maryčko Magdónova? (Bezruč)
 - **pleonasmus** – nadbytečné hromadění slov souznačných ⇒ k zpomalení výpovědi nebo k zvýraznění skutečnosti:
Po modrém blankytu bělavé páry hynou (Mácha)
 - **tautologie** – rozvedení téhož sdělení dvěma synonymními výrazy
Nevesely, truchlivý / jsou ty kraje vodní, / v poloutmě a polousvětle / mine tu den po dni (Erben)

Vrstva tematická a myšlenková

- 1) **Téma** = osobitě, zajímavě zpracovaný námět, souhrn jednotlivých motivů
- 2) **Motiv** – nejmenší tematický prvek
- 3) **Děj** = vše, co se odehrává v díle (typický pro epiku a drama); děj hlavní a vedlejší (odbočky)
- 4) **Čas: chronologický** – autor dodržuje časovou posloupnost
retrospektivní – návraty zpět, do minulosti
 reálný čas lze **zkracovat** (zrychlené tempo) nebo **zpomalovat** (retardovat) pomocí detailů, odboček, úvah
- 5) **Postava** – aktér; postava **hlavní** a **vedlejší**, **kladná** a **záporná**
 uvedena popisem a charakteristikou (přímo, nepřímo, srovnáním)
titulní postava – často uvedena v titulu (*Vančura, Pekař Jan Marhoul*)

zajímavost

Vedle lidí mohou v díle jednat zvířata (*Ferda mravenec*), věci (*Cinový voják*), abstraktní jevy a pojmy (*dobro, zlo, pýcha*), nadpřirozené bytosti (*drak, víla*)

literární typ – postava shrnující vlastnosti určité skupiny lidí týchž zkušeností, společenského postavení, charakteru (typ žárlivce – *Othello*, lakomce – *Harpagon*)

- 6) **Vypravěč** = mluvčí epického (někdy i dramatického) díla; obvykle se ztotožňuje s autorem, někdy s některou z postav
lyrický subjekt = mluvčí básnického díla

7) **Stylistické vypravěčské postupy**

- a) řečové **pásmo vypravěče** = promluvy vypravěče (většinou řeč autora) ⇒ užití minulého času; řečové **pásmo postav** (postav) = vlastní promluvy postavy ⇒ užití přímé řeči
b) **vyprávěcí způsoby**: **er-forma** – objektivní vypravěč (vypráví se v 3. osobě), **ich-forma** – subjektivní vypravěč (vypráví se v 1. osobě), osobní ladění
c) **druhy řeči** – vycházejí z počtu rozmlouvajících osob:
monolog (hovor jedné osoby), **dialog** (hovor dvou i více osob)
d) **formy řeči**

- **přímá řeč** – autorem doslovně citovaná řeč postav; uvozena uvozovací větou, označena uvozovkami; hovorová řeč, obecná čeština i nářečí
„Nastane doba plesů, pánové, noste fraky.“ (Hrabal)
- **nepřímá řeč** – reprodukce něčí výpovědi; promluva vypravěče uvedena hlavní větou, postavy promlouvají větou vedlejší (předmětnou)
Myslel, že se už nedočká.
- **nevlastní přímá řeč** – projev postavy vnímán skrze autora; shodná gramatická struktura s přímou řečí, ale graficky neoznačenou (bez uvozovek) ⇒ k vyjádření **vnitřního monologu**
Hordubal se dívá na ten rozžhavený kousek železa. Něco ti přinesu, Polano, něco do domácností. (K. Čapek)
- **polopřímá řeč** – postava promlouvá nepřímo, jakoby z odstupu, promluva není doslovný citát, projev uveden vypravěčem ⇒ gramaticky v 3. osobě, bez uvozovek
Ne, nemusí se bát, nejde služebně, slyšel jen, že má Eržika... nějaké kožešiny... (Olbracht)
- **smíšená řeč** – kombinace různých forem řeči

- 8) **Prostředí** = vnější svět, v kterém se rozvíjí děj a který obklopuje postavy
9) **Titul** = nadpis díla, první informace; má funkci uměleckou, estetickou, pojmenovací
10) **Autor** = tvůrce
- **anonym** (dílo neznámého autora)
 - **pseudonym** – krycí jméno autora, pod nímž zveřejňuje své dílo z různých důvodů, např. *Egon Bondy* = Zbyněk Fišer, *Karolína Světlá* = Johanka Rottová
 - **autorské šifry** – např. Nerudovy fejetony v novinách označovány Δ

zapamatuj si

incipit – vstupní věta textu, první informace, titul
totožný se začátkem díla (z lat. – začíná se)

dedikace – v čele knihy, věnování

motto – před začátkem vlastního textu díla; citát nebo výrok – určuje charakter následujícího textu, např. *Volím slovo prosté, / chci tu báji vypravovat / z úst jak lidu roste* (Neruda, k Baladám a romancím)

Vrstva kompoziční

= způsob řazení a spojení témat, uspořádání obsahových a jazykových složek ve vyšší celek

Prostředky kompoziční výstavby

- **v próze**: vnitřní členění – **věta, odstavec, kapitola**
 - **cyklus** – soubor samostatných děl, vyšší celek s týmž záměrem autora, např. *Páralova černá a bílá pentalogie*
 - **montáž** – celek vzniká sestavováním částí jiných celků; technika střihu, často kombinace literárních žánrů (*Čapek, Válka s Mloky*)
- **v poezii**:
 - **báseň** – nejmenší textový celek poezie; členění do strof

- **básnická skladba** – rozsáhlejší báseň s pevným lyrickoepickým základem (*Hrubín, Romance pro křídlovku*)
- **básnická sbírka** – soubor básní jednoho autora (*Neruda, Balady a romance*)

● **v dramatu:**

výstup, dějství – viz str. 9

Kompoziční schémata – založena na **dějovém napětí a časových vazbách**

Kompozice

- **chronologická** – kopíruje časovou posloupnost děje (jak se ve skutečnosti odehrál), např. *pohádka, pověst, deník*
- **kronikářská** – dodržen časový sled událostí, ale bez příčinného sepětí, např. *A. a V. Mrštíkové, Rok na vsi*
- **deník** – osobní záznamy pozorovaných a prožívaných událostí pořizované v krátkých intervalech, např. *Jan Zábrana, Celý život*
- **retrospektivní** (zpětná) – postup prostřednictvím vzpomínky nazpět, od konce, od důsledku k příčinám, např. *v detektivce*
- **rámcová** (prstencová) – dílo má více ucelených příběhů vložených do příběhu hlavního, který je jakoby rámuje, např. *Pohádky tisíce a jedné noci, G. Boccaccio, Dekameron*
- **paralelní** (prolínávací) – souběžně několik dějových linií, které se propojují, např. v *historických románech*
- **řetězová** – sled samostatných příhod spjatých jednou postavou, např. *Jirásek, F. L. Věk*
- **„in medias res“** (k jádru věci) – autor při vyprávění vtáhne čtenáře přímo doprostřed děje (bez úvodu); porušení logického časového sledu událostí (začátek se čtenář obvykle dozví až retrospektivně)

VÝVOJ LITERATURY

POČÁTKY SLOVESNÉHO UMĚNÍ

NEJSTARŠÍ SLOVESNÉ PROJEVY (od pravěku) – před vynalezením písma

Závislost pravěkého člověka na přírodě, bezmocnost, strach z nevysvětlitelných jevů, tajemna a smrti ⇒ snaha naklonit si demony a nadpřirozené síly, prosba o ochranu, o úspěšný lov a úrodu, o uzdravení z nemoci

Magické (kouzelné) obřady

- **podnět**: poznání síly, **moci a krásy** slova (obraznost, fantazie, opakování slov, veršované pokřiky), pravidelný **rytmus**, zpěvavý způsob projevu; obřady často spojeny s výtvarnou činností (scény z lovu, kresby zvířete se zásahy šípů, pak drobné sošky zvířete z kamene, kostí, dřeva) a jednotvárným **pohybem** (tanec)
- **formy**: *magické průpovědi* (pro úspěšný lov, bohatou úrodu, šťastnou lásku ap.), *zaklínadla, zaříkadla* (proti nemoci, nebezpečí, nepříteli), *pranostiky* (zkušenosti o počasí ⇒ zemědělské práce), *příslloví* (obecné mravní zásady, návod k jednání), *pořekadla* (poznatky o životě, o člověku), *lyrické písně* (ukolébavky, svatební písně ap.), *obřadní cykly* – výroční (rovnodennost, slunovrat), rodinné (narození, smrt)

myty (báje): příběhy z dávné, nedoložené minulosti, odrážejí představy lidí o světě (fantastický výklad jevů), příběhy o bozích, např. myty starověké, předkolumbovských národů Ameriky, náboženské aj.)

ÚSTNÍ LIDOVÁ SLOVESNOST

 – jedna z nejdůležitějších

součástí lidové kultury (folkloru)

tvorba lidu – **vyjadřuje** lidový názor na život, optimismus, touhu po svobodě, odpor k útisku

znaky:

ústní tradice (z generace na generaci)

anonymita autora (neznáme jeho jméno)

kollektivnost (majetek celého národa, lidstva)

variabilita (neustálený text, postupné změny od vypravěče k vypravěči), dána časově (přes generace), místně (odlišnost v regionech, různých zemích)

slovesné útvary: pohádky, pověsti, písně, přísloví, pořekadla, báchorky, anekdoty, jihoslovanské hrdinské zpěvy, ruské byliny, dětská slovesnost – říkadla, rozpočítadla; zvyková obřadní slavnost (při pálení čarodějnic, vynášení Morany, o Vánocích), rodinné obřady (svatba, křtina, pohřeb ⇒ svatební písně, ukolébavky, pohřební pláče – plankty), lidové hry, loutkové hry, kramářské (jarmareční) písně (= městský folklor)

- **zájem o lidovou slovesnost a sběratelství**: v období preromantismu, romantismu, u nás v obrození (zdroj a pramen, inspirace pro obrozené spisovatele)

- **sběratelé a zapisovatelé** vytvářejí naši lidovou slovesnost:

F. L. Čelakovský (slovanské písně, přísloví), K. J. Erben (slovanské pohádky, české národní písně a říkadla), B. Němcová (české a slovenské pohádky), J. Š. Baar (chodské písně a pohádky), J. J. Langer (české obyčeje, písně, svatební písně), J. V. Karmáryt (české duchovní písně), B. M. Kulda (moravské pohádky, pověsti, obyčeje), F. Sušil, F. Bartoš, L. Janáček (moravské písně), J. Kollár a P. J. Šafařík (slovenské písně), J. Š. Kubín (podkrkonošské a kladské pohádky), K. Plicka (české a slovenské písně, říkadla), J. Horák (české pohádky), A. Sedláček (pověsti), V. Cibula (pražské pověsti), M. Bureš (písně z Vysočiny) aj.

- **adaptace lidových pohádek** (převyprávění) – např. Václav Říha, Josef Štefan Kubín, Vojtěch Martínek, František Hrubín (Špalíček pohádek, Pohádky z tisíce a jedné noci)

přečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Nejstarší slovesné projevy a Ústní lidová
slovesnost; Komplexní přehled české
a světové literatury

zapamatuj si

Světznámí pohádkáři:

Německo – bratři Jacob a Wilhelm Grimmové
Dánsko – Hans Christian Andersen
Francie – Charles Perrault

Moderní autorské (nefolklorní) pohádky: *Karel Čapek* (Devatero pohádek), *Vladislav Vančura* (Kubula a Kuba Kubikula), *František Hrubín* (Kuřátko a obilí), *Jiří Wolker* (O kominíkovi), *Jan Werich* (Fimfárum) aj.

- **vliv folkloru na tvorbu autorskou** (zdroj, pramen), *F. L. Čelakovský* (Ohlas písní ruských, Ohlas písní českých), *K. J. Erben* (Kytice z pověstí národních)

PÍSMO

slouží k záznamu lidských myšlenek

Obrázkové písmo

piktografické – znázorňuje sdělení obrazově (zjednodušené realistické obrázky lidí, zvířat, předmětů)

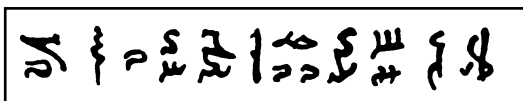
znakové – kresby zjednodušené do schematických a symbolických tvarů, např.

klínové písmo (kolem r. 2700 př. n. l. v Mezopotámii); znaky ryté trojhranným rákosovým rydlem do hliněných destiček (Sumerové, Akkadové, Peršané, Chetitě)

hieroglyfy (kon. 4. tis. př. n. l. v starověkém Egyptě) – zjednodušené písmo:

hieratické, posvátné, kněžské (z kon. 3. tis. př. n. l.) a *démotické*, lidové (ze 7. st. př. n. l.); nápisy tesány do kamene nebo psány na papyrusové svitky třtinovým perem a inkoustem z dozrávajících ořechů

Fonetické písmo

Jednotlivé znaky znamenaly konkrétní zvuky (ne symboly) ⇒ lze vyjádřit i abstraktní pojmy; možnost využití hláskové abecedy

slabičné – jednotlivé znaky představovaly slabiky (Chetitě, Peršané aj.)

hláskové (zpočátku souhláskové) – **Féničané** kol. r. 1300 př. n. l. (22 písmen abecedy)

⇒ větev aramejská:

převzato *Araby* ⇒ písmo *arabské*

převzato *Židy* (úprava v čtvercové písmo) ⇒ písmo *hebrejské*

⇒ větev řecká:

Řekové doplnili znaky pro samohlásky ⇒ **první úplné hláskové písmo na světě**; obrátili směr psaní na levoprávní (9. st. př. n. l.)

z řeckého písma vyšly 2 hlavní vývojové větve písma:

východní (slovanská) – *hlaholice*, *cyrilice*, *azbuka*

západní – *latinka* (6. st. př. n. l. – vývoj prostřednictvím *Etrusků* v starověkém Římě); převzata evropskými národy, přizpůsobena zavedením diakritických znamének (čárka, háček, kroužek aj.)

STAROVĚKÁ LITERATURA

Období vzniku a rozvoje nejstarších států, a to na Předním východě, v egejské oblasti a v Asii

ORIENTÁLNÍ LITERATURY

1. Literatura sumerská, akkadská, babylonská

Mezopotámie (mezi řekami Euprat a Tigris, dnešní Irák) – původní osídlení od 6. tis. př. n. l.

■ epika:

- **Epos o Gilgamešovi** – nejstarší hrdinský epos na světě (původně sumersky z 3. tis. př. n. l.) ⇒ definitivní verze na 12 destičkách – novoasyrská – v Aššurbanipalově knihovně – ze 7. stol. př. n. l.

hlavní téma – touha polomytického vládce města Uruku po nesmrtnosti a přátelství, hledání smyslu života; součástí eposu je i příběh o potopě; v závěru si Gilgameš uvědomuje konečnost lidského života, ale zároveň pochopí velikost a nesmrtnost díla, které po člověku zůstane (velkolepé urucké hradby)

odkaz

Viz Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Orientální literatura (Mezopotámie)

přečti si

Pro mládež převyprávěn Epos o Gilgamešovi
Vojtěchem Zamarovským pod názvem *Gilgameš*;
V. Zamarovský, *Na počátku byl Sumer*, Praha 1966;
Mýty staré Mezopotámie, Praha 1977

■ lyrika:

- **Hymnus na Ištaru** – milostná píseň o bohyni lásky a války

■ právníká literatura

- **Chammurabiho zákoník** – 1. odborný spis (18. st. př. n. l.)

2. Literatura egyptská

Jednotný stát z přelomu 4. a 3. tis. př. n. l., země pyramid, soch faraonů a sfing; území podél Nilu; hieroglyfické písmo na papyru

- **náboženské** (kultovní) **texty**, magické nápisy na stěnách hrodek králů, oslavné básně a hymny na bohy, zařikávací, modlitby, příběhy o posmrtných osudech králů, mýty o bozích, vzniku světa

- **Achnatonův Hymnus na slunce** (2. tis. př. n. l.) =
dárce života
- tzv. **Knihy mrtvých** – rady pro zemřelé na cestu do
záhrobí

■ hymny:

- **Chvalozpěv na Nil** (2. tis. př. n. l.) – na řeku, zaručující
blahobyt země (autorství připisováno mudrci *Chetimu*)

■ lyrika:

- milostné písně, písně harfeníků (pro obveselení panovnického dvora)

■ mravoučná a vzdělávací literatura:

- tzv. **naučení** (3. tis. př. n. l.), soubor moudrých rad
otce synovi do života (připisovány vezírovi *Ptahho-
tepovi*)

■ životopisy:

- **Vlastní životopis Sinuhetův** (2. tis. př. n. l.) – autobio-
grafie vysokého královského úředníka a lékaře

odkaz

Viz Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Orientální literatura (Egypt)

přečti si

Mika Waltari, *Egyptan Sinuhet*

3. Literatura indická

Vyspělá kultura od pol. 3. tis. př. n. l. – v povodí řek Indus a Ganges (dnešní Pákistán a Indie), těsné sepětí literatury a náboženství, zvl. bráhmánismu, hinduismu a buddhismu

Védy (= vědění) – 15. – 6. stol. př. n. l. – nejstarší posvátné texty hinduismu psané ve verších védským dialektem, pak sanskrtem; na ně navazují mladší prozaické soubory, např. *bráhmany* (návod k užívání formulí při modlitbách) a *upanišady* (mystické texty – o prapodstatě bytí)

■ 2 eposy ovlivněné hinduismem:

- **Mahábhárata** – 4. stol. př. n. l. – 4. stol. n. l. – nejrozsáhlejší hrdinský epos v světové literatuře (100 tisíc dvojverší) – soubor mýtů, legend, nábožensko-filozofických úvah; za konečného autora považován kněz *Kršna Dvaipájana*, zvaný *Vjása Uspořadatel*;

Bhagavadgíta (= Zpěv Vznešeného) = filozofická část skladby Mahábhárata

- **Rámájana** (= Putování Rámo) – 2. stol. př. n. l. – 1./2. stol. n. l. – oslava života a činů kočalského prince Rámy, zamilovaného do krásné Sítý; dílo obsahuje i báje ze života indických bohů a démonů; za autora považován světec *Valmiki*

- **Kámasútra** – z poč. n. l. (tzv. „kniha o rozkoši“) – příručka o sexuálním životě pro bohaté měšťany od bráhmana *Mallanagy Vátsjajana*

- ### 4. Literatura čínská
- od 12. stol. př. n. l.; oblast dvou řek – Chuang-che a Jang-c'-ťiang; čínské znakové písmo vzniklé z piktografického písma; vliv nábožensko-filozofických směrů (konfucianismus, taoismus, v 1. stol. n. l. z Indie buddhismus)

- **Kniha písní** (Š'-ťiang) – nejstarší sborník čínské poezie (písne milostné, obřadní, pracovní, oslavné, náboženské) z 12. – 7. stol. př. n. l. = součást „**Pěti knih**“

- **Konfucius, Hovory** (Lun jü) – 5. stol. př. n. l. – výklad konfucianismu v 20 knihách – dialogy Konfucia s jeho žáky
- **Lao-c'** (zakladatel taoismu) – sbírka **Tao-te-ťing** (Kanonická kniha o Cestě Tao a její Síle) – 6. stol. př. n. l. – 81 krátkých, zčásti veršovaných kapitol; důraz na harmonii člověka a přírody ⇒ zřeknout se společenského života
- **Čuang-c'** (Mistr Čuang) – 4. – 3. stol. př. n. l. – propracovaná báseň v próze, taoistická kniha úvah a historek ze života (dílo Čuangovo a jeho žáků) – odpor k civilizaci, satira na konfucianství

- ### 5. Literatura perská
- 7. stol. př. n. l., území Íránu, jazyk pahlaví, syntéza cizích tradic a kultur; nejstarší podoba perštiny v klínopisných záznamech úspěchů Dareia a Xerxa (vytesány do skály) ve 4. stol. př. n. l.

- **Avesta** – náboženský sborník – 8. – 3. stol. př. n. l., písemně až z 4. – 6. stol. n. l.; princip dualismu (boj dobra a zla) = nauka kazatele a filozofa **Zarathuštry** (řecky Zoroaster) ⇒ povinnost člověka přispívat k vítězství dobra; jádro sborníku – 17 rituálních písní (Gátha), modlitby, kázání, náboženské předpisy, báje o íránském pravěku, chvalozpěvy na bohy i poučení o hospodářství
- **Šah-náme** – hrdinský epos (50 zpěvů) – 1000 př. n. l.

- ### 6. Literatura hebrejská
- 1. tis. př. n. l.

most mezi orientální a evropskou literaturou, mezi kulturami starověkého světa a evropským křesťanstvím středověku; v užším slova smyslu literatura starověkých palestinských Židů v hebrejštině nebo aramejštině; území Izraele (biblická Palestina, původní název Kanaan)

- **Starý zákon** – hebrejská Bible = Písmo Židů a první část Pisma křesťanů = **základní dílo evropské kultury: výpověď o starověké civilizaci a kultuře a mravní poselství** (normy); **náboženské poselství** (základní učení o víře v jednoho boha)

odkaz

Kompletní přehled české a světové literatury a Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl Orientální literatura (Indie)

přečti si

Bohumil Mathesius, *Zpěvy staré Číny*, Praha 1967

vysvětlivka

Bible – řec. výraz *bibli* = knihy, tj. soubor spisů a textů, základní kniha dvou náboženství – židovského *judaismu* (Starý zákon) a *křesťanství* (Starý a Nový zákon)

- soubor spisů (24 knih) – vznikaly od 10. – 2. stol. př. Kr., konečné kanonizované znění je z 1. stol. po Kr.
- 3 části Starého zákona:
 - **Tóra** (= Zákon), Pět knih Mojžišových (řecky Pentateuch) z 10. – 5. stol. př. Kr. (1. *Genesis* = Stvoření – o stvoření světa, prvních lidech Adamovi a Evě; 2. *Exodus* = Odchod – o životě proroka Mojžíše; v této části je Desatero Božích přikázání; 3. *Leviticus* – předpisy pro kněze; 4. *Numeri* a 5. *Deuteronomium* – kromě příběhů obsahují etické a kulturní smlouvy)
 - **Prorocké knihy** – od 2. stol. př. Kr. – historické spisy o bájných králích Davidovi a Šalomounovi, *Knih Jozue*, *Knih soudců*, *Knih Samuelovy*, *Knih Královské*, *Knih prorocké* (život a výroky Izajáše, Jeremjáše, Ezechiela aj.)
 - **Spisy** (Hagiografie, tzv. svaté spisy) – z 1. stol. př. Kr. – *Žalmy*, *Knih Jób*, 3 knihy připisované Šalomounovi, tj. *Príslovi*, *Kazatel* a *Píseň písní* (svatební píseň – dialog milenců, vykládaná jako vztah Hospodina k lidu); *Knih Rút*, *Jeremjášův pláč*, *Knih Ester*, *Knih Daniel* (apokalyptické zjevení) a další historické texty; různé literární **formy**: kronika, bohatýrská pověst (*David a Goliáš*), novelistické příběhy (*Josef a jeho bratři*), lyrické zpěvy (žalmy, milostná lyrika), dramatická skladba o utrpení (*Knih Jób*), právní předpisy, praktické instrukce, prorockví, mystická zjevení

odkaz

Viz Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl Hebrejská literatura

zajímavost

Překlady Bible:

- přeložena asi do 495 jazyků
- 1. řecký překlad Starého zákona trval 70 dní ⇒ *Septuaginta*
- 1. latinský překlad ⇒ *Itala*, pozdější *Vulgata* (Hieronymus, sv. Jeroným)
- gótský překlad *biskupa Wulfily* (blízkost germánským jazykům)
- staroslověnský překlad Konstantinův z 9. stol.
- nejstarší český překlad už v 14. stol., 1549 tzv. *Melantrichova bible* (Melantricha), nej kvalitnější starší překlad = *Bible kralická* (Bibli česká) z 2. pol. 16. stol., dílo českých bratří, tzv. Šestidíla

- **Talmud** (= Učení) – 3. stol. př. Kr. – druhé základní dílo judaismu, texty mravoučné a právní
- **Kabala** – základní texty židovské mystiky, modlitby, úvahy o Bohu a vyvoleném lidu

zapamatuj si

Křesťanství přidalo k hebrejskému textu Nový zákon v 1. stol. po Kr. (řecky) s ústřední postavou Ježíše Krista

ANTICKÁ LITERATURA

Antická literatura = literatura starověkého Řecka a Říma, základ evropské kultury a zdroj inspirace; 14. stol. př. n. l. – 4. stol. n. l.; největší centra: Athény, Řím, v Malé Asii Pergamon a Milétos, v Egyptě Alexandria

vysvětlivka

Antika – z lat. *antiquitas* = starobylost, starý věk

zapamatuj si

Přínos

Řeků: mytologie, filozofie nezávislá na náboženských představách

Římanů: rozvíjeli dědictví starověku, rozšířili antickou kulturu po Evropě

1. Literatura řecká 8. stol. př. n. l. – 2. a 1. stol. př. n. l.

Prehistorická epocha – ústní lidová slovesnost, **mýty** objasňující základní jevy v přírodě a společnosti; *olympští bohové* vládli světu a lidem, líčení jako lidé (i s lidskými slabostmi), ale krásnější a nesmrtelní

přečti si

R. Mertlík, *Starořecké báje a pověsti*;
V. Zamarovský, *Bohové a hrdinové
antických bájí*

DOBA ARCHAICKÁ 9. – 6. stol. př. n. l.

■ epika:

- **Ílias** – hrdinský válečný epos – popis posledních dnů 10. roku trójské války (tažení Řeků do Malé Asie; Trója = řecky Ílion), zvl. o Achillově hněvu; vítězné střetnutí řeckého Achilla (pomsta za smrt přítele Patrokla) s trójským Hektorem
- **Odysseia** – mírový epos – dobrodružství ithackého krále Odyssea po skončení války, desetileté bloudění a návrat domů

oba eposy připisovány bájnému slepému básníku **Homérovi** (9. – 8. stol. př. n. l.)

zajímavost

Epos *Ílias* má přes 15 000 veršů,
Odysseia 12 000 veršů

přečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl Antická literatura (Starověké Řecko). Irský spisovatel James Joyce vytvořil v románu *Odysseus* parafrázi homérského mýtu
Viz Čtenářský deník k Literatuře v kostce

zapamatuj si

Znaky homérského eposu:

- rozsáhlá skladba oslavného rázu (statečnost, bojovnost, hrdinství)
- zdroj – mýty
- bohatý děj se odehrává v krátkém časovém úseku (51 dní)
- vložena vyprávění (epizody), odbočky, barvitě líčení bitev
- mnoho postav – výjimeční hrdinové, bohatě charakterizování ustálenými opakovanými přívlastky (*udatný Achilles, Istivý Odysseus*)
- popisné pasáže, lyrické vložky
- forma – veršovaná, časoměrný hexametr

■ lyrika:

monodická (pro sólový zpěv s doprovodem lyry) nebo **sborová** (zpívána sborem, spojovaná s tancem)

- **elegie** – skladby vážného obsahu, jambické písně s doprovodem píšťaly – **Archilochos**
- **milostné a svatební písně** – **Sapfó** – 7. – 6. stol. př. n. l. (v klubu dívek na ostrově Lesbos) – pro sólový zpěv a lyru
- **píjácké a milostné písně** (k pobavení), hravou formou oslavovány dary života (víno, ženy a zpěv) – **Anakreón** (6. stol. př. n. l.)
- **bojovná a politická poezie** – **Alkaios** (asi 7. stol. př. n. l.)
- **ódy** na řecké aristokraty, vládcy, olympijské vítěze, oslava morálních a fyzických předností – **Pindaros** (asi 520 – asi 438 př. n. l.)
- **epigramy** – původně oslavné verše na hrobě, dárku – **Simónidés** a **Ión** (6. – 5. stol. př. n. l.)

■ **bajky**: alegorická vyprávění ve verších i v próze, vyjadřují lidovou moudrost – otrok **Aisópos (Ezop)** – asi 6. stol. př. n. l.

DOBA KLASICKÁ (ATTICKÁ) 5. – 4. stol. př. n. l.

rozkvět **dramatu** v Athénách (z řeckých her na oslavu boha Dionýsa) – provozovalo se v *amfiteátrech*

■ tragédie

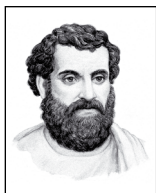
náměty z bájí a hrdinských pověstí (trójská válka, Thébý), vesměs ve verších, konflikt člověka s bohy nebo se společností; marný (nerovný) zápas jedince s vnějšími překážkami + zásahy vyšších sil, bohů;
⇒ řešení problému morálky a cti (viny a trestu);

zajímavost

Starořecké divadlo: kamenné, ve svahu, velké rozměry (až 20 000 diváků; polokruhové stupňovité hlediště (*theátron*); *protágonista* – herec, zpočátku jen jeden (monodrama), vedl dialog se sborem (*chóros* – vyjadřoval veřejné mínění); sólistu – herce – vydělal ze sboru Thespis; za Aischyla zaveden druhý, za Sofokla třetí herec (jen muži)

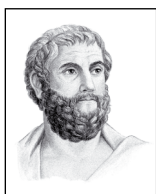

děj nerozdělen do aktů; většinou trilogie; pravidlo jednoty místa, času a děje; závažný sled děje v 5 etapách: expozice, kolize, krize, peripetie a katastrofa

Aischylos (525–456 př. n. l.)

- **Oresteia** – nejslavnější trilogie (Agamemnón, Oběť na hrobě, Usmířené Lítice) – vychází z báje o prokletí Tantalova rodu; sepětí s osudy hrdinů homérských eposů; Agamemnón, syn mykénského krále Átreia, je po návratu z Tróje zavražděn vlastní manželkou a jejím milencem; syn Orestés jeho smrt pomstí (matkovražda)
- **Peršané** – o vítězství Řeků nad nepřáteli

Sofoklés (asi 496–406 př. n. l.) – autor více než 100 dramát, zachoval se jen 7; zavedl princip „*deus ex machina*“ (bůh ze stroje) – spuštěn na scénu, aby vyřešil konflikt

- **Král Oidipús** – drama čerpá z thébského mytologického okruhu; marná snaha člověka uniknout hrůzné věštbě a osudu a vzdorovat bohům; hlavní hrdina trestán za viny, jichž se dopustil nevědomky
- **Antigona** – obraz bojů o trůn po Oidipově pádu; konflikt mezi Oidipovou dcerou a strýcem Kreontem, thébským králem; krutá smrt Antigony za to, že přes zákaz pohřbila svého bratra Polyneika, ale morální vítězství

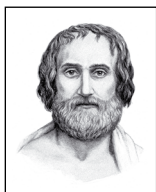
prečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Antická literatura (Starověké Řecko)

odkaz

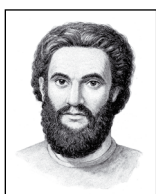
Odkaz Komplexní přehled české a světové
literatury, Čtenářský deník k Literatuře v kostce

Eurípídés (480–406 př. n. l.) – kritický poměr k mýtu, ale odpovědnost za společenskou morálku dává ne bohům, nýbrž člověku; vyslovuje se k aktuálním společenským problémům, odhaluje nitro hrdinů, zvl. žen (psychologická analýza)

- **Elektra** – opět téma Orestovy pomsty, ale autor ji odsuzuje (× Sofoklés)
- **Médea** – tragédie ženy, která kvůli lásce k lásonovi zradila svou zemi i rodinu, pomohla mu získat zlaté rouno; byla pak sama zrazena lásonem ⇒ ze žárlivosti zavraždila děti i jeho nevěstu

- **komedie** – vznikla z veselých, satirických písní zpívaných na Dionýsových slavnostech; v popředí smích; herci ve směšných maskách představují různé typy, např. hloupý voják, chytrý otrok; kritika nedostatků a zlořádů

Aristofanés (445 – asi 388 př. n. l.) – dílo úzce spjato se soudobým politickým a kulturním děním; výsměch, kritika athénské demokracie, politiků, nesouhlas s válečnými výboji

- **Jezdci** – proti prodejnosti politiků, úplatnosti athénskému lidu; útok na pokrytectví, ziskost
- **Lýsistraté** – o dohodě žen odpírat mužům manželské povinnosti, dokud neustanou ve válce
- **Mír, Žáby, Vosy, Ptáci**

filozofická próza

Plátón (427–347 př. n. l.) – filozof idealista, zakladatel athénské Akademie, žák Sókratův

- **Obrana Sókratova** – pramen pro poznání Sókratových myšlenek
- **Ústava** – obraz ideální společnosti, v níž vládou filozofové; víra ve věčné ideje; forma oblíbeného dialogu (roz-
hovor)

Aristotelés (384–322 př. n. l.), nejvšestrannější učenec, vychovatel Alexandra Makedonského; zakladatel logiky

- **Rétorika** – základy řečnického umění (významné pro veřejnou činnost)
- **Poetika** – zásady slovesného umění, rozbor eposu a tragédie; pravidlo tří jednot
- **Metafyzika, Organon** (logika), **Fysika** – dílo encyklopedické, rozdělení vědních oborů
- **historická próza**
 - Hérodotos** (490 až 480 – po 431 př. n. l.) – „otec historie“
 - **Dějiny** (9 svazků) – o sporech Evropy s Ásií od mytických dob do řecko-perských válek; barvitě historicky, ne zcela objektivní obraz dějin
 - Thúkýdídés** (460 – asi 396 př. n. l.)
 - **Dějiny peloponéské války** (8 dílů) – objektivní pohled, nestrannost, kritika pramenů – věrohodnost; 1. historická monografie
- **řečnictví**
 - Démostenés** (384–322 př. n. l.) – největší athénský řečník; vášnivé politické projevy ⇒
 - **filipiky** na obranu svobody Řeků (proti Filippu II. Makedonskému)

DOBA HELÉNISTICKÁ 4. stol. př. n. l. – 30 př. n. l. **A ŘÍMSKÁ** – do r. 529 n. l.

období od nadvlády Makedonie; centrum – Alexandrie v Egyptě (Museion a knihovna); vzájemný vliv a prolínání

- tzv. „**nová attická komedie**“ (v Athénách)

Menandros (asi 342–293 př. n. l.)

problémy každodenního života prostých lidí (rodinné, milostné), výstižné charakteristiky postav ⇒ typy:

Istivý a drzý otrok, lakomý stařík, zamilovaný mladík, chlubitý voják, svárlivá manželka

- **Smírčí soud** (Čí je to dítě?) – podezření z manželčiny nevěry vysvětleno smírně a logicky
- **Škarohlíd, Eunuch** aj.

- **poezie**

Theokritos ze Syrakús (asi 300–260 př. n. l.) – zakladatel **bukolické poezie** (oslava života pastýřů, venkovanů); básně **idyly**

- **próza** – zrod **románu** (pro zábavu)

- pastýřský milostný román: **Longos** (3. stol. n. l.), **Dafnis a Chloé**
- životopisný román: **Plútarchos** (asi 50–120 n. l.), **Souběžné životopisy** – charakteristiky 50 významných Řeků a Římanů
- satirický: **Lúkiános** (asi 120–180 n. l.) – oslava rozumu a mravnosti, kritika bohů

2. Literatura římská 3. stol. př. n. l. – 5. stol. n. l.

latinská, většinou nepůvodní (vliv řecké literatury), zprvu překlady a úpravy řeckých předloh

DOBA ARCHAICKÁ 3. stol. př. n. l. – 1. stol. př. n. l.

- **drama, zvl. komedie**

Titus Maccius **Plautus** [tytus makcius] (254–184 př. n. l.)

obraz všedního života, lidové typy (vliv Menandra); posílen komický prvek, humor až obhroublý, děj s milostnými zápletkami, vložené zpívané árie; šťastné rozuzlení zápletky; běžný hovorový jazyk lidových vrstev

- **Lišák Pseudolus** – o otroku, který zesměšnil surového otrokáře Balliona a pomohl ke štěstí milenců Calidora a Phoenicie
- **Komedie o hrnci** – otrok ukradl lakomému Euklionovi poklad, aby pomohl milencům
- **Chlubitý voják** – vzdáleně se podobá Shakespearově postavě Falstaffa

Publius **Terentius** Afer [terencijs] (asi 185–159 př. n. l.), např. **Kleštěnec, Tchyně** aj.

uhlazenější komedie pro vznešenější publikum, postavy z vyšších vrstev, jemná ironie a sentimentálnost; řešení vážnějších problémů; kultivovaný jazyk

přečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Antická literatura, Starověký Řím

zajímavost

Komedie o hrnci inspirovala Moliéra
(hra Lakomec)

■ tragédie

Lucius **Accius** [akcius] (asi 170–86 př. n. l.)

- hry s řeckou tematikou – **Achilles**, **Prométheus**, **Médea**, **Antigona**, s římskou tematikou – **Brutus**

■ počátky prózy

Marcus Porcius **Cato** [markus porcius kato] (234–149 př. n. l.)

- **Počátky** – o nejstarším období římských dějin, vlastenectví (proti řeckému vlivu)
- **O zemědělství** – odborný spis

DOBA KLASICKÁ – ZLATÝ VĚK 1. stol. př. n. l. – 14 n. l.

a) **období Ciceronovo** – rozvoj prózy, řečnictví, dějepisectví

■ lyrika

Gaius Valerius **Catullus** [gájus katulus] (asi 87–54 př. n. l.) – epik, lyrik a satirik

- milostné písně pro milovanou Lesbii; zachycuje proměny a zvraty milostného citu, hlubokou lásku i zklamání a bolest

■ próza, řečnictví, historie

Marcus Tullius **Cicero** [markus] (106–43 př. n. l.) – vynikající řečník (filipiky proti nepřítelům republikánství); vzor klasické latiny, osobitý a vybroušený styl (rozvinutá souvětí), logická propracovanost, jazyková působivost ⇒ vliv na středověkou literaturu, zvl. humanistickou prózu

Gaius Iulius **Caesar** [gájus július cézar] (100–44 př. n. l.) – vojevůdce, dobyvatel, politik, historik

- **Zápisky o válce galské** (7 knih) – o vpádu do Galie, Británie, na germánské území

b) **období Augustovo**: císař Octavianus Augustus vládl silnému Římu

■ epika

Publius **Vergilius** Maro (70–19 př. n. l.) – nejvýznamnější epik

dvě lyrickoepické skladby:

- **Zpěvy pastýřské** (Bucolica) = 10 idylických básní (eklog) o ideálním světě pastýřů ⇒ alegorie o světě bez válek a násilí, o básnickém umění
- **Zpěvy rolnické** (Georgica) – didaktický epos, obdiv a láska k venkovu, nezkaženému životu v přírodě + praktické rady o hospodářství
- **Aeneis** [énejs] – národní hrdinský epos (vliv Homérův) – 12 zpěvů na oslavu rodu císaře Augusta; příběh dalekého bloudění trójského hrdiny Aeneas; příchod do italského Latia, kde po vítězství v boji položil základy římského státu a moci

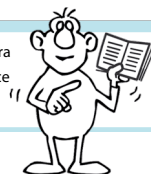
■ lyrika

Quintus **Horatius** Flaccus [kvintus horácijus flakus] (65 př. n. l. – 8 př. n. l.)

- **Satiry** (18 básní) – úvahy, příběhy, výsměch chybám, důraz na mravnost
 - **Epódy** – útočné a žertovné lyrické básně; kritika nedostatků a vad života
 - **Ódy** – formálně dokonale oslavné básně, obdiv k člověku, k jeho soukromému životu
 - **Listy** (Epištoly) – otázky filozofické a obecně lidské; nejznámější *Ars poetica* – o básnickém umění
- Publius **Ovidius** Naso [públijus ovídijus názó] (43 př. n. l. – 18 n. l.)
- **Umění milovat** (Ars amatoria) – milostná poezie, soubor praktických rad, jak si získat a udržet lásku
 - **Listy heroin** – fingované dopisy mytických žen vzdáleným milencům nebo manželům (např. Pénélopé Odysseovi, Médea Iásonovi)
 - **Žalozpěvy** (Tristia) – elegie, básně z vyhnanství, vyjadřují smutek, stesk po domově, touhu vrátit se

přečti si

Čítanka I. k Literatuře s kostce, oddíl Antická literatura
(Starověký Řím), Čtenářský deník k Literatuře v kostce

- **Proměny** (Metamorfózy) – mytologická epika, básnické zpracování 250 řeckých a římských bájí; spojující motiv proměny (např. člověka v rostlinu, stromu v hvězdu nebo přírodních skutečností v lidi; nymfa Dafné ve vavříň, pyšná Niobé v plačící kámen)

■ historie

Titus **Livius** [tytus lívijus] (59 př. n. l. – 17 n. l.)

DOBA POSTKLASICKÁ – STŘÍBRNÝ VĚK 14 n. l. – poč. 2. stol. n. l.

rozvoj epiky, bajky, satiry, epigramu, filozofie, dějepisectví

■ poezie

Decimus Iunius **Iuvenalis** [decimus junyus juvenalis] (60 – asi 140 n. l.)

- **Satiry** – 16 básní, kritika nedostatků a morálního úpadku vyšší společnosti

Marcus Valerius **Martialis** [markus valerijus marcijális] (40 – asi 104 n. l.)

- 1500 **epigramů** – napadá mravní vady Římanů + příležitostné básně

■ bajky

Phaedrus [fedrus] (asi 15 př. n. l. – asi 50 n. l.) – původem Řek, propuštěnec z otroctví; zvířecí náměty převzaté od Ezopa + anekdoty a veselé příběhy

■ dějepisectví

Publius Cornelius **Tacitus** [kornelijus] (asi 55–120 n. l.)

- **Historie, Letopisy** – dějiny císařské doby, charakteristika významných osobností

■ próza

Gaius **Petronius** Arbiter [gájus petrónyjus] (? – 65 n. l.) – poradce na dvoře císaře Nerona

- **Satiricon** – satirický román; dochovaly se jen zlomky, např. **Hostina u Trimalchiona** (obraz omezenosti a povýšenosti zbohatlíků)

■ filozofie

Lucius Annaeus **Seneca** [lúcijus anéus seneka] (asi 4 př. n. l. – 65 n. l.), stoupenec stoicismu

- dramata (tragédie s obrazem tyraňa zla) např. **Trójanjky, Faidra, Médea**
- **O duševním klidu** – filozofický mravněvýchovný spis

DOBA ÚPADKU IMPÉRIA 2. stol. – 5. stol. n. l. (476)

■ filozofie

Marcus Aurelius [markus aurélijus] (121–180 n. l.) – císař, filozof, stoupenec stoicismu

- **Hovory k sobě** – řecky psané filozofické úvahy (pro útěchu, pro vnitřní klid a smír s nepřátelským světem = rys stoické moudrosti)

■ nauková próza

Marcus **Terentius Varro** [markus terencijus varó] (116–27 př. n. l.)

- **O zemědělství** – o rolnické práci, hospodářství

■ raně křesťanská literatura

– texty kanonizované, zahrnuté do Nového zákona (evangelia, Skutky apoštolů, Apokalypsa)

Aurelius **Augustinus** (**sv. Augustin**) (354–430) – jediný antický křesťanský filozof

- **Vyznání** – nejstarší autobiografická kniha, traktát, filozofické pojednání o cestě ke křesťanské víře
- **O trojici, O státní Božím, O křesťanském učení** – ucelený filozoficko-teologický systém křesťanství, základ **patristiky** = děl křesťanských myslitelů (tzv. církevních **Otců**), kteří bránili a vysvětlovali křesťanské učení

STŘEDOVĚKÁ LITERATURA

ORIENTÁLNÍ LITERATURY

1. Indická literatura

■ lyrika a drama

Kálidása (asi 4. – 5. stol.)

- **Oblak poslem lásky** lyrická báseň – milostný vzkaz vyhnance pro milovanou ženu
- **Šakuntala** lyrické drama – o věrné lásce krále Dušjanty a jeho dívky Šakuntaly

2. Perská literatura

■ rytířský epos

Júsuf **Nizámí** (11. – 12. stol.) – **Sedm obrazů** – milostné příběhy vyprávěné 7 princeznami perskému králi Gúrovi (úvahy o smyslu života, lásce)

■ lyrika

Abú Abdilláh **Sa'dí** (13. stol.) – sbírky **Ovocný sad** (Bústán) a **Růžová zahrada** (Gulistán) – milostná poezie nebo didaktická sdělení psaná rýmovanou prózou

3. Arabská literatura

vliv islámu – **Korán** (7. stol.) – Muhammadova božská zjevení, soubor textů věroučných, mytologických a právnických

■ literatura zábavná – životopisy, bajky, mravoučné příběhy

- **Tisíc a jedna noc** 10. stol. – rámcová próza (perský námět) o králi Šahrijárovi, který se za nevěru své manželky mstí dalším novomanželkám popravou po svatební noci; vypravěčské umění a chytrost vezírovy dcery Šahrazád (příběhy o Sindbábovi, Alí Babovi, Aladinovi) ji zachrání před smrtí

■ literatura nauková

např. **Abú Alí Ibn Síná** (latinsky **Avicenna**) – (980–1037) – filozof a lékař ⇨ poznatky z medicíny

4. Čínská literatura

■ lyrika

Li Po – 8. stol. – básník, bohém; **Věčná písmena**

– verše o přátelství, kráse života, víně, lásce, volnosti; inspirace taoismem, optimismus

Tu Fu (8. stol.) – autor sociální, protiválečné a intimní lyriky

■ epika

tzv. **vypravěčský román** 10. – 12. stol. – příběhy romantické, historické, milostné, kriminální i fantastické; prostý jazyk, lehký styl

přečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Středověká literatura (Orientální)

zajímavost

Korán obsahuje 114 súr (části); vedle něho sepsána **sunna** (přelom 7. a 8. stol.) = řeči a činy Muhammadovy a jeho nástupců; víra v jediného boha – **Alláha**

poznámka

Čínskou poezii přebásnil Bohumil Mathesius,
Zpěvy staré Číny

přečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Středověká literatura (Orientální)

LITERATURA PŘEDKOLUMBOVSKÉ AMERIKY – INDIÁNSKÁ

mezi 3.–16. stol. rozkvět a pád tří velkých civilizací: mayské, aztécké, incké

Mayové – dochované zlomky, např. ilustrované **3 mayské kodexy** (hieroglyfy dosud nerozluštěny)

Aztékové – střední Mexiko: legendy o dárci života Opeřeném hadovi, mýty, lyrika aj.

Inkové – oblast And – mýty, písně, legendy, kodexy

EVROPSKÉ LITERATURY STŘEDOVĚKU

vliv **křesťanství** – jediná uznávaná ideologie (křesťanský univerzalizmus); umění **románské** a **gotické**

A. VZDĚLANOST BYZANTSKÁ (východní, dědictví Řeků)

■ dějepisectví

Prokopios z Kaisarieie 1. pol. 6. stol. –

- **Dějiny** (osudy Peršanů, Vandalů, Gótů), první zmínky o Slovanech

■ filozofie a zábavná próza

Jan Zlatoústý 1. pol. 14. stol. – **Knihy o napravení padlého** = pojednání, homilie (kázání)

B. VZDĚLANOST LATINSKÁ (západní)

1. Literatura náboženská (v latině)

■ křesťanská **Bible**, tzv. **Písmo svaté**

náboženské poselství + mravní normy + pramen starověké kultury, historie, civilizace

2 části:

Starý zákon (viz hebrejská literatura str. 19)

Nový zákon 1. – 2. stol. po Kr., kanonizován v 2. – 4. stol. = výchozí text křesťanského náboženství; 27 knih, původně v řečtině

- **4 evangelia** (Matouš, Marek, Lukáš, Jan) – o hlavních etapách života Ježíše Krista, o jeho činnosti, o umučení a vzkříšení + vyznání víry; zhuštěná obrazná naučení pronášel Kristus v podobenstvích
- **Skutky apoštolské a 14 epištol** (listů apoštolů věřícím); popis misijní cesty apoštola Pavla (Saul, Šavel) a jeho druhů
- **Zjevení sv. Jana** (Apokalypsa) – sugestivní obraz konce světa a posledního soudu, předpověď příchodu Krista a božího království

■ **duchovní lyrika** – duchovní písně a modlitby, hymny (velebení Boha)

■ **duchovní epika**

- **homilie** (kázání) – výklady biblických textů, modliteb, kázání doplněná exemply (příklady ze života)
- **legendy** o Kristových apoštolech, křesťanských mučednících, světcích + zázračné jevy

2. Literatura světská, laická (v národních jazycích)

a) **pro šlechtu a rytíře**: exotika, dobrodružství

■ **hrdinský národní epos** – příběh s bohatým dějem, epickou šíří, vztahuje se k jedné postavě nebo rodu, idealizace hrdiny – šlechtice (zbožnost, odvaha, obětavost, smysl pro čest, věrnost lennímu pánovi nebo králi)

– **staroanglický**:

- **Beowulf** 7. – 8. stol. – o hrdinských činech titulního hrdiny

– **francouzský**:

- **Píseň o Rolandovi** poč. 12. stol. – součást tzv. karolínského cyklu (písně o činech – **chansons de geste**); námět: rytířské hrdinství a statečnost Rolanda z družiny Karla Velikého v boji proti přesile pohanských Saracénů a proti zradě ve vlastních řadách

– **španělský**:

- **Píseň o Cidovi** pol. 12. stol. – boje s Maury na jihu Španělska (dobytí Valencie); Rodrigo Díaz de Vivar (nazývaný Cid = Pán) – válečník věrný králi

– **německý**:

- **Píseň o Nibelunzích** kon. 13. stol. – z dějin Burgundů a Hunů

zapamatuj si

Znaky středověké literatury

- převaha **verše** (díla určena pro poslech, šířena přednesem)
- nezájem o původnost tématu (cizí předlohy), důležitost **formy** (ne obsahu)
- **cíl**: poučovat, vychovávat, dojímat, bavit
- **zlomkovitost** (díla se většinou nedochovala v úplnosti)
- obtížná **datece** – určení doby a místa vzniku
- **anonymita autora**
- záliba v **alegoriích, symbolech, kontrastech** (Bůh – ďábel, dobro – zlo), barvách
- 2 proudy: literatura **duchovní a světská**

přečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce
(Středověká literatura)

- **severský, skandinávský:**
 - **Edda** (tzv. starší) – zač. 13. stol. – vikingské mýty a hrdinské pověsti
- **islandský:**
 - **Edda** (tzv. mladší) – 13. stol., starobylé ságy – o dobrodružstvích skandinávských kmenů a o osídlení Islandu
- **finský:**
 - **Kalevala** – soubor epických run (zpěvů) – severské mýty a dějiny Finů
- **slovanské:**
 - ruský:**
 - **Slovo o pluku Igorově** 12. stol. – neúspěšné boje vojsk novgorodského knížete Igora s kočovnými mongolskými kmeny Polovců
 - **byliny** (stariny) – cyklus kyjevský a novgorodský – veršovaná vyprávění o bohatýrech, bojujících proti přesile tatarských nepřátel a napravujících křivdy (např. Ilja Muromec, Čurila Plenkovič)
 - **jihoslovanské:**
 - **Junácké zpěvy** 10.–12. stol. – o bojích proti Turkům; hlavní hrdina kralevic Marko
- **rytířský dvorský epos**

náměty antické i středověké, idealizace rytíře (statečnost, bojovnost, smysl pro čest a spravedlnost, úcta k ženám, ochrana slabých, bezbranných a chudých), v popředí milostná tematika

 - **bretoňský cyklus** – okruh příběhů o **králi Artušovi**, čaroději Merlinovi, rytířské družině kolem Kulatého stolu (např. Lancelot, Parcival), hledání tzv. svatého grálu (= kalichu s Kristovou krví) a jeho tajemství
- **vyprávění o skutcích makedonského krále Alexandra Velikého** např. **Gualter Castellionský**
 - **Alexandreida** (francouzská) – 12. stol.; spolu s německým textem **Ulricha von Etzenbacha** [fon ešenbach] předlohou k české Alexandreidě
 - **Tristan a Izolda** – epos z keltských pověstí o tragické lásce rytíře a dcery irského krále
- **dvorská (kurtoazní) lyrika** 12. stol. – původem z jižní Francie (Provence); téma lásky (i neopětované – k vdané ženě), obdiv, galantní milostné nabídky × ideální ctnost ženy

formy: **pastorela** (milostný dialog rytíře a venkovské dívky), **epistola** (milostný list), **alba**, **svítáníčko** (jitřní píseň, loučení milenců), **serena** (večerní píseň); autoři: přednášeči, zpěváci – **trubadúři** (Francie), **minnesängři** (Německo), **žakéři, žertéři** (předváděči)
- b) **pro měšťanstvo**: zábavnost, komika, kritika, humor a výsměch; prostý národní jazyk;

autoři a šířitelé – potulní studenti (vaganti, goliardi) nebo profesionální žakéři

formy:

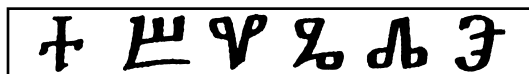
 - **satira, žákovská poezie** – oslava lásky, vína, výsměch společnosti, **fabliaux** [fablió] – komická veršovaná povídka z měšťanského života aj.
 - **cestopisy** – např. **Marco Polo, Milion** – 13. stol., putování po východní Asii a Číně, **Cesty pana Johna Mandevilla** – pol. 14. stol. – fiktivní spis o cestách do exotických zemí Afriky, Asie
 - **historické texty a kroniky**, např. **Beda Ctihodný** (Venerabilis), **Církevní dějiny Anglů** (latinsky) – 7./8. stol., **Nestorův letopis** – poč. 12. stol. v Rusku, **Řehoř Tourský, Dějiny Franků** – 6. stol., francák **Kronika Fredegarova, Widukind, Dějiny Sasů** – 10. stol.

POČÁTKY PÍSEMNICTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

1. Literatura staroslověnská 9. stol. – na území Velkomoravské říše (Mojmírovci)

Význam příchodu Konstantina a Metoděje (863): politický (hráz proti expanzi Franků), náboženský (šíření křesťanství v srozumitelném slovanském jazyce), literární – 1. slovanský kulturní jazyk – **staroslověňština**, slovanské písmo – **hlaholice**, později zjednodušená na **cyrilice**

Hlaholice

Cyrilice

poznámka

Po Metodějově smrti zákaz staroslověnské liturgie; staroslověnská bohoslužba přetrvávala jen v Sázavském klášteře (založen 1032 mnichem Prokopem)

■ texty náboženské:

překlady – části **bible** a **modlitby** – už před příchodem misionářů na Moravu

- **Kyjevské listy** – hlaholici psaný zlomek misálu (mešní knihy) – v originále (nalezený na Kyjevské Rusi)
- **Paterik** (Knihy Otců) – vzdělávací četba (o životě mnichů, poustevníků)
- právní texty: **Nomokánon** (církvní předpisy) a **Zákon sudnyj ljudem** (pro laiky)
- **Pražské hlaholské zlomky**
- **Proglas** (= Předzpěv, veršovaná předmluva k evangeliím) – připisován Konstantinovi = program cyrilometodějské mise (důraz na vzdělanost, právo na kulturu v srozumitelném jazyce ⇒ cesta k demokratizaci); 1. dochovaná slovanská báseň

přečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Počátky našeho písemnictví

odkaz

Viz Kompletní přehled české a světové literatury,
Čtenářský deník k Literatuře v kostce

■ spisy hagiografické (životopisy světců)

- **Život Konstantinův** a **Život Metodějův** – popis jejich života, výklad názorů, obrana misijní činnosti (původně Panonské legendy); bez motivů typických pro legendy (zázraky, mučednictví)

2. Období zápasu dvou kultur 10.–11. stol. – po zániku Velké Moravy ⇒ Český stát přemyslovský

souběžně texty staroslověnské a latinské:

- **První staroslověnská legenda o sv. Václavu** (Život sv. Václava) – z pol. 10. stol., prostý styl (zbožnost, spravedlivost a mírumilovnost panovníka)
- **Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu** – z poč. 11. stol. – náročný styl (předlohou latinská Gumpoldova legenda)
- **Kristiánova legenda** (Život a umučení sv. Václava a jeho babičky sv. Ludmily) – v latině, kon. 10. stol., zachycuje i počátky českého státu a křesťanství; psána prózou, obhazuje i staroslověnské písemnictví
- **Hospodine, pomiluj ny** z kon. 10. stol.; 1. česká duchovní píseň – (původně staroslověnská, zachovala se v počestěném zápise); autorství připisováno sv. Vojtěchovi; plnila funkci národní hymny; prosba o mír a úrodu; jednoduchá nestrofičná forma, zbytky staroslověnských slov (*žizn* = život, *mir* = svět)

3. Krátké období vítězství latiny a pronikání češtiny poč. 12. – poč. 13. stol.

■ dějepisná literatura – kroniky:

- **Kosmas** (asi 1045–1125), **Kronika česká** (Chronica Boemorum) 12. stol. autor – vzdělanec, církevní hodnostář (děkan svatovítské kapituly) ⇒ znalost Písma, antické vzdělanosti
3 části:

– příběhy z dob pohanských („bájivá podání starců“)

- vyprávění pamětníků („podání hodnověrných svědků“) = nejstarší pověsti
- zážitky Kosmova – až do autorovy smrti = typická kronika první **dějiny** národa (od nejstarších dob), **dílo umělecké** (stylistická obratnost, živé vyprávění, dialogy, povtařost, citáty z římských autorů, barvitě obrazy bitev; próza prokládaná časoměrnými verši – hexametry); **dílo agitační** (straní katolické církvi, Přemyslovcům; ani zmínka o staroslověnské vzdělanosti)

vysvětlivka

bohémika – ojedinelá česká slova v latinském textu (místní, vlastní, odborná)

zajímavost

Jedna z nejstarších českých vět z poč. 13. stol.
(v zakládací listině kapituly litoměřické) – transkripce:
*Pavel dal jest Ploskovicích zem' u, Vlach dal jest Dolás
zem' u Bogu i sv'atému Štěpánu se dvěma dušníkoma,
Bogučeja a Sedlatu* (o darování pozemků církvi s dvěma nevolníky)

- **Pokračovatelé Kosmovi**, např. Kanovník vyše-hradský, Mnich sázavský, opat Jarloch aj.
- **Zbraslavská kronika** – latinsky; historie do r. 1338; autoři – opat kláštera ve Zbraslavi **Ota**, pak **Petr Žitavský** (asi 1260–1339); próza prokládaná verši
- pronikání češtiny – **glosy** (vписы českých slov a vět do latinských textů) – vysvětlivky nebo komentáře, poznámky, překlady, např. Vídeňské, Svatořeheorské glosy
- **Svatý Václave, vévodo české země** – z kon. 12. stol., 2. česká duchovní píseň slavnostní a válečná píseň, později vlastenecký prosebný zpěv; světec zobrazen jako patron země, rytíř; vyspělejší forma – 3 sloky, verše s asonancí, složitější nápěv

4. Rozvoj český psané literatury poč. 13. – poč. 15. stol., vrcholný středověk

a) Období laicizace (zesvětštění) literatury poč. 13. – pol. 14. stol.

■ duchovní lyrika:

- **Ostrovská píseň** (Slovo do světa stvoření) – o Kristově vtělení a vykoupení lidstva
- **Kunhutina modlitba** (dcera Přemysla Otakara II., abatyše kláštera sv. Jiří)
- **Spor duše s tělem** – hádka těla a duše (alegorie)

■ duchovní epika: **legendy**, námětově čerpaly z Legendy aurey (např. o sv. Jiří, Panně Marii, apokryf o Jidášovi aj.)

■ světská rytířská epika:

- **Alexandreis** – veršovaný rytířský epos z přelomu 13. a 14. stol.; oslava makedonského krále Alexandra Velikého – starověký *námět* (rady učitele Aristotela – jak vládnout, čeho se vyvarovat, osudy Alexandra, válečná tažení) přenesen do středověku (ideál středověkého panovníka – statečnost, šlechtetnost); děj přiblížen českému prostředí (rysy panovníka Přemysla Otakara II., výzbroj českých vojáků – Mladota, Radovan, české zvyky); zachovalo se **9 zlomků** (3500 veršů) = třetina; inspirace – latinská a německá předloha; *autor* neznámý (vyšší šlechtic – opovrhne měšťany a sedláky, nadřazenost); *forma* – pravidelný 8slabičný verš + *gnómičká trojverší* spojená jediným rýmem (= moralizující průpovědi)

■ kroniky

- **Dalimilova kronika** (Kronika tak řečeného Dalimila) – nejstarší česká veršovaná skladba o českých dějinách (do r. 1314); neznámý autor (nižší šlechtic); politická agitace – podpora češství (vlastenecké citění), varování proti přivalu německví (po vyměnění Přemyslovců); forma – bezrozměrný verš (nepravidelný počet slabik), prostý vyprávěcí styl, hovorový jazyk ⇒ oblíbená

zajímavost

Označení Dalimila jako autora je asi historický omyl (upozornil na to J. Dobrovský); vzácný exemplář objeven r. 2005 ve Francii

odkaz

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Vznik český psané literatury

Oldřich a Božena – autor hledá proti německví oporu v českém sedláku; místo příběhu – asi obec Peruc na Lounsku
⇒ Boženina studánka, Oldřichův dub

b) Období demokratizace literatury pol. 14. – poč. 15. stol., doba Karlova

Latinsky psaná literatura:

- **Karel IV.** (1316–1378), **Vita Caroli** (Život Karlův) – autobiografie a náboženské i morální úvahy
- **Bartoloměj z Chlumce (Klaret)** – autor 3 veršovaných slovníků (**Glosář**, **Vokabulář**, **Bohemář**); latinské pojmy vysvětluje česky; počátek české vědecké terminologie

Česky psaná literatura

■ legendy

- **Legenda o sv. Prokopu** – o životě opata Sázavského kláštera (jeho obětavost, zbožnost) – podle latinské

předlohy Vita maior; oslava slovanské liturgie, protiněmecký postoj; čtenářsky přístupná forma, kronikářský způsob líčení

- **Život sv. Kateřiny** – exotičnost (cizí prostředí vysoké šlechty), realistické obrazy krutého trýznění kvůli křesťanské víře; náročná forma, složitá symbolika barev

■ **rytířská epika a zábavná próza**

- **Tristram a Izalda** – milostný epos o osudové lásce (české přepracování rytířského eposu)
- **Trójanská kronika** – o trójské válce (Trója jako středověké město) – vyšla 1468 jako první tištěná kniha u nás (prvotisk = **inkunábule** – texty tištěné před rokem 1500)

■ **světská lyrika**

- **Stratil jsem milého, Dřevo se listem odievá, Měj se dobře, srdéčko** – lyrické milostné písně; **Závišova píseň** – umělecky nejvyspělejší

■ **sociální satira a žákovská tvorba** – anonymní, blízká lidovému jazyku; výsměch a ironie

- **Píseň veselé chudiny** – o neutěšených sociálních poměrech a bídě s humorem
- **Podkoní a žák** – satira ve formě sporu, hospodské hádky a rvačky panského sluhy a studenta o přednostech jejich stavu, ale odhaluje bídu obou
- skladby **Hradeckého rukopisu** – veršované satiry **Desatero kázanie božie** (obraz středověké společnosti, prohršky všech proti Desateru) a **Satiry o řemeslnících** (morální nedostatky v světském i duchovním životě – nepoctivost, podvody, nesvědomitost pekařů, řezníků, kovářů i radních ⇒ hrozba peklem); 1. česká bajka **O lišče a džbánů** aj.

přečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Literatura doby Karlovy

■ **alegorie**

- **Smil Flaška z Pardubic, Nová rada** – zvířecí alegorie s didaktickým zaměřením: zvířata radí novému králi (asi Václav IV.) – Ivovi, jak má vládnout

■ **odborná próza** – **kronika Přibíka Pulkavy z Radenína**, právnické spisy **Ondřeje z Dubé**

■ **vznik dramatu**

původně součást církevních obřadů, např. **Hra Tří Marií**

Mastičkář – zlomek velikonoční hry, ale v lidovém prostředí = středověké tržiště, kde tři Marie kupují mast k balzamování Kristova těla; drsná komika, zesměšnění šarlatánských prodavačů, kteří vychvalují své masti; poprvé příslušníci neprivilegovaného stavu, hovorový lidový jazyk, vulgarismy, makaronské verše (střídavě verše české a latinské)

5. **Literatura předhusitská a husitská** kon. 14. stol. – 70. léta 15. stol.

vrchol procesu demokratizace (zlidovění), počesťování (čeština i v oblasti teologické a správní) a laicizace (zesvětštění); literatura prostředkem politického boje ⇒ agitační cíle, reakce na aktuální skutečnost; v popředí **traktát, kázání** (působivost živého slova), **satira, duchovní píseň**

a) **Předchůdci Husovi** posl. třetina 14. stol.

úsilí **kazatelů** o nápravu společnosti:

- **Jan Milič z Kroměříže** (asi 1320–1374) – poměrně radikální kazatel, působil silou vlastního příkladu; kázal především česky ⇒ vliv na chudinu, usiloval o reformu církve shora; tvrdá kritika duchovenstva, učení o Antikristu
- **Konrád Waldhauser** (asi 1326–1369) – do Čech pozván Karlem IV., kázal německy a latinsky (pro německý patriciát a studenty)
- **Matěj z Janova** (asi 1350–1394) – univerzitní mistr, kázal latinsky ⇒ ohlas u vzdělanců; **Pravidla Starého a Nového zákona** – myšlenka rovnosti mezi knězem a laikem, proti bohatství církve

■ **laická literatura**

- **Tomáš Štítný ze Štítného** (asi 1333–1401/1409) – jihočeský zeman, laik (bez teologického vzdělání); o nábožen-

ských a filozofických otázkách psal česky ⇒ díla výchovná a mravoučná; srozumitelný, propracovaný styl, dokonalý jazyk; první **klasik české naučné prózy**; obhajoval neměnnost řádu daného Bohem, usiloval o nápravu chyb, o harmonizaci života

- **Knížky šestery o obecných věcech křesťanských** – traktáty o věrouce, o zásadách dokonalého křesťanského života, o sociálních otázkách
- **Řeči besední** – pojaty jako rozhovor otce s dětmi o Bohu, stvoření světa
- **Řeči sváteční a nedělní** – kazatelský výklad částí evangelia

b) **Období příprav husitského hnutí** poč. 15. stol.

vyvrcholení rozporů a **odpor proti církvi** (nejbohatší vlastník půdy, přepych, rozmařilost – v rozporu s Bibli a posláním církve); 1409 vydán Václavem IV. **Dekret kutnohorský** ⇒ změnil poměr počtu hlasů na univerzitě (3 : 1 ve prospěch Čechů) = zásluha Husova

Mistr Jan Hus (asi 1371–1415)

* Husinec u Prachatic, filozof a teolog;
spojení teorie s praxí (učeneckého
a lidového křídla proticírkevní opozice);
univerzitní mistr (od r. 1409 rektor)
a kazatel v pražské Betlémské kapli
(od 1.1402); vliv názorů anglického

reformátora Wycliffa; **střetnutí s církvi**: 1409 pro obhajobu Wycliffa, 1412 kvůli vystoupení proti prodeji odpustků (= obohacování církve), proti rozmařilosti duchovních i světských pánů ⇒ dán do klatby, nad Prahou vyhlášen **interdikt** (zákaz církevních obřadů) ⇒ Husův odchod na venkov, kázání na Kozím Hrádku u Tábora, pak na hradě Krakovec u Rakovníka; 1414 předstoupil před koncil v Kostnici, prohlášen za kacíře, 6. července 1415 upálen

Husovo dílo:

– **latinsky**: pro učence

- **O církvi** (De ecclesia) – reformní názory, kritika církve, zpochybnění postavení papeže (hlavou církve je Kristus)
- **O pravopise českém** (De orthographia Bohemica) ⇒ zjednodušení pravopisu (zavedení diakritických znamének, tzv. nabodeničko krátké – tečka a dlouhé – čárka = pravopis diakritický), odstraněny archaismy, počestování německých slov, péče o dokonalou výslovnost

– **česky**: pro lid

- **Výklad Viery, Desatera a Páteře** – výklad tří modliteb (Věřím v Boha, Desatero, Otčenáš), kritika církve, úvahy o mravním životě
- **Knížky o svatokupectví** – ostrá kritika církve (majetek, rozmařilost, úplatkářství – prodej svátostí, odpustků, úřadů)

Postila – traktáty a kázání (výklad částí evangelia)

- **Dcerka** – o správném životě dívek a žen
- **Listy z Kostnice** – otevřené dopisy, promluvy k čtenářům (období kázání), obhajoba vlastního učení

další kazatelé:

Jeroným Pražský (asi 1365–1416)

Jakoubek ze Stříbra (?–1429)

Jan Želivský (?–1422)

Jan Rokycana (1397–1471)

c) **Literatura vrcholného období husitství** 20. a 30. léta 15. stol., po Husově smrti ⇒ náboženská a sociální

zajímavost

Betlémská kaple založena 1391 pro kázání
výhradně v českém jazyce

vysvětlivka

Páteř (Otčenáš) = z lat. Pater noster

vysvětlivka

post illa verba = po oněch slovech,
tj. po slovech evangelia

přečti si

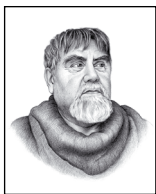
Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Literatura předhusitská a husitská

revoluce; v popředí aktuální **píseň, chorál** (účast věřících při bohoslužbách)

- **Jistebnický kancionál** – zpěvník, soubor husitských chorálů, písní duchovních i válečných, např. píseň táboritů *Ktož jsú boží bojovníci* od kněze Jana Čapka nebo pražanů *Povstaň, povstaň, veliké město Pražské*
- **Žižkův vojenský řád** – vyhlášen 1423 na sněmu východočeského bratrstva v Německém Brodě; obsahuje vysoké morální požadavky (stejně povinnosti i tvrdé tresty pro všechny členy polního vojska bez rozdílu postavení)
- **Budyšínský rukopis** – 3 veršované polemické skladby; dvě proti Zikmundovi (asi z r. 1420) – **Žaloba Koruny české** a **Porok Koruny české** (= výtka, pokárání) a alegorie ve formě sporu **Hádání Prahy s Kutnou Horou**
- **Vavřinec z Březové** (1307 – asi 1437), **Husitská kronika** – próza, latinsky, popis událostí let 1414–1421; autor straní umírněným pražským husitům; **Píseň přelavné Koruny české** (= Píseň o vítězství u Domažlic) – latinská báseň, dokument

d) **Literatura doby pohusitské** 30. – 70. léta 15. stol. – po porážce u Lipan 1434 částečné uklidnění; zemský správce, od r. 1458 český král Jiří z Poděbrad

Petr Chelčický (asi 1390–1460) – osobitý myslitel, obhájce pasivity, chudoby a pokory; odmítal násilí a boj, vyšší vzdělání

- **O boji duchovním** – v duchu křesťanství zavrhuje jakékoli fyzické násilí (i tzv. „spravedlivou válku“) ⇒ neodporovat zlu násilím
- **O trojím lidu** – odsuzuje sociální nerovnost, středověké dělení společnosti na tři stavy; hlásá rovnost
- **Postila** – kázání s úvahami a praktickými životními radami, názory na ideální (nezištnou) církev, společnost a morálku

- **Sieť vieri pravé** – alegorický traktát na motivy v evangeliích o zázračném rybolovu apoštola Petra: síť = symbol víry a prvotní církve – zachytává věrné Kristovy stoupence; hříšníci propadající peklu (i pánovník a papež) ji trhají

■ **zábavná literatura:**

- **Deník Václava Šaška z Bířkova** – o cestě českého poselstva v čele s Jiřím Lvem z Rožmitálu, vyslaného Jiřím z Poděbrad po západní a jižní Evropě (viz A. Jirásek, *Z Čech až na konec světa*)

zapamatuj si

Bible se v tomto období stala nejčtenější knihou pro vzdělance i prosté lidi; první kompletní český překlad je z počátku 15. stol.; podle výroku italského diplomata Aenea Silvia Piccolominiho (pozdější papež Pius II.) zná tábořská žena Bibli lépe než leckterý italský kněz

odkaz

Husitství inspirovalo např. *Aloise Jiráka* – viz str. 74, 75
Osobnost J. Husa zachytil v stejnojmenném románu M. V. Kratochvíl a v próze Jan Hus Eva Kantůrková

poznámka

Názory P. Chelčického ovlivnily vznik nové církve – *jednoty bratrské* 1458

RENESEANCE A HUMANISMUS

poč. 14. stol. – poč. 17. stol.

rozvoj literatury v **národních jazycích**; v popředí **literatura nauková, alegorie, román, novela, drama, lyrika**

Renaissance – myšlenkový a umělecký proud, návrat k antice – studium spisů antických myslitelů

Humanismus – návrat k hodnotám **pozemského** světa; v popředí zájmu je člověk, důvěra v jeho schopnosti, touha po pravdivém a svobodném poznávání přírody = **kult smyslů**

a rozumu proti kultu víry; úsilí o všestranné vzdělání; jazyk humanistů – vytříbená klasická latina

Reformace – úsilí o nápravu církve, proti zpovrchnění víry, proti zjištění a hromadění majetku v katolické církvi; návrat k biblí

vysvětlivka

Z franc. *renaissance* = obrození, znovuzrození

Z lat. *humanus* = lidský

Z lat. *reformare* = přetvářet, opravovat, obnovovat

EVROPSKÁ RENESANCE

1. Itálie přelom 13. a 14. stol.

Dante Alighieri [aligijéri] (1265–1321) – Florentán; proti vládcům a papeži ⇒ donucen k vyhnanství, žil ve Veroně a Ravenně

- **Nový život** – deník platonické lásky k předčasně zemřelé Beatrice; milostné básně komentované prózou
- **Božská komedie** – **duchovní alegorický epos**, pouť člověka za spásou, Bohem; prolíná se antická mytologie a středověký náboženský námět s renesančním chápáním světa (touha po pravdě) a lidským rozumem; symbolické číslo tři – 3 části – Peklo, Očistec a Ráj = námět z bible + imaginární putování autora (vzdělance) třemi záhrobními říšiemi = alegorie (cesta k věčné blaženosti); *průvodci*: Vergilius – symbol pozemského vědění, Beatrice – symbol nadpozemské dokonalosti (žena – anděl – v Ráji, kam pohané nemají přístup) a sv. Bernard; *forma*: bohatý děj, trojčlennost (33 zpěvy, tercíny = tříveršové strofy); *renesanční prvky*: touha po poznání, vztah k antice (obdiv), osobní prožitek lásky, trest za lidské viny, láska k vlasti

odkaz

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl Renaissance a humanismus, Kompletní přehled české a světové literatury, Čtenářský deník v kostce

zajímavost

Motiv putování též u J. A. Komenského, J. Milтона, J. W. Goetha – viz str. 39, 40–41, 47

Francesco Petrarca [francěsko petrarka] (1304–1374) – nazýván otcem humanismu; Florentán; proti papeži ⇒ odešel do Avignonu – cesty po Evropě (i do Čech – přítel Karla IV.)

- **Zpěvník** – sbírka milostné poezie – převážně *sonety* pro milovanou Lauru (o její krásě, ctnosti); *renesanční prvky*: hluboká láska k jediné ženě (x kurtoazní středověká lyrika), ztělesňující mravní dokonalost; obraz básníkova nitra (osudová vášeň), konkrétní milostný prožitek (radost i zklamání, štěstí i bolest)

Giovanni Boccaccio [džovany bokačo] (1313–1375)

– Florentán epik, novelista, první životopisec Danta

- **Dekameron** – soubor 100 *novel* (10 × 10), výpravná próza s rámcovou kompozicí děje; 10 mladých lidí utíká před morem z Florencie, cestou (10 dní) si vypravují příběhy, např. o neštěstích, o lásce, o lidské hlouposti, vychytralosti;

vysvětlivka

Sonet (znělka) – viz str. 7

renesanční prvky: zcela světská témata (příhody ze života měšťanské společnosti, rozmarnost), úsměvná kritika soudobých mravů, výsměch pokrytectví; renesanční pohled na svět – optimismus, sebevědomí člověka (vlastní síly a schopnosti); pozemská láska (věrnost i nevěra, vášeň i něha)

Lodovico Ariosto [lodoviko] (1474–1533)

- **Zuřivý Roland** – epos se satirickým podtextem, obměna známého námětu, doplněn hrdinskými a milostnými epizodami; hlavní hrdina ztrácí z nešťastné lásky rytířské ctnosti

vysvětlivka

Novela – viz str. 10

francouzská balada – viz str. 7

esej – viz str. 11

2. Francie 15.–16. stol.

■ poezie

François Villon [fransoa vijon] (asi 1431 – po r. 1463) – 1. prokletý básník, tulák a bohém; často byl ve vězení za výtržnictví, krádeže; odsouzen k oběšení, pak trest zmírněn na 10leté vyhnanství

- **Odkaz** (Malý testament – závěť) – ironické verše, loučení s přáteli a Paříží
- **Závěť** (Velký testament) – obraz vlastní bídy, společenská kritika, komičnost; krutá otevřenost, upřímnost, šibeniční humor, výsměch, touha po plném prožitku života, kontrastnost pocitů (radost × zoufalství), vnitřní rozpornost (provokující hrubost × hluboká náboženská víra, ironie × melancholie = odraz zlomu dvou epoch); kromě „závěti“ a časté formy *francouzské (villonské) balady* i texty vážnější, epitaf (náhrobní nápis)

přečti si

O Villonově životě – hra V+W Balada z hadrů, román J. Loukotkové, Navzdory básník zpívá, John Erskin, Nezbedný mistr balad, D. Fischerová, Hodina mezi psem a vlkem

Pierre de Ronsard [pjér de ronsár] (1524–1585) – lyrik ze skupiny Plejáda (poezie vysokého stylu, dokonalé formy)

- **Lásky** – milostná poezie podle antických vzorů, platonický cit ke Kassandře, oslava ideální lásky
- **Sonety Heleně** – milostné vzpomínky stárnoucího básníka, melancholie

■ próza

François Rabelais [fransoa rablé] (asi 1494 – asi 1553) – satirik, lékař, původně mnich

- **Gargantua a Pantagruel** [gargantýja a pantagriél] – 5dílný satirický román – epos s groteskní nadsázkou – o rodině obrů (otec a syn); jejich dobrodružná cesta za poznáním ⇒ příležitost ke kritice soudobé společnosti, výsměchu středověké scholastické výchově, hlouposti, fanatismu; důraz na svobodu, zdravý rozum, sílu lidského vědění

Michel de Montaigne [mišel de monteň] (1533–1592) – filozof, spisovatel

- **Eseje** – původně komentované citáty antických autorů, pak úvahy o životě, povaze člověka, přírodě, lásce ⇒ o umění žít; originalita zpracování

3. Španělsko – období „zlatého věku“ španělského písemnictví – 16. a 17. stol.

■ drama – důraz na věrnost realitě, prolínání tragiky a komiky

Lope de Vega [bega] (1562–1635) – autor 2000 *her historických* a tzv. *her „pláště a dýky“* (podle tehdejších součástí oděvu šlechty) – s motivem konfliktu morálního nebo citového, s intrikami, o lásce, žárlivosti, cti

- **Fuente Ovejuna** [ovechuna] (Ovčí pramen) – historická hra podle skutečné události – téma boje proti zvůli a útlaču (hrdí vesničané × tyranský šlechtic, komtur Gomez; za své provinění byl zabít, ale obyvatelé vesnice přes mučení a výslechy jméno mstitele neprozradili = oslava síly lidské solidarity)

■ próza

- **Lazarillo z Tormesu** (anonym) – **pikareskní román**, kritika společnosti očima hlavního hrdiny = pícaro (šibal, chudás, ničema), prospěchář, protlouká se životem jako průvodce a sluha společenských vydeděnců

vysvětlivka

Pikareskní román – forma dobrodružného románu, ale plebejského rázu; hlavní postava je nehrdinský typ, ztělesnění lidového chytráctví; řetězová kompozice (lineární řazení příhod), satirické zaměření

Miguel de Cervantes y Saavedra [migel

de servantes y savedra] (1547–1616)

● **Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha** [don kichot de la manča] (2 díly)

rytířský román s titulním hrdinou – zchudlým šlechticem; jako čtenář dobrodružných románů se zhlédl v nereálném světě ideálních rytířů – touží obnovit jejich slávu, tj. napravovat křivdy, prokazovat šlechtetnost; typ snílka a fantas-ty schopného obětovat všechno svým ideálům × Sancho Panza [sančo pansa] = přízemní, praktický venkovan se smyslem pro realitu; don Quijote jede na sešlém koni (Rosinanta), paní svého srdce nazve Dulcineou z Tobosu; původní záměr – parodie na rytířské romány ⇒ konečné vyznění: kritika nedostatků společnosti, úsilí o spravedlivý svět

zájímavost

Inspirace v české literatuře – drama V. Dyky Zmoudření dona Quijota, novela V. Vančury Občan don Quijote

4. Portugalsko 16. stol.

Luís de Camões [lujš dy kámojnš] (asi 1524–1580)

● **Lusovci** – epos, oslava hrdinství Vasca da Gamy (kon. 15. stol.) a mořeplavců na cestě do Indie

5. Anglie 14.–16. stol.

■ **poezie**

Geoffrey Chaucer [džefří čósr] (asi 1340–1400) – za diplomatických služeb v Itálii poznal díla Danta, Petrarky, Boccaccia ⇒ vliv na jeho tvorbu

● **Canterburské povídky** [kentrberské] – cyklus 24 veršovaných příběhů (rozmarňných, učených i zbožných) spjatých rámcem (vyprávění poutníků k hrobu sv. Tomáše Becketa do Canterbury) s předmluvou a epilogem; obraz soudobé Anglie (různé společenské vrstvy, povahy, postoje), jemná ironie v pohledu na lidské slabosti

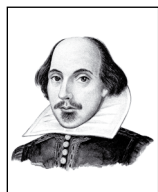
■ **drama** – podporováno královnou Alžbětou I. (⇒ alžbětinské divadlo)

Christopher Marlowe [kristofer márlou] (1564–1593)

● **Doktor Faust** (Tragická historie o doktoru Faustovi) – tragédie učence, který kvůli poznání obětuje vlastní duši (inspirace pro J. W. Goetha); poprvé použit blankvers

vysvětlivka

Blankvers – viz str. 8

William Shakespeare [viljem

šejkspír] (1564–1616) – ze Stratfordu

nad Avonou ⇒ do Londýna (po r. 1598 spolumajitelem, dramatikem a hercem divadla Globe), autor téměř 40 her

■ **historické hry**

● **Jindřich IV., Jindřich V., Jindřich VI., Richard II., Richard III., Julius Caesar** aj.

■ **komedie**

● **Veselé paničky windsorské, Kupec benátský, Večer tříkrálový, Zkrocení zlé ženy, Sen noci svatojánské, Mnoho povyku pro nic, Jak se vám líbí**

■ **tragédie**

● **Romeo a Julie** – konflikt dvou znepřátelených rodů ve Veroně (Monteků a Kapuletů) ⇒ tragická láska mladých lidí, jejich boj o právo na život, lásku, samostatné určení osudu; oslava síly milostného citu

● **Hamlet, králevic dánský** – mravní dilema a rozpornost hrdiny: touha uskutečnit vznešené ideály × pocit povinnosti potrestat zlo; úvahy o smyslu života, lidské existence „Jak mistrovské dílo je člověk! Jak vznešený rozum! Jak omezený schopnostmi!“

● **Othello** – typ žárlivce neschopného rozpoznat zlo × intrikán Jago (vzbudil Othellovu žárlivost, domněnku o Desdemonině nevěrnosti)

- **Král Lear** – tragédie stárů, nevědek dětí, zisknost
- **Mackbeth** – tragédie osobnosti zničené touhou po absolutní moci
- **hry pohádkové**, s romantickými prvky, např. **Bouře**, **Zimní pohádka**

znaky Shakespearových děl:

komedie:

- spletitý, složitý děj
- situační komika, záměna osob
- vítězství spravedlnosti, dobra a lásky
- cílevědomost, rozhodnost a půvab postav, zvl. ženských

tragédie:

- nedodržena jednotka místa, děje a času
- obraz pozemského života
- originální charakteristika postav a prostředí (samostatnost žen – rozhodují o svém životě samy)
- příčina tragédií – lidská vášně nebo náhoda (x antická tragédie – osudovost)
- komické prvky neodděleny ostře od tragických
- vliv antiky: chór, ale s funkcí úvodu do situace (ne veřejného mínění); prvky řecké mytologie
- jazyk: verš i próza (lidové postavy), hovorovost; blankvers
- **Sonety** – sbírka milostné, intimní lyriky; 154 básní věnováno „černé dámě“, příteli a ochránci

zajímavost

Děj *Zimní pohádky* se odehrává na Sicílii a v Čechách; naši zemi přisoudil autor moře

přečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce – Jan Werich,
Dopis Shakespearovi (úryvek), Čtenářský
deník k Literatuře v kostce

zapamatuj si

shakespearovské postavy = výrazné charaktery
s typickými povahovými rysy: vášnivost, nenávisť,
sobectví, zbabělost, tyranství, vznešenost, žárliivost ⇒
věrohodnost, životnost, nadčasovost

HUMANISMUS V ČECHÁCH

70. léta 15. stol. – 20. léta 17. stol.

znaky:

- převaha literatury **naukového typu**, rozkvět humanistické vzdělanosti
- literatura pro měšťanstvo, zaměřená k životní praxi
- **rozkvět spisovné češtiny** (vliv latiny), význam **knihtisku**
- *renesance* se v pravém slova smyslu neprosadila (vliv náboženské ideologie), pouze v knížkách lidového čtení, **zábavné próze**, např. **Historie o bratru Janu Palečkovi** – o legendárním rytíři (šásek krále Jiřího z Poděbrad), **Enšpígl** ap.
- tradice *humanismu* (už od doby Karla IV.) byla zastavena husitským hnutím; o rozvoj humanistického vzdělání se pak zasloužila jednotka bratrská

Humanistická literatura – 2 linie

a) **latinští humanisté**

Jan z Rabštejna (1437–1473)

- **Dialogus** – latinská rozprava, polemika tří katolických šlechticů s autorem o politice krále Jiřího z Poděbrad; forma učenécké argumentace; výzva k smíru

Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (asi 1461–1510) – katolický filozof, básník, dvořan krále Vladislava II., cestovatel; odmítavý postoj k češtině, moralizující tendence

Jan Campanus Vodňanský (asi 1572–1622) – básník, dramatik, rektor pražské univerzity, autor českých dějin

- **Bretislaus** – vlastenecká hra z národní minulosti

zajímavost

Autor je hlavní postavou románu
Zikmunda Wintra Mistr Kampanus

b) **národní humanisté** (píší česky); vlastní tvorba i překlady

■ **nauková literatura**

Viktorin Kornel ze Všehrd (1460–1520) – právník a univerzitní mistr

- **Předmluva** k překladu latinského spisu **Jana Zlatoustého**, *Knihy o napravení padlého*; text je *programem národního humanismu* (požadavek česky psané literatury, chvála češtiny a starobylé české literatury, národní hrdost)
- **O práviech, o súdiech i oorskách Země české knihy devatery** – právníký spis, obhajoba zájmů měšťanstva proti šlechtě; jazyková dokonalost, srozumitelnost (využití přísloví)

■ **historie**

Václav Hájek z Libočan (1523–1553), **Kronika česká**

– české dějiny od počátku do r. 1526; poutavé příběhy, vyprávěcké umění ⇒ obliba u čtenářů, ale historické nepřesnosti a výmysly; psána z pozic šlechty

■ **cestopisy**

Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic (1564–1621) –

válečník, diplomat, znalec jazyků, hudebník; po Bílé hoře popraven na Staroměstském náměstí

- **Putování aneb Cesta z Království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta**

Václav Vratislav z Mitrovic (1576–1635), **Příhody** (z diplomatické cesty do Cařihradu, z vězení)

■ **péče o jazyk a překlady**

Jan Blahoslav (1523–1571) – nejvšestrannější osobnost, biskup jednoty bratrské (podporoval šíření vzdělanosti), překladatel

- **Filipika proti misomusům** (= proti nepřítelům vyššího vzdělání) – výmluvnost, pádné argumenty
- **Gramatika česká** – o jazykové kultuře a normě; slovní zásoba, frazeologie a skladba
- **Muzika** – hudební teorie pro zpěváky a skladatele
- **Šamotulský kancionál** – soubor 754 bratrských písní, převážně lyrických a duchovních
- **Akta jednoty bratrské** – dějiny jednoty, bratrský archiv – soubor listin, dopisů, pamětí
- **překlad Nového zákona** z řečtiny ⇒ podnět k překladu celé bible
- **Bible kralická** (1579–1594) – kolektivní dílo českých bratří; 6 dílů (tzv. Šestidílka); dokonalost, vzor spisovné češtiny (dovršení jazykového vývoje, uzákonění jazykové normy), zvl. v době národního obrození; na Slovensku (jako bibličtina) používána evangelíky do pol. 19. stol.

Daniel Adam z Veleslavína (1546–1599) – univerzitní profesor (historik) a vydavatel (zeť Jiřího Melantricha z Aven-
tina) ⇒ rozvoj jazykové kultury

- **Kalendář historický** – jediné původní dílo; zaznamenal u jednotlivých dní roku významné historické události ⇒ vzdělávací záměr

Vavřinec Benedikt z Nedožier (1555–1615) – v Čechách působící Slovák, autor české gramatiky

přečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl
Humanismus v Čechách

poznámka

Poslední třetina 16. stol. = „**zlatý věk české literatury**“, tzv. doba
rudolfínská (císař Rudolf II. 1576 – 1611) nebo veleslavínská;
tzv. **veleslavínská čeština** byla východiskem pro
Dobrovského kodifikaci češtiny (1809)

BAROKO

vysvětlivka

Baroko – asi z portug. *barocco* = velká perla nepravidelného tvaru; it. *baroco* = nadměrně složité; fr. *baroque* = vlnitý, zakřivený; původně se užívalo ve smyslu směšný, nevkusný (proti renesanční dokonalosti)

od pol. 16. stol. v Itálii a Španělsku, během 17. stol. v celé Evropě

Barokní umění

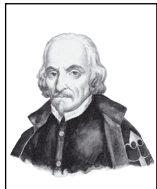
protipól racionální renesance (přejímá jen touhu po poznání a smyslovost); silná náboženská citovost a obřadnost, duchovnost; chápání smrti jako cesty k nadpozemskému ráji

Znaky:

- nedůvěra v rozum, absolutizace **víry**
- odvrát od přírody, zaměření **k vlastnímu nitru**
- **mysticismus**, tajemnost, tajuplnost, duchovnost
- **citovost** až exaltovanost převládá nad racionálností, patos, vnitřní napětí ⇒ působivost; rozšíření **mariánského** kultu (citové působení ženy, matky)
- **monumentálnost**, velkolepost, dynamika ⇒ snaha ohromit člověka, překvapit; okázalá nádhera, nadsázka; drahé materiály ⇒ reprezentace bohatství a moci × vědomí nicotnosti člověka
- **dramatičnost** – zásada **kontrastu** = odraz rozporů doby (krutý ďábel × milostivý Bůh, dobro × zlo, chudoba člověka × nádhera chrámů, hrůzy válek × nadpozemský ráj, zatracení × vykoupení)
- **naturalistická konkrétnost** (obrazy mučení a utrpení Krista, světců, bolest); bezmocnost nebo blaženost
- ve stavitelství: **osovost** (soulměrnost), **oblé linie** – křivky, oblouky, kopule, ovály, vlnění
- **v literatuře**: v popředí **duchovní lyrika, píseň, reflexní lyrika, legenda, epos, traktát**; alegorie a symbolika, hyperbola, složitá metaforika; zachycení děje ve vypjatém okamžiku; květnatý styl, novotvary a slovní hříčky, dlouhá souvětí

EVROPSKÉ BAROKO

1. Španělsko

Pedro Calderón de la Barca [kalde-ron de la barka] (1600–1681) – šlechtic a kněz, dramatik (120 veršovaných her + 80 aktovek)

- **Život je sen** – nábožensko-filozofické veršované drama o 3 jednáních; otázka smyslu života a svobody člověka

2. Itálie

Torquato Tasso [torkváto taso]

(1544–1595) – dvorský básník a dramatik

- **Osvobozený Jeruzalém** – nábožensko-hrdinská epopej; téma křížové výpravy (obléhání Jeruzaléma na přelomu 11./12. stol.)

3. Anglie

John Milton [džon miltn] (1608–1674) – básník (sonety, elegie, eposy) a prozaik (pamflety)

- **Ztracený ráj** – duchovně filozofický epos, alegorie; biblické téma (první hřích) – Adam a Eva, vyhnání z ráje, ale i obecné příběh o pádu člověka, o povaze zla jako zkoušky dobra; na epos navazuje **Ráj znovu nabytý**

4. Německo

Hans Jacob Christoffel von Grimmelshausen [jakob krystofel fon grimlshauzen] (1621–1676) – účastník třicetileté války

- **Dobrodružný Simplicius Simplicissimus** – rozsáhlý barokní román (tzv. vývojový) s prvky pikareskní prózy (motiv bloudění); obraz hrůz třicetileté války z pohledu naivního prostáčka (ich-forma); utíká z domova před plenícími

odkaz

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl Baroko,
Kompletní přehled české a světové literatury

zajímavost

Autorem moderní adaptace Calderónovy hry
Schovávaná na schodech je V. Nezval

vysvětlivka

Z lat. *simplex* = jednoduchý ⇒ Nejprostší
Prostoduchý

vojáky, pak prochází válčící Evropou, s odporem se

odvrací od světa a volí poustevnícký život; smysl pro humor i drsnou realitu, kritický pohled

Andreas Gryphius [grifijus] (1616–1664) – protestant, básník (sonety, ódy, epigramy) a dramatik (tragédie i komedie)

- **Výhost světa** – pesimistická báseň, obraz hrůzy, strachu ze smrti a zániku, pocit životní marnosti, střetání dobra a zla; patos

ČESKÁ POBĚLOHORSKÁ LITERATURA

Specifické rysy českého baroka

Spjato s protireformací ⇒ náboženský charakter; vítězství Habsburků v bitvě na Bílého hoře 1620 ⇒ 27 hlavních účastníků odboje popraveno na Staroměstském náměstí; násilná **rekatolizace a germanizace**; utužování nevolnictví; nositelé kultury – jezuité; podstatná část vzdělanců (evangelická šlechta) odešla do **emigrace** (Německo, Polsko, Slovensko), v domácí literatuře proud oficiální, literatura pololidová a ústní lidová slovesnost

Ničení nekatolických knih:

Antonín Koniáš, **Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající**

Převažuje tvorba náboženská (duchovní písně, legendy, kázání) a díla naučná, psaná většinou latinsky; v popředí historiografie a filologie

1. Literatura v emigraci – tvorba nekatolické inteligence

■ historiografie

Pavel Skála ze Zhoře (1583–1640) – historik a právník (v Německu)

- **Historie církví** – dějiny církví (10 svazků), české a evropské reformace

Pavel Stránský ze Zap (1583–1657) – právník, politik (v Polsku)

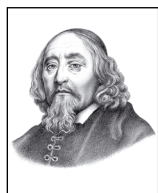
- **O státě českém** (obhajoba Čech po Bílé hoře, právo na samostatný stát) – latinsky

■ duchovní poezie

Jiří Tránovský, zv. Tranoscius (1592–1637)

- sestavil a v Levoči vydal kancionál **Cithara sanctorum** [kitara sanktorum]

■ pedagogika, věda a literatura

Jan Amos Komenský (1592–1670) lat. Comenius, „učitel národů“, teolog – poslední biskup jednoty bratrské, politik, náboženský myslitel, pedagog – reformátor školství, autor učebnic, historik, překladatel, spisovatel a teoretik slovesného umění; nejvýznamnější osobnost exulantské literatury
Narodil se pravděpodobně v Nivnici na jižní Moravě; studium na bratrských školách ve Strážnici a v Přerově, pak na německých protestantských univerzitách v Herbornu a Heidelbergu, po návratu učitelem v Přerově, pak ve Fulneku; 1628 odchod do polského Lešna kvůli pronásledování nekatolíků; 1640 pozván do Anglie (návrh zřízení akademie věd), pak do Švédska (učebnice); vestfálský mír 1648

(konec třicetileté války) nepřinesl svobodu náboženského vyznání do zemí ovládaných Habsburky ⇒ doživotní emigrace českých nekatolíků ⇒ **Kšaft umírající matky, jednoty bratrské** (1650) = alegorická forma závěti; pedagogická

činnost v Šarišském Potoku (Uhry); při třetím pobytu v Lešně (1656) při požáru shořela knihovna, rukopisné práce, zvláště materiál k slovníku Poklad jazyka českého; zemřel v Nizozemí (Amsterdam), pohřben v Naardenu

Dílo

a) před odchodem z vlasti

- **Labyrint světa a ráj srdce** – satirická alegorie světa (= město); poutník – vzdělanec (autor) + 2 průvodci:

zapamatuj si

Osobnost světového významu

- spojení reformačních snah, renesančních ideálů a barokních principů, umění a vědy, rozumu a víry
- zakladatel moderní pedagogiky

Všezvěd Všudybud (symbol zvědavosti) a Mámení (symbol pohodlnosti a přizpůsobivosti) prohlížejí všechny stavy a zaměstnání = realistický obraz doby a smýšlení lidí
 ⇒ **ostrá kritika** tehdejší společnosti (podvod, klam, přetvářka, touha po zisku), ironie; v zoufalství se vrací do vlastního nitra (= k Bohu); bohatství jazyka, složitá souvětí (tzv. humanistická perioda)

■ **útěšné spisy**

● **Přemýšlování o dokonalosti křesťanské, Truchlivý**

aj. – hledání východiska z nejistoty tehdejší doby

● **Listové do nebe** – 5 fiktivních dopisů chudých Kristovi, výzva k smírnému řešení konfliktů

b) **v exilu**

■ **panpaedia** = vševýchova, univerzální vzdělání lidstva (škola – dílna lidstvi)

pedagogické práce – aby byli vyučováni všichni, všemu, všestranně (*pantes, panta, pantos*)

● **Velká didaktika** (Didactica magna) – souhrn zásad moderního vyučování a výchovy, koncepce vzdělávání ve 4 etapách po 6 letech: škola mateřská (předškolní, v rodině), škola obecná (povinná školní docházka – do 12 let), škola latinská (gymnázium v každém městě – do 18 let), univerzita + cestování

● **Informatorium školy mateřské** – pro matky, výchova předškolní

● **Svět v obrazech** (Orbis pictus) – první obrázková učebnice na světě, čtyřjazyčná

● **Brána jazyků otevřená** (Janua linguarum reserata) – moderní učebnice latiny

● **Škoda hrou** (Schola ludus) – zvláštní učebnice latiny; obsahuje 8 latinských divadelních her pro žáky

■ **pansofia** = vševěda; encyklopedické práce ⇒ snaha

shrnout veškeré vědění v jednotný celek

● **Všeobecná porada o nápravě věcí lidských** – o totální reformě světa ve jménu lidství; původně sedmídílné nedokončené dílo (vydány 2 díly) – o světě bez války, o světě moudrosti a lásky

● **Divadlo světa** – nedokončený spis o přírodě, kosmu, zeměpisu, historii lidstva

■ **panorthosia** a **panharmonia** = všenáprava; úsilí o dorozumění mezi národy, o mír

● **Via lucis** (Cesta světla)

Význam J. A. Komenského:

- činnost v mnoha oborech, zvl. v **pedagogice**
- jeho myšlenky uskutečňovány v **různých zemích** světa
- dodnes aktuální: **v centru pozornosti je žák**, ne učitel

vysvětlivka

Humanistická perioda – soustava vět spojená do dvojdílného souvětí; jeho části odděleny dvojtečkou nebo středníkem (předvětí a závětí = jádro výpovědi); vliv latiny

zapamatuj si

Komenského pedagogické zásady:

- vzdělání **pro všechny** bez rozdílu původu a pohlaví,
- zdarma** a **v mateřském jazyce**
- důraz na **praxi** ⇒ učit vědomostem i dovednostem
- význam **tělesné výchovy**
- důležitost **kázně** (*Škola bez kázně je jako mlýn bez vody*)
- zásada **názornosti**, poznávání přírody
- postup **od známého k neznámému**, od jednoduššího k složitějšímu
- **přiměřenost**
- význam znalosti **cizích jazyků**

2. Domácí literatura

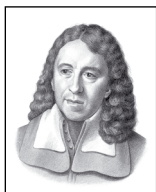
a) **oficiální, jezuitská**

■ **Svatováclavská bible** (náhrada za Kralickou bibli); překladatelé: Jiří Konstanc, Matěj Václav Šteyer, Jan Barner; 1677–1715

■ **duchovní lyrika**

Bedřich Bridel (1619–1680) – básník a překladatel, člen jezuitského řádu

- **Co Bůh? Člověk?** – vrcholná skladba období baroka, lyrická báseň, mystická úvaha o velikosti Boha a nicotnosti člověka ⇒ typická kontrastnost, bohatá metaforika
- **Jesličky** – vánoční poezie

Adam Michna z Otradovic (1600–1676) – hudební skladatel, varhaník, básník

- **Česká mariánská muzika, radostná i žalostná** – kancionál (ukolébavky – *Hajej, můj andílku*, milostné písně – *Pod našima okny*, vánoční koledy – *Chťic, aby spal*)
- **Loutna česká** – kancionál

■ nauková literatura

historie:

Bohuslav Balbín (1621–1688) – jezuita, všestranný vzdělanec, český vlastenec; spisovatel, literární teoretik, historik; psal latinsky

- **Rozmanitosti z historie Království českého** – souborná česká vlastivěda (historie, zeměpis, etnografie); součástí je spis **Učené Čechy** – o kulturní a literární historii, o české vzdělanosti
- **Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště českého** – obrana češtiny, jejích kvalit proti germanizaci (vyšla až 1775, v době národního obrození)

Balbín je autorem životopisu Jana Nepomuckého

Jan František Beckovský (1658–1725)

- **Poselkyně starých příběhův českých** – adaptace a rozšíření Hájkovy kroniky, populární historická četba

- **puristé** (brusiči) – snaha očistit český jazyk (zbavit ho cizích slov), vlastenecké nadšení, ale nepříliš šťastné přecenění tvorby českých slov skládáním (vliv němčiny)

Václav Jan Rosa (1620–1689) – jazykovědec, purista, právník, filolog

- **Čechořečnost** – latinská mluvnice češtiny
- **Matěj Václav Šteyer** (1630–1692)
- **Brus jazyka českého** – latinsky psaná mluvnice

vysvětlivka

Z lat. *purus* = čistý

- b) **pololidová** – o lidu, ale z pozic měšťanských; znalost lidového prostředí; v popředí zájmu je postava sedláka
Václav František Kocmánek (1607–1679) – učitel, autor **interludií**, parodií na venkovany; nevybírává kritika a výsměch

- **Lamentatio rusticana** [lamentácijo rustykána] (Lamentace venkovanů) – báseň, typický tzv. selský otčenáš; obhroublé komické texty zesměšňující venkovany

František Jan Vavák (1741–1816), milčický rychtář, autor písmáckých **Pamětí** (česky)

knížky lidového čtení, pro zábavu (převyprávění dobrodružného příběhu, pověsti nebo legendy), např. O Bruncvíkovi, O Enšpíglovi aj.

kramářské písně (jarmareční) – informační a zábavná funkce; šířeny potulnými kramáři s flašinetem a obrázkovým doprovodem – o zajímavých příhodách, katastrofách (požár, povodeň), nešťastné lásce

- c) **lidová** – tvorba lidu, zvl. venkovského, odraz životních zkušeností a moudrosti; inspirační zdroj pro krásnou literaturu dodnes, zvl. za národního obrození

KLASICISMUS, OSVÍCENSTVÍ A PREROMANTISMUS (SENTIMENTALISMUS)

17. a 18. stol.

Klasicismus – umělecký směr aristokracie; vznikl v absolutistické Francii a až do konce 18. stol. převládá ve velké části Evropy; vrchol za Ludvíka XIV. (1661–1715); reakce na baroko

vysvětlivka

Z lat. *classicus* = vynikající, vzorový

Znaky:

- **vzor** – **antické umění** (tvůrčí kázeň, umělecká krása, dokonalost, harmonie – vykopávky v Herkulaneu a Pompejích (Joachim Johann Winckelmann))
- jednotné **principy a pevný řád**, závazné normy společenské mravnosti
- **rozumová kázeň** (cit podřízen rozumu a povinnosti)
- **krása je v pravdě a přírodě**
- **střízlivost a účelnost** (× barokní zdobnost)

Empír – vrcholná forma klasicismu (1800–1830) – převládající sloh za Napoleonova císařství; větší míra inspirace antikou

Literární klasicismus: inspirační zdroj – **Aristotelova**

Poetika: zásada tří jednot (časů, místa a děje); umění = napodobování přírody; teoretik klasicismu – **Nicolas Boileau-Despréaux** [nykolos boalo depreo] (1636–1711), veršované dílo **Umění básnické**

Literární žánry se rozdělovaly na:

vysoké (óda, epos, tragédie) – o životě vysokých vrstev (vladařů, vojevůdců), historická témata, vznešenost, rýmovaný verš, vybraný slovník; snaha skutečnost idealizovat

nízké (komedie, fraška, bajka, píseň, satira) – postavy neurozené (měšťanstvo, nižší vrstvy – sluha, vesničané), obyčejná témata (ze soudobého života, běžné životní problémy); verš i próza, hovorový jazyk

vysvětlivka

Z lat. *empire* = císařství, impérium

1. Francie

■ drama

tragédie: konflikt vůle a hrdinství × citu a vášně, kult úcty k rodovým tradicím

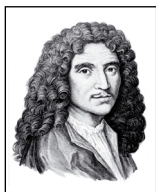
Pierre Corneille [pjér kornej] (1606–1684) – tvůrce moderní tragédie hrdinské se smírným koncem

- **Cid** – veršovaná tragédie, legendární příběh španělského hrdiny Rodriga Díaz de Vivara z 11. stol., základní konflikt: povinnost a rodová čest × láska dvou milenců; před svatbou Chimenin otec urazil Rodrigova otce, syn je povinen pomstít otcovu pohanu ⇒ v souboji zabil Chimenina otce; Chimenina, ač Rodriga miluje, žádá na králi jeho smrt; Rodrigo ve službách krále vítězí nad Maury, získává přídomek Cid; udatností odčinil svou vinu, oba tedy mohou být oddáni; alexandrin – rýmovaný 12slabičný verš s přeryvem po 6. slabice

Jean Racine [žán rasín] (1639–1699) – tvůrce psychologických tragédií (ničivé osudové vášně)

- **Faidra** – milostný příběh, osudová vášně – láska k nevlastnímu synovi Hippolytovi, ale neopětována ⇒ intriky z žárlivosti, Hippolytova smrt, Faidra končí sebevraždou; obecný konflikt dobra a zla

komedie: zápletky bez tragického konfliktu, šťastné rozuzlení, kritika nedostatků, výsměch lidským slabostem; návaznost na lidové a pololidové hry, sympatie prostého publika

Molière [moljér] (1622–1673), vl. jm. Jean-Baptiste Poquelin [žán batyst poklen] – herec, dramatik, režisér, klasik světové komedie, autor frašek, veseloher zápletkových i charakterových (33 her); náměty – žena ve společnosti a v rodině, cynismus šlechty, lakota, svatouškovství a pokrytectví aj.

- **Lakomec** – inspirace Plautovou

Komedii o hrnci; typ bohatého lichváře Harpagona [arpagona], chorobně závislého na penězích,

schopného pro ně obětovat všechno, i štěstí svých dětí a vlastní důstojnost; ztráta peněz = tragédie, ztráta smyslu života

- **Tartuffe neboli Podvodník** [tartyf] – kritika církve, úlisnosti, donašečství, pokrytectví; zistný, bezcharakterní, vychytralý pokrytec a podvodník Tartuffe předstírá náboženskou horlivost, aby zakryl své úsilí získat majetek a úplně zničit rodinu bohatého měšťana, důvěřivého slabocha Orgona

- **Don Juan aneb Kamenná hostina** – odsouzení cynismu, kritika rozmařilosti, povýšenosti a pokrytectví šlechty

- **Misanthrop** – typ vzdělance, citlivého člověka, zastánce pravdy (Alcest), z něhož společnost učiní nepřítel lidstva (misanropa) – poznává přetvářku, faleš, vypočítavost šlechty

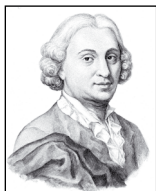
■ **poezie** – úvahovost, vybroušenost výrazu, popisnost, satiričnost (epigram, bajka, satira), slavnostnost a okázalost (óda)

Jean de La Fontaine [žán de lafonten] (1621–1695) – autor ód, balad, bajek, libret

- **Bajky** (12 knih) – alegorie, příběhy zvířat (nositelů lidských vlastností) – kritika lstivosti, pokrytectví, směšnosti dvorských mravů a intrik; v závěru morální pointa; klasický volný verš

2. Itálie

■ **italské národní drama** 17. – 18. stol. – měšťanská komedie, typ improvizovaného divadla; pro lidové publikum určena **commedia dell'arte**: profesionální herci improvizovali dialog (rámcový scénář, jednoduchý náčrt děje); postavy – zástupci různých vrstev společnosti, ustálené typy, charakterizované stálým kostýmem a maskou, např. bohatý obchodník Pantalon a Dottore (komičtí staří), vynálezaví sluhové – Harlekýn, Scappino, Pedrolino a jejich ženské protějšky, např. Colombina; obhroublé scény, vulgární jazyk; opak vznešené klasicistní komedie

Carlo Goldoni [karlo goldony] (1707–1793) – zasloužil se o reformu commedie dell'arte (zrušil masky, tradiční kostýmy, omezil pantomimu, zavedl pevný text); pod vlivem měšťáckého vkusu a osvícenských myšlenek uvedl na scénu propracované charaktery (psychologicky i sociálně), zvl. z řad měšťanstva a lidových vrstev

- **Sluha dvou pánů** – ještě tradiční postupy commedie dell'arte s charakterovými typy postav (kupec Pantaleone, chytrý sluha Truffaldino, služka Smeraldina), složitá zápleтка – láska a namlouvání tří mileneckých dvojic, nedorozumění, záměna dopisů, šatů, peněz; šťastný konec

- **Poprask na laguně** – tzv. komedie prostředí, obraz života rybářského městečka, malicherné spory a žárlivost milenců; vyhrocené groteskní situace, jemná ironie, spisovný jazyk i místní dialekt

- **Mirandolina, Hrubíani, Benátská vdovička** aj.

Osvícenství – 18. stol.

nové myšlenkové proudy, politické postoje a kulturní hnutí; sepětí filozofie, vědy a literatury; návaznost na renesanci; opora o přírodní vědy, šíření osvěty, vzdělanosti

cíl: dokonale poznat přírodu a svět ⇒ možnost měnit a řídit společnost pro dobro lidstva („věk rozumu a osvěty“)

znaky:

- zaměření **proti absolutismu, církvi**, konzervatismu (tmářství, nevědomost, pověry) = ideologie vyhovující měšťanstvu, víra ve schopnosti člověka

vysvětlivka

Z lat. *harpago* = kořistník

odkaz

Čítanka I. k Literatuře v kostce, oddíl Klasicismus, osvícenství, preromantismus

- **kult rozumu – racionalismus** ⇒ rozum jako jediný zdroj poznání, víra v neustálý **pokrok**, důraz na svobodu myšlení ⇒ **optimismus**, snaha zajistit **svobodu** a rovnoprávnost občanů (přirozené právo člověka); rozum je poznaná **pravda**
- využití vědeckých poznatků v praxi (rozvoj techniky, průmyslu); z praktických důvodů naklonění osvícenským myšlenkám i vládci absolutistických monarchií ⇒ **osvícenské reformy**, náboženská tolerance, zlepšení stavu vzdělanosti, modernizace hospodářství a státní správy
- **v literatuře** – v popředí **naukové literární žánry** (vědecké studie, encyklopedie); **v beletrii filozofický román (naučný), román v dopisech, esej, satira**

1. Francie

radikální prostředí: vnitřní krize země, růst sociálních rozdílů, nespokojenost tzv. třetího stavu (většina národa) ⇒ příprava revoluce

Období raného osvícenství:

Charles-Louis de Montesquieu [šárluj de monteskjé] (1689–1755) – filozof a spisovatel; propagoval nutnost občanské svobody

- **Perské listy** – osvícenský satirický román v dopisech – obraz poměrů ve Francii z pohledu dvou perských cestovatelů do Evropy za poznáním

Voltaire [voltér] (1694–1778), vl. jm. François Marie Arouet [fransoa mari arue] – spisovatel, filozof, encyklopedista; odpor k církvi, fanatismu, dogmatismu; propagace svobody a rovnosti lidí

- **Candide neboli Optimismus** [kandyd] – osvícenský filozofický román, forma dobrodružného cestopisu, hledání štěstí, kritika absolutismu, hlouposti, válek, zesměšnění nekritického optimismu
 - **drugá generace osvícenců**, radikálnější (cesta Francie k revoluci); více vyzvedává cit (vliv nastupujícího preromantismu), spjatí s projektem Encyklopedie (2. pol. 18. stol.) ⇒ tzv. **encyklopedisté**
- **Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel** (28 svazků) 1751–1772 – soubor veškerých tehdejších znalostí

Denis Diderot [deny dydro] (1713–1784) – filozof, estetik, spisovatel, spolu s matematikem d'Alembertem [dalambérem] (1717–1783) v čele projektu Encyklopedie

- **Jeptiška** – román v dopisech, fiktivní autobiografie hlavní hrdinky donucené odejít do kláštera ⇒ dopisy mladému šlechtici o pomoc; kritika nemorálního prostředí i nesvobody, pokrytectví; antiklerikální postoj
- **Jakub fatalista** – román, příběhy ztvárněny jako virtuózní dialog, zvl. mezi dvěma odlišnými povahovými typy: sluhou Jakubem (střízlivý, zemitý, podřízený osudu) a jeho pánem (představitel zanikající aristokracie), dále mezi autorem a čtenářem a hospodskou s jejími posluchači; filozofické úvahy, neuzavřený konec (možnost dokončit příběh čtenářem); záměr otázky morálky, svobody rozhodování, osudovosti

zajímavost

Divadelní variací na román Diderotův je hra
Milana Kundery Jakub a jeho pán (1981)

2. Anglie

románová díla s rysy klasicistickými, osvícenskými i sentimentalistickými

Jonathan Swift [džoneten swift] (1667–1745) – anglický písař Ir, tvůrce moderních satirických próz ⇒ společensky varující antiutopie

- **Gulliverovy cesty** [galiverovy] – syntéza filozofického, utopického a dobrodružného románu; imaginární cestopis – pouť hlavního hrdiny, kapitána Lemuela Gullivera, do čtyř fantastických krajín s podivnými bytostmi: liliputánců trpasličí, obří Brobdingnagci, potrhlí hvězdáři z Létajícího ostrova a konečně (ve 4. části) rozumní, poctiví, čestní koně Hvajninimové (lidstvo, jak by mělo být) a jejich dobytčata Jahuové (špinaví, suroví, podlí, ziskní = skuteční lidé na zemi); vázanost na konkrétní dobou skutečnost; alegorie, parodie a satira ⇒ ostrá kritika soudobé Anglie a evropské civilizace; hluboká skepse, představa ideálního světa (ve 4. části); 1. antiutopie

vysvětlivka

Z angl. *gull* [gal] = balík

Daniel Defoe [denyel dyfou] (1660–1731), vl. jm. Foe – obchodník, továrník, politický agent, spisovatel – představitel *realistické* linie osvětského románu

- **Život a zvláštní podivná dobrodružství Robinsona Crusoe, námořníka z Yorku** – smyšlená autobiografie, dobrodružný román o ztroskotanci na pustém ostrově poblíž ústí Orinoka; (námet – osudy námořníka Alexandra Selkirka, vysazeného na neobydleném ostrově u Chile po konfliktu s kapitánem lodi); 28 let života na ostrově
⇒ oslava pracovitosti, houževnatosti, prozíravosti člověka vítězícího nad přírodou, odvahy překonávat překážky; Robinson postupně ostrov civilizuje, zachránil a převychová divocha Pátka, vytváří si domov, ale touží vrátit se do rodné země

přečti si

Robinsonovy osudy převyprávěl
Josef Věromír Pleva – Robinson Crusoe

Henry Fielding [fildyng] (1707–1754) – klasik dobrodružné prózy zobrazující život a svět realisticky; blízkost k *románu vývojovému* (proces proměny charakteru hrdinů, jejich názorů a postojů)

Tom Jones – pikareskní román, příběh „silnice a hospody“ – pestré příběhy nalezence Toma, žijícího ve venkovském sídle, z něhož je vyhnán pro konflikt s nenávidným pokrytcem Blifflem; cesta do Londýna ⇒ dobrodružství, nevázaný život, vzestup a pád (vězení); nečekaný obrat – odhalen Tomův urozený původ

Preromantismus a sentimentalismus

od pol. 18. stol., začátek 19. stol.

umělecký styl a životní postoj nově nastupující třídy – měšťanstva; přechodné období mezi klasicismem a romantismem; pestrý proud různých uměleckých tendencí s některými společnými **rysy**:

- odpor k strohému osvětskému racionalismu a klasicistním normám
- naopak zdůraznění **citovosti** v literární tvorbě ⇒ **sentimentalismus** (prožitek srdce, vášně, hloubka citu); typické pocity – melancholie a smutek; citový život konkrétního jedince
- návrat k **přírodě**, k světu neporušenému civilizací = prostý venkovský způsob života (sklon k idealizaci) = prostředí vhodné pro harmonicky se rozvíjející cit i rozum člověka a pro naplnění jeho snu o svobodě (kritický postoj k soudobému světu)
- požadavek **originality a svobody** i v umělecké tvorbě
- záliba v určitých typických přírodních sceneriích (jezero, hřbitov, zříceniny hradů, rozvaliny, noc, svit měsíce) a v postavách až symbolických (poutník, vězeň, mnich, poustevník) ⇒ **tajemnost**; zájem o středověkou tematiku s prvky hororu
- hrdinové nejsou buřiči (jako později romantikové), vyzvedají se jejich **ctnosti, odvaha, vznešené mravy, čistý cit, důstojnost**; v boji s překážkami buď zvítězí nebo zahynou
- preromantický básník je mluvčím národního kolektivu (lidový pěvec, bard, věstec, prorok) = projev **vlastenectví**
- **zájem o lidovou slovesnost** (inspirační zdroj), módní sběratelství a vydávání lidových uměleckých projevů, jejich napodobování, parafráze (i padělky)

1. Francie

■ próza

Jean-Jacques Rousseau [žán žak rusó] (1712–1778) – kritik společenské nerovnosti, filozof, spisovatel; spolupráce na Encyklopedii (přátelství s Diderotem)

požadavek **návratu k neporušené přírodě** ⇒ jen ona zachová člověka v jeho svobodném, přirozeném stavu (člověk je od přírody dobrý), civilizace ho kazí

- **Emil čili O výchově** – pedagogický román o nutnosti přirozeného vývoje a o citově bohatém životě; příroda jako zdroj svobody člověka

přečti si

O posledních letech Rousseauova života –
Lion Feuchtwanger, Bláznova moudrost

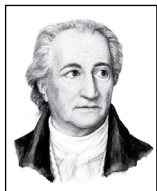
2. Německo

úsilí překonat rozdrobenost, vyrovnat se evropským zemím aspoň v kultuře

hnutí Sturm und Drang [šturm, drank] (Bouře a vzdor) 70. – 80. l. 18. stol.

mladí tvůrci vyjadřovali odpor k společenské nespravedlnosti, útlaku, propagovali citový vztah ke skutečnosti, ideál silné osobnosti, svobodu člověka

Johann Gottfried Herder [gotfríd herdr] (1744–1803) – tvůrce preromantické estetiky, přispěl k národnímu uvědomování; podíl na zformulování programu hnutí Sturm und Drang; zdůraznil význam lidového umění ⇒ sběratel lidové slovesnosti; vize šťastné budoucnosti Slovanů

Johann Wolfgang Goethe [géte]

(1749–1832) – básník, dramatik,
prozaik, vědec, filozof; pobyt ve Výmaru
poezie

lyrika milostná: **Májová píseň**,
Růžička aj., sbírka **Trilogie vášně**

epika: idylická pastorela **Heřman a Dorotea**, balada **Král duchů** aj.

próza

- **Utrpení mladého Werthera** – 2dílný román
v dopisech, ich-forma, deníkové záznamy – o vnitřní
krizi mladého hrdiny, zklamání v lásce (autentická
zprávě) + závěrečná zpráva o hrdinově smrti
- **Viléma Meistera léta učednická, Viléma Meistera
léta tovaryšská** – 2 díly vývojového výchovného
románu o životní cestě chlapce (od iluzí k zmodřeno-
stí), o cestě za uměním; protějšek tragického Werthera

drama

- **Faust** – vrcholné dílo, dvojdílná filozoficko-dramatická báseň; námět – pověst o dr. Faustovi a jeho smlouvě
s ďáblem, ale nový smysl: střetání dobra a zla ⇒ hledání smyslu života a poznání pravdy; v závěru oslava lidské
činnosti a humanismu

Friedrich Schiller [fridrich šilr] (1759–1805) – básník a dramatik, literární teoretik

poezie

- **Óda na radost** – báseň oslavující štěstí, nezištné přátelství + výzva k sbratření lidí ⇒ v závěru Beethovenovy
9. symfonie (hymna Evropské unie)

drama

- **Loupežníci** – tragédie, konflikt dvou bratrů šlechticů, povahově protikladných: sobecká zvůle a intriky (krutý
a zlíštný Franc) × ušlechtilé motivované buřičství (prvorozený Karel Moor – ztratil důvěru otce) ⇒ boj proti bezpráví,
pokrytectví, amorálnosti, za svobodu jedince, ale varování: bezvýchodnost násilí a krvavé vzpoury
- **Úklady a láska** – tragédie, o lásce chudé dívky a šlechtického syna (mravní čistota obou, ale nerovné společenské
postavení) ⇒ neoprávněná zvůle silnějšího jedince, tragické následky

3. Rusko

negativní vliv carského režimu na literární vývoj (pronásledování svobodného myšlení a projevu)

Ivan Andrejevič Krylov (1769–1844)

- **Bajky** – 9 knih veršovaných bajek (přes 200), tradiční i nové náměty; momenty z běžného života, mezi řádky odraz
dobových poměrů; satirické ladění; živý jazyk, sevřená morální naučení (jako přísloví)

pikantnost

Při léčení v Karlových Varech se 74letý autor
zamiloval do 17leté Ulriky von Levetzow

přečti si

Přečti si Čítanka I. K Literatuře v kostce,
Čtenářský deník k Literatuře v kostce
Miroslav Slach, Dostavník do Výmaru a Sbohem, letní láska

ROMANTISMUS V SVĚTOVÉ LITERATUŘE

1. pol. 19. stol.

Romantismus

literární směr ve všech evropských literaturách i životní pocit a postoj člověka; protiklad racionalitě klasicismu (přísný řád, norma, symetrie, podřízenost člověka společnosti × cit, tvarové bohatství, svoboda a volnost); návaznost na preromantismus – člověk jako svobodné individuum, citovost, fantazie, příroda; idea práva na sebeurčení národa; nespokojenost, ztráta jistot, buřičství (nesplněny naděje na nové uspořádání společnosti)

znaky:

- důraz na **city**, fantazii a vůli
- **subjektivní** vztah ke skutečnosti ⇒ **individualismus**, kult výjimečné osobnosti; revolta, ale i touha po harmonii s přírodou
- **protiklad snů** (ideálů) a dobové **skutečnosti**
- **obdiv k minulosti, mystice** (inspirace gotikou), k **lidové slovesnosti**, k **přírodě**, k **exotice**

v literatuře a umění:

- důraz na **tvůrčí svobodu** umělce ⇒ směřování žánrů (lyrizace prózy a dramatu, dramatizace prózy), volnost verše, kontrastnost (krása v ošklivosti, zlo v podobě anděla), smysl pro barvitost, hudebnost, zvukomalebnost jazyka, obraznost
- obohacení jazyka o lidovou mluvu a archaismy
- **hlavní hrdina** se myšlenkově **ztotožňuje** (splývá) s **autorem** (někdy i podobou), je výjimečný, neschopný přizpůsobit se (vyvrženec společnosti, loupežník, vrah, kat, cikán), osamělý, jeho minulost je záhadná; neúspěšné buřičství ⇒ světa-bol (spleen, chandra), rozervanost, deziluze ⇒ život končí většinou tragicky; kult dětství (často jako ztracený ráj)
- výjimečné **prostředí**: tajuplné jezero, temné lesy, skály, samoty, hřbitovy, gotické hrady, katedrály, běsnící živly
- časté **téma** – nešťastná nebo nenaplněná láska (romantikové zbožňovali ideál)
- obliba **poezie** – lyrickoepické básně (balady, básnické povídky – poemys, moderní epos, román ve verších, dramatická báseň)
- **próza** – historický román a povídka
Vedle romantismu *revolučního* (hrdá, ničivá vzpoura) vznikl i romantismus *rezignace* (předurčenost, osudovost, marnost úsilí)

přečti si

Čítanka II. k Literatuře v kostce, oddíl
Romantismus

1. Německo

Novalis (1772–1801), vl. jm. Friedrich Leopold von Hardenberg, představitel raného romantismu, básník a prozaik

- **Hymny noci** – poezie a rytmizovaná próza zabarvená nábožensky; motivy ztracené lásky, touhy po smrti; kontrast světla (pomíjivý život) a tmy – „královny světa“ (nové, vyšší skutečnosti); touha po spojení poezie a přírody
- bratři **Jacob** [jakob] a **Wilhelm Grimmové** (1785–1863; 1786–1859) – jazykovědci, zakladatelé germanistiky, sběratelé lidové slovesnosti, studium germánských mýtů
- **Pohádky pro děti a celou rodinu** (asi 200) – tematická pestrost, převážně fantastické pohádky – legendární, zvířecí, kouzelné, ale i novelistické (s výchovným naučením), často s hrůzostrašnými motivy a krutým dějem; prosté, živé vyprávění; např. *Sněhurka*, *Sedm havranů*, *Paleček*, *Popelka* aj.; *Vnučata děd* – pohádka jako rozvinutá anekdota (zřejmě inspirovala J. Neruda k básni Dědova mísa)

Heinrich Heine [hajnrich hajne] (1797–1856) – pozdní romantismus, po Goethovi největší německý lyrik (básník, prozaik, dramatik, publicista); vývoj od romantismu k realismu

odkaz

Kompletní přehled české a světové literatury
a Čtenářský deník k Literatuře v kostce

- **Kniha písní** – soubor básní (elegie, balady, romance, ironické a humorné verše); subjektivní prožitky (nešťastná láska), motivy smrti a světabolu, cynismus, ironie; nejznámější báseň – balada *Lorelei* – o víle svádějící lodníky do záhuby (zlidověla)
- **Německo – Zimní pohádka** – satiricko-elegický epos, kritika německé společnosti

2. Anglie

lord **George Gordon Byron** [džórdž górdn bajrn] (1788–1824) – aristokratický představitel 2. generace anglických romantiků – buičského proudu (po básnících tzv. **jezerní školy**) ⇒ *byronismus* (spor se světem, osamocený boj za svobodu proti tyranům ⇒ světabol, spleen); výstřední způsob života, cestování po Evropě, zemřel v Řecku

- **Childe Haroldova pouť** – 2dílný epos s autobiografickými rysy (putování Evropou, účast v boji za svobodu Řeků proti Turkům; obdiv k přírodě, minulosti × nesvoboda národa; individualismus hlavního hrdiny, osamocenost, skepse (analýza nitra), protest proti tyranii a nesvobodě)
- **Džaur, Lara, Korzár** – básnické povídky z exotického prostředí; revoltující hrdinové, konflikt se světem

vysvětlivka

Byronská povídka = lyrickoepická skladba s popisy, reflexními a lyrickými prvky

přečti si

O Byronově životě – román
André Mauroise Život lorda Byrona

Percy Bysshe Shelley [pérsi biš šeli] (1792–1822), původem aristokrat, básník a dramatik, bojovník proti nesvobodě, hlasatel ideálů francouzské revoluce; spojení témat osobních a společenských

- **Odpoutaný Prométheus** – nejvýznamnější dílo, lyrickofilozofické básnické drama, obměna antické báje: vzdor hlavního hrdiny proti osudu a moci (ne podřízenost vůli bohů), apoteóza lidské svobody, nezdolnosti a činorodosti ⇒ vítězství lidskosti nad tyranii, osvobození lidstva
titanismus – nezměrná vůle silného individua překonat zlo; v závěru optimistická věštba; tyranie musí být zlomena trpělivým vzdorem boha Démogorgóna

zajímavost

Druhou manželkou básníka byla **Mary Shelleyová**, autorka hororového románu *Frankenstein* o stvoření umělého člověka (= 1. klasická sci-fi)

přečti si

Životopisný román André Mauroise
Ariel aneb Shelleyho život
Čítanka II. k Literatuře v kostce, Romantismus

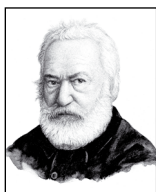
Walter Scott [vóltr skot] (1771–1832) – básník, sběratel skotských lidových balad, autor historických románů a povídek

- **Panna jezerní** – rozsáhlá epická báseň ze skotských dějin
- **Waverley** [vejvrli] – román o povstání skotských horalů proti Angličanům v 18. stol.
- **Ivanhoe** [ajvnhou] – z 12. stol. – o střetech statečného rytíře za zájmy anglického krále Richarda Lví srdce; pověsti o zbojníku Robinu Hoodovi; tematika lásky, hrdinství, cti, vlastenectví; idealizace

3. Francie

François-Auguste-René de Chateaubriand [fransoa ogist rené de šatobriján] (1768–1848) – prozaik, kritik, historik; cestování – útěk před civilizací (mezi indiány v Severní Americe)

- **Atala a René** – dvě novely s postavou Indiána Šakty a Evropana Reného; autobiografické rysy; první novela je příběh osudové lásky Šakty a křesťanské dívky Ataly, zasvěcené matkou Panně Marii; hluboká citovost, básnický jazyk, podmanivé obrazy exotické americké přírody; barvitost, zvukomalebnost

Victor Hugo [viktor ygo] (1802–1885) – básník, prozaik, dramatik; v čele druhé generace romantiků; nejvýznamnější osobnost

poezie

- **Legenda věků** – 3dílný básnický cyklus, obraz vývoje lidstva k pokroku; optimismus v pohledu do budoucnosti; jednotící motiv =

konflikt dobra a zla, pokroku a reakce

proza

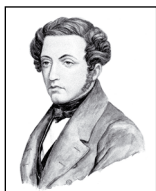
- **Chrám Matky Boží v Paříži** – román; součást volné románové trilogie (**Dělníci moře**, **Bídnič**) – obraz všech vrstev středověké společnosti za vlády Ludvíka XI. (15. stol.); kontrastnost: krása (cikánská tanečnice Esmeralda) × ošklivost (hrbáč Quasimodo – odpudivý, hluchoněmý, ale ušlechtilý), dobro × zlo (kněz, pokrytec Frollo); realistické prvky
- **Bídnič (Ubožáci)** – společenský román (5dílný) – příběh z poč. 19. stol.; bohatý děj s protikladnými typy postav: Jean Valjean [žán valžán] – odsouzený na galeje za krádež (promění se v šlechetného člověka) × Javert [žavér] – policejní inspektor, který ho pronásleduje; dramatický dějový spád, obraz revolučních let v Paříži
- **Devadesát tři** – román o povstání rolníků proti jakobínům za Velké francouzské revoluce
- **Dělníci moře** – oslava práce, vůle a lidské obětivosti (hrdinství rybáře – boj o lásku, proti přírodním živlům, proti nespravedlnosti)

drama

- **Ruy Blas** [ry bla] – historická tragédie založená na kontrastech (čest, mravnost × intrikánství, zhýralost)

Stendhal [stendal] (1783–1842) vl. jm. Henry Beyle [anri bel]; přechod mezi romantismem a realismem; autor psychologických románů

- **Červený a černý** – tzv. román ztracených iluzí (2 díly); kontrast barev (červená – symbol revoluce, vášně a lásky, černá – symbol tmářství a násilí); ústřední postava – ctižádostivý Julián Sorel – usiluje o společenskou kariéru i cestou nedobrovolného pokrytectví (obdivuje tajně Napoleona a červenou uniformu, ale za vlády Bourbonů z pragmatických důvodů obléká černou – kněžskou uniformu); prožívá vášnivé lásky, svádí ženy z vyšších společenských vrstev; před soudem odmítá omilostnění – opovrhne pokryteckou společností a měšťáckou morálkou; jako buřič končí na popravišti; analýza lidské duše
- **Kartouza parmská** – 2dílný román s autentickými historickými prvky; dějiště – Itálie, tragédie mladého šlechtice – střetnutí s pokrytectvím na cestě k splnění vysněného ideálu; až ve vězení pozná skutečnou lásku (dceru žalářníka); v závěru deziluze, po útěku z vězení se uchýlil do kláštera

Alfred de Musset [d mise] (1810–1857) – prozaik a dramatik – zachycuje beznaděj, ztrátu ideálů mladých intelektuálů, zhroutení iluzí po Velké francouzské revoluci, napoleonských válkách a červené revoluci 1830

- **Zpověď dítěte svého věku** – intimní generační román s autobiografickými prvky (zvláštní, nešťastný, milostný vztah k spisovatelce G. Sandové), střetnutí s měšťáckou společností, autorova citová krize
- **S láskou nejsou žádné žerty** – lyrické drama, střetnutí skutečných citů s přetvářkou

poznámka

Vliv na *Vrchlického* (Zlomky eposu),
Machara (Svědomím věků)

přečti si

O životě V. Huga román *André Maurois*
Olympio aneb *Život Victora Huga*

4. Itálie

vlastenecké hnutí Mladá Itálie; boj za sjednocení země

Giacomo Leopardi [džakomo leopardy] (1798–1837) – lyrik

- **Zpěvy** – sbírka reflexivní lyriky; pesimismus, marné naděje; návrat k antice (Petrarca, Dante), romantismus s prvky klasicismu

Alessandro Manzoni [mancóny] (1785–1872) – prozaik a dramatik; vliv vlastenectví a náboženského cítění

- **Snoubenci** – historický román (Lombardie 17. stol.) – příběh lásky vesnických milenců – přes překážky došla naplnění; odpor k násilí a tyranii mocných

5. Rusko

romantismus s prvky realismu; sepětí umělců s děkabristy (proticarské šlechtické hnutí) ⇒ boj za národní svébytnost a mravní obrodu

Alexandr Sergejevič Puškin (1799–1837) – básník, prozaik, dramatik, kritik a publicista; tvůrce moderního básnického jazyka; za sympatie k děkabristům ve vyhnanství

poezie – vliv byronismu

- **Evžen Oněgin** – román ve verších; tragická postava byronovského typu – tzv. „zbytečný člověk“

(citově vyprahlý, ztrácí smysl života,

neschopen využít svého nadání, realizovat svá předsevzetí) × Taťána (ztělesňuje ušlechtilost, opravdový cit); princip zrcadlové kompozice; zhýčkaný Oněgin × snílek, romantik Lenskij; vážná, ostýchavá Taťána × naivní, lehkomyšlná Olga – dcery statkáře Larina; město × vesnice, jedinec × svět; ruská společnost 20. let 19. stol.

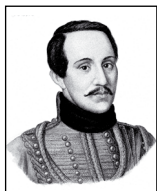
- **Kavkazský zajatec, Bachčisarajská fontána, Cikáni** – lyrickoepické skladby, romantické poemty, návaznost na byronismus, ale projev rozervanosti a titánského vzdoru hrdinů, atmosféra ruské skutečnosti, obraz divoké jižní přírody
- **Poltava, Měděný jezdec** – poemty, doba vlády Petra Velikého

próza

- **Kapitánská dcerka** – dramatické události v době Pugačevova selského povstání za Kateřiny II.
- **Bělkiny povídky** – osudy obyčejných lidí
- **Piková dáma** – faustovské téma: člověk zaprodá v touze po majetku svou duši i svědomí

drama

- **Boris Godunov** – tragédie – historické drama z přelomu 16. a 17. stol., boj o moskevský trůn po smrti cara Fjodora, příběh o samozvanci Lžidimitriji

Michail Jurjevič Lermontov (1814–1841) – lyrik, epik, dramatik

- **Démon** – básnická povídka (poema) s filozofickou úvahou o dobru a zlu; tragika světa i výjimečných lidí, beznaděj; zlo je výsledkem nedostatečnosti dobra; Démon zavržen bohem pro svou vzpouru, odsouzen k věčné samotě, ale zatouží po lásce k pozemské gruzínské kněžně Tamaře; chce rozbít prokletí, ale prohrává ⇒ *démonismus* = neschopnost výjimečných jedinců přizpůsobit se božským, přírodním nebo společenským zákonům ⇒ beznaděj, tragédie
- **Hrdina naší doby** – 1. psychologický ruský román, téma „zbytečného člověka“, ruského šlechtice

Pečorina (skepse, cynismus, nihilismus); nenachází štěstí, lásku, přátelství ⇒ vyděděnec z vlastní vůle

- **Maškaráda** – veršovaná tragédie; touha po nesplnitelných ideálech; rozporuplná postava knížete Arbenina, žárlivého bohéma a hráče

zapamatuj si

Tzv. *oněginská* strofa: 14 devítislabičných (event. osmislabičných) veršů, pravidelné rýmové schéma

6. Polsko

vliv nepřiznivě situace – ztráta samostatnosti ⇒ protest proti nesvobodě, vlastenecké nadšení; vznik většiny děl v emigraci

Adam Mickiewicz [mickjevič] (1798–1855) – básník a dramatik

Balady a romance – epické básně inspirované lidovou slovesností, mýty

Konrad Wallenrod – básnická povídka s tématem národně osvobozeneckého boje; Litva proti expanzi řádu německých rytířů (14. stol.); motiv zrady ve prospěch národa

Pan Tadeáš – národní epos o nepřátelství dvou zemanských rodů; rysy realismu, zvyky a obyčeje polské společnosti

7. Maďarsko (Uhry)

Sándor Petőfi [šándor petefi] (1823 – asi 1849) – padl za revoluce; lyrik, autor ohlasů lidové slovesnosti

- **Perly lásky** – poezie milostná a přírodní

8. Dánsko

Hans Christian Andersen [kristyján andrsen] (1805–1875) – prozaik a pohádkář; spojení folkloru a umělé pohádky – lidové náměty + vlastní zpracování (realistický pohled, někdy moralizující podobenství); asi 150 pohádek, např. *Císařovy nové šaty*, *Statečný cínový voják* (s výchovným podtextem), *Ošklivé káčátko* (motivy z dětství), *Malá mořská víla* (o nenaplněné lásce) aj.

- **Pohádky vyprávěné pro děti, Nové pohádky a povídky**
- **Pohádka mého života** – stylizovaná autobiografie (vzpomínky, vlastní osudy)

9. Slovensko

Romantismus spjat s úsilím o národní samostatnost a o vytvoření celonárodního spisovného jazyka (= dílo štúrovské generace); do té doby neúspěšné pokusy – kon. 18. stol. *Anton Bernolák* ⇒ bernoláčtina na základě západoslovenského nářečí – používaná katolíky; evangelíci psali bibličtinou, tj. češtinou Bible kralické; celonárodní slovenský spisovný jazyk vytvořili v 40. l. 19. stol. *Ľudovít Štúr*, *Jozef Miloslav Hurban* a *Michal Miloslav Hodža* na základě středoslovenského nářečí

Ľudovít Štúr (1815–1856) – úsilí o slovenský jazyk a vlastní slovenskou kulturu; politik, jazykovědec, básník

- **Náuka reči slovenskej** – gramatika slovenského jazyka
- **Spevy a piesne** – sbírka vlastenecké a milostné poezie (vliv lidové slovesnosti)

Samo Chalupka (1812–1883) – básník oslavující bojovníky za národní svobodu, národní hrdost

- **Mor ho!** – hrdinský zpěv o nerovném boji slovenských junáků proti přesile římského císařského vojska ve 4. stol.

Andrej Sládkovič (1820–1872)

- **Marína** – vlastenecká a milostná skladba, oslava lásky, krásy a mladosti; láska k Maríně splývá s láskou k vlasti (vliv Kollára + osobní prožitky)

- **Detvan** – hrdinsko-idylický epos, námět z 15. stol., oslava odvahy, směrlosti a krásy detvanského junáka Martina

Janko Kráľ (1822–1876) – nejradiálněji básník (folklor + bouřliváctví); spojitost s Mácho

- **Zakliata panna vo Váhu a divný Janko** – balada v lidovém tónu s lyrickým hrdinou
- **Výlomky z Jánošíka** – romantický epos s tématem odboje (zbojnická tradice)

Ján Botto (1829–1881)

- **Smrť Jánošíkova** – lyrikoepická skladba (čerpá ze závěru lidové pověsti), téma boje proti nesvobodě, za spravedlnost; Jánošík jako národní hrdina

Janko Matúška (1821–1877) – autor textu písně *Nad Tatrou sa blýska* ⇒ slovenská hymna

Ján Kalinčiak (1822–1871) – prozaik

- **Reštavrícia** – povídka z upadajícího zemanského prostředí, obraz voleb v 30. letech, prvky realismu

10. USA

Edgar Allan Poe [edgr elen pou] (1809–1849) – básník, prozaik a esejista; záliba v námětech hrůzostrašných, detektivních a groteskních; zakladatel americké novely, hororu a detektivky

- **Havran** – baladická básnická skladba; téma žalu básníka nad mrtvou milenkou Lenorou; krása a láska × úzkost ze života a smrti; půlnoční rozhovor osamělého muže se záhadným, démonickým havranem (krkavcem) – na otázky po smyslu života odpovídá jediným slovem – *nevermore* (víckrát ne = zlověstný krákoravý zvukomalebný refrén); alegorie – kontrast reálného světa a tajemství lidské duše; havran jako symbol děsu
- **Jáma a kyvadlo** – hororová povídka o trýznění muže sadistickou inkvizicí; úzkostný pocit smrti
- **Zánik domu Usherů** – studie šílenství, alegorický obraz rozpadu osobnosti
- **Vraždy v ulici Morgue** – povídky detektivního charakteru s postavou prvního amatérského detektiva C. Augusta Dupina (schopnost zdravého úsudku a logické kombinace)
- **Černý kocour** – povídka, hrůzostrašný příběh o člověku, který podlehl alkoholu

Henry Wadsworth Longfellow [henri vodzvěrs longfelou] (1807–1882) – překladatel a básník, vědec

- **Píseň o Hiawathovi** – epos námětově čerpající z indiánských bájí a legend; hrdina seslaný bohem Manitu se snaží ukončit spory mezi indiánskými kmeny, obětuje své vlastní štěstí, vyzývá k smíru s bílými muži, jejichž příchod před smrtí předpovídá

ČESKÉ NÁRODNÍ OBROZENÍ A LITERATURA

70. léta 18. stol. – 50. léta 19. stol.

= národněosvobozencké hnutí – formování novodobého českého národa; úsilí o konstituování češtiny = základní znak národa (úředním jazykem a jazykem vzdělanců byla němčina); vliv osvícenství a racionalismu

ZDROJE NÁRODNÍHO OBROZENÍ

- **slovanská myšlenka** (posila národního sebevědomí); zprvu rusofilství, pak austroslavismus
- **lidová slovesnost** – inspirace pro básníky, **sběratelství** (F. L. Čelakovský, K. J. Erben, B. Němcová aj.)
- **vzdělávací próza**, lidové zábavné čtení, kalendáře, kroniky
- činnost **drobné venkovské inteligence** (učitelé, vlastenečtí kněží) – šířili kulturu a národní uvědomění na vesnici (viz *K. V. Rais*, *Zapadlí vlastenci*)
- **divadlo** (i loutkové)
- **věda** – rozvoj jazykovědy (jazyk je znak národa) a historie (posila národního povědomí);
- vzor – veleslavínská čeština; obdiv k minulosti; vznik vědeckých společností – 1774 Soukromá společnost nauk

Periodizace národního obrození

I. období absolutistických reforem (do poč. 19. stol.)

II. období napoleonských válek a absolutismu (do r. 1830)

III. (příp. IV.) období – narůstání revolučních sil, revoluce a Bachův absolutismus (30. – 50. léta)

I. etapa – obranná 70. léta 18. stol. – 1805; období **osvícenství a klasicismu**

charakter jazykový, vědecký; cíl – ochrana a obnova českého jazyka, snaha vytvořit základy svébytné národní kultury a vědy

■ jazykověda

1775 vydána Balbínova latinská obrana českého jazyka z roku 1672 (F. M. Pelclem)

Karel Ignác Thám (1763–1816) – jazykovědec, básník, překladatel divadelních her – napsal 1. českou obranu jazyka

Josef Dobrovský (1753–1829) – jazykovědec, historik, teolog, zasáhl kriticky do bojů o pravost Rukopisů; psal německy a latinsky

- **Zevrubná mluvnice jazyka českého** (*Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache*) – mluvnický systém, ustálení jazykové normy, nové zásady pravopisu (analogická oprava pravopisu); návaznost na veleslavínskou češtinu (skepse vůči soudobé češtině)
- **Německo-český slovník** (*Deutsch-böhmisches Wörterbuch*) 2dílný
- **Dějiny české řeči a literatury** (*Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*) – vývoj jazyka i literatury od nejstarších dob; veleslavínská doba nazývána „zlatým věkem“ českého písemnictví
- **Základy jazyka staroslověnského** (*Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*) základní dílo slavistiky – vědy o slovanských národech; mluvnice jazyka našich prvních literárních památek
- **Česká prozodie** (*Böhmische Prosodie*) – studie, zdůvodnění vhodnosti přízvukné prozodie (českého trochejského sylabotónického verše)
- **Českých přísloví sbírka** (asi 1800 přísloví)

prečti si

Čítanka I. k Literatuře v kostce,
oddíl Naše národní obrození

tahák

Přínos Dobrovského: položil základy

- obrozeneckého hnutí a literatury
- novočeského spisovného jazyka
- české moderní vědy (úsilí o pravdu)
- slavistiky

- **historie** – obdiv k minulosti, vyzdvihování její velikosti (současné skepse, obavy o budoucnost národa)

Gelasius Dobner (1719–1790) – zakladatel českého moderního kritického dějepisu

vydával staré dokumenty; kritická analýza Hájkovy Kroniky české (důkazy historické nespolehlivosti)

František Martin Pelcl (1734–1801) – 1. profesor českého jazyka a literatury na pražské univerzitě

- **Nová kronika česká** (4dílná) – první pokus o vědecké historické dílo
- **Základy gramatiky české** (německy)

- **poezie** – počátky novočeského básnictví (čeština jako literární jazyk)

Václav Thám (1765–1816) – herec, dramatik, básník; vydavatel, překladatel, zakladatel divadla Bouda

- **Básně v řeči vázané** – almanach (sborník básní, ročenka) – původní tvorba autorů a překlady; básně v duchu klasicismu a anakreontiky; jazyková neumělost, poezie převážně sylabická
- **Břetislav a Jitka aneb Únos z kláštera, Vlasta a Šárka aneb Dívčí boj u Prahy** aj. – vlastenecké hry, náměty z českých dějin

Antonín Jaroslav Puchmajer (1769–1820) – básník, vydavatel almanachů, kněz

- **Sebrání básní a zpěvů** (dva almanachy) a **Nové básně** (tři almanachy) – převaha původní tvorby českých, moravských a slovenských autorů = **1. novočeská básnická škola** (program národní a vlastenecký); obliba ód, bajky, eposu, sentimentální balady, např. Puchmajerova *Óda na Jana Žižku z Trocnova* nebo *Na jazyk český*

Šebestián Hvědkovský (1770–1847), **Vnislav a Běla** – sentimentální balada, **Děvín** – směšnohrdinský epos (pověst o dívčí válce)

- **próza a novinářství**

Václav Matěj Kramerius (1753–1808) – vydavatelství a knihkupectví **Česká expedice** – významné kulturní středisko

- orientace na lidového čtenáře a šíření osvěty ⇒ funkce zábavná, výchovná a vzdělávací: knížky lidového čtení, dobrodružné příběhy, cestopisy, robinzonády, mravoučné povídky, noviny
- úspěšný vydavatel vlastních novin – **Krameriusovy c. k. pražské poštovské noviny** s vzdělávací přílohou

František Jan Vavák (1741–1816) – milčický rychtář, písmák

- **Paměti** – domácí a evropské události let 1770–1816

- **divadlo** – působivost mluveného slova, vliv na utváření národního vědomí a šíření vlasteneckých myšlenek (kontakt s publikem)

úkoly: zajistit pravidelná česká představení, vychovat české herce, vytvořit české hry

první scény:

- **v Kotcích** – 1771 inscenace 1. hry v češtině, překlad německé veselohry **Kníže Honzík**
- **Stavovské** (pův. Nosticovo) **divadlo** od r. 1783 – česky se hrálo jen výjimečně a v netypickou dobu (odpoledne v neděli), např. překlady her
- **Bouda** (Vlastenecké divadlo) 1786–1789 na Koňském trhu (dnes Václavské náměstí); repertoár: překlady klasiků (Molière, Shakespeare, Schiller), veselohry a frašky, např. **Prokop Šedivý** (1764–1810) – **Masné krámy**, **Pražští sládci** – obraz života českého měšťanstva, nebo vlastenecké hry, např. **Václav Thám** (viz výše)
- kočovné loutkové divadlo – **Matěj Kopecký** (1775–1847)

zajímavost

Nápis na budově Stavovského divadla –

Patriae et Musis (Vlasti a Múzám)

1787 – světová premiéra Mozartovy opery *Don Giovanni*, věnované Pražanům

1826 – premiéra 1. české opery *Dráteník Františka Škroupa* (libreto Josef Krasoslav Chmelenský); 1834 *Tylova Filovačka* s písní *Kde domov můj*

II. etapa – ofenzivní 1806–1830; období **preromantismu a sentimentalismu** (nadšené vlastenectví, slovanský humanismus, optimistická víra v slavnou budoucnost, historismus – kult dávnověku, inspirace lidovou poezií); vytvořen **1. novodobý český národně kulturní a jazykový program**

cíl – vědecká literatura v češtině, umělecky náročná česká literatura srovnatelná s evropskou, schopnost češtiny vyrovnat se jazykům vyspělých literatur

■ jazykověda

Josef Jungmann (1773–1847) – jazykovědec, literární vědec, překladatel, básník; psal česky

- **Slovník česko-německý** – 5dílný, rozšíření slovní zásoby, vznik českého odborného názvosloví (asi 120 000 slov); čerpal z literárních památek, z řeči lidu, ze slovanských jazyků, zvl. ruštiny a polštiny; vytvářel novotvary (*rostlina, nerost, kyslík, čtverec, přízvuk, podstatné jméno, časopis* aj.)
- **Rozmlouvání o jazyku českém** – dva dialogy (v prvním – Daniel Adam z Veleslavína rozmlouvá se současným Čechem mluvícím špatně česko-německy a pak s Němcem, v druhém promlouvá vlastenec Slavomil s opačně smýšlejícím Protivou) – obraz nízké úrovně češtiny
- **Slovesnost** – učebnice teorie literatury a slohu + čítanka s ukázkami literatury (pro gymnázia)
- **Historie literatury české** – výklad vývoje české literatury + soupis českých literárních děl; periodizace vývoje

básnická tvorba

- **Oldřich a Božena** – 1. česká romance

překlady ⇒ důkaz schopnosti češtiny vyjádřit i nejnáročnější myšlenky světové literatury: např. z francouzštiny Chateaubriand (*Atala*), z angličtiny Milton (*Ztracený ráj*), Shakespeare aj., z němčiny Goethe (*Heřman a Doro*ta), z ruštiny Slovo o pluku Igorově

spolupracovníci – botanik: *Jan Svatopluk Presl*, chemik a mineralog *Karel Bořivoj Presl*, fyziolog *Jan Evangelista Purkyně*, logik *Antonín Marek*; vznik 1. českého vědeckého časopisu **Krok**

Matěj Milota Zdirad Polák (1788–1856) – básník

■ historie a historická próza ⇒ vliv na národní uvědomování a hrdost

Pavel Josef Šafařík (1795–1861) – slovenský evangelík (psal česky), zakladatel slovanské archeologie, básník (pokračovatel Dobrovského v slavistice)

- **Slovanské starožitnosti** – nejstarší dějiny Slovanů, důkaz starobylosti slovanského usídlení v Evropě ⇒ Slované spolutvůrci evropské kultury

František Palacký (1798–1876) – historik, zemský historiograf, politik – liberál (s Havlíčkem), propagátor austroslovismu

- **Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě** (5 svazků) – v němčině a češtině; výklad dějin od počátku do nástupu Habsburků na český trůn 1526; pojetí dějin: zápas slovanství s němectvím a římanstvím; princip demokratismu x poddanská podřízenost; vrchol dějin spatřoval v husitství a v činnosti jednoty bratrské; vysoká epická kvalita textu ⇒ nejen vrcholné dílo obrozeneckého dějepisce, ale i literatury (supluje chybějící větší epické žánry)
- editor staročeských památek – **Staří letopisové čeští** (14. – 16. stol.)
zakladatel a redaktor Časopisu Českého muzea, podíl na založení Matice české

Josef Linda (1789–1834) – novinář, spisovatel

- **Záře nad pohanstvem aneb Václav a Boleslav** – 1. český historický román

■ Rukopisy (RKZ)

paděly (snaha prokázat starobylost naší kultury, posílit národní sebevědomí) ⇒ touha po chybějících velkých národních eposech

- **Rukopis královédvorský** (RK) – „nalezen“ r. 1817 ve Dvoře Králové, označen za památku z konce 13. stol.; 6 hrdinských a historických básní, 2 lyrickoepické básně a 6 lyrických písní; nejrozsáhlejší skladba *Jaroslav aneb O velikých bojích křesťanů s Tatary* (o vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary na Moravě 1241) a *Záboj* (boje Záboje a Slavojů proti cizákům – z doby Sámovy říše)

tahák

Jungmannův přínos:

- rozšíření slovní zásoby češtiny
- překlady
- základ literární historie a teorie

- **Rukopis zelenohorský (RZ)** – anonymně zaslán Národnímu muzeu r. 1818, „nalezen“ na Zelené Hoře u Nepomuku – údajně z 9. stol.; 2 neúplné básně z období pohanského dávnověku (staroslovanský sněm a Libušin soud) pravděpodobní autoři podvrhů: **Václav Hanka** (1791–1861) – knihovník, archivář, jazykovědec, básník; **Josef Linda** (viz výše)

nálezy nadšeně přijaty preromantickou generací × osvícenský skeptik Dobrovský (pochybnosti o pravosti RZ); spory o pravost Rukopisů trvaly až do 80. let 19. stol. (časopis *Athenaeum*) ⇒ důkazy nepravosti podali profesori Karlovy univerzity: sociolog a filozof **Tomáš Garrigue Masaryk**, filolog **Jan Gebauer**, historik **Jaroslav Goll**, literární historik **Jaroslav Vlček**, estetik **Otakar Hostinský**

Význam RKZ: ovlivnily českou společnost a kulturu 19. stol., básnický cenná díla 1. pol. 19. stol., inspirace pro české umělce: Smetana (opera *Libuše*), Myslbek (sochy *Lumír, Záboj, Slavoj*), Mánes, Aleš, Zeyer aj.

zajímavost

Laboratorní analýzou dokázáno, že jde o tzv. *palimpsesty* = rukopisy napsané na pergamentu přes starší odstraněný text

poezie

míšení žánrů, vzor – lidová píseň ⇒ ohlasová poezie, lyrismus

Jan Kollár (1793–1852) – slovenský evangelík (psal česky), propagátor idey slovanské vzájemnosti (panslavismus) – spis **O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slávskými**

básník – ovlivněn studijním pobytem v Jeně (uvědomil si hrdost Němců, neutěšené postavení Slovanů, seznámil se s Friderikou Wilhelminou Schimidtovou = Mína), poznal Herderovo dílo

- **Slávy dcera** (= dcera bohyně Slovanstva) – básnická skladba; v konečné podobě má *Předzpěv* (psán časoměrným elegickým distichem, vyjadřuje žal nad záhubou Polabských Slovanů, odsuzuje germanizaci, vyslovuje víru v slavnou budoucnost Slovanstva, myšlenku slovanské vzájemnosti a naivní víru v pomoc Ruska) a 5 (původně 3) *oddílů básní* – klasická forma **sonetu** (znělky) – přes 600; přízvukový verš; tematika vlastenecká a milostná (láska k Mině a mytický vztah k národu); osa díla – básníkovo putování slovanskými dějinami a zeměmi, provázen Minou (alegorie slovanské budoucnosti) a Mílkem (slovanský bůh lásky); symbolická jména: řeky protékající slovanským územím – Sála, Labe, Dunaj, Rén, Vltava; v posledních dvou zpěvech Léthé a Acheron (slovanské nebe a peklo)

zajímavost

Motiv putování s průvodci jako v *Dantově Božské komedii*

sběratel slovenských lidových písní – **Národné spievanky** (se Šafaříkem)

František Ladislav Čelakovský (1799–1852) – básník, autor ohlasové poezie, sběratel lidové slovesnosti, překladatel, novinář (redaktor *Pražských novin*)

básník

- **Ohlas písní ruských** – inspirace lidovou slovesností (byliny) ⇒ variace na hrdinskou **epiku** (např. *Ilja Muromec*, *Čurila Plenkovič*) = básně

o bohatýrech napravujících křivdy, o vítězství Rusů nad Turky, nad Napoleonem; **převaha epiky** nad lyrikou, napodobení i formální stránky bylin (epiteta, paralelismy, přirovnání, rusismy), tónická prozódie

- **Ohlas písní českých** – básně milostné, satirické, žertovné (např. *Vrchní z Kozlova*, *Český sedlák*, *Pocestný*), 1. česká balada *Toman a lesní panna* a historická báseň *Prokop Holý*; **převaha lyriky** nad epikou (odpovídá rázu české lidové slovesnosti)

sběratel písní: **Slovanské národní písně** (3 svazky) a přísloví: **Mudrosloví národu slovanského v příslovích**

vysvětlivka

Ohlasová poezie = tvorba v duchu lidové slovesnosti (napodobení); vychází z poetiky lidové písně

■ divadlo

Václav Kliment Klicpera (1792–1859) – autor veseloher a historických her, povídek a žertovných nebo vlasteneckých veršů (Deklamovánky)

- **Veselohra na mostě, Divotvorný klobouk, Rohovín Čtverrohý** – veselo hry, zesměšnění nedostatků, chyb (plané vlastenectví, lakota, sobectví, nafoukanost, falešné vlastenectví)

- **Hadrián z Římsů** – parodie na rytířské hry

Jan Nepomuk Štěpánek (1783–1844) – dramaturg ve Stavovském divadle, úpravy a překlady cizích her – frašky, pohádkové hry, např.

- **Obležení Prahy od Švédů** – historická hra s vlasteneckým zaměřením

III. etapa – vyvrcholení národního obrození (celonárodní hnutí) 30. – 50. léta 19. stol.

1830–1848 – revoluce na mnohých místech v Evropě; **romantismus** (subjektivismus, individualismus, nedosažitelné ideály, bouřliváctví) × **biedermeier** (idyličnost, pohoda, klid rodinného prostředí); hlavní úkol literatury – výchova

k vlastenectví – však rozvoj romantismu zpomaluje; vytvořen **1. politický obrozenecký program – austroslavismus**

(Palacký) = federalistická koncepce rakouského státu, idea sjednocení Slovanů v rámci federace

50. léta – porážka revoluce, bachovský absolutismus; konec přežitků feudalismu ⇒ zrušení poddanství; období počátků **realismu** (obraz světa bez iluzí a snů)

rozkvět divadla, poezie, satiry, venkovské prózy a publicistiky; v popředí boj za národní svobodu

1. Spjatost autorů s národním obrozením (vlastenecké, lidovýchovné a sociální zaměření)

Josef Kajetán Tyl (1808–1856) – novinář a redaktor (Květy české, Sedlské noviny), organizátor společenského života, herec, dramatik, povídkář; vůdčí představitel biedermeieru, v některých dílech i rysy romantismu
divadelní hry: protiklad světů, typizace postav (postoji, činy, jazykem)

– ze současnosti

- **Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka**

– lokální fraška se zpěvy; pražské řemeslnické vrstvy (český živel – švec Kroutil) × poněmčená Praha (vdova Mastílková); píseň **Kde domov můj?** – zpívá slepý houslista Mareš (melodie Františka Škroupa)

- **Pražský flamendr, Paličova dcera** aj. – obrazy ze soudobého života, sociální tematika

– **historické** (vznikaly kolem roku 1848, jsou historické jen svými tématy, ale vyjadřují ideály revolučních let)

- **Kutnohorští havíři** – téma: vzpoura havířů v 15. stol., podnět: stávký smíchovských dělníků v 40. letech 19. stol.; havíři (Opat, Vít) × mincmistr

- **Jan Hus** – aktualizace Husova úsilí o pravdu; vyjádření národních a demokratických ideálů

- **Krvavé křtiny aneb Drahomíra a její synové** – z počátku české státnosti (10. stol., Václav × Boleslav)

– **dramatické báchorky** – pohádkové hry o lidském a charakterovém vývoji

- **Strakonický dudák aneb Hody divých žen** – příběh jihočeského dudáka Švandy ⇒ vývoj k národní hrdosti, pracovitosti; kontrast: **české lidové prostředí** – kladné typy (houslista Kalafuna – vlastenec, obětavý člověk a moudrá, statečná a věrná Dorotka) × cizí svět – záporné typy (prospěchář, příživník, odrodilec a zbabělec Vocilka, voják Šavlička) a **pohádkový svět** – ztrnulý, nepřírozený (princezna Zulika, král Alenoros, princ Alamír); **svět víl** – neskutečné postavy, mluví ve verších (Švandova matka Rosava = ochránkyně, vlast); hra je oslavou obětavosti, vlastenectví × varování před národní zradou a zhoubnou mocí peněz

- **Jiříkovo vidění, Tvrdohlavá žena, Lesní panna** aj.

přečti si

Čítanka II. K Literatuře v kostce,
Čtenářský deník k Literatuře v kostce
O životě Tylově román F. Kožíka
Miláček národa

vysvětlivka

fidlovačka = ševcovská cechovní slavnost

povídky: mají ráz idylický a agitačně-sentimentální

– **historické:**

- **Dekret kutnohorský** – z doby vlády Václava IV. (boj Čechů s Němci o moc na pražské univerzitě)

– **vlastenecké:**

- **Poslední Čech** – pokus o román; Havlíček ostře kritizoval její sentimentalismus, povrchní vlastenectví, uměleckou nenáročnost, podbízení šlechtě

– **o životě umělců:**

- **Poutí českých umělců, Rozervanec** (o Máchovi, polemika s romantismem)

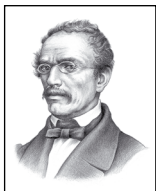
– **ze současnosti:**

- **Chudí lidé** – obraz bída

František Jaromír Rubes (1814–1853) – představitel *biedermeieru*

- **Deklamovánky a písně** (veršované humoristické proslovy) – 6 svazků

- **Pan amanuensis na venku** – první česká humoristická novela, typické maloměsto

Karel Jaromír Erben (1811–1870) – pokračovatel Čelakovského (sběratelství, balady), vědec, právník, archivář, novinář, básník (rysy preromantismu a *biedermeieru*), vydavatel staročeských literárních památek

básník

- **Kytice z pověstí národních** – básnická sbírka (13 básní) – české báje, obraz dávných lidových představ a názorů na život; většinou forma klasických balad; *motivy*: boj člověka s přírodou, s nadpřirozenými silami (bezmocnost), porušení mravního ideálu ⇒ vina a trest (často krutý,

neúměrný), mateřská láska, vlast, dobro × zlo

např. *Vodník*: zlá nadpřirozená síla a střetnutí dvou mateřských lásek – dcera nucena volit mezi láskou k matce

a (jakožto sama matka) láskou k dítěti; jakékoli rozhodnutí však vede k tragédii; mateřská vina také v básních *Polednice*, *Poklad*, *Dceřina kletba*, *Zlatý kolovrat* (pohádkové motivy); úvodní báseň *Kytice* a závěrečná *Věštkyně* = alegorie (osud národa), vztah mrtvých k živým (*Svatební košile*); *Záhořovo lože* – polemika s Máchou (Erben odmítá vzpouru); dramaticčnost (dialogy), zvukomalebnost, úsporný výraz; vliv lidové slovesnosti

sběratel

- **Prostonárodní české písně a říkadla, Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních** (např. *Zlatovláska*, *Dlouhý*, *Široký a Bystrozraký* aj.)

poznámka

1972 parodické zpracování *Kytice*
v Semaforu – J. Suchý
2000 – na motivy 7 balad natočen film
Kytice – F. A. Brabec

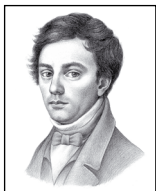

poznámka

Inspirace pro J. Neruda (oslavná báseň ve sbírce
Hřbitovní kvítí), Z. Fibicha – melodram *Vodník*,
A. Dvořák – symfonické básně *Vodník*,
Polednice, *Zlatý kolovrat*, Holoubek

2. Český romantismus (konflikt individua a společnosti, tragičnost osudu, touha po ideálech); rozčarování nad marností nadějí

Karel Hynek Mácha (1810–1836) – vrchol českého romantismu; záliba v divadle, cestování (zříceniny hradů)

poezie: *první básně*, např. *V svět jsem vstoupil*, *Hoj, byla noc* aj. vyjadřují odpor k poměrům doby, pocit osamělosti ⇒ pesimismus, zklamání, sen × skutečnost, krása × ošklivost, jediná jistota – země; ohlas lidových písní

● **Máj** – lyrickoepická skladba – vrchol tvorby, **základní dílo moderní české poezie**

4 zpěvy, 2 intermezza; prostý děj – 3 tragédie (Jarmilina, Vilémova, obecně lidská) – příběh otcovraha, vydědence společnosti = jen východisko k **filozofickým úvahám** o smyslu života = kritika společnosti; slova Vilémova (= autorova) jsou obžalobou společnosti; citově podmanivý, barvitý obraz přírody (krajina pod Bezdězem, u Doks)

1. zpěv – obraz májové přírody, láska, Jarmilina tragédie; **2. zpěv** – znázornění času: věčnost přírody × doba do poprav; **3. zpěv** – vrchol skladby – krása probouzející se přírody × lidský osud; poslední pozdrav vězňův – zemi, jediné jistotě (*kolébka, hrob, matka, vlast*); vzpomínka na dětství – nejkrásnější dobu života; **4. zpěv** – závěr, básníkovy ztotožnění s hrdinou i poutníkem, který se po letech vrací na popraviště: „*Hynku! – Viléme!! – Jarmilo!!!*“ – úvaha nad tragikou lidského osudu

dvě intermezza – 1. – půlnoční popraviště, sbor duchů očekává mrtvého; 2. – obraz horské přírody – žalozpěv loupežníků nad ztrátou jejich pána

umělecké prostředky: kombinace pastelových barev (*modravé páry z lesů temných / v růžové nebe vstupují*), zvukomalebnost (*nocí řinčí řetězů hřmot*), zvukosled (*bílých skví se šatů stín*); epiteta (*růžový večer*), metafora (*bledá tvář lůny*), personifikace (*o lásce šepal tichý mech*), kontrasty (život × smrt), oxymoron (*zbořené harfy tón*), apostrofa země (*Ach, zemi krásnou, zemi milovanou*), pleonasmus (*modrý blankyt*), gradace (*temná noc, temnější mně nastává*); rytmus vzestupný (jamb); kompoziční princip – jako drama (vzestup, vrchol, sestup)

dobový ohlas – současníky nepochopen (potlačena významová stránka díla na úkor zvukové krásy; subjektivní poezie se zdála být nebezpečná, jako by odváděla od vlasteneckých a národních zájmů) × *Šaldova studie Mácha snivec a buřič* – vyzdviženy 3 symboly Máje: symbol poutníka, země, vězně

Máchův vliv na všechny další generace (májovci, Nezval, Hrubín, Horovy Máchovské variace ap.)

próza: většinou nedějová (sled epizod), úvahová, popisy s rysy realismu, vložené verše

- **Marinka** – lyrizovaná povídka z cyklu **Obrazy ze života mého**; kompozice jako hudební skladba; obraz života pražské chudiny na Františku; autobiografické prvky i kontrasty – Marinka (ideál krásy × drastické prostředí, chudoba); lyričnost
- **Cikáni** – román o vyděděncích společnosti, mstivých zločincích; složité romantické tragické zápletky, realistická kresba postav
- **Pouť krkonošská** – básnická próza, obraz přírody; obsahuje motivy rozvinuté v *Máji*
- **Křivoklad** – román s historickou tematikou, 1. část zamýšleného 4dílného cyklu **Kat** (Valdek, Vyšehrad, Karlštejn); téma – vnitřní tragédie osamocené člověka (Václav IV. a záhadný kat)

deníky – záznamy snů, z cest, erotické pasáže o vztahu k snoubenci Lori Šomkové

přečti si

Čítanka II. k Literatuře v kostce, oddíl Český romantismus
Kompletní přehled české a světové literatury a Čtenářský deník k Literatuře v kostce

tahák

Máchův přínos:

- 1. český moderní básník
- představitel vrcholného romantismu
- autor převážně byronského typu
- filozofické otázky koncentrovány do základního rozporu snu a skutečnosti
- základ moderního českého básnického jazyka; hudebnost verše, obrazové bohatství

přečti si

O záhadách kolem Karla Hynka Máchy, o jeho podobě napsal *M. Ivanov*
Důvěrnou zprávu o Karlu Hynku Máchovi a Historii skoro detektivní

zajímavost

Monografii (životopis Máchův) vytvořil *Karel Sabina* a *J. Arbes* (rozluštil Máchovy šifry v denících), dále se studiem Máchova díla kromě *F. X. Šaldy* zabývali např. *J. Mukaňovský*, *P. Eisner*, *A. Pražák* aj. Ostatky Máchovy převezeny po více než stu letech (1939) z Litoměřic na Vyšehrad
V Praze na Petříně stojí *Myslbekova* bronzová socha K. H. Máchy

Karel Sabina (1813–1877) – pokračovatel a přítel Máchův, politik, novinář – krajně levicové stanovisko ⇒ vězněn, po propuštění ve službách tajné policie

- **Básně**
- **Oživené hroby** – vězeňský deník, autobiografie
- **libreta** – k operám B. Smetany (Prodaná nevěsta, Braniboři v Čechách), V. Blodka (V studni)
- **Úvod povahopisný** – 1. podrobná kritická studie o Máchovi

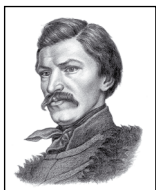
Josef Václav Frič (1829–1890) – radikální politik – vězněn, spisovatel, překladatel;

- **Paměti** (4dílné, nedokončené) – popis událostí let 1848–1849, vzpomínky na mládí

3. Počátky českého realismu

pravdivý obraz skutečnosti, zpočátku tzv. *popisný realismus* s důrazem na detaily

a) **satira** – kritika soudobé společnosti

Karel Havlíček Borovský (1821–1856) – klasik české politické satiry (básník, epigramatik), novinář (Pražské noviny, Národní noviny se satirickou přílohou Šotek, Slovan – v Kutné Hoře; soubor statí **Duch Národních novin**); literární kritik, překladatel (Gogol, Mrtvé duše); studia filozofie, vyloučen z kněžského semináře pro své názory; liberál (jako Palacký), po porážce revoluce 1848 stál proti reakci vídeňské vlády ⇒ pronásledován a souzen, 1851 policejně

odvezen do vyhnanství do Tyrol (Brixen), kde vznikly jeho satiry

- **Epigramy** – krátké, satiricky útočné básně s pointou = Havlíčkův kritický poměr k životu a světu; ironicky věnovány Církvi, Králi, Vlasti, Múzám, Světu (5 oddílů)
- **Obrazy z Rus** – cyklus cestopisných črt, kritika carské vlády (žil v Rusku jako vychovatel), zaostalosti – proti Kollárovu rusofilství

satiry: vrchol tvorby, odpor proti jakémukoli násilí a útlaču; lidovost, písňová forma

● Tyrolské elegie

inspire: zatčení a deportace z Německého Brodu do vyhnanství, humorné zážitky z cesty × depresivní pocity v Brixenu – autoportrét; obraz neschopnosti policejního systému, ostrá, výsměšná kritika bachovského absolutismu, opovržení rakouskou vládou
netradiční forma elegie: tragédie osobní i národní + výsměch, ironie; situační a jazyková komika ⇒ např. zatýkání jako ironický vtip („přátelský čin Bachův“) × projev zvůle

● Křest sv. Vladimíra (torzo)

inspire: Nestorův letopis; groteskní spor: vládce (zpupný, omezený car Vladimír) × slovanský bůh (Perun) ⇒ kritika církve, její služebnosti absolutistickému státu; aktualizace – skrytá kritika rakouského absolutismu
forma vyjádření: groteskní děje se odehrávají zdánlivě v dávných dobách vznikajícího státu na ruském území (pro oklamání cenzury)

jazyk: lidovost, prostá, písňová 4veršová strofa, jednoduchý verš, rytmus

- **Král Lávra** – parafráze pohádky cizího původu o králi Midasovi s oslíma ušima ⇒ narážky na dobovou situaci, omezenost, tupost, zlobu panovníka; *forma*: parodie historií o hodných panovnících (× brutální, nelítostné činy); postavy: král, holič Kukulín, čeští muzikanti – pasivita a odevzdanost poddaných

přečti si

Osudy KHB popisuje v knize C. k. disident
Karel Havlíček Jiří Morava

tahák

Havlíčkův přínos:

- odpor proti jakémukoliv násilí, útlaču
- lidovost, demokratičnost
- stylové prostředky lidové poezie
- v jazyce prvky lidového humoru, hovorovost
- předchůdce realistické kritiky (pravdivost, úroveň umění)
- autor satir proti rakouskému absolutismu a církvi; útočnost

literární kritika: Havlíček odmítá idyličnost české literatury; místo planých frází zobrazovat život = nové směřování národního hnutí, nová etapa kritického myšlení – stanovil zásady: kritický soud musí být zdůvodněn, může být i záporný; požadavek tendenčnosti a aktuálnosti; předchůdce české realistické kritiky – **boj o umění pravdivé, hodnotné**

Kapitola o kritice (stati na pokračování v České včele, kde uveřejněna kritika Tylova Posledního Čecha) – viz str. 59

b) **venkovská próza** – realistický obraz venkovského života v pol. 19. stol.

Božena Němcová (1820–1862) – sběratelka pohádek, folkloristka, novinářka, povídkářka; mládí v Ratibořicích (Náchodsko) – vliv babičky (vypravěčské umění); pro vlastenecké smýšlení manžela Josefa Němce, úředníka finanční stráže, často měnili místo pobytu ⇒ poznání různých prostředí a lidských typů (Praha, Chodsko, Červený Kostelec, Litomyšl, Polná, Slovensko) citlivost k sociálním otázkám: úsilí o spravedlivější společnost a lepší postavení žen ve společnosti; vlastenectví a odvaha (účast na pohřbu K. Havlíčka) vstup do literatury s vlasteneckými verši (např. *Ženám českým*)

pohádky

- **Národní báchorky a pověsti** (např. Chytrá horákyňe, O dvanácti měsíčkách)
- **Slovenské pohádky a pověsti** (3x cesta na Slovensko, přátelství J. Krále); lidové náměty převyprávěla

národopisné studie

- **Obrazy z okolí domazlického** (život chudých, kultura, zvyky, kroje ap.)

povídky: venkovské prostředí, optimistické vyznění, postava všestranně dobrého člověka se schopností vzepřít se předsudkům svého okolí (např. **Dobry člověk** – povídka o ideální dobrotě a lidskosti)

- **Divá Bára** – nový typ dívky (nezávislá na muži, samostatná) × Elška z fary; přerůstá konvenční představy o pasivní úloze ženy ⇒ je smělá, statečná, zdánlivě drsná, v jádru ušlechtilá, v zájmu přítelkyně Elšky se staví proti celé obci povídky se váží k určitému místu: **Chudí lidé** (Červený Kostelec), **Pan učitel** (Česká Skalice), **Chyže pod horami** (Slovensko)

- **obrazy venkovského života** – vrchol tvorby, tři rozsáhlejší prózy bez souvislé dějové linie – sled epizod
- **Babička** – vzpomínky z mládí + poznání lidového života; cíl – obraz harmonického života, vzor dokonalosti člověka; vznik díla – po smrti syna Hynka (hmotný nedostatek, nemoc, smutek); biedermeierovská idyla; lidové postavy: babička Magdalena Novotná, Proškovi – Barunčini rodiče, děti Barunka, Jan a Vilém, Adélka, mlynář, Kristla a Jakub, rodina Kudrnova × panský svět (paní kněžna, komtesa Hortensie); dobro konané kněžnou je vlastně dobro babiččino (idealizace); *kompozice* – 2 dějová pásma: od 1. do 8. kapitoly – příjezd babičky, popis její světničky, všedního dne; od 8. kapitoly rámeček – obraz Starého bělidla v proměnách čtyř ročních období; prolog – vzpomínka na babičku, její přímé oslovení; epilog – poslední dny života, pohřeb

Titulní postava = **literární typ**: zkušenost, moudrost, pracovitost, obětavost, vlastenectví; *epizoda* o tragické lásce Viktorky

2dílný film Antonína Moskalyka (1971), scénář Fr. Pavlíček

- **V zámku a v podzámčí** – dějiště: Nymbursko; příjezd Skočdopolových do Prahy na zámek = nová šlechta; konfrontace života na zámku (Skočdopolovi, pes Joli, služebnictvo) a v podzámčí (vdova Karásková, její děti Vojtěch a Jozífek, krejčí Sykora, podruzi); lékař – postava dobrého člověka – zná obě prostředí; záměrný stavební *princip kontrastu* (i v titulu); realistický obraz skutečnosti, ale v závěru idealizace: romantická představa usmířeného světa = touha po harmonii a lidskosti
- **Pohorská vesnice** – Chodsko; ideální shoda vrchnosti s poddanými (sociálně utopická iluze)

poznámka

Studie o životě a díle autorky (o datu narození a původu se vedou spory) – M. Ivanov, Zahradka života paní Betty, H. Sobková, Tajemství Barunky Panklové aj., V. Tille, J. Fučík aj.

přečti si

Čítanka II. k Literatuře kostce a Čtenářský deník k Literatuře v kostce
Umělecká díla inspirovaná osobností B. Němcové – F. Halas, Naše paní Božena Němcová, J. Seifert, Vějíř Boženy Němcové, Píseň o Viktorce; J. Š. Baar, Paní komisarka, Č. Jeřábek – trilogie, Kam jde tvá cesta, Alespoň ve snu, Odcházím, přijdu (souborné Život a sen)

REALISMUS A NATURALISMUS

19. století

Vliv **pozitivismu**: **Auguste Comte** [ógist kómt] (1798–1857)

Realismus – umělecký směr a metoda zobrazení skutečnosti; převládá zvláště v 2. pol. 19. stol.; kritické poznávání skutečnosti, požadavek *objektivity* – využití metod, postupů a výsledků exaktních věd v literatuře ⇒ *dokumentárnost*

V literatuře – **znaky**:

- **pravdivý** obraz skutečnosti (bez příkras, iluzí); **komplexnost** obrazu člověka, prostředí, společnosti – na základě přesného a všestranného studia života a nitra člověka; uplatnění metody kritické **analýzy** (vliv sociologie), konflikty zachyceny v příčinách a souvislostech
- **objektivní** přístup ke skutečnosti (autor není účasten děje, stojí jakoby nad příběhem); zájem o **současnost**
- **typizace**: na jednotlivém zobrazeno obecné (ne pouhá kopie skutečnosti), např. na jednotlivé postavě vystižen obecný charakterový typ; literární hrdina se **vyvíjí**, proměňuje
- úsilí o přístupnost ⇒ přehledná kompozice; **nové výrazové prostředky** – všechny vrstvy jazyka (i nářečí, hovorové prostředky, archaismy)
- obliba větších prozaických útvarů (**román**), epické poezie, společenských dramát

Kritický realismus – typ realismu, zesílená kritičnost, angažovaný pohled na skutečnost ⇒ upozornění na negativní jevy, nedostatky, společenské křivdy ⇒ nutnost nápravy

Naturalismus – krajní směr realismu (z lat. *natura* = příroda); v úsilí o maximální objektivnost zachyceny i ošklivé, odpudivé jevy; aplikace teorie dědičnosti a determinace prostředím (člověk omezen svou biologickou podstatou, je výsledkem vlivu prostředí, v němž žije, a dědičnosti); román je „přírodopisný“ výklad života; postavy – psychická nerovnováha, živelnost, zvrácenost; teoretik naturalismu – **Hippolyte Taine** [ipolit ten] (1828–1893) – deterministická teorie o předurčenosti lidského jednání vnitřními či vnějšími příčinami; popření lidské vůle a svobody; vstup nejnižších vrstev společnosti do literatury

REALISMUS V SVĚTOVÉ LITERATUŘE

1. Francie

Honoré de Balzac [onoré d balzak] (1799–1850) – prozaik a dramatik; románový cyklus

- **Lidská komedie** obsahuje téměř 100 románů a povídek ⇒ celistvý obraz francouzské společnosti od napoleonských válek do pol. 19. stol., tj. přelomu dvou epoch: aristokratického feudalismu a měšťanského kapitalismu; důkladný popis prostředí, postav všech společenských vrstev, zvl. posedlých chorobnou vášní (hrabivost, kariérismus, dravost); téměř 2 500 postav, mnohé přecházejí z jednoho díla do druhého; složité mezilidské vztahy ⇒ **román encyklopedický** (poznávací hodnota díla je souměřitelná s vědeckým bádáním); autorův obdiv patří aristokratické tradici, kritický pohled měšťanstvu; jádro cyklu – volná trilogie spojená s postavou intrikána, uprchlého galejníka Vautrina [votrína]:
- **Otec Goriot** – román o životě kdysi bohatého kupce, který dožívá opuštěn v měšťanském penzionu, když rozdělil všechn svůj majetek dcerám; protikladem je chudý student práv Evžen Rastignac [rastiňak], který se o Goriota stará; touží po slávě a úspěchu; pod vlivem Vautrina nakonec opouští ideály a před ctí a poctivostí dává přednost bezcitnosti a bezohledné honbě po penězích

vysvětlivka

Z lat. *realis* = věcný, skutečný

přečti si

O životě Balzakově viz román *André Mauroise*
Prométheus aneb život Balzakův a *Stefana Zweiga* Balzac

- **Ztracené iluze** – třídílný román o osudech dvou mladých mužů: venkovského básníka Luciena de Rubempré [lisci-jena de ribempré], který jde k úspěchu cestou nečestnou × poctivého a pracovitého podnikatele Davida Sécharda, který je nakonec okraden o vynález a uvězněn pro dluhy; zkrachuje i Lucien, ale zachrání ho záhadný kněz (vlastně Vautrin) = postava s romantickými rysy
- **Lesk a bída kurtizán** – čtyřdílný román s dobrodružným dějem a opět postavou Luciena, jehož tragédie se dovršuje; obraz vztahů mezi nejvyššími vrstvami a podsvětím
- **Evženie Grandetová** – román z prostředí bankéřů, lichvářů a lakomců (otec Grandet zničí štěstí vlastní dceři); mravní hodnoty přepočítávány na peníze a majetek, city omezovány na sobectví a pomstu; upřímný cit a otevřenost je považována za slabošství; román je součástí cyklu románů (**Bratranec Pons, Sestřenice Běta**)

ve všech Balzakových dílech je typické velmi podrobné líčení a popis ulic, čtvrtí, domů, zařízení místností; prolíná se s popisem tří typů postav: nesvědomitých, bezohledných a nelidských dravců obdařených neúměrnou vitalitou, dále slabochů, bezúhonných, poctivých a charakterově čistých, kteří jim podléhají, a konečně jedinců posedlých chorobnými žádostmi, rezignujících, schopných vyměnit původní hodnoty a ideály za vidinu moci a peněz; kritika přetvářky, prodejnosti a nemorálnosti světa

Gustave Flaubert [gistáv flobér] (1821–1880) – autor tzv. **dokumentárního románu** (pečlivě shromažďování a studium materiálu předcházelo tvůrčí práci); precizní vybrušená forma, sblížení umění a vědy; mistrovství v zobrazování lidských vášní a citů ⇒ **román psychologický**

odkaz

Čítanka II. k Literatuře v kostce, oddíl Realismus;
Kompletní přehled české a světové literatury,
Čtenářský deník k Literatuře v kostce

- **Paní Bovaryová** (podtitul Mravy francouzského venkova) – román o ženě, nespokojené ve všedním manželství; trpí v nudném měšťanském prostředí, touží po přepychu, dobrodružství, romantice, vášnivě lásce; utíká od hlouposti a pokrytectví svého prostředí; poznává světáka Rudolfa, advokátního praktikan-ta Leona, kterého finančně vydržuje, zadluží se u lichváře ⇒ propadá deziluzi, která ji zabíjí (končí sebevraždou); pojem *bovarismus* označuje útek k iluzím; dokonalý, propracovaný styl
- **Citová výchova** – příběh rozčarování z prázdnosti života měšťácké společnosti a ztráty ideálů mladého studenta Fré-derika Moreaua [moroa] ⇒ lhostejnost, cynismus, deziluze mladé romantické generace, zřetelné autobiografické prvky
- **Salambo** – historický román z doby antického Kartága – po první punské válce + příběh lásky dcery vojevůdce Hamilkara Salambo

■ naturalismus:

Émile Zola (1840–1902) – prozaik a dramatik, teoretik a hlavní představitel **naturalismu**; vývoj tvorby od detailní studie člověka determinovaného biologickou dědičností a sociálním prostředím („lidský živočichopis“) a jeho pasivity přes kritiku společnosti až k obrazu lidské aktivity

- **Tereza Raquinová** [rakénová] – první Zolův naturalistický román (předmluva k 2. vydání je manifestem naturalis-mu); hlavní postava – hříčka vlastních vrozených chyb, výsledek vlivu prostředí a dědičnosti, zbavena svobodné vůle
- Cyklos **Rougon Macquartové** [rugon makartové] – 20sazková rodinná kronika = pokus vědecky dokázat následky dědičného zatížení a vlivu prostředí na postavách početného rodu; podrobný rodokmen, příslušníci různých společen-ských vrstev
- **Zabiják** – z prostředí pařížských krčem, o úpadku lidí postižených alkoholismem
- **Nana** – obraz nevěstinců i vysoké společnosti
- **Břicho Paříže** – z prostředí pařížské tržnice (s impresionistickými prvky)
- **Germinal** [žerminal] – sociální román o životě horníků, hornická vzpoura podle skutečné události
- **Lidská bestie** – krvavý horor, tajemný příběh z železničního prostředí o neovladatelné touze člověka zabít

pikantnost

Hned po vydání byl román označen jako
nemorální; soudní při ale autor vyhrál

Guy de Maupassant [gi d mopasán] (1850–1893) – mistr povídky a dramatické novely s rysy naturalismu; úsilí o tzv. **objektivní román** (snaha o pravdivost ⇒ „správně vidět“)

- **Kulička** – povídka z doby prusko-francouzské války; o nevěstce, kterou zbabělí cestující pohrdají, ač všechny zachránila; má víc morálních hodnot než ti, kteří jí opovrhovali
- **Miláček** – román o bezcharakterním pařížském novináři, bezohledně využívajícím intrik a žen, které ho milují, k rychlému společenskému vzestupu; autobiografické prvky; nadčasová kritika kariérismu

■ literatura pro mládež

Jules Verne [žil vern] (1828–1905) – dobrodružná literatura, základy *vědecko-fantastické literatury*; víra ve vědecký pokrok + úsilí o svět bez bídy a násilí; výjimečná schopnost předvídat mnohé z později uskutečněných vynálezů cyklus *Podivuhodné cesty* (asi 65 dobrodružných románů) – fiktivní cestopisy:

- **Pět neděl v balóně, Ze Země na Měsíc**, volná trilogie **Děti kapitána Granta, Dvacet tisíc mil pod mořem a Tajuplný ostrov** – humanismus, víra v dobrotu a ušlechtilost
- **Cesta kolem světa za 80 dní, Patnáctiletý kapitán** – víra v čestné a statečné lidi, optimismus
- **Ocelové město, Vynález zkázy** – odpor k válce, víra v pokrok

2. Anglie – počátky realismu souvisí s počátkem viktoriánské doby (královna Viktorie 1837–1901)

Charles Dickens [čárلز dykinz] (1812–1870) – prozaik, zobrazil anglický život v 19. stol., kritizoval sociální nespravedlnost (osudy dětí bez domova a rodiny – podle vlastní zkušenosti); kronikář života nižších vrstev (soudit)

- **Kronika Pickwickova klubu** – **humoristický román**, úsměvná kritika soudobé anglické společnosti; dobrodružné cesty pěti džentlmenů, členů pánského klubu, po anglickém venkově; v popředí idealista Samuel Pickwick [semjuel pikvik], směšný maloměšťák, soukromý badatel, a Sam Weller [sem], jeho bodrý sluha, lidový typ s praktickým postojem k životu a přirozeným humorem; vyprávěčské mistrovství, návaznost na tradice pikareskního románu, mírný sentimentalismus; množství postav odlišných nápadnějšími rysy i osobitým jazykem
- **Oliver Twist, David Copperfield** [dejvid kaprfild], **Malá Dorritka** aj. – románové příběhy nešťastných dětí, opuštěných sirotků; obraz sobectví, ziskosti, lidské krutosti; kritika soudobých institucí

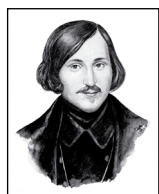
William Makepeace Thackeray [viljem mejkpís sekeri] (1811–1863) – prozaik a karikaturista, autor humoristicky a groteskně laděných próz a satirických románů – obraz středních a privilegiovaných vrstev, tzv. lepší společnosti; parodie, ironie, výsměch snobismu

- **Jarmark marnosti** (také Trh marnosti) – s podtitulem Román bez hrdiny, propracovaný obraz mravů celé anglické společnosti, balzakovská analýza charakterů; kritika intrik, kariérismu, hlouposti a vychytralosti na osudech dvou povahově protikladných žen

Thomas Hardy [tomas hárdy] (1840–1928) – prozaik, romány z prostředí jihozápadní Anglie; přechod od kritického realismu k naturalismu – smutní a osudově determinovaní hrdinové nemilosrdně trestaní za životní omyly

- **Neblahý Juda** – hořká kritika nemravné společnosti; manželství založené ne na lásce, ale na majetku; pesimismus konce století; stylizace vyprávění jako záznam „nálad a činů“, fatalistický pohled na život

3. Rusko – obraz carského samoděržaví, otřesná bída venkova, úplatnost úřednictva

Nikolaj Vasiljevič Gogol (1809–1852) – prozaik a dramatik; přechod od romantismu ke kritickému realismu; mistr satiry

- **Revizor** – satirická komedie; omezený hejtman malého městečka, pokrytec a podvodník × vychytralý prospěchář Chlestakov, který se vydává za očekávaného revizora a využívá situace k obohacení; kritika hlouposti, podlézavosti, pokrytectví, úplatkářství; směšná malichernost a pocit důležitosti, důstojnosti postav – jsou charakterizovány i svými jmény; ironický autorův pohled směřuje na střední vrstvu společnosti

- **Mrtvé duše** – **společenský román** – satira, otřesný obraz nevolnického Ruska; putování podvodníka Čičikova, který využívá lidské hlouposti, skupuje od statkářů zemřelé nevolníky („mrtvé duše“) a chce je využít k finančním

machinacím, aby zbohatl; různé typy statkářů – přehlídka záporných vlastností a omezenosti; charakterizační funkce jmen – v překladu Líbeznický, Plesnivec, Psovský aj.; Gogolovy postavy se nevyvíjejí (statické portréty); pikareskní styl; obraz prohnalosti carismu a zkorumpované společnosti; děj přerušován lyrickými, úvahovými pasážemi, např. porovnání Ruska k uhánějící „trojce“ (výraz autorova obdivu k vlasti a naděje)

Ivan Sergejevič Turgeněv (1818–1883) – prozaik, básník, publicista spjatý se západnickým liberalismem (pro-evropské smýšlení)

- **Lovcovy zápisky** – povídkové pásmo s rámcovými postavami (autor-lovec a jeho průvodce Jermolaj); setkání s řadou postav (nevolníci, statkáři, muži) ⇒ kritika nevolnictví, úvahy o ruském národním charakteru; kontrast: krásy ruské přírody × zbídačený venkov; zachycen bohatý vnitřní svět i morální kvality prostých rolníků × tyranie panstva

Lev Nikolajevič Tolstoj (1828–1910) – prozaik, filozof

a publicista, hlasatel lásky k bližnímu, pasivní rezistence a nenásilné obrody lidstva; odmítal carismus, pravoslavlí, ale i liberalismus evropského Západu a průmyslový pokrok, hlásal návrat k patriarchálnímu křesťanství; zlo lze odstranit jen morálním přerodem každého člověka

- **Vojna a mír** – 4dílný **historický román** – epos z doby napoleonských válek (bitva u Slavkova, u Lipska, Napoleonovo tažení do Ruska); historické postavy (Napoleon, maršál Kutuzov, car Alexandr); obraz rodinného života Rostovových, Bolkonských a Pierra Bezuchova, intimní příběhy (milostné vztahy, bály, hony) + filozofické, politické a vojenské úvahy; bohatá galerie postav (250), životní osudy dvou odlišných typů aristokratických intelektuálů, hledajících smysl života: Pierre Bezuchov (hloubavý, zdánlivě pasivní ⇒ názory autora) × kníže Andrej Bolkonskij (osvěcenský aristokrat, energický, racionální, mravně pevný – umírá při obraně Moskvy); nejvýraznější ženská postava (ideál) – Nataša Rostovová (zklamala Bolkonského, ale pak se stala vzornou manželkou a matkou); vedle opravdových hrdinů i zbabělci a bezcharakterní, nezodpovědní kariéristé; individuální osudy a přerody postav jsou spjaty s významnými událostmi; vypravěčské mistrovství, analýza nitra hrdinů; pásmová kompozice (střídání pásma války a pásma míru); v Epilogu autorovo pojetí dějin a úlohy osobnosti v dějinách = dílo bezejmenných lidí, ne vládců a vůdců
- **Anna Karenina** – **sociálně psychologický román**, jemná analýza citových a duševních stavů člověka; citlivá studie ženy v bezvýhodné situaci, když upřednostnila cit před společenskými konvencemi; vášnivá láska Anny Kareninové k mladému poručíku Vronskému × manželství statkáře Levina a Kitty

Fjodor Michajlovič Dostojevskij (1821–1881) – romanopisec, novelista, publicista; v tvorbě se odrážejí otřesné životní zkušenosti (vězení, sibiřské vyhnanství) ⇒ pochopení pro nejobožejší trpící, soucit s nimi, filozofie pokory a odpuštění, výzva k obrodě člověka v duchu křesťanství

- **Zápisky z Mrtvého domu** – dokumentární próza, zážitky z vězení a vyhnanství; montáž portrétů trestanců, spulvězňů
- **Zločin a trest** – **filozoficko-psychologický román**, studie lidského svědomí; v popředí psychické a mravní drama hlavní postavy – petrohradského studenta Rodiona Raskolnikova, pachatele dvojnásobné loupežné vraždy; vnitřní rozpolcenost; není dopaden, zahladil stopy zločinu, ale zůstává pocit viny, nejistoty a strachu, jakkoli svůj čin ospravedlňuje a zdůvodňuje; na radu prostitutky Soni se nakonec přiznává a přijímá trest – pobyt na Sibiři; mravní přerod pod vlivem opravdové lásky ⇒ vykoupení; nesložitý děj (kriminální zápletky), ale hluboká analýza lidské psychiky, detailní zachycení mimiky a gest, využití vnitřního monologu a dialogu
- **Idiot** – román o knížeti Myškinovi: jeho ušlechtilost, obětavost a vnitřní kráska je ostatními nepochopena a považována za slabost; střetnutí mravnosti a dobra s falší a cynismem ⇒ víra, že každé zlo lze překonat láskou, ničí především představitele dobra a moudrosti
- **Bratři Karamazovi** – románová epos, obraz složitých mezilidských vztahů; téma otcovraždy, hledání viníka mezi třemi syny

přečti si

Životopis L. N. Tolstého napsal Romain Rolland

Anton Pavlovič Čechov (1860–1904) – dramatik a prozaik, mistr krátké povídky, humorista, zakladatel **lyrického a psychologického dramatu**; spolupracoval s Moskevským uměleckým divadlem (MCHAT)

- **Racek, Strýček Váňa, Tři sestry, Višňový sad** – cyklus dramát o životě ruské inteligence v před-revoluční době – hledání životních jistot, šťastného života; potlačena dějovost, v popředí lyrický prvek, dramatickosti vyrůstá z nitra postav; melancholická atmosféra, tragické ladění (představa nenaplněného snu); mistrovská kresba charakterů prostřednictvím detailu

- **Chameleon, Pokoj č. 6** aj. – humoristické a satirické povídky; stylistická úspornost, dramatický spád, umění zkratky a náznaku, nostalgie („smích skrz slzy“), obraz společenských nedostatků, velká dramata na malém prostoru

4. Polsko

Henryk Sienkiewicz [šjenkjevič] (1846–1916) – vyznačá pozitivizmu, představitel novoromantismu; nositel Nobelovy ceny za literaturu (1905); zájem o historii (obrana země)

- **Ohněm a mečem, Potopa, Pan Wołodyjowski** – **trilogie**, románový cyklus: boje Poláků s ukrajinskými kozáky v 17. stol.; oslava vlastenectví, hrdinství při obraně země i před malovérností; postavy ušlechtilých rytířů
- **Quo vadis?** – román ze starověkého Říma za vlády císaře Nerona, pronásledování křesťanů, scéna dobrovolné smrti básníka Petronia, milostný motiv (římský patricius a slovanská křesťanka)
- **Křižáci** – historický román – epos, boje Poláků s řádem německých rytířů v 15. stol., vítězství nad nimi v bitvě u Grunwaldu

Bolesław Prus (1847–1912) – realistická próza s prvky novoromantismu

- **Farao** – 3dílný historický román ze starověkého Egypta, boj Ramsese XIII. s církví o moc

5. Slovensko

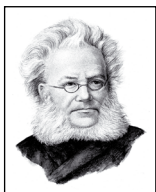
Pavol Országh Hviezdoslav (1849–1921) – přechod od romantismu k realismu, básník

- **Hájnikova žena** – epická skladba, příběh hajného Michala Čajky a jeho ženy Hanky; jejich štěstí bylo narušeno zhýralým hrabětem Artušem Villánim; konflikt mezi lidovým světem a panstvem vyřešen tragicky; přírodní motivy (krásy Oravska), reflexe (úvahy o lidském štěstí), písňové vložky; bohatství výrazových prostředků

Martin Kukučín (1860–1928), vl. jm. Matej Bencúr; prozaik – témata z pobytu v Jižní Americe a Chorvatsku; představuje počátky realismu

- povídky z vesnického života, např. **Rysavá jalovica**, a ze života studentů, např. **MLADÉ LETÁ** s autobiografickými rysy, zdravým humorem a pravdivým obrazem skutečnosti; využití lidového jazyka

6. Severské literatury

Henrik Ibsen (1828–1906) – **norský** dramatik; v realistických dramatech kritizuje morálku měšťanské společnosti

- **Peer Gynt** – romanticko-realistická dramatická báseň s filozofickým podtextem (romantická hudba – Edvard Grieg); název podle populární postavy norských pohádek, fantasy, rváče a dobrodruha, neschopného zmáhat překážky; sní a promarní vše, i lásku Solvejzinu; prolínání pohádkového světa s úvahami o smyslu života

- **Domov loutek** (také **Nora**) – problém rovnocennosti partnerů v manželství; psychologická analýza postavení ženy v rodině a společnosti, obecně problematika práva a svobody člověka; dilema, zda žít v pravdě nebo raději v pohodlné lži

Knut Hamsun (1859–1952), vl. jm. Knud Pedersen – **norský** představitel realistické psychologické prózy, nositel Nobelovy ceny (1920)

- **Hlad** – román o neúspěšném intelektuálovi, bez vůle a morálky, bojujícím o přežití; snaha zbavit se pocitu hladu; autobiografické rysy, obraz hmotné bída a duševní krize, důraz na zachycení emocí a vizí; využití vnitřních monologů

August Strindberg (1849–1912) – **švédský** prozaik, básník a dramatik; realismus i prvky naturalismu, v poezii novoromantismu, symbolismu a impresionismu

- **Červený pokoj** – román s autobiografickými prvky; prostředí stockholmské bohémy; věrohodný obraz morální zkaženosti
- **Syn služby** – 4dílný autobiografický román – o dětství v rozvrácené rodině

Selma Lagerlöfová (1858–1940) – **švédská** prozaička, nositelka Nobelovy ceny (1909)

- **Gösta Berling** – románová saga o zběhlém knězi, bouřliváku, bohémovi a básníku; cyklus romantických a snových příběhů s motivy švédské lidové slovesnosti

7. USA – obraz země ztvárnili většinou regionální autoři, novináři

Mark Twain [márk tvejn] (1835–1910), vl. jm. Samuel Langhorne Clemens [semjuel lenghórn klemenž] – tiskař, novinář, humoristický povídkář, romanopisec

- **Dobrodružství Toma Sawyera** [sojera] a **Dobrodružství Huckleberryho Finna** [heklberyho] – romány s dětskými postavami; vzpomínková próza (zážitky z dětství) + dobrodružná próza; kritický, humoristický a satirický pohled na soudobou Ameriku (problém lidské svobody a rovnosti); drsný humor, hořká ironie; prvky hovorového jazyka

ČESKÁ LITERATURA 2. POL. 19. STOL.

rozkvět kultury po pádu **Bachova absolutismu**

1862 otevřeno **Prozatímní divadlo** (1864 uveden k Shakespearovu výročí cyklus jeho her)

1868 položen základní kámen k stavbě **Národního divadla** (sbírky pod heslem Národ sobě)

1881 poprvé otevřeno (Smetanova Libuše) pak požár, nové sbírky ⇒ 1883 definitivně otevřeno opět Smetanovou Libuší architekt **Josef Zitek** (novorenesanční stavba), po požáru **Josef Schulz**; malíři **Mikoláš Aleš** (lunety má vlast), **František Ženíšek** (foyer), **Vojtěch Hynais** (opona), **Václav Brožík**, **Julius Mařák**, sochaři **Josef Václav Myslbek** (alegorie Hudby), **Bohuslav Schnirch** (múzy na atice, bronzová triga – trojspřeží nad průčelím) aj.; herci **Fr. Ferdinand Šamberk**, **Jindřich Mošna**, **Otýlie Sklenářová** aj.

I. Poezie

1. Generace májovců – 60. léta 19. stol.

sympatie k Máchovi (buřičství, prožitek rozporu mezi ideálem a skutečností) ⇒ **almanach Máj 1858** (sborník, ročenka), redaktor **Josef Barák**; mladá literární generace: J. Neruda, V. Hálek, A. Heyduk, R. Mayer, V. Šolc, K. Světlá, jejich vrstevníci: J. Arbes, G. Pflieger-Moravský; ze starší generace přispěli do almanachu K. Sabina (buřič, revolucionář), B. Němcová (úsilí o realismus) a K. J. Erben (lidovost)

program:

- úsilí o rozvoj občanské demokratické společnosti, o sociální rovnost
- **lidovost a sdělnost** literatury
- **zájem o současnost**
- požadavek **pravdy** (realistické principy), požadavek **umělecké svobody**
- snaha povznést českou literaturu na **světovou úroveň** („dohánění Evropy“), spojit světovost s českostí
- rozvoj povídky a románu, v lyrice reflexivnost, blízkost písní v milostné lyrice, základy moderní rodinné poezie

Jan Neruda (1834–1891) – novinář (redaktor Národních listů), kritik (zvl. divadelní), básník, prozaik a fejetonista, dramatik *Praha, Malá Strana

a) **poezie** – 6 básnických sbírek:

- **Hřbitovní kvítí** – pesimismus, skepse (vliv národní atmosféry – Bachův absolutismus i osobní situace – chudoba a nešťastná láska), písně soucitu, sociální kritika, ironie (odlišnost od prvotiny Hálkovy)

- **Knihy veršů** – trojdílný soubor:

Kniha veršů epických – epika se sociální tematikou, zvl. **sociální balady** (např. *Dědova mísa* nebo *Před fortanou milosrdných* – starcův monolog k vnukovi – o chudobě vedoucí k bezcitnosti)

Kniha veršů lyrických a smíšených – lyrika **rodinná** – cyklus *Otci, Matičce*, a **milostná** – *Anně*; rozdílnost autorova vztahu k otci a matce (hluboce citový vztah)

Kniha veršů časových a příležitostných – verše vlastenecké a bilanční, např. *Vším jsem byl rád* – zamyšlení nad životem (zklamání i vítězství) ⇒ jasnější životní nálada – viz refrén "... a čím jsem byl, tím jsem byl rád."

- **Písňe kosmické** – o vztahu člověka a kosmu; vliv vědeckého a technického pokroku; zlidštění vesmíru, obraz jeho velikosti a nekonečnosti, víra ve schopnosti člověka a lidského rozumu (*A mluví člověk*), oslava mateřské lásky jako vesmírného principu (*Také to Slunce ohnivě*), výzva do boje proti malosti, víra v sílu národa (*Vzhůru již hlavu, národe*)

- **Balady a romance** – vrchol lidovosti (viz motto:

Volím slovo prosté, / chci tu báji vypravovat / z úst jak lidu roste); oba útvary osobitě záměrně přetvářeny ⇒ básně dějové nebo úvahové; opouští tradiční nadpřirozené náměty, příklon k motivům ze života (lidské vztahy), humorné nebo žertovné ladění

náměty:

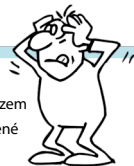
- **biblické a legendární** (většina) – s humornou nebo sociální pointou; prostředí české vesnice, např. *Romance štedrovečerní*, *Balada rajska*, *Balada májová*
- **národní** – láska k lidu a české zemi (*Balada česká*), pokus o charakteristiku českého člověka a národa – paralela s vínem (*Romance o Karlu IV.*), obraz radostné nálady (*Romance o jaře 1848*)
- **tragické lidské osudy** (*Balada dětská* – smrt v podobě hravého dítěte, *Balada horská* – naivní víra dítěte, že bylinami lze zacelit Kristovy rány)
- **balady staršího typu** (*Romance helgolandská*, *Balada stará – stará* – vina a trest)
- **Prosté motivy** – intimní a přírodní lyrika; 4 oddíly (Jarní, Letní, Podzimní, Zimní) – proměny přírody paralelou k běhu lidského života, údělu člověka; tón lidové poezie
- **Zpěvy páteční** (vydány posmrtně Vrchlickým) – národní a vlastenecká lyrika; víra v slavnou budoucnost národa (báseň *Jen dál* – výzva k činům – viz refrén), sepětí básníka a národa (báseň *Láska, Moje barva červená a bílá*), forma – žaložpěvy a hymny na téma národního utrpení a odboje (tradiční motivy – láska a bolest, lev, kalich, moře = lidstvo)

b) **proza** – téma **města**: vypravěčské umění, mistrovství charakterizační a popisné

- **Povídky malostranské** – soubor 13 próz, obraz zdánlivě idylické rodné Malé Strany z dob Nerudova mládí (mezilidské vztahy, sociální rozpory, lidské tragédie), tón vážný i humorný; autobiografické prvky (*Svatováclavská mše*, *Jak to přišlo* aj.), detailní kresba typických (i podivínských) postav (*Doktor Kazisvět*, *Hastrman*), chudiny a žebráků (*Přivedla žebráka na mizinu*), drobných živnostníků (*Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku*); převaha ich-formy; autor se často jako vypravěč ztotožňuje s některou postavou (Jan Hovora ve *Večerních šplechtech*, student Krumlovský ve *Figurkách*, Václav Bavor v *Týdnu v tichém domě*); forma – povídka, novela, dopis, deník, zápisník; pravdivost, bez idealizace, někdy ironie; tzv. *drobnokresba* (záběr na jednotlivé postavy)

zapamatuj si

Nerudovy sociální balady se od Erbenových klasických balad odlišují všedností (x mýtus), obrazem městské chudoby, sociálními motivy (x nadpřirozené síly), vina, trest a pokání je záležitost rozumu

tahák

Nerudův přínos:

- po Máchovi opět velikán – spojil **světovost s češtvím**, osobní postoj s národním
- tvůrce **sociální balady**
- **lyrika intimní, rodinná, přírodní, vlastenecká, úvahová**
- vynikající **fejetonista**
- novátor prózy – **umění vypravěčské, charakterizační a popisné**; lidovost
- zájem o **městské prostředí**
- **realistický obraz**, bez idealizace; ironie a satira
- **jazyk** – srozumitelný, přístupný; funkce charakterizační a popisná

c) **fejetony** a novinářské články (asi 2000), otiskovány pod značkou Δ; zajímavá aktuální témata, živý jazyk (z franc. *feuilleton* = lístek, původně vkládaný do novin jako příloha)

- soubory fejetonů (i cestopisných): **Různí lidé**, **Studie krátké a kratší**, **Žerty hravé a dravé**, **Mensí cesty**, **Obrazy z ciziny**, problematika sociální, politická, kulturní, např. *Kam s ním?*, *Jazyk mateřský* aj.

Vítězslav Hálek (1835–1874) – lyrický básník, prozaik a dramatik, novinář, kritik, organizátor kulturního dění

* Dolínka u Mělníka (venkov)

a) **poezie** – vztah k přírodě, sklon k idyle

- **Večerní písně** – lyrická sbírka, vyjádření radosti ze života (× Nerudův pesimismus); lehká, zpěvná forma, prosté, citové verše; lyrika *osobní*, intimní, milostná (šťastná láska), *přírodní* (harmonie v přírodě vzorem člověku), *společenská* (oslava národa, úcta a obdiv k umělcům, např. *Kdo v zlaté struny zahrát zná*, *Nekamenuje proroky*; umělec, básník je mluvčí národa, pěvec, prorok)

- **Pohádky z naší vesnice** – drobná epika, venkovské příběhy, sociálně kritický postoj; ironický název

b) **povídky**: znalost venkova

témata:

- vztahy rodičů a dětí, výměnkářská otázka – povídka **Na vejminku** (starý otec a sobectví dětí)
- touha po majetku, peníze určující vztahy lidí – **Muzikantská Liduška**
- sociální struktura vesnice, bohatství a chudoba –

Na statku a v chaloupce – důraz na život v souladu s přírodou; kontrastní prostředí: chudoba, štěstí a láska (Jíra a Lenka) × blahobyt, rozvrácená rodina (sedlák Líska a Lenčina macecha)

c) **drama**:

- **Král Vukašín** – tragédie ze srbských dějin (14. stol.) – uvedena při otevření Prozatímního divadla 1862

Karolína Světlá (1830–1899), vl. jm.

Johanna Rottová, představitelka prózy venkovské i městské; cesta od drobné povídky k románu (ještě s romantickými prvky)

venkovská próza – tzv. *ještědské romány* s postavami emancipovaných žen = vzory pro národní společnost (mravní odpovědnost a sebeobětování převažuje nad milostným citem a osobním štěstím)

- **Vesnický román**, **Kříž u potoka**, **Kantůrčice**, **Frantina**, **Nemodlenec** – romány, vrchol tvorby;

reálná skutečnost se prolíná s lidovým mýtem, realistické prostředí a postavy psychologicky ztvárněné splývají s utopickými představami o lepším světě

- **Hubička** (z cyklu Kresby z Ještědí) – povídka o lásce Vendulky a Lukáše (v úpravě Elišky Krásnohorské libretem k stejnojmenné Smetanově opeře)

- **Černý Petříček** – povídka z pražského prostředí, obraz života obyčejných lidí

Adolf Heyduk (1835–1923) – básník (vlastenecká, sociální, intimní a přírodní lyrika) – přes 60 sbírek

- **Cimbál a husle** – vyznání lásky k Slovensku, stylizace cikánských písní, scény ze slovenského lidového života, oslava podtatranské přírody a slovenského lidu (stoupenec česko-slovenské vzájemnosti)

Václav Šolc (1838–1871) – básník

- **Prvosenky** – básnická sbírka, oslava venkova, lidské práce; sociálně kritický tón

Rudolf Mayer (1837–1865) – básník s romantickými rysy (blízkost Máchovi), lyrik pesimistických nálad (rozervanec-tví); sociální zaměření, např. v sociální baladě *V poledne*

poznámka

Hálkovy verše často zhudebňovány, např. B. Smetanou

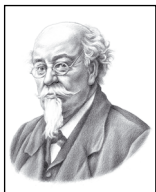

tahák

Hálkův přínos:

- lyrika milostná, přírodní, společenská
- povídky z **vesnického** prostředí (předchůdce Raisův)

Jakub Arbes (1840–1914) – novinář (redaktor Národních listů) a prozaik, tvůrce nového žánru – **romaneta**; vystupuje v něm často vypravěč s autorovými autobiografickými rysy (jako pozorovatel) – vliv: E. A. Poe, J. Verne, romantismus; předchůdce sci-fi prózy

romaneta

- **Svatý Xaverius** – o domnělé záhadě obrazu v malostranském kostele sv. Mikuláše

- **Newtonův mozek** – o stroji rychlejším než světelný paprsek; cesta do minulosti – zpětný pohled: svět sociální nespravedlnosti a násilí (protiválečné zaměření)

romány

- **Kandidáti existence** – sociální román (vliv utopického socialismu) – pokus skupiny idealistů pomoci dělnictvu
- **Štrajchpudlíci** – román se sociální tematikou – o tiskařských dělnících z pražských barvení kartounů

Gustav Pflieger-Moravský (1833–1875) – básník, prozaik, dramatik; vrstevník májovců

- **Z malého světa** – sociální román; o životě pražských dělníků (rozbíjení strojů 1844, dělnické bouře), národnostní konflikty (německý továrník); romantické motivy

vysvětlivka

Romaneto = novela s dobrodružným, napínavým a fantastickým dějem, s výraznou pointou; zdánlivě nepochopitelné záhady jsou vysvětleny logicky, vědecky

2. Generace ruchovsko-lumírovská – 70. – 80. léta 19. stol.; novoromantismus

dvě literární skupiny nové generace, návaznost na májovce

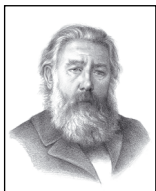
a) ruchovci – tzv. škola národní

1868 almanach Ruch (na počest položení základního kamene k Národnímu divadlu); časopis *Osvěta*; důraz na domácí tradice, národní a sociální problémy, vřelé vlastenectví, historismus, slovanství; obdiv k lidové písni; zájem o venkov; návaznost na národní obrození; patos a rétoričnost; „*umění pro národ*“ ⇒ poezie vlastenecká, národní, politická, úvahová – S. Čech, E. Krásnohorská, L. Quis, dočasně J. V. Sládek

b) lumírovci – tzv. škola kosmopolitní

kolem **časopisu Lumír** (od r. 1877 redaktor J. V. Sládek)

úsilí o světovou úroveň české literatury, obohacení o myšlenkové proudy cizí, zejména západoevropské; nové formy, požadavek umělecké svobody; původní tvorba a překlady; novoromantismus; „*umění pro umění*“; lyrika, zvl. intimní – J. Vrchlický, J. V. Sládek, J. Zeyer aj.

Svatopluk Čech (1846–1908) – básník (lyrik a epik) a prozaik (broučkář) = satiry, fejetonista, novinář

* Ostředek u Benešova

a) poezie

– epika historická

Husita na Baltu (v almanachu Ruch), **Adamité** (husitská tematika – o sektě pobité tábory), **Žižka**

(spory mezi tábořskými vojsky a pražany – Jan Rokycana), **Václav z Michalovic** (osud potomka popraveného českého protestanta; období pobělohorské)

– epika venkovská

- **Ve stínu lípy** – idylický epos, veselé i smutné příběhy sedmi vypravěčů (venkovanů); obraz klidného vesnického života bez rozporů; oslava domova

- **Lešetínský kovář** – poema, boj venkovského kováře proti německému útlaku

– epika alegorická

- **Evropa** – alegorická báseň, aktuální téma společenské

- **Slavie** – alegorická báseň, spory mezi Slovany

– epika satirická

- **Hanuman** – komický *zvířecí epos*, obraz opičího města ⇒ kritika české národní povahy, národní lhostejnosti

- **lyrika politická, národní** – výzva k boji proti malověrnosti a poraženectví
- **Jitřní písně** (např. báseň *Dosti nás*), **Nové písně** – básnické sbírky; vliv národní minulosti ⇒ výzva k národnímu sebevědomí
- **Písně otroka** – básnická skladba; otrok = symbol nesvobodného člověka, národa, básníka; alegorická forma, rétorický, patetický verš; v závěru básníková vize budoucnosti, naděje na svobodu (apostrofa bouře)

b) **proza**

satiry - broučkářdy

- **Pravý výlet pana Broučka do Měsíce** – o přizemnosti měšťácké společnosti
- **Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století** – ostrá kritika českého maloměšťáctví, zvl. staročechů; komický hrdina Matěj Brouček, maloměšťák (národní lhotejnost, bezcharakternost, zbabělost, prospěchářství, falešné vlastenectví) – prchal z bitvy na Vítkově × husité (statečnost, opravdovost, nadšené vlastenectví, opravdové odhodlání), např. Janek od Zvonu

Eliška Krásnohorská (1847–1926), vl. Jm. Alžběta Pechová; básnířka, libretistka, překladatelka, literární kritička; obhajoba národního poslání české poezie, rázné odmítnutí nových uměleckých směrů a kosmopolitismu lumírovců

- **libreta** – k Smetanovým operám *Hučička*, *Tajemství*, *Čertova stěna*; formální dokonalost, důraz na jazykovou správnost
- Josef Václav Sládek** (1845–1912) – básník domova, vlasti, boje za národní svobodu, klasický básník pro děti, překladatel

* Zbiroh (venkov); původně ruchovec, pak příklon k lumírovcům (vydavatel časopisu Lumír od r. 1877)

a) **poezie:**

- lyrika **intimní, osobní** – zachycuje základní situace lidského života, lidskou bolest, osobní žal nad ztrátou první ženy, lásku k druhé ženě a dětem, k matce, stesk po vlasti – v období pobytu v Americe, kde poznal občanskou svobodu, ale i bezpráví, násilí amerických kolonialistů na původních indiánských obyvatelích (báseň *Na hrobech indiánských*); forma elegie

- **Básně, Jiskry na moři, Světlou stopou, Sluncem a stínem** aj.

lyrika **sociální a vlastenecká**

- **Na prahu ráje** (báseň *Role chudých* – hluboký vztah k domovu, venkovu, sociální nespravedlnost), **Světlou stopou** (báseň *Točič* – o tiskařském dělníkovi a jeho snu o štěstí), **V zimním slunci** (báseň *Silen bud*) a **Ze života** (báseň *Hlavy vzhůru*) – výzva k národní hrdosti a sebevědomí, víra v lepší budoucnost)

- lyrika **politická**, oslava venkova a selského stavu v procesu národní obrody; rolník = symbol národní nezdolnosti; hluboký vztah k přírodě

- **Selské písně a České znělky**, báseň *Velké, širé, rodné lány* – obraz letní přírody přede žněmi; rozlehlost krajiny, barvitost (zlatá a modrá), autor vnímá přírodu všemi smysly; pravidelný verš, písňový rytmus

- **České písně** – vlastenecká a politická lyrika

b) **básnická tvorba pro děti**

- **Zlatý máj, Skřivánčí písně, Zvony a zvonky** – obraz dětského světa a představ, láska k domovu, vlasti, přírodě, rodičům; nenásilná, srozumitelná forma (bez okaté didaktičnosti); často jako bajka, říkanka, ukolébavka; prostý, střídmy výraz

- c) **překlady**, zvl. angloamerické literatury (Byron, Longfellow, přebásnil 33 dramát Shakespearových)

tahák

Čechův přínos:

- rozvíjí dědictví *Kollárovo* (ideové – slovanství, formální – útočnost, patos)
- a *Havlíčkovu* (satira, humor)

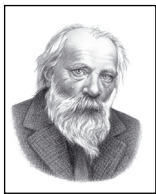

tahák

Sládkův přínos:

- **básník českého lidu, domova, vlasti**, boje za svobodu
- hluboká procitěnost v poezii i projev vzdoru
- prostý, hutný, střídmy výraz
- zakladatel české básnické tvorby pro děti
- **překladatelská** činnost

Jaroslav Vrchlický (1853–1912), vl. jm. Emil Frída – básník, dramatik, prozaik, literární kritik; nejvýznamnější lumírovec, průkopník moderních básnických směrů, nejbohatší a nejvšestrannější dílo (270 knih, 90 původních, 180 překladů)

* Louny

- a) **poezie**: obrazové bohatství, upřímnost, hluboký prožitek milostného citu, láska k přírodě (asi 4 tisíce básní); většinou se autor vyhýbal aktuálním politickým, národním a vlasteneckým tématům
- **lyrika intimní** – láska k ženě, dětem, rodině; pocit štěstí, harmonie i žalu, zklamání, rezignace (man-

želská krize + nepochopení mladou básnickou generací, četné spory)

- **Dojmy a rozmary, Eklogy a písně, Poutí k Eldorádu** – milostné štěstí, upřímný cit a otevřenost, optimismus x **Okna v bouři** – pocit samoty, životního zklamání, bolesti, beznaděje, (např. báseň *Za trochu lásky* – vyjádření smutku, protikladnost zpovědi: odmítá lásku, ale touží po ní)
- **lyrika přírodní** – příroda + pocity štěstí, oslava člověka, přírody a národa
- **Strom života** – obrazy přírody splývají s básnickovými šťastnými chvílemi života (inspirace poezií W. Whitmana = oslava života)
- **lyrika reflexivní** – o budoucnosti národa, chvála českého jazyka; rétorika a patos
- **Má vlast, Písně poutníka** aj.
- **lyrika formalistní**: mnohotvárnost forem ⇒ do české literatury uváděl nejrůznější žánrové formy a strofické útvary (sestina, rondel, ritornel, sonet, rispet, balada, balata, orientální gazel aj.)
- **Hudba v duši, Zlatý prach, Moje sonáta, Sonety samotáře** aj. básnické sbírky; sonet má původní petrarkovskou podobu
- **epika historická, vlastenecká a sociální**
- **Zlomky epopeje** básnický cyklus – výběr významných událostí z historie lidstva (vliv Hugovy Legendy věků); témata prehistorická, antická, středověká i renesanční; témata česká – dva svazky **Mýtů** (o Šárce, sv. Prokopu aj.), **Selské balady** (obraz bojů proti panskému útisku v 16.–18. stol., sociální balady, např. *Lorecký ze Lkouše, Balada vánoční, Hrabě Breda, Matyáš Ulický* aj. – materiál od A. Jirásky)

b) **proza**:

- **Loutky** – román, téma osudovosti v životě člověka

c) **drama**:

- **Noc na Karlštejně** – dodnes populární veselohra z doby Karla IV.
- **Hippodamie** – melodramatická tragédie, trilogie (s hudbou Zdeňka Fibicha) – *Námluvy Pelopovy, Smír Tantalův, Smrt Hippodamie* – téma z antické mytologie

d) **překlady**: z 18 světových literatur, např. Hugo, Rostand, Baudelaire, Dante, Petrarca, Tasso, Calderón, Byron, Shelley, Goethe, Schiller, Poe, Whitman, Ibsen, Mickiewicz aj.

Julius Zeyer (1841–1901) *Praha – básník, prozaik, dramatik; typický představitel **novoromantismu** (senzitivnost, snivost, touha po lepším světě, odpor k dobovým konvencím, zájem o historii – kult starověkých mýtů, středověkých legend a hrdinských eposů, záliba v exotickém prostředí – cizí náměty), magičnost, fantastický ráz

a) **poezie** výlučně epická; dokonalá forma, výjimečné obrazy (symboly, epiteta)

- **Vyšehrad** – cyklus 5 básní, inspirace z českých dějin – postavy Libuše a jejích sester, dívčí válka, bájný pěvec Lumír
- **Karolínská epopeja** – parafráze na starofrancouzskou epiku (o rytířské družině Karla Velikého) ⇒ smysl pro čest, odvahu, spravedlnost, věrnost panovníkovi, 4 veršované příběhy

tahák

Vrchlického přínos:

- výraz **hlubokého prožitku z milostného citu**, otevřenost
- **obrazové bohatství** (metafory, přirovnání, nadsázka aj.)
- **překlady** ⇒ uvedl ve známost mnoho autorů
- dovršil **úsilí o světovou úroveň** české literatury (vykonal práci celé generace, to, co jiné literatury vytvářely po celá staletí)
- mistr **formy**

b) **proza** – bohaté barvitě líčení, napínavý děj, neobvyklý, stylizovaný jazyk vzdálený běžné řeči, často inverzní pořádek slov, dlouhá souvětí

- **Jan Maria Plojhar** – psychologický román s autobiografickými prvky; tragický příběh snílka (vůle × pasivita); první projev české dekadence
- **Dům U tonoucí hvězdy** – novela, tragický příběh dvou přátel + filozofické úvahy o neodvratné smrti a zkáze; beznaděj, rozervanost, skepse, varování před ohrožením civilizace

c) **drama** – 19 her s náměty z české historie i jiných literatur; typický rys - lyrčnost

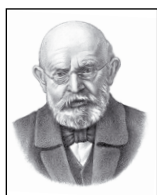
- **Radúz a Mahulena** – romantická pohádka podle slovenského námětu (scénická hudba Josefa Suka) – o opravdové lásce, která zachraňuje před zlou mocí; bájná slovenská krajina

II. Proza

rozvoj realismu; podobně jako ve vědě – požadavek pravdy; vliv pozitivizmu

boje o pravost RKZ na stránkách časopisu Athenaeum do 80. let 19. stol., vydání Ottova naučného slovníku

1. **Historická proza** – posila národního uvědomění

Alois Jirásek (1851–1930) – prozaik a dramatik

*Hronov; studium historie, malířské nadání (přatelství s Alšem); vliv Palackého koncepce dějin: vrchol demokratických snah spatřoval v husitství a bratrství; v době pobělohorské viděl sociální a kulturní úpadek národa (doba „temná“); za nositele historického dění považoval lid (⇒ díla nejsou monografická); nejrozsáhlejší umělecký obraz našich národních

dějin od mytických dob až do národního obrození; ale idealizace minulosti a dost zkrslující historické vidění

poznámka

R. 1917 podepsal jako jeden z prvních
květnový *Manifest českých spisovatelů* ⇒
myšlenka státní samostatnosti

a) **proza:**

– **nejstarší období dějin:**

- **Staré pověsti české** – beletrizovaný soubor pověstí (o praotci Čechovi, Krokovi, Libuši, Bivojovi, Horymírovi + novější pověsti – o Žižkovi, Kozinovi, Jánošíkovi); prameny – Kosmas, Dalimil, Václav Hájek z Libočan

– **doba husitská:**

- **Mezi proudy** – trilogie (*Dvoji dvůr*, *Syn ohnivcův*, *Do tří hlasů*), obraz vlády Václava IV., počátky reformního hnutí; vydání Kutnohorského dekretu
- **Proti všem** – 3 části (*Skonání věků*, *Krucjata*, *Boží zástup*), rozmach a vrchol husitského hnutí po bitvu na Vítkově hoře (1419–1420); husité, zeman Ctibor z Hvozdná, dcera Zdena aj., z historických postav Jan Žižka × císař Zikmund; vnitřní rozpory (sekta adamitů)
- **Bratrstvo** – trilogie (*Bitva u Lučence*, *Mária, Žebráci*), doznívání husitských válek na Slovensku (bratřáci), bitva u Lučence, Jan Jiskra z Brandýsa × Hunyady; rozklad vojska
- **Husitský král** – dvojdílný nedokončený román – o vládě Jiřího z Poděbrad po vznik jednoty bratrské
- **Z Čech až na konec světa** – román o mírovém poselstvu Jiřího z Poděbrad do západní Evropy (podle cestopisu Václava Šaška z Bírкова)

– **doba pobělohorská:**

- **Temno** – román, období protireformace, působení jezuitů (páter Koniáš) a cizí katolické šlechty v severovýchodních Čechách a v Praze; pronásledování nekatolíků, pálení českých knih; v popředí děti tajného evangelíka myslivce Machovce – Helenka a Tomáš; v závěru scéna svatořečení Jana Nepomuckého

– **obraz protifeudálních selských rebelií:**

- **Skály** – selská vzpoura na Čáslavsku (evangelický kněz Matyáš Ulický)
- **Psohlavci** – povstání Chodů proti Lammingerovi koncem 17. stol. (*Jan Sladký Kozína*)
- **Skaláci** – selská vzpoura 1775 na Náchodsku

– **doba národního obrození:**

- **F. L. Věk** – pentalogie, obraz počátků národního obrození, divadla, básnictví a vědy; vlastenectví, národní uvědomování; historické postavy Františka Ladislava Heka, vlastenců Václava Tháma, Václava Matěje *Krameria*, pátera Vrby, profesora Vydry, Josefa *Dobrovského*, Šebestiána *Hněvkovského* aj.; prostředí Prahy a Dobrušky, Mozartův pobyt v Praze, počátky divadla Bouda
- **U nás** – tetralogie, románová kronika (*Úhor, Novina, Osetek, Zeměžluč*), obrozenecký proces na české vesnici (Padolí = Hronov); postava pátera Havlovického = skutečný kněz Josef Regner
- **Filozofská historie** – novela z cyklu Maloměstské historie; o životě litomyšlských studentů (Frybort, Vavřena, Zelenka, Špína) + vlastenci (slečna Elis, Lenka aj.) × poněmčené měšťanstvo (rodina aktuára Roubínka); příprava majálesu, události roku 1848 (pražské barikády)

b) **drama:**

- **Jan Hus, Jan Žižka, Jan Roháč** – husitská trilogie, historické hry
- **M. D. Rettigová** – veselohra, litomyšlská idyla vlastenky a kuchařky
- **Lucerna** – pohádková hra s lidovými a humornými prvky; vlastenecký charakter; sociálně a typově rozdílné postavy: hrdý a odvážný mlynář, kněžna, učitelský mládenec Zajiček (existenční nejistota), muzikant Klásek; pohádkoví vodníci Ivan a Michal; lidská důstojnost × lokajství; 2 symboly: *lucerna* – poddanské břemeno venkovanů vůči pánům (touha po svobodě) a *lípa* – symbol lidové houževnatosti a nezdolné síly
- **Vojnarka** (láska milenecká × mateřská), **Otec** (majetek a vztahy mezi lidmi) = hry ze současnosti

Zikmund Winter (1846–1912) – profesor dějepisu, archivář, autor odborných publikací o české historii, vynikající psycholog, dokonalá povahokresba; mistr krátkých próz historických a humoristických; zájem o 16. a 17. stol.

- **Mistr Kampanus** – román z doby pobělohorské; konflikt jedince a doby – o životě českého vědce, básníka a rektora pražské univerzity, očitého svědka stavovského povstání; jeho tragický osud je varováním před ústupky zlu; obraz defenestrace, bitvy na Bílé hoře, popravy 27 českých pánů

Václav Beneš Třebízský (1849–1884) – katolický kněz, autor téměř 90 próz (historické povídky a romány); citovost, patos, sentimentální rysy

- **Královna Dagmar** – román o dceři Přemysla Otakara I.
- **Bludné duše** – román o selských bouřích na Slánsku za Josefa II.

2. **Venkovská próza** – obraz vesnice i s jejími nedostatky; sociální konflikty, generační nebo národnostní spory, snaha nalézt řešení (návrh k mravnosti, křesťanským ideálům nebo sociální náprava); **regionální** charakter prózy (vztah autora k určitému kraji); využití **dialektismů** (k charakteristice prostředí a postav)

Karel Václav Rais (1859–1926) – povídkář a romanopisec, novinář

*Lázně Bělohrad (Podkrkonoší); jako učitel působil na Českomoravské vrchovině (Hlincek) a v Praze

a) **povídky**

- **Výminkáři, Rodiče a děti, Potměchuť, Horské kořeny** – cykly povídek, téma vztahu rodičů a dětí, tragické osudy starých lidí, touha jejich potomků po majetku; osudy těch, kteří se nemohou bránit (dětí a staří lidé)

tahák

Jiráskův přínos:

- živost, barvitost, dramatická **vyprávění**
- plastický, dynamický obraz **hromadných davových scén** (bitev)
- umění **portrétu** (hejtmané, zemané, ap.), ale nepřilíh hluboká psychologie postav
- dílo nemívá monografický charakter, postavy vyjadřují názory typické pro širší kolektiv (tzv. *kolektivní hrdina*)
- forma **epopeje** – velmi rozsáhlý literární útvar, obraz života hrdinů na pozadí historických událostí, kompozice s několika dějovými pásmy, prolínání dějových linií (vliv Tolstého – Vojna a mír, Sienkiewicz)
- **jazyk** prostý, srozumitelný (plynulost mluvené řeči), barvitá stavba větná (dějová, pohybová slovesa), využití historismů a archaismů (k charakteristice doby)
- **výchovný význam** – znalost dějin byla posilou národního sebevědomí (návaznost na obrozenou tradici)

b) **romány** – realistický obraz sociálních poměrů (smysl pro detail, nelitostná analýza skutečnosti ⇒ kritika narušených mezilidských vztahů), mistrovské vyprávěctví, soustředění na individuální prožitek ⇒ vývoj k psychologické próze; postavy degradované (tulák) i zbohatlíci; impresionistické rysy v obraze přírody; staří lidé a děti = nositelé vyšších morálních zásad, ale nemohou ovlivnit osud trpících; často idylický obraz venkova

- **Zapadlí vlastenci** – Podkrkonoší (Pozdětín), doba národního obrození, náročná, obětavá a záslužná práce drobné vesnické inteligence (učitelé, vlastenečtí kněží) – farář Stehlík, řídící učitel Čížek, učitelský pomocník Čermák; námět – zápisky obrozeneckého učitele Věnceslava Metelky; idylické ztvárnění doby
- **Západ** – Českomoravská vysočina (Studenec = Kamenický ⇒ viz obraz *Antonína Slavička* U nás v Kamenických), obraz současné vesnice (2. pol. 19. stol.); oslava ušlechtilosti a lidské dobroty (farář Kalous, kaplan Voříšek, vesnický učitel Pondělíček) – úsilí zmírnit bídu lidí a sociální křivdy
- **Kalibův zločin** – naturalisticko-psychologický román, tragédie nešťastného manželství; naivní dobrák Vojta Kaliba dohnaný intrikami ženy a tchyně k vraždě

tahák

Raisův přínos:

- **realistický obraz sociálních poměrů na vesnici;** idylismus, naturalismus
- hlubší **psychologická kresba** postav
- zájem o postavy **starých lidí a dětí** (citovost, bezbrannost, moudrost); nositelé vyšších morálních zásad, ale slabí na ovlivnění osudů trpících lidí

Teréza Nováková (1853–1912) – prozaička

* Praha, život na Českomoravské vysočině (Litomyšl, Poličsko, Skutečsko); národopisné studie ⇒ vliv na beletristickou tvorbu; pokračovatelka K. Světlé; **dokumentární realismus** – studium pramenů, převaha **monografických** románů (soustředění na jednu postavu a její vývoj)

- **Jan Jílek** – historický román z venkovského prostředí, 1. pol. 18. stol.; tajný návrat českobratrského emigranta z Německa, vězení, věrnost víře, úvahy a pocity vězně
- **Drašar** – monografický historický román, doba národního obrození, trpké životní osudy kněze a spisovatele Josefa Václava Justina Michla, zvaného Drašar, rodáka z Poličky (umírá jako ztroskotanec v bídě a sám)
- **Jiří Šmatlán** – román ze současnosti – příběh poličského tkalce, hledače spravedlnosti a štěstí – tzv. „*praudy boží*“; myšlenkový vývoj od náboženské víry (katolík, přestup k evangelictví) přes čtenářskou vášeň (písmácká hloubavost, vliv tkalce Plíhala) až k sociálně demokratickým ideálům (vliv dělníka Hamerníka); kritika společnosti

Antal Stašek (1843–1931), vl. jménem Antonín Zeman; básník, prozaik, advokát, otec spisovatele Ivana Olbrachta

* Semily (Podkrkonoší)

- **Blouznivci našich hor** – trojdílný cyklus povídek a novel; úsilí spiritistů (duchověrců) o polidštění světa; hledání spravedlnosti a štěstí; oblast Podkrkonoší
- **V temných virech** – sociální román o sociálním a národnostním útlaku dělníků německými továrníky v severních Čechách
- **O šveci Matoušovi a jeho přátelích** – román z dělnického prostředí (původně povídka Švec Matouš); obraz r. 1848 a 50. let 19. stol.; švec Matouš Štěpánek, od mládí bouřlivák, sní o lepším životě (vliv utopického socialismu)

Josef Holeček (1853–1929) – prozaik, spjat s oblastí jižních Čech; překladatel (finská Kalevala)

- **Naši** – 10dílná románová kronika, obraz Písecka a Vodňanska – folklorní obyčeje, sociální problémy řešeny návratem do minulosti a ke křesťanství

Jan Herben (1857–1936) – prozaik, rodné moravské Slovácko; zakladatel časopisu *Čas*

- **Do třetího a čtvrtého pokolení** – 2dílná románová kronika (torzo 3. dílu) tří generací rodiny Hrabcovy (od doby Marie Terezie do pol. 19. stol.)

Jindřich Šimon Baar (1869–1925) – katolický kněz, prozaik, básník, sběratel pohádek; spjat s jižními Čechami a Chodskem

- **Paní komissarka, Osmáctýřicátníci, Lůsy** – historická románová trilogie z Chodska

- **Jan Cimbura** – životopisný román, idealizace českého sedláka – nositele národních tradic; morální vzor čestného člověka

Karel Klostermann (1848–1923) – novinář, dvojjazyčný spisovatel – prozaik, fejetonista; sepětí s jižními Čechami a Šumavou

- **Mlhy na blatech** – románová selská kronika, popisy pošumavské přírody
- **V ráji šumavském, Ze světa lesních samot** – o těžkostech selského života, o sklářích, dřevorubcích, vorařích i pytlácích, krásách přírody

Alois Mrštík (1861–1925) – prozaik a dramatik

- **Rok na vsi** – románový cyklus z rozhraní Slovácka a Hané, život na vesnici v proměnách čtyř ročních období

Vilém Mrštík (1863–1912) – prozaik a dramatik

- **Pohádka máje** – impresionisticky laděný román, idylický příběh šťastné lásky Helenky a pražského studenta Říši; oslava přírody (personifikace) a lyrizace děje ve spojení s idealizací vztahů

3. Městská próza

Ignát Herrmann (1854–1935) – prozaik a novinář (humoristické časopisy *Paleček* a vlastní *Švanda dudák*)

* Horní Mlýn u Chotěboře, žil v Praze ⇒ prózy z městského prostředí, tzv. *žánrové obrázky* (popisnost, detaily, charakteristiky postav, idylizace, sentimentalismus)

- **U snědeného krámu** – sociální román s autobiografickými prvky, tragický příběh pražského kupce Martina Žemly – osamocení člověk neschopný odporovat x zříznutost pražské buržoazie

4. Naturalistická próza

vliv Zolova naturalismu, ale více kritičnosti a analýza lidských charakterů; v popředí popis, drastické scény a vášně na úkor dějovosti

Karel Matěj Čapek-Chod (1860–1927) – novinář, kritik, prozaik

vývoj od naturalistického determinismu k úsilí o mravní obrodu; objektivní registrace jevů i subjektivní vztah k lidem (soucit)

- **Kašpar Lén mstitel** – psychologický román, příběh zedníka, který se stal vrahem – mstitelem bezpráví; studie vzniku zločinu
- **Turbína** – příběh ambiciózního pražského průmyslníka Ullika, jeho bankrot a životní ztroskotání členů rodiny (i dcery Tyldy) vlivem náhod; autorův groteskní pohled – symbol rozpadu je turbína, která má zabránit finanční katastrofě, ale při jejím spuštění došlo k zboření stavby

Josef Karel Šlejhar (1864–1914) – prozaik z okruhu České moderny

- **Kuře melancholik** – naturalistická povídka s prvky expresionismu (vyjádření pocitu úzkosti, tísně); tragédie osiřelého dítěte z bohaté rodiny; trpí bezcitností okolí, umírá jako „zmrzačené kuře“ (působivá paralela); silnější se dopouštějí krutosti na bezbranných (dětí, zvířata)

III. Drama

realistické drama (bez lyrčnosti a subjektivnosti), pronikání běžné mluvené řeči, pak i nářečí

– 60. léta:

Emanuel Bozděch (1841–1889) – dramatik Prozatímního divadla; historické hry, zvl. z francouzské historie

Josef Jiří Kolár (1812–1896) – herec, režisér Prozatímního divadla, překladatel několika Shakespearových her, básník a povídkář, autor romantických historických tragédií, např. **Monika** (nepůvodní forma, podle cizích vzorů)

– 70. až 90. léta:

František Adolf Šubert (1849–1915) – ředitel Národního divadla, autor jeho dějin, prozaik a dramatik

Ladislav Stroupežnický (1850–1892) – dramaturg Národního divadla, dramatik

- **Naši furianti** – veselohra z jihočeské vesnice; jednoduchá zápleтка: spor o to, kdo má být ve vsi ponocným; ironie, úsměvná kritika vztahů mezi lidmi; furiantství nejbohatších (starosta obce Dubský, nejbohatší sedlák, radní Bušek) i těch, kteří poznali svět (vysloužilý voják Bláha, krejčí Fiala, švec Habršperk); charakteristické vlastnosti – domýšlivost, pýcha, tvrdohlavost i dobrosrdečnost = rysy realismu

Gabriela Preissová (1862–1946) – obraz Slovácka, Hodonínska: lidské vztahy ovlivněny majetkem a vnějším pokrytectvím; psychologická kresba postav

- **Gazdina roba** – tragický osud ženy, která opustila manžela a odchází s milencem za prací do Rakouska; libreto k opeře Eva od *Bohuslava Foerstra*
- **Její pastorkyňa** – tragédie dívky Jenůfy, jejíž nemanželské dítě utopila její ochránkyně Kostelnička, aby ji uchránila před hanbou; libreto k stejnojmenné opeře *Leoše Janáčka*

bratři **Alois a Vilém Mrštíkovi**

- **Maryša** – realistická tragédie ze slovácké vesnice, o úloze peněz na vesnici a síle předsudků v životě; Maryša, dcera sedláka Lízala, donucena k sňatku s vdovcem, mlynářem Vávrou (věková nerovnost, ale majetek) × citový vztah Maryšin k chudému Franckovi; kompozice dramatu podle vzoru antické tragédie (5 jednání); slovácké nářečí (charakteristika postav a prostředí)

Alois Jirásek – viz str. 75

IV. Literární kritika 2. pol. 19. stol. a moderní historiografie

- 60. léta: – májovci rozvíjejí požadavky Havlíčkovy na realitu a vysokou úroveň umění; otevřenost evropským proudům („otvírání oken do Evropy“) ⇒ almanach **Lada-Nióla** (1855), **Máj** (1858)
Jan Neruda – divadelní a literární recenzent; článek *Moderní člověk a umění* (kritika dojmová, fejetonistická)
Vítězslav Hálek – vyzdvihuje důležitost samotného díla autora – proti romantickému zaměření na psychiku autora
časopisy: *Literární listy*, *Český obzor literární*, revue *Osvěta*, časopis *Lumír*
- 70. léta:
Josef Durdík (1837–1902) – filozof, estetik, literární a divadelní kritik; účinek krásy spočívá ve formě a struktuře díla
 - **Kritika** – 1. soustavná teorie kritiky (umělec tvoří, čtenář vnímá naivně, kritik myslivě)
- 80. léta:
Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) – filozof a sociolog
Leander Čech (1854–1911) – představitel moravské literární kritiky
Otakar Hostinský (1847–1910)
 - **O realismu uměleckém** – pojetí vztahu pravdy a krásy**Hubert Gordon Schauer** (1862–1892) – předchůdce moderní kritiky
 - **Naše dvě otázky** – nové pojetí literární kritiky jako specifické literární činnosti; kritika moralistní (osobnost umělce viděna v širších souvislostech národních a sociálních)

LITERATURA

KONCE 19. A POČÁTKU 20. STOLETÍ

Od 90. let 19. stol. do konce 1. světové války

Nové filozofické koncepte: vliv dvou německých idealistů:

Arthur Schopenhauer [šopenhauer] (1788–1860) – jediné východisko z morálního úpadku a špatnosti člověka je asketismus nebo schopnost tvořit a chápat „čisté“ umění, daná jen geniálním individuím; podstatou člověka je svoboda, slepá, nepochopitelná vůle

voluntarismus (z lat. *voluntas* = vůle) – vůle pokládána za základní složku poznání, nejvyšší princip bytí, základ vědomí

Friedrich Nietzsche [frídrih nýče] (1844–1900), autor aforistické filozofické básně v próze *Tak pravil Zarathuštra* a díla *Vůle k moci*: základní princip života je vůle k moci, pramenem poznání je intuice; opovržení slabostí a průměrností, představa tvořivého, silného individua, schopného vlády nad světem (nadčlověk); krajní individualismus, pohrdání demokracií a křesťanstvím

nililismus (z lat. *nil* = nic) – přesvědčení, že nic na světě nemá absolutní platnost

Sigmund Freud [frojd] (1856–1939) – rakouský psychoanalytik: zdůraznění vnitřní motivace lidského jednání, lidského podvědomí, nekontrolovaného rozumem

Odraz v literatuře:

individualismus, výjimečnost, bohémství (provokace), oslava zla a satana, tvůrčí svoboda, výlučnost *elity* nadřazené ostatním, odpor k poměrům doby, protest proti měšťácké morálce

koncepte **lartpouarlartismu** (z fr. *l'art pour l'art* = umění pro umění) – ideál krásy, magie slova, dokonalost formy, upřednostnění estetického výrazu bez ideového nebo společenského kontextu ⇒ čisté umění; ve Francii škola *parnasistů* – úsilí o dokonalou formu, vybrušenost poezie, bez emocionality (**Théophile Gautier** [gotje] (1811–1872) aj.)

Nové umělecké směry

(vedle přežívajícího realismu a naturalismu)

Impresionismus – podle názvu obrazu malíře Clauda Moneta *Imprese, východ slunce*; zachycení okamžitého, prchavého, neopakovatelného smyslového vjemu, dojmu, nálady; práce s barvou a světlem ⇒ mozaika barevných skvrn, neurčité kontury, krajina v proměnách

v literatuře: sdělení bezprostředního subjektivního dojmu (radost, smutek, melancholie, nostalgie), citovost, potlačení rozumové účasti, v popředí lyrika, zvl. přírodní („krajina je stavem duše“), využití zvuků, barev, světelných odstínů;

v dramatu a próze uvolnění kompozičního schématu ⇒ oslabení příběhu, fragmentárnost, lyrizace prózy (např. *Verlaine*, *Maeterlinck*, *Sova*, *Hlaváček*, *Šrámek*, *Mrštík* aj.)

Symbolismus – reakce na realismus, naturalismus i impresionismus; v 80. l. zvláště ve Francii; vystižení složitých duševních stavů, citů; vyjádření nepřímé – symbol, náznak, nápodoba, obraznost (skutečnost zahalena tajemstvím), mnohoznačnost, abstraktnost, důraz na hudebnost verše, snaha vsugerovat pocit; volný verš (např. *Baudelaire*, *Verlaine*, *Mallarmé*, *Verhaeren*, *Březina*, *Sova*, *Hlaváček* aj.)

Dekadence – konec 19. stol. – projev vypjatého individualismu, disharmonie (jedinec × kolektiv), odpor

vysvětlivka

Z lat. *impressio*, z fr. *l'impression* = dojem

vysvětlivka

Z řeč. *symbolón* = znak

vysvětlivka

Z fr. *la décadence* = úpadek

k měšťáctví ⇒ popření společenské závaznosti umění (úsilí o „čisté umění“), provokace tabuizovanými tématy (erotika, poetizace zla, oslava Satana, kult smrti, rozkladu); zalíbení v náladách smutku, skepse, nudy, marnosti, opovržení životem, únik z reálného světa k mystice, snům, pocit přesycenosti a únavy; rafinovanost výrazu – eufonie, metaforika, složitá syntax (Wilde, Baudelaire, Karásek ze Lvovic, Hlaváček aj.)

Civilismus – konec 19. a počátek 20. stol. – obdiv k technickým vymoženostem moderní doby, k civilizaci ⇒ dokumentární vztah ke skutečnosti, dynamika verše (např. Whitman, Verhaeren, Neumann aj.)

MODERNÍ SVĚTOVÁ LITERATURA

1. Francie

- tzv. „**prokletí básníků**“ – ve své době zneuznaní, společností vyvržení a nepochopení; provokativní styl života – bohémství, odmítání měšťácké morálky a pokrytectví; název skupiny podle Verlainovy knížky esejů *Prokletí básníci*; otvírali cestu nové poezii

Charles Baudelaire [šárls bodlér] (1821–1867) – jeden ze zakladatelů moderní poezie (později přiřazovaný k „prokletým básníkům“, ač je generačně starší než ostatní), představuje přechod od parnasismu k symbolismu; básník a překladatel (např. E. A. Poea), kritik; do češtiny poprvé přeložen J. Vrchlickým

- **Květy zla** – lyrika, odraz zkušeností komplikovaného života, tragické rozpolcenosti člověka (dobro a zlo – viz titul oxymóron); marné hledání štěstí, harmonie ⇒ bolest; pravdivé (i syrově ořesné) vyjádření, provokující cynismus a otevřenost (krása objevená v ošklivosti) ⇒ báseň *Zdechlina*

jediné pozitivum života = umění milující krásu; originalnost obrazu, fantazie, vytříbená forma (vliv parnasismu), melodický verš; báseň *Co povíš večer dnes* – intimní zpověď; čistá lyrika; smutek × touha po plném životě; báseň *Ó, já tě zbožňuji* – zoufalství, milostná zklamání × uctívání krásy; láska × pohrdání; báseň *Vztahy* – harmonie člověka a přírody; bohatá obrazotvornost, fantazie, citovost; v přirovnání = dojmy sluchové, čichové, vizuální, chuťové; forma sonetu

Paul Verlaine [pól verlen] (1844–1896) – básník, blízkost symbolismu; bohémský způsob života, toulky Evropou s přítelem Rimbaudem („výsostným pěvcem a dábelským svůdcem“); návaznost na Baudelaire

- **Saturnské básně** – první sbírka vyumělkované poezie, básní dokonalé formy (typické pro parnasismus); převaha pocitů smutku, beznaděje, nejistoty; inspirace přírodou, zvukomalebnost, např. v básni *Podzimní píseň* (využití dlouhých vokálů, sykavek)
- báseň *Básnické umění* (sbírka *Kdysi a nedávno*) – vysloveny principy symbolistické poezie (obsahová neurčitost, mnohoznačnost, odstíny a náznaky, volný vztah ke skutečnosti, citovost a vnitřní opravdovost, subjektivita, hudebnost, představivost a sen, zachycení nálady, snaha vsugerovat ji čtenáři, volné řazení představ, magie slova)

pikantnost

Po vydání sbírky autor trestně stíhán za urážku veřejné morálky (peněžitá pokuta)

tahák

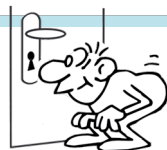
Baudelaireův přínos:

- hledání **harmonie**, čistoty × skutečný svět
- **touha po krásě** a jejím pravdivém (až syrovém) vyjádření
- **obrazotvornost**, fantazie, vytříbená forma, provokující cynismus

pikantnost

Kvůli Rimbaudovi opustil Verlaine rodinu i zaměstnání; jejich vztah však skončil hádkou, při níž Rimbauda postřelil ⇒ vězení; propadl alkoholu a drogám

tahák

Verlainův přínos:

- formulace znaků **symbolismu**
- zachycení **okamžité nálady**
- **hudebnost, obrazové bohatství**, náznakovost výpovědi

přečti si

Čítanka II. k Literatuře v kostce
a Čtenářský deník k Literatuře v kostce

Jean Arthur Rimbaud [žán artýr rembo] (1854–1891) –

výjimečná osobnost francouzské poezie (F. X. Šaldou označen jako „božský rošťák“); revolta proti konvenčním hodnotám (provokativní tulák, vzpurný bohém), odpor k soudobé společnosti, šokující otevřenost (odmítl patos a vyumělkovanost), vyjádření rozervanosti světa, vnitřních pocitů („*uvážené rozrušování všech smyslů*“); dokonalé básnické dílo vytvořil ve svých 15–19 letech; uveřejňováno v časopisech

- **Iluminace** (sbírka vydaná Verlainem bez autorova souhlasu) – doklad nespoutané obrazotvornosti, zvukomalebnosti, všestranného smyslového vnímání reality; barvitost, kontrastnost, vedle spisovného jazyka i slova z periferie báseň *Mé bohémství* – odpor k měšťácké morálce, básníkův životní postoj, tuláctví (*rozbitý stěvec, dřevé kapsy, svrchník už shodil skutečnost, roztržené kalhoty*), ale pocit spokojenosti, štěstí („*Mé hvězdy šustěly tam v sladkém šumotu*“), zvukomalba
báseň *Večerní modlitba* – bohémství, snaha šokovat (viz pobuřující název) – „*Jsem jako anděl v rukou kadeřníka / a držím džbánek piva se žlábkou...*“; základní umělecký prostředek – protiklad (sen × realita, která bolí: „*Mé sny jak trus... mně tvoří sladké připáleniny*“); všestranné smyslové vnímání, bezprostřední subjektivní prožitek, forma sonetu; báseň *Samohlásky* – zvuk každé samohlásky spojován s barvou: „*A černě, E běl, I nach, O modř, U zeleň hlásek*“ (využití asociačního principu); báseň *Spáček v úvalu* – obraz přírody a spícího vojáka; šokující závěrečný verš (kontrast); forma sonetu
- **Básně** (posmrtně) – **Opilý koráb** – snová báseň (básník nikdy neviděl moře) ⇒ doklad výjimečné obrazotvornosti a fantazie, vyjádření bouřlivé plavby, symbolický obraz básníka totožného s lodí bez vesel a kormidla („*mne, zbloudilou loď...*“, „*já, koráb z mlhovin...*“), řetězec metafor (proud představ a halucinací); vnímání všemi smysly (*modrá vlna, zelené azury; funící moře, sladší než dužina kyselých jablek*) – překvapivé zvuky, nové pojetí barev, opojné vůně; dekadentní prvky, ich-forma; verš alexandrin

tahák

Rimbaudův přínos:

- obraz **bezprostředního osobního zážitku**
- barvitě metafor
- **zvuková** stránka verše
- bohatá **obrazotvornost**, fantazie
- šokující **otevřenost**, kritika měšťáctví
- jazyk spisovný i nespisovný

Stéphane Mallarmé [stefan] (1842–1898) – básník, esejista, nejvýznamnější představitel *symbolismu*; báseň je „*tajemství, k němuž čtenář musí hledat klíč*“, „*malovat nikoli věc, nýbrž dojem, jež vyvolává*“

- **Faunovo odpoledne** – báseň složitých symbolů, představa věcí a světa jako symbolů absolutna; originální obraznost, maximální hudebnost; lyrický reflexivní monolog sebezraňovaného hrdiny (= básníka), jeho vnitřní napětí, iluze

2. Belgie

Émile Verhaeren [emil veráren] (1855–1916) – básník a dramatik, představitel symbolismu a zakladatel civilismu (vliv na S. K. Neumanna)

- **Chapadlovitá města** – básnická sbírka, obraz průmyslového velkoměsta i venkova ⇒ obdiv, ale i obava o člověka a jeho budoucnost ⇒ revolta

Maurice Maeterlinck [moris matrlinck] (1862–1949) – francouzský písničkář básník, dramatik, esejista, představitel divadelního symbolismu a impresionismu (vlastní fantazie, projev vlastního nitra)

- **Modrý pták** – pohádková hra o hledání štěstí

3. Anglie

Oscar Wilde [oskar vajld] (1854–1900) – originální prozaik, dramatik a básník irského původu, představitel dekadence; odpor proti anglickému puritánství a snobismu, cynický postoj ke společnosti ⇒ provokativní způsob života

- **Šťastný princ a jiné pohádky** – originální, lyrické pojetí pohádky (většinou smutné) ⇒ únik před světem bezcitnosti, moci peněz, sobectví a přetvářky; forma rozšířeného podobenství, jednoduchý, náznakovitý děj; symbolický smysl základních atributů hlavních postav (např. *Slavík a růže* – dávat krásu a dobro lze jen tehdy, zaplatí-li se utrpením); proklamace lidskosti a upřímnosti

- **Obraz Doriana Graye** – jediný autorův román, symbolický s fantastickými prvky, z prostředí džentlmenkých salonů; Dorian, okouzlený svým portrétem, změní život a dopouští se zla ⇒ postava na obraze stárne, je čím dál ošklivější, ale Dorianův vzhled se nemění ⇒ zničí obraz, ale pak se změní v ošklivého starce

4. Německo a vídeňská moderna

novoromantismus

Rainer Maria Rilke (1875–1926) – německy píšící básník a prozaik, částí svého života a tvorby spjatý s českými zeměmi (pražský rodák); zpočátku vliv impresionismu, vývoj k symbolismu a dekadenci; předchůdce existencialismu

- **Kniha hodinek** – básnická sbírka (triptych) reflexivní a meditativní lyriky; hledání smyslu lidské existence, útočiště a východiska z osamocení; motiv chudoby jako cesty k vykoupení, nenaplněné lásky a smrti; víra v harmonickou sílu Boha, vášnivá obraznost
- **Sonety Orfeovi** – mystická lyrika, hledání existenciální podstaty víry a smrti; oslava člověka a přírody
- **Píseň o lásce a smrti korneta Kryštofa Rilka** – baladický cyklus básní v próze; touha porozumět životu i s jeho smutnými okamžiky

5. Slovensko

Ivan Krasko (1876–1958) – básník slovenské moderny

- **Nox et solitudo** a **Verše** – lyrické sbírky: intimní lyrika (vzpomínky a zpovědi), pocit marnosti, trýzně neřešitelných otázek ⇒ motivy krajiny, soumraku a noci = obraz básníkova nitra

6. Rusko

Alexandr Alexandrovič Blok (1880–1921) – básník a dramatik, představitel symbolismu

- **Dvanáct** – lyrickoepická oslavná poema, obraz historické katastrofy v Rusku – téma občanské války; úvaha nad morálními hodnotami

7. USA

Walt Whitman [volt vitmen] (1819–1892) – originální americký básník, publicista, průkopník *civilismu*, bořitel konvencí; hlasatel demokracie (báseň *Pro tebe, ó demokracie, O sobě zpívám*) a svobody

- **Stěbla trávy** – jediná, stále rozšiřovaná básnická sbírka; nový obsah a nové pojetí krásy a pravdivosti: moderní život, civilizace, technické vymoženosti přelomu století (stroje, továrny, elektřina, mrakodrapy), oslava všedních věcí, přírody, lidské práce a družnosti člověka; snaha vsugerovat krásu a radost života (život je pozemský dar); myšlenková hloubka; nová forma a obraznost: *lyrické pásmo* dojmů a představ, hudba slov (dlouhé samohlásky, např. báseň *Zpěv radosti*), zvolací věty – *civilní patos, volný verš* ⇒ prozaizace poezie (opustil rým, pravidelné metrum)

ČESKÁ LITERÁRNÍ MODERNA

90. léta 19. stol. a přelom 19. a 20. století

Manifest České moderny – 1895 v časopise *Rozhledy*

Autoři: J. S. Machar, F. X. Šalda, podepsali ho dále A. Sova, O. Březina, kritik F. V. Krejčí, prozaikové V. Mrštík, J. K. Šlejhar aj.

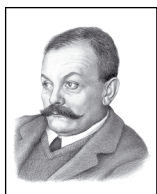
- volné sdružení spisovatelů, **bez jednotného uměleckého programu**
- různorodost umělecká i názorová ⇒ důraz na **individualitu**, osobité pojetí tvorby (vlastní vnitřní pravda); senzualita ⇒ kult lyriky
- jednotící prvek: **nonkonformismus**, rozchod s vládnoucí politikou, polemické srážky s představiteli politiky
- návaznost na Havlíčka, útoky proti lumírovcům i realistům (proti Vrchlickému a jeho epigonům, proti Hádkovi aj.)
- pronikání nových uměleckých směrů = tvůrčí inspirace, ne napodobování ⇒ „**otvírání oken do Evropy**“; vliv zvl. francouzských „prokletých básníků“
- nové pojetí literární kritiky

přečti si

Čítanka II. k Literatuře v kostce

1. Představitelé České moderny

Josef Svatopluk Machar (1864–1942) – básník, satirik a publicista

* Kolín; ovlivněn realismem, návaznost na Havlíčka, Neruda; autor politické poezie; 30 let úředníkem ve Vídni, odpor k české malosti, kritik prázdňného vlastenčení a klerikalismu; stoupenec Masarykův (podíl na budování nového státu po 1. světové válce), pak (zklamán společenskými a politickými poměry u nás) se přiklonil ke krajní politické pravici

- **Confiteor I. – III.** (z lat. *zpovídám se, vyznávám*) – sbírka převážně politické lyriky i hořkost zklamání milostných; nedůvěra k společenským ideálům, odpor k pokrytectví, přetvářce, měšťáctví, vlastenčení, ironie a výsměch, nepatetický verš (trochejský), prvky hovorového jazyka, prozaičnost

- **Čtyři knihy sonetů** – společenská lyrika, ostrá kritika, skepse a zklamání; nový, politický obsah sonetu; požadavek individualismu, důraz na význam slova (sdělení), proti bohaté metaforičnosti převaha **přímého** pojmenování, např. v básni *Sonet o sobě* – prosazuje individualismus, dokazuje nelhostejnost, charakterizuje smysl své tvorby; v básni *Sonet o dějinách sonetu* – charakteristika předchůdců, polemika s rétoričností lumírovců
- **Tristium Vindobona** (žalozpěvy z Vídně, inspirace Ovidiovými žalozpěvy z vyhnanství) – nový typ politické poezie, kritika české politiky, národní slabosti a falešného vlastenectví
- **Zde by měly kvést růže** – veršovaná epika, příběhy, osudy trpících žen (nerovné manželství, otrocké postavení ve společnosti) ⇒ kritika měšťáctví, lhostejnosti, soudobé morálky; prozaizace verše, forma nadsázky, ironie a sarkasmus
- **Magdalena** – román ve verších, tragický úděl prostitutky; odvážná kritika maloměšťácké morálky (hrdinka s vyššími mravními hodnotami než pokrytecký politik)
- **Svědómím věků** – básnický cyklus, zamyšlení nad lidskými dějinami – vývoj od antiky a křesťanství přes události Velké francouzské revoluce až po současnost (vliv V. Huga a J. Vrchlického); obdiv k antické kultuře (ideál harmonie osobnosti – ve sbírce *V září helénské slunce*), skepse vůči křesťanství (*Jed z Judey*), obdiv k silným, nepokořeným osobnostem, s lidskou důstojností (římscí císařové, Napoleon aj.); pesimismus v pohledu do budoucnosti

tahák

Macharův přínos:

- odvážná **kritika měšťácké společnosti** (lhostejnost, pokrytectví, prázdňné vlastenectví)
- kritika církve
- **realistický, střízlivý, otevřený, strohý, analytický a provokující pohled**
- subjektivní a politická lyrika, veršovaná epika (důraz na významovou stránku poezie), **individualismus**
- forma: **satira, ironie a sarkasmus**, nadsázka; záliba v **sonetu**, prozaizace poezie
- návaznost na Havlíčka, Neruda

Antonín Sova (1864–1928) – básník a prozaik, impresionista a symbolista

* Pacov; obliba jižních Čech a Vysočiny ⇒ básník české krajiny

a) impresionistická přírodní lyrika

- **Květy intimních nálad** – impresionistická lyrická krajinomalba, melancholie; do obrazu krajiny promítá autor své duševní stavy; zachycení okamžiku, subjektivní nálady (viz titul), bolestné snění; např. báseň *U řek* nebo *Olše*
- **Z mého kraje** – subjektivní a přírodní lyrika, citlivý vztah k rodnému kraji (i chudoba, drsnost krajiny), impresionistická vnímavost všemi smysly, barevnost, smysl pro odstíny (malířský znak), detaily proměn ročních období; např. báseň *Rybníky*

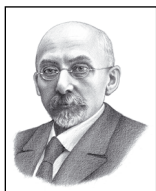
b) symbolistická poezie

- **Vybouřené smutky** – typ sociálního symbolismu; stísněný pocit ze stavu společnosti (prázdňné měšťáctví, sociální nespravedlnost) ⇒ útěk *poutníka do „pohoří snů“*
- **Údolí Nového království** – vrchol symbolismu a individualismu, představa nového světa vyjádřena náboženskými symboly; vize Božího království na zemi, symbol *poutníka vracejícího se z hor snů k zemi* = návrat do reálného světa (ne harmonické uklidnění, ale citové disonance; patetický, široce stavěný volný verš)

- **Ještě jednou se vrátíme** – intimní milostná a přírodní lyrika, vnitřní a citová opravdovost, náznakovost, obsahová neurčitost – symbolické obrazy vyjadřují stav nitra (smutek, hořkost); báseň *Kdo vám tak zručal tmavé vlasy* – 2 okruhy motivů: ústřední motiv sadu a motiv plavby – oba časově určeny ročním obdobím (jaro a podzim) = symbolické obrazy, nemožnost uskutečnit krásné životní představy; forma – střídání tázacích a oznamovacích vět

c) próza

- **Ivův román** – psychologicky laděný román, lyrizace epiky (zachycení stavu nitra hrdiny, ne dramatický děj)

Otakar Březina (1868–1929), vl. jm. Václav Jebavý; básník, představitel metafyzického symbolismu, mystik a vizionář; samotářství

*Počátky; autor 5 básnických sbírek

myšlenkový vývoj od samoty a pochmurných nálad, spirituality k překonání individualismu, k sociální humanitě a mystické vzájemnosti lidstva; básníkově přesvědčení o existenci nadpozemské skutečnosti ⇒ odvrací se od pozemského života, navazuje kontakt s duchovním světem

- **Tajemné dálky** – intimní lyrika, časté motivy noci, tajemství, samoty a smrti; odlišnost hmotného světa od světa idejí, skutečnosti od snu; např. báseň *Moje matka* – kontakty s duchovním světem a nadpozemskou realitou, zpověď z bolestných zážitků a samoty, hluboký vztah k mrtvé matce ⇒ smrt jako vykoupení z pozemského utrpení a bídy; hymnický výraz, patos, řetězce přirovnání a metafor, básnické obrazy s barvami, zvuky, hmatovými a čichovými počitky; cizí slova a biblické či odborné výrazy, hudebnost verše, složitá větná stavba (dlouhý rýmovaný verš – alexandrin)
- **Svítání na západě** (titul oxymoron – západ = symbol smrti); naděje v podobě víry – pokus o překonání pesimistického ladění poezie (přesvědčení, že smrt otvírá cestu poznání a pochopení tajemství pravého života); široký proud obraznosti, hymnický výraz, např. báseň *Tys nešla* – neurčitost tématu (čekání na ženu, matku, inspiraci, smrt?), obraz duševního stavu lyrického hrdiny, vnímání všemi smysly (konkrétní obrazy – *rozsvítil lampy, natrhal kvítí, vůně v plamenech šlehají krví; vína, v nichž slunce minulá svítí, vína hořkla*)
- **Větry od pólů** – nejabstraktnější sbírka, vrchol spirituality, oproštění od hmotného světa; optimismus přes smutek a vážnost výrazu; zápas dobra a zla; přesvědčení, že smyslem života je soucit a láska, vítězství dobra, vrchol kosmické poezie
- **Stavitelé chrámu** – proměna: vedle reflexí se vyskytují lyrické básně a monumentální epika; spojení vesmíru s pozemským životem, lásky k umění a kosmu s láskou k trpícím; pohled k zemi a lidem (budují dokonalejší „chrám příštího světa“)
- **Ruce** – překonání individualismu; mlhavá představa o sbratření lidstva (symbol spojených rukou obepínajících celý svět)
- **Hudba pramenů a Skryté dějiny** – knihy esejí, filozofie umění

tahák

Sovův přínos:

- citlivý **vztah k domovu**
- básnický **impresionismus a symbolismus**, lyrika přírodní a intimní
- své **subjektivní nálady vkládá do obrazu krajiny**
- sociální citění a patos boje, vzdoru
- patetický verš i píseň

tahák

Březinův přínos:

- **představitel symbolismu**
- bezmezný **obrazový bohatství** (napětí mezi světem pozemským a metaforickými představami)
- zhuštěný **hymnický výraz, patos**
- citovost (bolest, stesk)
- Březinovo kosmické **vizionářství** × Witmanovo pozemšťanství a Sovův návrat k zemi
- bohatý jazyk (náboženské pojmy, biblické parafráze, složitost vět)
- hudebnost verše

2. Moderní revue a dekadenti

měsíčník *Moderní revue* (1894–1925) – vydávali Arnošt Procházka a básník a prozaik Jiří Karásek ze Lvovic; soustředila se na symbolisty a dekadenty

Jiří Karásek ze Lvovic (1871–1951) – výtvarný kritik a sběratel, básník

- **Sodoma** – zakázaná cenzurou (sexuální otevřenost)
- **Gotická duše** (román) – básnická meditativní próza s vnitřními monology a obrazy pesimismu

Karel Hlaváček (1874–1898) – nejvýznamnější básník sugesce, představitel dekadence a symbolismu

- **Pozdě k ránu** – baladická poezie, vyjádření intenzivních citových zážitků ⇒ marnost, zmar, melancholie; motivy tiché hudby, zešeřelých zahrad, únavy; kontrastnost: krása × ošklivost, láska × nenávisť; v úvodním textu – snová bizarní krajina s pohádkovým měsícem, doba přelomu mezi dnem a nocí; přírodní jevy odrazem básníkova nitra; hudebnost, monotónní ladění (tóny violy, hoboje), např. báseň *Svou violu jsem naladil co možno nejlouběji* – únava, mdloba, bezmoc, osamění, tesknost; báseň *Hrál kdosi na hoboj* (Z pozůstalosti) – málo logického smyslu (kdo hraje, proč ap.), poutavá hudebnost, eufonie, opakovací figury; situace vzata ze snu, vize; nápovědi, neurčitost, nedostatek životní aktivity
- **Mstivá kantiléna** – 12 básní inspirovaných historickou událostí – potlačené povstání holandských gézů proti Španělsku; symbol odboje, revoltující tóny, vrchol symbolismu; využití zvukovosti hlásek, rýmu, opakování slov ⇒ marnost vzdoru, zemdlost

3. Katolická moderna

kolem časopisu *Nový život* (1896–1907); programové prohlášení vyšlo r. 1895 v časopise *Niva* (návaznost a rozvíjení tradic, „zdravé umění katolické“) – snaha oživit moderními postupy katolickou literaturu – básník **Sigismund Bouška** (1867–1942), **Karel Dostál-Lutinov** (1871–1923), **Xaver Dvořák** (1858–1939) aj.

4. Literární kritika 90. let

literární kritika se konstituovala jako svébytná literární tvorba

František Xaver Šalda (1867–1937) – největší literární kritik 19. stol. (vysoká vzdělanost, schopnost argumentovat, náročná kritéria)

* Liberec; profesor světových literatur na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, básník a prozaik (román **Loutky a dělníci boží**), dramatik (**Zástupové, Dítě**); teoretik České moderny, člen redakce Ottova slovníku naučného (hesla o francouzské literatuře); r. 1925 založil listy pro kritiku a umění *Tvorba*

- **Syntetismus v novém umění** – programová stat' (v *Literárních listech*) zdůrazňuje celistvý pohled, uměleckou syntézu myšlenkového poznání a intuitivního vidění, nejen pasivní popis skutečnosti
- **Boje o zítřek** – eseje, názory na umění, úvahy o smyslu umění a literatury v životě (má vycházet ze života, být tvůrčí činností, ne jen napodobováním), o výchovném poslání literatury, o psychologii umělecké tvorby (směřování k vyšší mravnosti, intenzivnímu prožitku); požadavek tvůrčí původnosti a vnitřní pravdy ⇒ orientovat čtenáře k plnějšímu vnímání a chápání reality
- **Duše a dílo** – medailony českých a světových autorů (Mácha, Němcová, Svobodová, Sova, Březina, Zola, Ibsen, Flaubert, Dante, Shakespeare, Rimbaud, Rousseau aj.); důraz na individualitu a nezávislost uměleckého projevu; metaforicky rozvinutý jazyk, bohaté parafráze, blízkost básnickému vyjádření ⇒ nový žánr – *kritická esej o umění* (menší literární útvar, pojednává duchaplně a zajímavě o otázkách filozofických, uměleckých; styl na rozhraní uměleckého a vědeckého, důraz na autorovu osobitost, metaforicky bohatý jazyk)

tahák

Šaldův přínos:

- **nové pojetí literární kritiky** = samostatná tvorba, rovnocenná umělecké činnosti
- **zvědečtění kritiky** (od zachycení dojmů z díla k objevování a vysvětlování zákonitostí literárních jevů)
- nový žánr – **kritická esej o umění**

- **O nejmladší poezii české** – autorovo pochopení pro nejmladší literární talenty; vývoj moderní české poezie od Wolkera, Hory, Seiferta k Nezvalovi
- **Šaldův zápisník** (1928–1937) – vlastní časopis s vlastními kritickými příspěvky, poezií, prózou a překlady; náročné požadavky na uměleckou hodnotu díla
 - v článku *Kapitola o kritice* v polemice s Jaroslavem Kvapilem formoval *nové pojetí kritiky* jako samostatné tvůrčí činnosti, rovnocenné umělecké tvorbě; východisko kritického soudu = vlastní subjektivní dojem + objektivní poznání a kázeň; kombinace různých metod výkladu (historické, biografické, psychologické, sociologické)
 - esej *Kritika patosem a inspirací* – vyzdvihuje opravdovost Macharovu, prosazuje symbolismus (Sova, Březina) proti realismu; na poč. 20. stol. oceňoval poezii Tomanovu, prózu Šrámkovu, tvorbu Růženy Svobodové

ČESKÁ LITERATURA NA PŘELOMU 19. A 20. STOL.

Úsilí překonat individualismus, sblížit literaturu se životem; protispolečenský postoj – vliv **anarchismu** (úsilí o neomezenou svobodu, odmítnutí autority státu, revolta, kritika aktuálního dění, destrukce měšťáckého světa individuálním činem), **antimilitarismu** (hnutí odmítající válku), **civilismu** (oslava moderní techniky a civilizace) a **vitalismu** (oslava života, kult přírody, radost, citové a smyslové prožitky); odpor k společnosti, pesimismus ⇔ buřičství a radikalismus, negace soudobé společnosti, bohémský způsob života, tuláctví, myšlenky satanismu, dekadence ⇔ poezie osobních prožitků, pohled na svět bez iluzí, zájem o sociální problematiku, propagace volné lásky, emancipace ženy, odpor k falešné morálce. Skupinu anarchistických buřičů dočasně spojoval časopis *Nový kult* (1897–1905) – založen S. K. Neumannem; pak rozdílné cesty vývoje, hledání nových životních jistot, např. v přihnutí k rodné zemi (Toman), ve vitalismu (Šrámek), v socialismu, levicové orientaci (Neumann); satira a skepse je příznačná pro Dyka a Gellnera; zvláštní sociální poezii vytvořil Bezruč, spjatý s oblastí Slezska

Generace tzv. buřičů

Viktor Dyk (1877–1931) – básník, dramatik, prozaik; právník a politik; největší ironik, reflexivní lyrik, romantik a idealista s kritickým pohledem na svět; po vzniku Československa redaktor *Národních listů*

a) poezie:

- **A porta inferi** (Od bran pekelných), **Síla života**, **Marnosti** – první sbírky subjektivní lyriky, vliv symbolismu a dekadence i macharovské útočné kritičnosti, vzdor, ironie a sebeironie, rozčarování, kritika společnosti; aforistický, epigramaticky úsečný výraz, vyhraněná pointa
- **Satiry a sarkasmy**, **Pohádky z naší vesnice** – politická lyrika, kritika společenských nedostatků,

ironické komentáře dobového dění v Čechách (průměrnost, malost, nerozhodnost, opatrnictví, bezcharakternost, prodejnost politiků a neschopnost vzepřít se Vídni)

- **Milá sedmí loupežníků** – lyrickoepická poema, balada o zradě a lásce, žárlivosti a pomstě; vliv tradic romantické literatury o odbojných vyděděncích, prožitek mládí, úsilí zbavit se dobových konvencí; lyrické postavy, dialogizovaná forma, kult vášně a síly, rozpor snu a skutečnosti
- **Lehké a těžké kroky**, **Anebo**, **Okno**, **Poslední rok** – tzv. *válečná tetralogie* – inspirována 1. světovou válkou; vlastenecky angažovaná poezie; základní téma: myšlenka národa a státní samostatnosti; výzvy k odvaze a činu ⇔ vliv na národní sebevědomí, v době vzniku sbírky i kdykoli později; obavy o osud národa; báseň *Země mluví* (sb. *Okno*): těžký osud země, utrpení, odsouzení lhostejnosti a nečinnosti; výzva k obraně vlasti, k boji za svobodu, varování před zradou – povinnost občana bránit zemi, jeho zodpovědnost i za příští generace; nutnost obětí

přečti si

Čítanka III. k Literatuře v kostce

tahák

Dykovo dílo:

- výraz, skepse, **deziluze**
- útočná **ironie**
- nadosobní **idea národa**, projev vřelého vlastenectví
- pokračovatel Macharův

b) próza:

- **Krysař** – novoklasicistická novela podle německé pověsti o krysaři, který zachránil město Hammeln od krys, ale nedostal sjednanou odměnu, proto zavedl zvukem píšťaly obyvatele do propasti – pomstil se za jejich proradnost a lakotu; přežili jen blázen (rybář Jörgen) a nemluvně – symbolický význam: oslava toho, co popírá rozum (dítě ho ještě nemá, blázen ho už ztratil); hrdina je osamělý, hrdý individualista

c) drama:

- **Zmoudření Dona Quijota** – tzv. *problémové drama*, dílo českého divadelního symbolismu; parafráze Cervantesova románu; tragikomický rytíř je pojat jako snílek, který ztrátou iluzí a snů (= zmoudřením) ztrácí smysl života a umírá
- František Gellner** (1881–1914) – básník, prozaik a fejetonista, satirik, kreslíř a karikaturista, ilustrátor, redaktor Lidových novin v Brně

bohémský způsob života = projev revolty; zahynul v prvním roce války

- **Po nás ať přijde potopa! a Radosti života** – subjektivní poezie, cynický výsměch bohéma měšťácké společnosti a pamfletický útok zastírají touhu po silném citu i bolest, hořkost, zklamání, rezignaci; obraz velkoměsta – kavárny, noční podniky; anarchistická revolta proti pokrytectví, odpor k měšťáckému světu a falešné morálce; otevřenost až šokující, věčnost, racionální pohled, syrový záznam, převaha epiky; forma osobní zpovědi ⇒ lyrický hrdina (bohém, piják, neúspěšný student); využití dobových forem lidové zábavy (kuplet, šanson); pravidelný verš, forma popěvku, písně (refrény); neobrazné vyjádření, převážně přímá pojmenování (odlišnost od symbolistů), blízkost k hovorovému, prozaickému sdělení (rčení, vulgarismy) ⇒ **antiliterární styl**

Fráňa Šrámek (1877–1952) – básník, prozaik, dramatik

* Sobotka, gymnázium v Písku

a) poezie:

- **Života bído, přec tě mám rád** – anarchistická lyrika, sociální tematika nespravedlnosti a ponižování člověka; provokující buřičství, výsměch (vědomí neuskutečnitelnosti životních ideálů a nutnost přizpůsobit se – např. v básni *Curriculum vitae*)

- **Modrý a rudý** – antimilitarismus, anarchistický útok na společnost, výsměch (podtitul Verše o vojáčkách); odraz osobních prožitků, zkušeností s vojenskou mašinerií, s ponižováním člověka (báseň *Píšou mi psaní*); krutost a nesmyslnost války – v básni *Raport*: forma vojenského hlášení; paralela: umírající voják a umírající kůň ⇒ protiválečný protest: písňová forma, prostý jazyk

- **Splav** – milostná a přírodní lyrika (poezie mládí a lásky), vztah k přírodě, domovu, radost ze života (vliv vitalismu a naturismu), ale i odraz válečných hrůz; zpěvnost, citovost; např. báseň *Čtrnáctiletý* zachycuje rozechvění vyvolané milostným citem, nebo stejnojmenná báseň *Splav* – smyslové opojení, souznění člověka s přírodou

- **Rány, růže** – verše z doby války ⇒ vlastenectví, odpor k fašismu

b) próza:

- **Prvních jedenadvacet** – povídkový soubor, náměty ze života buřičů, ztroskotanců, společensky deklasovaných, ale citlivých lidí; společenská kritika, ironie
- **Stříbrný vítr** – impresionistický román, příběh dospívajícího studenta Jana Ratkina, střetnutí s pokryteckou měšťáckou společností a morálkou = zraní mladé generace, konflikty s rodiči a neporozumění ve škole (čistota, křehkost mládí × nepochopení a necitelnost dospělých) ⇒ Ratkinův vztah k životu se dotváří, vypráví díky hlasu „stříbrného větru“ = symbol věčného mládí, naděje; v závěru výzva k chvále života; rysy *impressionismu*: postavy bez pevných rysů (dvojznačné, tajemné), uvolněná dějová stavba (řazení detailů a epizod), zachycení dojmů, smyslového vnímání, citové atmosféry, nálady; *lyrizace* prózy, snovost a prchavost chvíle; *subjektivizace* (metaforika, vrácení motivu stříbrného větru)

odkaz

Kompletní přehled české a světové literatury,
Čtenářský deník k Literatuře v kostce

- **Tělo** – vitalistický román, chvála plného života (× válka, která ničí štěstí lidí); ženský protest proti válce
- **Žasnoucí voják** – povídky, tragédie vojáků, nesmyslnost války

c) **drama**, zvláště impresionistické

- **Léto** – lyrická oslava mládí a lásky (Jenik Skalník a Stázka) × měštácký svět, kokoterie a nuda intelektuálů; lyrická atmosféra horkého letního večera
- **Měsíc nad řekou** – melancholická atmosféra (vzpomínky na písecké gymnázium); komorně laděný příběh – sjezd abiturientů, stesk stárnoucí generace, smír a rezignace (Hlubina, Roškot) × svět jejich synů a dcer (Slávka, Vilík) – nálada okamžiku, zachycení niterných stavů, nostalgické zamyšlení nad životem; lyrismus

tahák

Šrámkův přínos:

- **smyslová obraznost**
- **impresionismus a vitalismus**
- oslava prostých životních hodnot
- **antimilitarismus**
- milostná a přírodní lyrika, **oslava mládí a lásky**

Karel Toman (1877–1946), vl. jm. Antonín Bernášek – básník, redaktor Národních listů

bohémský život, vliv anarchismu, dobrodružné toulky po evropských metropolích (Německo, Holandsko, Francie, Anglie) – nespokojenost se světem omezujícím člověka, projev vzdoru; v cizině si uvědomil náležitost k rodné zemi
⇒ návrat, cesta k smíru a harmonii, chvála života; dílo nepřilíží rozsáhlé (7 sbírek), ale vzácně dokonalé, trvale kvalitní; úzkostlivá, přísná autokritika, tvůrčí kázeň, hutnost výrazu; vznik lyriky z *hlubokého osobního prožitku*

- **Pohádky krve** – básně v duchu symbolismu a dekadence, ale oslava smyslu, erotiky, svobody; subjektivní ladění; láska k ženě a životu × kritika měštáctví; báseň *Píseň* – dramatické napětí významové a zvukové složky: obraznost, kontrasty × melodická stavba, písňové prvky; báseň jako zpěv (kantiléna – i mstivá)
- **Torzo života** – lyrika erotická i revoltující, boj s individualismem, o životní aktivitu; sen o svobodném životě, soucit s trpícími, harmonizující tendence i ve formě výpovědi (rytmus, písňová melodičnost, přesný rým); stopy anarchismu
- **Melancholická pouť** – prožitky z cest, touha po svobodě a jistotách; v cizině si uvědomuje vztah k domovu; sociální motivy, boj se smutkem
- **Sluneční hodiny** – sklon k harmonii, obdiv ke kráse života, ztotožnění se s vydědenci (sounáležitost s tuláky – viz báseň *Tuláci*), vývoj od neklidu k harmonii, láska k domovu, důvěra v budoucnost
- **Verše rodinné a jiné** – převaha harmonie, láska k vlasti, češství, odraz války, rozchod s anarchismem
- **Měsíce** – cyklus 12 metaforických básní s obrazy proměn přírodního dění a lidské práce (lyrika přírodní a reflexivní); oslava domova, venkova; obraz válečných hrůz, vlastenectví (např. svatováclavská tradice v básni *Zář*); prolínání přírodních obrazů s realitou společenského života
- **Stoletý kalendář** – opět v popředí motivy domova, tuláctví, života; báseň *Vlastní podobizna* – odhaluje podstatu buřičství Tomanovy poezie

tahák

Tomanův přínos:

- vyjádření **hloubky prožitku**
- vývoj **od bohémsví, tuláctví a neklidu k harmonii**
- přilnutí k rodné zemi
- zhuštěný, úsporný výraz, **formální dokonalost**

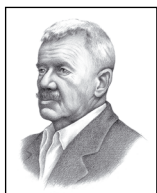
Stanislav Kostka Neumann (1875–1947) – básník, prozaik, publicista, překladatel, politik levicového zaměření; kontroverzní osobnost české literatury; zakladatel anarchistického časopisu *Nový kult*, spolupráce s *Lidovými novinami*, příprava *Almanachu pro rok 1914* = vystoupení předválečné moderny (literáti a výtvarníci), redaktor časopisu *Červen* (proletářští básníci)

složitý básnický vývoj od dekadence a symbolismu přes anarchismus, civilismus, naturismus až k poválečné avantgardě, proletářské poezii a socialistickému realismu

- **Jsem apoštol nového žití, Apostrofy hrdé a vášnivé, Satanova sláva mezi námi, Sen o zástupu zoufajících** – počáteční tvorba (později shrnuta pod názvem **Kniha mládí a vzdoru**) – vliv *symbolismu, dekadence, satanismu*,

anarchismu; odbojný individualismus (proti společenským konvencím), sociální revolta; báseň *Vypučel jsem nad bahna* – abstraktní alegorie, stylizace do postavy Satana = symbol síly, pýchy, vzpoury, ale i pozemskosti, života, radosti a krásy; volný verš

- **Kniha lesů, vod a strání** – přírodní a milostná lyrika, mezník v tvorbě (odchod z Prahy na Moravu – Řečkovice, Billovice u Brna), důvěrné poznání přírody, oslava člověka (vliv *vitalismu*, *naturismu*); forma básní – parafráze modliteb, např. báseň *Vstupní modlitba* nebo *Jarní zvěstování*, totéž v souboru fejetonů *S městem za zády* a v programové stati *Ať žije život!*
- **Nové zpěvy** – nové téma: oslava civilizace, techniky, moderního velkoměstského života; projev *civilismu*; nová forma: whitmanovský volný verš, prolínání přírodních a civilistních motivů, např. v básni *Skřivan* – skřivan jako pracující pilka, báseň *Zpěvy drátů* – volný verš
- **Rudé zpěvy** – proletářská poezie, agitační politická lyrika, nekritický obdiv k sovětskému Rusku a revoluci
- **Láska** – milostná a intimní lyrika
- **Sonáta horizontálního života** – politická lyrika, protest proti fašismu, odraz španělské občanské války (báseň *Španělsko*); báseň *Staří dělníci* – polemika s Halasem, básně *Staré ženy*
- **Bezedný rok** – reakce na Mnichov, verše z posledního roku existence republiky
- **Zamořená léta** – tvorba za války, obraz válečných hrůz, výzva k odvaze, statečnosti, národní hrdosti

Petr Bezruč (1867–1958), vl. jménem Vladimír Vašek; most mezi uměleckým směřováním generace 90. let a mladších tvůrců

* Opaava, syn slezského buditele Antonína Vaška, odpůrce pravosti RKZ

dílo = syntéza macharovského realismu (věčnost sdělení, individualismus), sociálního symbolismu a impresionismu (bohatá obraznost, dekadentní stylizace, vizionářství), buřičství a anarchistické revolty i buditelských tradic (mluvčí slezského lidu); obraz sociálního a národnostního útisku na Ostravsku, sepětí s rodným Slezskem (Těšínsko, Ostravsko, Beskydsko) – prolínání

živlu českého, německého, polského a židovského; obraz hluboké zaostalosti země

- **Slezské písně** – jediná básnická sbírka (básně otiskovány nejdříve v Herbenově týdeníku *Čas*, 1903 vyšly jako soubor Slezské číslo); trojí tematický okruh: sociální, národnostní, milostný (vědomí životní osamělosti)
 - stylizace básníka do mnoha podob: bard, pěvec lidu, šílený rebel, tulák, věstec (*Já*), fantom (*Škaredý zjev*), horník – kovkop (*Ty a já, Ostrava, Horník*), zbojník (*Ondráš*), poutník (*Z Ostravy do Těšína*), splynutí s kolektivem – jeden ze sedmdesáti tisíc (70 000); postavy uhlobaronů (*Markýz Gero*), odrodilců (*Bernard Žár*), sebevrahů (*Maryčka Magdónova*, *Kantor Halfar*)
 - milostné básně – hořkost, zklamání, deziluze, pocit osamělosti – *Labutinka*, *Jen jedenkrát* (paralela – nešťastný osud země i básníka)
 - nový typ *sociální balady* – tragédie vyplývá ze sociální situace: *Maryčka Magdónova* (starost o osiřelé sourozence, autorův soucit s jejím osudem), *Kantor Halfar* (národnostní problém – učil česky přes zákaz ⇒ existenční nejistota, autor jako svědek jeho osudu, ironie v závěru)
 - výraz vzrodu a nenávisti, výzva k odporu (víze budoucnosti, zúčtování) – *Ostrava, Oni a my* aj., sounáležitost s rodným krajem (*Slezské lesy*), lhostejnost pražských vlastenců k osudu Slezska (*Praga caput regni*)
 - úvodní báseň *Červený květ* – obraz kaktusu s jediným rudým květem = symbol vzpoury, vlastního osudu (bez lásky) nebo jediné básnickovy sbírky
 - úsečnost a hutnost výpovědi, vzrušené apostrofy a výzvy, naléhavé otázky, výsměšná ironie, hyperbola a kontrastnost; využití dialektismů – lašská slova (*robít, kopalna, harenda, vráz*); volný verš, převážně daktylský

přečti si

Čítanka III. k Literatuře v kostce

- **Stužkonoska modrá** – básnická skladba, odraz básníkovy osudu, vzpomínky na mládí, kritika poměrů v první republice

tahák

Bezručův přínos:

- prolínání lyričnosti, epičnosti a dramatickosti, útočnosti i melancholie, intimního i společenského
- souvislost s tvorbou Erbena, Nerudy, Vrchlického (balada), Čecha (vlastenectví, sociální motivy), Machara (realistické obrazy, ostrá kritika), Sovy a Březiny (obraznost, symbolismus a impresionismus), Gellnera, Šrámka, Tomana (písnový pamflet, revolta, útočnost)
- obsahová hutnost

LITERATURA 1. POL. 20. STOLETÍ

Významné filozofické soustavy ovlivňující literaturu

Pragmatismus – filozofie praktického života; pravda chápána jako praktická hodnota a užitečnost; pravda je relativní – za dobré a pravdivé je považováno to, co se osvědčí v praxi (např. v relativistických prózách K. Čapka)

Unanimismus – víra v přirozený kolektivismus, jednotnou mysl a lidské společenství (individuální „já“ se stává kolektivním „my“) = protívaha osamocení a odcizení jedince v moderní civilizované společnosti

Marxismus – sociální a politické zaměření, důraz na protikladnost v kapitalistickém světě, zvláště antagonismus společenských tříd (německý filozof Karel Marx)

Umělecké směry a tendence

Secese – přelom 19. a 20. stol. – poslední univerzální umělecký sloh – ve všech oblastech kultury (v umění i životním stylu); v Německu nazývána Jugendstil (nový, mladý styl), v Anglii Modern Styl [modrn stajl], ve Francii l'Art Nouveau [árt nuvó] – nové umění, v Itálii Stile floreale; reakce na rozvoj vědy, techniky a civilizace: výzva k návratu k přírodě; ornamentálnost, dekorativnost, asymetrickost, stylizované rostlinné motivy

v architektuře: přemíra dekoru (fasády, mříže, zábradlí s rostlinnými motivy – listy, květy, lidské masky s věnci a rozpuštěnými vlasy), kombinace nových materiálů (sklo, keramika, kovy, dřevo) – např. Španěl A. Gaudí

v malířství: rostlinné motivy, ornament, geometrické tvary (leknín, lilie, kaprad), krása ženské postavy; např. český malíř působící v Paříži *Alfons Mucha* (např. plakáty – litografie s herečkou Sarah Bernhardtovou nebo soubor *Slovanská epopej*)

Avantgarda (z franc. *l'avant-garde* = přední stráž, předvoj) – kulturní a umělecké hnutí v 1. pol. 20. stol. – uplatňuje se současně ve výtvarném umění, literatuře, divadle, filmu; úsilí o experiment, hledání nového tvaru i obsahu sdělení

Vitalismus (z lat. *vita* = život, *vitalis* = životní) – projev hledání nové životní orientace v přírodě a společnosti; reakce na prožitou válku, ztrátu ideálů a krizi všech hodnot ⇒ umění radovat se z maličkostí, z pouhé existence a elementárních životních prožitků; obraz každodenního života, vřelých vztahů k lidem, okouzlení životem

Fauvismus [fóvizmus] (z lat. *les fauves* = dravé šelmy) – počátek 20. stol. ve Francii; výtvarný směr – prosazuje svobodu malby, užití divokých, nelomených barevných tónů (osamostatnění a upřednostnění barvy) – *Henri Matisse* [ánri matys]

Expresionismus (z lat. *expressio* = výraz) – od 80. let 19. stol. – v malířství: zvýraznění citového vyjádření, zaměření na vnitřní psychické stavy rozumem nekontrolované (protiklad k racionálnímu a popisnému realismu), zdůraznění pocitů úzkosti, osamění, obavy, znepokojení, tísně = člověk v odlidštěném světě; v literatuře: opozice proti naturalismu a impresionismu, snaha zachytit intenzivní prožitek (*Robert Musil, Georg Trakl, Franz Werfel, Gustav Meyrink, Lev Blatný, Ladislav Klíma, Richard Weiner, Jan Weiss, Bohuslav Reynek, František Halas, bratři Čapkové* aj.)

Kubismus (z lat. *cubus* = krychle) – v malířství: *Pablo Picasso* [pikaso] a *Georges Braque* [žorž brak] – změna v přístupu ke skutečnosti: obrazy jako mozaika pohledů na tutéž věc; zpočátku zjednodušování tvarů zobrazovaných věcí, např. geometrické tvary domků, krychličky [cube]; 1. období – analytické (princip mnohopohledovosti, rozklad předmětů na jednotlivé prvky, torza skutečnosti), šedé a tlumené hnědé tóny barev; 2. období – syntetické (výběr nejzajímavějšího a nejcharakterističtějšího z mnoha pohledů, návrat celistvosti, obnovená barevnost); v Čechách *Bohumil Kubišta, Josef Čapek, sochař Otto Gutfreund*

Futurismus (z lat. *futurus* = budoucí) – 1. čtvrtina 20. stol.; destrukce dosavadních norem a tradic, důraz na novost formy, orientace na přítomnost a budoucnost; okouzlení světem techniky a civilizace, ruchem velkoměsta; *dynamismus* (rychlost pohybu a změna) ⇒ pohyb zachycen do časově následných fází ⇒ zkratkovitost; dominantní postavení poezie – *izolace slov a vět* (tzv. osvobozená slova), uvolnění grafické podoby básně, volné sdružování představ, odstranění interpunkce (italský básník *Filippo Tommaso Marinetti*, ruská podoba futurismu – *Vladimir Majakovskij, Velemir Chlebnikov*); v literatuře: ⇒

kubofuturismus: zachycení skutečnosti z mnoha úhlů pohledu, polytematičnost (uvolnění dějových souvislostí, prolínání časových rovin, spontánní proud představ); básně – obrazy (kaligramy) – *Guillaume Apollinaire* [gijóm apolinér], *Jean Cocteau* [žán koktó] aj.

Dadaismus (z franc. *dada* = koníček, hračka, slovo nalezené po náhodném otevření slovníku špičkou nože) – reakce na válečný absurdní svět, negace všech dosavadních hodnot, revolta proti dosavadnímu umění, morálce, rozumu; důraz na absurditu, nelogičnost, nesmysl, naivitu a primitivitu, snaha šokovat, provokovat, mystifikovat; absolutizace náhodnosti; francouzský básník rumunského původu *Tristan Tzara* aj.

Surrealismus [sirealizmus] (z franc. *surréalisme* = nadrealismus) – staví na spontánnosti, obrazotvornosti a fantazii; zachycení proudu představ, pocitů, snů, bezprostředních subjektivních dojmů; vliv psychoanalýzy *Sigmunda Freuda* – zdroj umělecké tvorby je v lidském podvědomí; metoda automatického textu (psychický automatismus) ⇒ simultánní báseň – psána v zavedeném pořadí postupně několika autory, veřejně společně recitována; *André Breton*, autor manifestů surrealismu, spolu s *Philippe Soupaultem* [filipem supóltem] – 1. surrealistický text *Magnetická pole*; *Louis Aragon* [luí], *Paul Eluard* [pól eliár]; česká surrealistická skupina 1934–1938 (*Vítězslav Nezval*); mnozí surrealisté inklinovali k levicovému názoru na svět

Poetismus – výlučně český avantgardní směr (od pol. 20. let 20. stol.) – reakce na tendenční umění (proletářskou literaturu); odmítnutí podřízenosti umění politice a ideologii; staví na obraznosti a volné asociaci představ; inspirace – lidová zábava (cirkus, varieté), futuristické okouzlení technikou; důraz na životní optimismus a radost, umění žít a užívat, snaha poznat krásy života; experimenty se slovy, odstraněna interpunkce (*V. Nezval*, *K. Teige*, *J. Seifert*, *K. Biebl*, *V. Vančura*, *J. Honzl*, *J. Frejka*)

Existencialismus – východisko: filozofické výklady člověka jako osamocенého a odcizeného jedince; obraz mezních životních situací, ohrožení, pocitu beznaděje, zoufalství, odporu ⇒ snaha osvobodit se; se svobodou spojena absolutní odpovědnost za rozhodování a konání; život chápán jako směřování k smrti; *Jean-Paul Sartre* [žán-pól sártr], *Albert Camus* [albé kamí], *Simone de Beauvoir* [simon d bovoár], *Françoise Saganová* [fransuaz], *Franz Kafka*, *Jiří Orten* aj.

Imagismus [imedžizmus] (z franc. *l'image* [imáž], angl. *image* [imidž] = obraz) – v anglickém a americkém prostředí; konkrétnost a maximální zhuštěnost obrazu (proti tradiční všeobecnosti poezie); rozvinutá obraznost, hovorové obraty, inspirace v antice a francouzském symbolismu; *Ezra Pound* [paund], *Thomas Stearns Eliot* [stérns]

Imažinismus (z lat. *imago* = obraz) – návaznost na ruský kubofuturismus – osvobození slov z metrických a gramatických konvencí, volný verš, trsy metafor; důraz na úlohu básnického obrazu (*Sergej Jesenin*)

Tzv. socialistický realismus – vyhlášen na ustavujícím sjezdu Svazu spisovatelů SSSR 1934 Maximem Gorkým jako jediný směr– úsilí o zobrazení skutečnosti ve společenském vývoji a třídních rozporech; sny o spravedlivější společnosti, patos, hrdinství, optimismus, kolektivismus, angažovanost a politizace tvorby v duchu stalinského režimu, spojení realismu s revolučním romantismem; konec tvůrčí svobody; vliv levicových filozofií, zvl. marxismu; *Maxim Gorkij* (Matka); *Michail Šolochov* (Rozrušená země), *Bertolt Brecht*, *Bedřich Václavek*; v Čechách *proletářská poezie* – poč. 20. let 20. stol. – umění revoluční, tendenční, stranické, optimistické (*S. K. Neumann*, Rudé zpěvy, *J. Wolker*, Těžká hodina, *Pujmanová*, Lidé na křižovatce)

Vedle avantgardních uměleckých směrů se dále vyvíjí **realismus** – návaznost na tradice + úsilí o všestranné a hluboké zachycení skutečnosti, zaměření především na duševní a citový život člověka

zajímavost

O způsobu tvorby surrealisty – viz povídka *K. Čapka* Básník

SVĚTOVÁ LITERATURA 1. POL. 20. STOL. – POEZIE

1. Francie

neosymbolisté:

Paul Valéry [pól valeri] (1871–1945) – básník, esejista, autor tzv. čisté poezie

- **Album starších veršů** – symbolistická básnická sbírka; osobitá harmonie a kombinace slov
- **Mladá Parka** – básnická filozofická skladba; sebezpytování, spor duše a těla; dokonalost formy a jazyka

vysvětlivka

Parka – římská bohyně narození, soudička

Paul Claudel [pól klódel] (1868–1955) – představitel katolického básnictví a dramatu, neosymbolista, inspirován motivy z bible a středověkou mystikou

avantgarda:

Guillaume Apollinaire [gijóm apolinér] (1880–1918), vl. jm. Wilhelm Apollinaris de Kostrowitsky; básník, prozaik, dramatik, kritik, představitel kubofuturismu; vliv války, obdiv k technice, civilizaci, velkoměstu

- **Alkohol** – básnická sbírka založená na principu volné asociace představ; *Pásmo* – polytematická báseň, obraz skutečnosti z mnoha úhlů pohledů, spontánní proud pocitů, dojmů, nálad a vzpomínek z různých období života, např. z dětství, z cest; prolínání dějových a časových rovin (= tempo moderního světa a jeho mnohotvárnost), snu a reality – přírodních a civilizačních motivů, hledání nové krásy ve všední každodennosti; 11 veršů o Praze (okouzlení její krásou); převaha volného verše, narušena logická spojitost veršů, odstraněna interpunkce; bohatá obraznost, fantazie, stírají se rozdíly mezi lyrikou a epikou; archaismy, neologismy, technické názvy

poznámka

Apollinairovo dílo ovlivnilo českou meziválečnou poezii ⇒ překlady do češtiny – K. Čapek, J. Seifert, H. Jelinek, V. Holan aj.

- **Kaligramy** – sbírka básní – obrazů, ideogramy; rozmanité tvary básní, např. Eiffelova věž, karafiát ap. = vizuální lyrismus; text spojen s grafickým uspořádáním (lze ho vnímat i jako výtvarné dílo = spojení poezie a malířství) ⇒ optická působivost; básně – rozhovory ze zachycených úryvků dialogů

vysvětlivka

Z řec. *kalos* = krásný, *gramma* = písmeno, *ideos* = myšlenka

- **Prsy Tiresiovy** (podtitul „surrealistické drama“) – parodie tradičního dramatu, programové dílo divadelní avantgardy (v popředí fantazie)

Tristan Tzara [tsara] (1896–1963) – francouzsky píšící Rumun, vl. jm. Samuel Rosenstock; vůdčí osobnost curyšského, později pařížského dadaismu, autor manifestů – **Sedm manifestů dada**

- **Kalendářní biograf abstraktního srdce** – dadaistická sbírka, důraz na náhodu, nelogičnost souvislostí

André Breton (1896–1966) – představitel surrealismu, autor manifestů

- **Manifest surrealismu** – definice surrealismu jako „čistý psychický automatismus“, „diktát myšlení za nepřítomnosti jakékoli kontroly prováděné rozumem, mimo jakýkoli zřetel estetický nebo morální“; víra v spojení snu s realitou, surrealismu s komunismem

zajímavost

Breton, ač kritizoval stalinismus, se odmítl zastat českého kritika a historika Závěše Kalandry (1950 popraven na základě vykonstruovaného procesu)

- **Magnetická pole** (s Philippem Soupaultem) – první surrealistická próza; metoda automatického textu, soustředění do nitra člověka, proud vědomí bez rozumové kontroly; fantazie a obrazotvornost nezávislá na vnější realitě

- **Spojité nádoby, Šílená láska** – básnické sbírky; bohatá obraznost, proud nahodilých pocitů, bezprostředních subjektivních dojmů; absence pravidelného rytmu, rýmu

- **Nadja** – poetická próza; v 1. části obhajoba poetiky surrealismu; v 2. části – formální podoba milostného románu, útržkovitý milostný příběh + volné úvahy doplněné fotografiemi a Nadjinými kresbami (forma deníku)

Paul Eluard [pól eliár] (1895–1952) – vl. jm. Eugène Grindel; básník, esejista, překladatel, kritik, surrealista, autor protiválečných děl

- **Veřejná růže** – sbírka lyriky; 19 básní (volný verš, bez interpunkce) + 1 báseň v próze; hledání cesty z osamocení; motiv růže (symbol křehkosti a čistoty), plamenu a srdce ⇒ téma ženy a muže + motivy krajiny, motivy osobního štěstí + obavy o lidstvo a jeho osud
- **Poezie a pravda** – sbírka odbojové protiválečné poezie (s básní *Svoboda*)

Louis Aragon [luí] (1897–1982) – básník, prozaik, esejista, kritik, překladatel, představitel surrealismu, za 2. světové války antifašistického odboje; levicová orientace

- **Skutečný svět** – cyklus realistických románů o Francii let 1890–1940 (**Basilejské zvony**, **Karneval života**, **Cestující z Imperiálu**, **Aurelián**)

Jean Cocteau [žán kóktó] (1889–1963) – básník, prozaik, dramatik, divadelní a filmový scenárista, režisér, herec, výtvarník, hudebník, choreograf, kritik; hlavní představitel avantgardy (rysy dadaismu, kubofuturismu a surrealismu)

- **Lidský hlas, Krásný necita** – působivá monodramata
- **Svatebčané na Eiffelovce** – jednoaktovka, básnická hříčka, syntéza pantomimy, mluveného slova, tance, hudby a výtvarných dekorací; text pro dva herce, ostatní předvádějí pantomimu; kritika měšťáctví, hlouposti a války

2. Anglie

Thomas Stearns Eliot [tomes stérnz eljot] (1888–1965) – anglický básník, dramatik a kritik amerického původu, nositel Nobelovy ceny (1948); představitel modernismu a novoklasicismu, ovlivněn symbolismem a imagismem

- **Pustina** – složitá dramatická básnická skladba – poema; prolínají se a střetávají dvě základní roviny: lyrická výpověď autora s motivy moderního velkoměsta a „konce civilizace“ po 1. světové válce (pocit odčizení, obav, bezvýchodnosti a smrti) a verše inspirované starověkými mýty a středověkými legendami (hledání svatého grálu), mnohokrát opakovaný motiv neplodné a pusté země i možnosti její spásy; 5 částí básně různé délky, závěr je obrazem pouti vyprahlou a zničenou zemí, děsivou krajinou civilizované společnosti; technika proudu vědomí, volná asociace představ, náznakovitost, obraznost

přečti si

Čítanka III. k Literatuře v kostce

poznámka

Eliot ovlivnil tvorbu Jiřího Koláře

3. Německo

Christian Morgenstern [kristyján morgnštern] (1871–1914) – předchůdce dadaismu, surrealismu, expresionismu, zakladatel tzv. *nonsensevé literatury*, básník groteskní lyriky, novinář, dramaturg, překladatel Ibsena, Strindberga

- **Šibeniční písňe** – groteskní verše, slovní hříčky, objevující poetiku nesmyslu, vizuální grafické básně (báseň *Noční rybí zpěv* vystavěná jen z grafických znaků, tj. beze slov), básně připomínající tvar předmětu (*Trychtýře*), básně tzv. *abstraktní poezie* ze zvukově originálních shluků hlásek, příp. slabik (*Veliké lalulá*), zdvojených slabik (*Košilela*), neologismů, zvukomalby, vtipu, deformování slov

4. Německy psaná literatura v Čechách

Franz Werfel [franc verfl] (1890–1945) – básník, prozaik, dramatik (narozen v Praze), představitel expresionismu

- **Přítel světa, Jsme, Navzájem** – básnické sbírky s tematikou lidskosti (proti válce), s vyzvání k bratrství a lásce

5. Rakousko

Georg Trakl (1887–1914) – básník osobité obraznosti; vývoj od dekadentního impresionismu k expresionismu a existencialismu

- **Básně** – soubor dekadentních a impresionistických básní; typické motivy noci, soumraku, úpadku, smrti; vázaný verš; snovost, melodičnost veršů × těžkomyslnost, vyzvání smrti, niterný žal

6. Itálie

Filippo Tommaso Marinetti [marinety] (1876–1944) – básník, dramatik, zakladatel futurismu

- **Manifest surrealismu** – první uveřejnění 1908 v pařížském listu Le Figaro, druhý 1912: odpor k tradici, harmonii

a konvencím; sympatie pro útočnost, nebezpečí a neklid; oslava techniky, destrukce, anarchie; oslavou války jako „jediné hygieny světa“ se přiblížil k fašismu

- **Osvobozená slova** – futuristický sborník básní, textů, programových prohlášení; slova vyvázaná ze syntaktických vztahů, užití podstatných jmen, sloves v infinitivu, odstranění přídavných jmen, příslovčí (oslabují heslovitost vyjádření, zpomalují); využití zvukomalebnosti (hluk ulice), odstranění interpunkce; výskyt matematických znamének, obliba typografických efektů (básně jako telegrafické zprávy)

7. Španělsko

Federico García Lorca [federiko garsíja lorka] (1898–1936) – básník a dramatik; za občanské války zastřelen fašisty

- **Písně, Cikánské romance** – básnické sbírky, vliv andaluského folkloru a surrealismu
- **Krvavá svatba** – tragédie z venkovského prostředí s rysy symbolismu; neřešitelná situace – konflikt se zákonem morálky a cti, se společenskými předsudky ⇒ zobecnění: síla a nevyhnutelnost osudové milostné vášně × tragika její neuskutečnitelnosti (nevěsta opouští ženicha a jde za milovaným mužem)

8. Rusko

odlišnost ruského futurismu v světonázorové orientaci (očistná síla proletářské revoluce)

Veľemir Chlebnikov (1885–1922), vl. jm. Viktor Vladimirovič Chlebnikov; básník, představitel kubofuturismu, reformátor básnického jazyka, tvůrce tzv. *zaumného jazyka* (slova se zvukovými kvalitami, ale bez pojmového významu) – ruský *za um* = za rozum (mimo rozumové chápání)

- **Křídélkuje zlatopisem** – originální básně s uvolněnou stavbou verše, důrazem na zvukovou stránku slova; spontánnost a hravost, neologismy, palindromy (např. báseň *Obrateň*)
- **Ladomir** – poema, utopická vize harmonického a svobodného světa; patetické obrazy revoluce jako živelné síly, představa sblížení přírody a techniky

Vladimir Vladimirovič Majakovskij (1893–1930) – básník, dramatik, výtvarník, prozaik, publicista, herec a recitátor; vývoj od kubofuturismu k socialisticky orientované poezii

- **Obлак v kalhotách** – futuristická poema, nesentimentální pohled na svět, odpor k měšťáctví a tradičním normám; rytmická údernost, nepoetické výrazy, výzvy; milostná i revoluční tematika
- **150 000 000, Vladimir Iljič Lenin, Správná věc** – tendenčně zaměřené agitační poemety, obraz revoluce a vize budoucnosti; stupňovité verše (tzv. schůdky), telegrafická úsečnost, novotvary, působivé verše – rytmus, zvukovost

Sergej Alexandrovič Jesenin (1895–1925) – básník, představitel imažinismu, tvůrce přírodních lyriků s ohlasy lidových písní; označován za posledního básníka ruské vesnice, lyrik lásky

- **Zpověď chuligána** – verše o chuligánství, poetizace bohémství, hořká sebeironie, pesimismus, beznaděje
- **Anna Sněgina** – lyrická poema, romantická historie básnickovy lásky + drsné obrazy rodné vesnice od února do října 1917; smyslová obraznost, barvitost (modrá, zlatá), personifikace přírodních jevů, melodičnost, smutek a stesk; využití hovorového jazyka

Z dalších představitelů ruské literatury např. **Anna Andrejevna Achmatovová** (1889–1966) – básnířka, oběť stalinových represí a **Marina Ivanovna Cvetajevová** (1892–1941) – básnířka a prozaička

9. Slovensko

Ján Smrek (1898–1982), básník (kolem časopisu *Mladé Slovensko*); vliv vitalismu

- **Cválajúce dni, Iba oči** – sbírky básní – oslava domova, lásky × válka

Ján Poničan (1902–1978), bás. jm. Rob – básník, prozaik, dramatik, publicista, překladatel, člen literární skupiny DAV; vliv Wolkera

Ladislav (Laco) Novomeský (1904–1976) – básník, publicista, politický činitel, člen avantgardní skupiny DAV, 1935–1937 redaktor časopisu DAV, 1939–1945 představitel komunistického odboje na Slovensku

- **Otvorené okná, Pašovanou ceruzkou**, poema **Vila Tereza**, **Do mesta 30 minút** a lyrická sbírka **Stamodtiaľ a iné** – spojení avantgardní poetiky se socialistickou orientací
- Rudolf Fabry** (1915–1982), **Vladimír Reisel** [rajsl] (1919), **Štefan Žáry** (1918) – představitelé nadrealistické poezie (vliv surrealismu), členové literární skupiny Avantgarda 1938

10. USA

Robinson Jeffers [robinzn džefrz] (1887–1962) – básník, autor filozoficky a psychologicky laděných skladeb, básní otřesných vizí

- **Hřebec grošák, Pastýřka putující k dubnu** – lyrickoepické povídky; fascinace nádherou a silou přírody skalnatého pobřeží Tichého oceánu, úvahy o vztahu člověka a přírody ⇒ odsouzení civilizace
- **Básně z Jestřábí věže** – lyrická sbírka, název podle věže zbudované básníkem u kamenného domu na skalnatém útesu kalifornského pobřeží

Ezra Loomis Pound [ezra lúmis paund] (1885–1972)

– básník, esejista, literární kritik a překladatel, iniciátor *imagismu* a *vorticismu*; přítel Eliotův

- **Zpěvy** (Cantos [kantos]) – celoživotní nedokončené dílo – volně řazený cyklus 117 lyrickoepických básní psaných volným veršem; mytologická a historická témata, pozornost věnována historii lidstva, zvláště antice, renesanci a moderní historii USA; zpověď básníka, jeho názory na soudobou kulturu, odsouzení konvencí, citové vyprahlosti, kultu peněz a zmechanizovaného myšlení

vysvětlivka

Vorticismus – z lat. *vortex* = vír ⇒ představa víru obrazů, idejí, momentů lidských dějin, které zprostředkuje báseň

Černošská literatura

Langston Hughes [lengstn hjúz] (1902–1967) – básník, prozaik, dramatik, esejista, představitel tzv. harlemské renesance

- **Unavené blues** – básnická sbírka, lyrická poezie s prvky černošského folkloru a jazzu; zpěvnost, výrazný rytmus

11. Indie

Rabíndranáth Thákur (1861–1941) – básník, prozaik, dramatik, všestranný umělec (hudební skladatel, výtvarník) a filozof; nositel Nobelovy ceny (1913); bojovník proti válce, nacionalismu, fašismu, násilí a zotročování člověka

- **Touha srdce, Prchavé chvíle, Obětování** aj. – lyrika náboženská, sociální, politická a milostná
- **Gítaňďžali** (Oběť písní) – sbírka duchovní poezie, 157 lyrických písní

ČESKÁ LITERATURA 1. POL. 20. STOL. – POEZIE

Doznívání války (Dyk, Sova, Toman), vstup nové generace, vyhraňování skupin podle ideologického zaměření spisovatelů; za války a po ní krátce vlna vitalismu a naturismu (Šrámek, Neumann, Wolker), odmítnutí civilismu (zneužití techniky), pronikání avantgardních směrů; 1920 založen v Praze **Devětsil** – sdružení levicově avantgardních umělců

Proletářské umění – 1. pol. 20. let 20. stol., reakce na sociální bídu a důsledky války; vliv komunistického poválečného režimu; kritika sociální nespravedlnosti, příprava revoluce

požadavky: třídnost (obraz třídních protikladů, úlohy dělnictva), **revolučnost**, stranickost a tendenčnost; **kolektivismus** proti individualismu, **politická angažovanost**, sociální spravedlnost, **optimismus** (vliv marxistické filozofie)

teoretické stati: Jiří Wolker, *Proletářské umění* (1922 v časopise Var), S. K. Neumann, *O proletářské poezii* (1923) – časopisy *Červen*, *Kmen*, *Proletkult*; teoretik a literární kritik **Antonín Matěj Píša** (1902–1966)

hlavní představitelé: Jiří Wolker (Těžká hodina), S. K. Neumann (Rudé zpěvy), Jindřich Hořejší, počáteční sbírky J. Hory, J. Seiferta, K. Biebla; v próze I. Olbracht (Anna proletářka), M. Majerová (Nejkrásnější svět), V. Vančura (Pekař Jan Marhoul)

Poetismus – 2. pol. 20. let 20. stol.: jediný avantgardní umělecký proud českého původu uznávaný mezinárodně; *inspire* –

hravost dadaismu; spojitost s Devětsílem – nejen v literatuře, ale i v divadle, výtvarném umění, písňové tvorbě, v životním stylu ⇒ „*umění života, umění žít a užívat*“ (Teige) ⇒ aby svět byl „*živou básní*“; vliv Apollinaira

znaky:

- **obdiv k technice, velkoměstu**, inspirace – cirkus, pouťové zábavy, filmová groteska, jazz, naivní umění, cestování, exotika
- **odmítnutí konvencí**; nové výrazové prostředky, rozumem nekontrolovaná řada volných **asociací představ**, sklon k parodii, **spontánní fantazie, obrazotvornost**, citovost ⇒ obohacení výrazové stránky poezie
- apolitičnost

teoretické stati: K. Teige – Poetismus, V. Nezval – Papoušek na motocyklu (obě v časopise Host 1924), *Teige a Nezval* – Druhý manifest poetismu (1928); sborník *Devětsil*, brněnský časopis *Pásmo*, měsíčník *ReD* (Revue Devětsilu)

hlavní představitelé: V. Nezval (Podivuhodný kouzelník, Pantomima, Edison, Akrobat), K. Biebl (Nový Ikaros), J. Seifert (Na vlnách TSF), V. Vančura (novela Rozmarné léto), rané hry Voskovce a Wericha (Vest Pocket Revue), písně J. Ježka a E. F. Buriana; výtvarníci Jindřich Štyrský, Toyen, František Muzika, K. Teige (malby, koláže, typografie, knižní ilustrace), režiséři Jindřich Honzl, Jiří Frejka

Surrealismus – 30. léta; vliv Bretonova Druhého manifestu surrealismu (1929) s principy historického materialismu a levicové orientace ⇒ V. Nezval a K. Teige oznámili v květnu 1934 vyústění poetismu v surrealismus ⇒ vznik *Surrealistické skupiny* ⇒ úsilí o vytvoření absolutní reality (nadrealismus); rozpuštění Surrealistické skupiny 1938 Nezvalet – souvislost s obratem kulturní politiky SSSR a KSČ (politické důvody, protisovětské tendence členů)

znaky:

- odpor k válce, fašismu, náboženství
- revoluce jako cesta k sociální spravedlnosti ⇒ levicová orientace
- **inspirace**: sny, sexuální představy, halucinace; obliba hrůzy, šílenství; nahodilost, popření vlivu rozumu a logiky
- **psychický automatismus** – obraz nitra, podvědomí člověka (bez rozumových zábran)
- **zrušení dosavadního pravidelného verše** (rytmus, rým)

V. Nezval a K. Teige – manifestační leták Surrealismus v ČSR, K. Teige, Deset let surrealismu (1934), Surrealismus proti proudu (1938)

hlavní představitelé: K. Teige, V. Nezval (Praha s prsty deště, Žena v množném čísle, Absolutní hrobař), K. Biebl (Zrcadlo noci), malíři J. Štyrský, Toyen, režisér J. Honzl, skladatel J. Ježek aj., některé prvky surrealismu přetrvávají – např. v díle Jiřího Koláře aj., po válce vznikla skupina Ra a skupina tzv. spořilovských surrealistů (2. generace surrealismu)

Spirituální proud – 30. a 40. léta – založen na symbolické obraznosti, směřuje k transcendentním, věčným hodnotám, inklinace k existencialismu, meditativnost, náročná abstraktnost, vnitřní svár, expresivní vyjádření smutku, úvahovost

představitelé: František Halas, Vladimír Holan, František Hrubín, Vilém Závada, Josef Palivec – tzv. mezigenerace

Katolický proud – křesťansko-humanistická duchovní orientace autorů: víra v absolutní jistotu božské autority a v bezvýhradnou platnost křesťanských mravních zásad; návrat k poetice barokního umění, k odkazu O. Březiny; hledání východisek z krizového stavu světa; časopisy *Archa*, *Akord*, *Řád*, *Tvář*, *Vyšehrad*

literární kritik a editor *Bedřich Fučík* (1900–1984); nakladatel *Josef Florián* (1873–1941) ve Staré Říši na Vysočině – edice Dobré dílo

představitelé: básníci Jan Zahradníček, Klement Bochořák, Bohuslav Reynek, Václav Renč, Zdeněk Rotrekl, Vladimír Vokolek, Josef Kostohryz, František Lazecký, Ivan Slavík

po válce obvinění z kolaborace, po r. 1948 jejich tvorba násilně přerušena (vězení, zákaz publikovat), až koncem 60. let návrat do literatury

Nová generace za okupace – 40. léta – programové vystoupení *Jarní almanach básnický 1940*; příklon k existenciální filozofii, hledání „nahého člověka“, „lidské duše“ – bez společenských vazeb a ideologií; lhostejnost k heslům, patosu, politické angažovanosti; charakteristický tragický životní pocit

představitelé: Kamil Bednář, Jiří Orten aj.

Skupina 42 – volné sdružení literátů a výtvarníků, hledání smyslu existence, úsilí o pochopení světa; disharmonie světa zachycena útržkovitě ⇒ fragmentárnost a dialogičnost textů, epičnost, prozaizace verše, nestylizovaná podoba

⇒ dokumentární zachycení každodenní všednosti, periferie velkoměst, odpatetizování jevů – básníci Jiří Kolář, Josef Kainar, Jiřina Hauková, Ivan Blatný, Jan Hanč, výtvarník Kamil Lhoták, teoretik a literární kritik Jindřich Chalupecký

1. Proletářská poezie

Jiří Wolker (1900–1924) – básník, představitel vitalismu, pak proletářské poezie; psal i prózu, pohádky a divadelní hry, programové stati (**Proletářské umění**)

* Prostějov

- **Host do domu** – tzv. *poezie prostých věcí*, vliv vitalismu a naivismu – chlapecký, láskyplný pohled na svět, harmonie, zlidštění a zdůvěrnění, radost ze života (vliv domova), prostota i pokora, citovost (*poezie „lidského srdce“*); časté náboženské výrazy, motivy srdce a očí; jednoduchost metafory s personifikací, zdobnělny; prostý verš – např. básně *Poštovní*

schránka, Kamna, Věci, Pokora)

- **Svatý Kopeček** – původně samostatná skladba, později přiřazena do sbírky *Host do domu*; polytematická báseň – *pásmo* (vliv Apollinaira) s autobiografickými prvky (vzpomínka na babičku, na dětství, přátele z mládí, touha uzdravit nemocný svět); změna výrazu – verše delší a bohatší; básník opouští idylické pojetí světa
- **Těžká hodina** – proletářská poezie, sociální tematika (dělník, sociální nespravedlnost); úvodní stejnojmenná báseň: svědectví o změně – srdce chlapecké (je pohřbíváno) se mění v srdce muže (ruce a mozoly); epická šíře a dramatictíčnost ⇒ *sociální balady*, např. *Balada o snu* – rozdělený svět bohatých a chudých (*paláce – podkroví, sytí – hladoví*), touha po lepším světě (zabít sen Jana a Marie); dialog, nepravidelný verš – od reportážního civilního vyprávěcího začátku k politickému závěru (pochoďový rytmus); podobně *Balada o očích topičových* (dělník v práci obětuje pro lidi svůj zrak), *Balada o nenarozeném dítěti* (chudoba milenců) – zdroj tragiky je bída a sociální nespravedlnost; *Balada o námořníkovi* vypráví balada klasického typu (motiv viny a trestu) – odraz básnickovy nemoci: báseň *Umírající, Epitaf*, *Balada z nemocnice* aj. (z pozůstalosti)
- **pohádky** – moderní, se sociálním aspektem, např. *O listonošovi*, *O komíníkovi*, *O milionáři, který ukradl slunce* – všední současný život

Josef Hora (1891–1945) – básník, prozaik, překladatel (např. Puškina, Jesenina, Bloka)

*Roudnicko; vývoj od proletářské poezie k osobitě reflexivní a meditativní lyrice

a) počátek 20. let

- **Básně, Strom v květu** – vliv civilismu a vitalismu; okouzlení přírodou a ženou
- **Pracující den, Srdce a vřava světa, Bouřlivé jaro** – sbírky proletářské poezie (společenské rozdíly, revoluce jako akt spravedlnosti; např. v básni *Dělnická madona*)

b) od pol. 20. let, 30. léta – reflexivní a meditativní lyrika

- **Itálie** – obraz země slunce a barev, slavná minulost i nebezpečí fašismu, smyslové dojmy; vliv poetismu, změna stylu – přímé lyrické vyjádření
- **Struny ve větru** – lyrika přírodní a intimní, motiv *plynouceho času* – nehmotný pojem času přetvářen v konkrétní představu; stesk z pomíjivosti života
- **Tvůj hlas, Tonoucí stíny, Dvě minuty ticha** – meditativní, subjektivní lyrika; melodický verš
- **Máchovské variace** – 16 jambických básní, spříznění s Máchou (k 100. výročí vydání Máje a k úmrtí autora); téma lásky, země, domova, času, reflexe o životě a smrti

c) konec 30. let – reakce na politickou situaci (báseň *Španělsko v nás* – ve sborníku *Španělsko*)

- **Domov** – tzv. *poezie národního ohrožení*, obava o osud rodné země; motiv země, vlasti, národa, slavné minulosti; báseň *Zpěv rodné zemi*: kontrastnost (chvilové radosti a štěstí × doba utrpení a žalu); závěr – obraz „*nekonečného pokolení*“ = nepřetržitá kontinuita, nezdolnost; naléhavost sdělení, apostrofy, refrén, hyperbola, přirovnání
- **Jan houslista** – lyrickoepická skladba, dějový příběh se symbolikou, český virtuóz se vrací domů, do nepřítelům ohrožené vlasti, síla jeho umění přemáhá zoufalství

Jindřich Hořejší (1886–1941) – proletářský básník, překladatel francouzské poezie, vliv symbolismu a civilismu

- **Hudba na náměstí, Korálový náhrdelník, Den a noc** – obraz sociální bída velkoměstské periferie, láska spojena se společenskou aktivitou

odkaz

Neumannova sbírka proletářské poezie
Rudé zpěvy – viz str. 89

2. Poetismus a surrealismus

Vítězslav Nezval (1900–1958) – básník, prozaik, dramatik, překladatel (zvl. francouzské poezie); vůdčí představitel poetismu a surrealismu, po válce tvůrce socialistické poezie poplatné režimu

* Biskoupky na Moravě, dětství v Šamkovicích ⇒ inspirační zdroj; obdiv k velkoměstu i civilizaci; životní pocit radosti, obrazotvornost, hravost, spontánnost, hudebnost, experimenty s jazykem

a) poetie

20. léta: vliv Rimbauda, Apollinaira, Březinova symbolismu

- **Most** – prvotina; báseň *Podzim* = kaligram; fantazie a obrazotvornost

- **Podivuhodný kouzelník** – báseň pásmo, předznamenává poetismus; básnický autoportrét – kouzelník učí člověka chápat krásu světa, okouzlení exotikou, cestováním
- **Pantomima** – 1. významná sbírka poetismu; členitě sestavený celek: drobné hříčky, kaligramy, divadelní a pantomimické scénky, básnické manifesty (*Papoušek na motocyklu* čili *O řemesle básnickém*), cyklus *Abeceda* (4 – 2verší, asociace představ z tvaru písmen, hravost), působení na všechny smysly
- **Básně noci** – závěr poetistického období (v souboru i *Akrobat*, *Edison*, *Neznámá ze Seiny*, později *Signál času* inspirovaný Edisonovou smrtí)
- **Edison** – polytematická báseň – pásmo, vážnější, hlubší pohled na skutečnost; oslava tvůrčí schopnosti člověka (práce jako hrdinství a dobrodružství); inspirace osobností vynálezce žárovky; obraz moderního světa, techniky, civilizace; dvojitý pocit – polarita refrénového dvojverší – radost i smutek (a proměna refrénu)
„Bylo tu však něco těžkého co drtí / smutek stesk a úzkost z života a smrti“

x

„Bylo tu však něco krásného co drtí / odvaha a radost z života a smrti“

- kompozičně ucelená skladba – 5 zpěvů; výchozí zážitek – toulky po pražských mostech v noci, přitažlivost světél + motiv sebevražděného stínu = rub chaotického tempa moderní doby (1. zpěv), výjev ze života mladého Edisona (2. zpěv), obraz moderního světa techniky a dynamiky života (3. zpěv), největší štěstí – štěstí z objevů, vrchol (4. zpěv), základní pocit radosti (5. zpěv) ⇒ „zapomnění na stesk života a smrti“; pravidelný rytmus, výrazná intonace, *enumerace* (výčet)
- **Akrobat** – nejen oslava krás života a světa; titulní postava – očekáván lidmi jako vykupitel (zbaví je nemoci a neštěstí); akrobatův úděl = poslání moderní poezie ve světě „cinkotu zlatek“, kde chybí básnivost a zázračnost

30. léta: 2 linie tvorby: **surrealistická a sociální** (vliv krize)

- **Skleněný havelok, Zpáteční lístek, Pět prstů** – básnické sbírky
- **Sbohem a šáteček** – okouzlení z cesty po Francii a Itálii, smyslové okouzlení

surrealismus:

- **Žena v množném čísle** – paralelní řazení subjektivních představ, fantazie, obrazotvornost, např. básně *Litanie*, *Píseň psní* aj., psychický automatismus, snové a halucinační stavy
- **Praha s prsty děště** – okouzlující lyrická krása Prahy, mnohostrannost skutečnosti, střídání úhlů pohledu, prolínání minulosti a přítomnosti, např. báseň *Město věží*
- **Absolutní hrobař** – zde obraznost posloužila pro výraz odporu k fašismu

sociální linie – anonymně:

- **52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida** – sociálně vyhocené verše, pohled nezaměstnaného studenta (společenská krize, nebezpečí fašismu), klasická forma francouzské (villonské) balady

konec 30. let a za okupace: projev vlastenectví, sounáležitosti s národem

- **Matka Naděje** – paralela: motiv úzkosti o matčin život + obavy o budoucnost a existenci národa
- **Pět minut za městem** – sbírka vydaná za okupace, výraz odporu k válce, okupantům, např. v básni *Černý družba, Švábí* (cenzurou vyřazena) – význam symbolů, obrazného vyjádření; cyklus *Óda na návrat Karla Hynka Máchy* (v souvislosti s převozem Máchových ostatků z Litoměřic na Vyšehrad 1939) = národní manifestace; umělecké využití motivu země milované z Máje
- **Manon Lescaut** [lesko] – poetická adaptace Prévostova románu, veršovaná divadelní hra; kouzlo básnického jazyka, lyrický půvab verše ⇒ symbol národní nezdolnosti
- **Historický obraz** – 3dílný cyklus: verše z doby Mnichova, okupace a osvobození

poválečná tvorba: oficiální režimní socialistická poezie

- poema **Stalin**, skladba **Zpěv míru**, sbírky **Veliký orloj**, **Z domoviny**, **Křídla**, **Chrpy a města**: budovatelské nadšení, touha po míru, obraz proměn rodné vesnice, motivy všedního dne, politicky angažovaná poezie; posmrtně sbírka **Nedokončená**
- **Z mého života** – vzpomínky na přátele – umělce z meziválečného období

b) **drama**

- **Milenci z kiosku** – komedie, ještě hravost poetismu, ale i kritika doby (krize)
- **Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou** – výzva k ochraně kultury a civilizace, varování před zneužitím přírodních sil a před nebezpečím neomezené moci a násilí

c) **teoretická díla**

- **Moderní básnické směry** – komentovaná antologie moderní poezie a básnických směrů
- **Manifesty poetismu** (s Teigem)

Jaroslav Seifert (1901–1986) – básník, publicista, překladatel; nositel Nobelovy ceny (1984) jako jediný český spisovatel; poezie vysoké umělecké hodnoty; v době normalizace zákaz publikační činnosti; signatář Charty 77 (zařazen mezi disidenty)

* pražský Žižkov

proletářská poezie:

- **Město v slzách, Samá láska** – představa světa bez bídy a nenávisti, touha léčit, potěšit; soucit s chudými

poetismus:

- **Na vlnách T. S. F.** (později jako Svatební cesta)
 - lyrický deník z cesty do Francie; okouzlení moderní technikou, neproblematické vidění světa, chvála velkoměsta (neony, pouliční ruch, přístavy, cirkus); básně – obrazy, různé typy písma; hravost, volná asociace představ, slovní a typografické hříčky, aforismy, rébusy, hádanky
- **Slavík zpívá špatně, Poštovní holub** – obraz krásy života a světa, poezie času a ticha, poetizace všedních věcí, ale i nekld a smutek; dozvuky 1. světové války, téma cestování; písňová forma

přečti si

Čítanka III. k Literatuře v kostce

tahák

Nezvalův přínos:

- přední představitel **avantgardy** (poetismus a surrealismus)
- bohatství **fantazie, obrazotvornosti**, převládající optimismus
- **různorodost tvorby** – žánrová a formální
- teoretické statí o moderním umění, překlady

vysvětlivka

T. S. F. = télégraphie sans fil (bezdrátová telegrafie, rozhlas)

30. léta:

- **Jablko z klína, Ruče Venušiny, Jaro, sbohem** – intimní, subjektivní lyrika, melancholické vzpomínky, zvl. na matku, ztracený svět dětství, smutek nad plynoucím časem; krása české krajiny, láska jako trvalá inspirace, sen x skutečnost, soustředění na detail; melodický verš, písňovost (mistrovství kantilény), propracovaný rytmus, rým
- **Osm dní** – elegický cyklus, básnická pocta T. G. Masarykovi (kresby Josefa Čapka)
- **Zhasněte světla** – reakce na mnichovskou zradu, výraz naděje, krása jazyka

dobu okupace:

- **Vějíř Boženy Němcové** – verše k 120. výročí autorčina narození; tragika jejího osudu i symbol češtiny
- **Světlem oděná, Kamenný most** (cyklus 5 kratších básní) – Praha minulosti a básníkova mládí, trvalá jistota i smýsl existence národa; protiokupační verše, alegorie

po válce:

čistá melodická lyrika, tradiční rýmovaný verš

- **Přílba hlíny** – básně z let války; zážitky z května 1945 (báseň *Květnové noci*), osvobození a konec války
- **Píseň o Viktorce** – paralela: Viktorčin tragický osud a lidský úděl B. Němcové
- **Maminka** – vzpomínky na dětství, domov; upřímný synovský cit lásky

60. léta:

tvorba po desetileté odmlce (těžká nemoc); reflexivní lyrika, zásadní změna výrazu a formy: uvolněný nerýmovaný verš, rytmizovaná próza, bez složitých básnických obrazů, mluvní styl

- **Koncert na ostrově, Halleyova kometa, Odlévání zvonů** – bilanční poezie, úvahy, intimní osobní vyznání, nepatectický pohled na svět – vliv existencialismu, pocit úzkosti z totalitní moci, hořké životní zkušenosti, zkušenost stárí
- **Morový sloup** – verše z let 1968–1970 (vydány 1981), původně v samizdatové podobě (edice Petlice), pak v exilu (Index v Kolíně nad Rýnem); hořká reakce na dobu po sovětské okupaci, nesouhlas s normalizací a komunistickým režimem; obava z totalitní moci, pocit samoty, degradace lidskosti, nemoc, strach ze smrti, symbolický titul (období moru)
- **Deštník z Piccadilly, Býti básníkem** – intimní a reflexivní lyrika, okouzlení světem, účtování se životem, smíření; téma Prahy, umění, otázky smyslu života a poezie
- **Všecky krásy světa** – esejistické lyrické vzpomínky

Konstantin Biebl (1898–1951) – lyrický básník, představitel proletářské poezie, poetismu a surrealismu; raněn v 1. světové válce na balkánské frontě, ve 20. letech cesty (Sumatra, Jáva, Ceylon, Alžír, Tunis); přátelství s Wolkerem

proletářská poezie:

- **Cesta k lidem** – poezie prostých věcí, chlapeckého pohledu na svět; spolutvorství se strýcem Arnoštem Rážem
- **Věrný hlas** (věnována památce J. Wolkeru), **Zlom**, **Zloděj z Bagdádu** – soucit s trpícími, melancholie, tlumený, skromný výraz, motivy poezie srdce i válečná zkušenost

poetismus:

- **Zlatými řetězy** – hravá obraznost, experimenty se slovy, zvukosled, eufonické konstrukce bez hlubšího vnitřního smyslu, drobné hříčky, např. báseň *Škála* nebo *Akord*

přečti si

Čítanka IV. k Literatuře v kostce

tahák

Seifertův přínos:

- **zpěvnost**, citovost
- půvab a **výrazová prostota** poezie
- **krása češtiny**, vysoká umělecká hodnota

přečti si

Čítanka III. k Literatuře v kostce

- **S lodí, jež dováží čaj a kávu** – zvláštní podoba poetického exotismu; křehká obraznost + zážitky z války + zkušenosti z cesty; milostná tematika – okouzlení domorodými dívkami, zážitky z mládí, vzpomínky na otce + lyrický cestopis – obdiv k tropické přírodě; touha po vzdáleném domovu
- **Nový Ikaros** – 2. období poetismu, vrchol nazírání na svět v jeho problematičnosti; polytematická báseň *pásmo* (4 zpěvy) – mnohotvárnost světa (dětství, zážitky z tropů, milostné vzpomínky, válečné hrůzy, smutek a tíha života); básník = mytický vzduchoplavec Ikaros – vznáší se v prostoru a času; volný proud představ, spojení poetické hravosti s existenciální úzkostí, prolínání časových rovin

surrealismus:

- **Nebe, peklo, ráj, Zrcadlo noci** – volný proud asociací
- **poslední tvůrčí období** (1940–1950, po odmlčení až do tragické smrti):
- **Bez obav** – tematicky pestrá sbírka: vzpomínky, zážitky z války, sociální motivy i současná budovatelská tematika

3. Spirituální proud

František Halas (1901–1949) – básník (meditativní a subjektivní poezie), překladatel

* Brno, přátelství a spolupráce s J. Mahenem a B. Václavkem; vývoj poezie od kontrastních obrazů, záměrně nelibozvučných veršů a rýmů s asonancemi k melodicky působivému sdělení; typické spojování konkrétní s abstrakty, překvapivé metafor, novotvary; dominantní motiv smrti, tragický životní pocit a snaha překonat ho (⇒ halasovský proud moderní poezie: Orten, Kainar aj.)

- **Sépie** – prvotina, stopy proletářského umění a poetismu (ale tragické ladění); odraz neradostných zážitků (smrt matky, následky světové války, pomíjivost lásky); disharmonie, hořkost a deprese; dominuje motiv smrti (báseň *Mazurské bažiny*)
- **Kohout plaší smrt** – převaha motivů zániku, samoty, úzkosti, zmaru, smrti (vliv expresionismu); kontrastnost, symbolika barev; krutost × něha (dětství jako ztracený ráj); kohout je symbolem mezi dnem a nocí, životem a smrtí; myslitelská, filozofující poezie – existenciální otázky lidského života; složité metafor, nepravdělný, zdánlivě disharmonický verš
- **Tvář, Tíse, Hořec** – melodičtější poezie, snaha zbavit se pocitu bolesti (báseň *Doznání*) – rozpornost opravdového hlubokého citu, štěstí i bolest lásky ⇒ útěk do vlastního nitra, samoty
- **Staré ženy** – skladba, opět depresivní motivy, bolestnost stárnutí, bezútěšná prázdnota, opuštěnost, zoufalá marnost (polemika s Neumannem – báseň *Staří dělníci* – jejich dojemná krása a aktivita); virtuózní forma mariánské barokní litanie, monotónnost modlitby
- **Dokořán** – obraz dramatického světového napětí (reakce na španělskou občanskou válku) – lyrika občanská a společenská, proti fašismu
- **Torzo naděje** – občanská lyrika (11 básní), reakce na mobilizaci, mnichovskou zradu; autor jako mluvčí národa; báseň *Mobilizace* – velikost aktu příprav k obraně, odhodlání a statečnost vojáků, hrdost národa, nepoddajnost; báseň *Zpěv úzkosti* – úzkost i vzdor, využití zvukomalby (refrén), výzva k boji proti bezpráví; báseň *Praze* – motiv symbolu národní existence, touha zbavit se nepřátel; posila národního sebevědomí – husitská a svatováclavská tradice
- **Naše paní Božena Němcová** – sbírka k 120. výročí autorčina narození; tragický osud spisovatelky ⇒ vzor národní hrdosti a síly; symbolická krása její řeči
- **Ladění** – sbírka veršů výrazově prostých jako dětské říkanky, záměrná melodičnost a zpěvnost (vliv lidové slovesnosti)

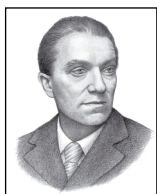
tahák

Halasův přínos:

- osobitá poezie, hledání odpovědí na základní filozofické otázky a smysl života
- překonávání pocitů skepse a pesimismu, **vývoj k životní aktivitě**
- **zvláštní poetika** – vývoj od kontrastních obrazů se záměrně nelibozvučnými rýmy a asonancemi, rušivou kakofonií k veršům melodickým s působivými gradacemi, přirovnáními, **spojování konkrétní s abstrakty**
- **tragický** životní pocit

- **Já se tam vrátím** – básnická lyrizovaná próza, oslava rodného Kunštátka, životní jistota domova; filozofické verše o konci života, melodičnost a zpěvnost
- **V řadě** – politická poezie, básně z ilegálních novin (z okupace), oslava hrdinství bojovníků na barikádách – báseň *Barikáda* (drsné, expresivní vulgarismy, neologismy)
- **A co?** – posmrtně vydaná sbírka, rozplynutí nadějí; obraz rozděleného světa, svržení atomové bomby, obavy z nové války, úvahy o smyslu básnické tvorby, skepse a úzkost

Vladimír Holan (1905–1980) – originální básník světového významu (svérázný jazykový projev), tvůrce náročné abstraktní meditativní poezie (o otázkách času, smyslu života, lidského osudu ap.), překladatel světové poezie (z francouzštiny, němčiny, polštiny)

* Praha, dětství v Máchově kraji v Bělé pod Bezdězem; 1969 navržen na Nobelovu cenu; r. 1991 udělen Řád TGM in memoriam

- **Triumf smrti, Vanutí, Oblouk** – počátek 30. let; experiment, intelektuálně náročná poezie, plná paradoxů a protikladů (bytí × nicota, časovost × věčnost), úvahy o smyslu života, vysoký stupeň abstrakce, nezvyklé spojování příkrě různorodých slov – tzv. *křížení slov* (*ležet kříž odříkání, k tobě se vzdalují, vzestupně tonout*), zašifrovanost výpovědi, *neologismy*, napětí protikladů; *spojování abstrakt s konkréty*, věty zvolací a tážací, časté *zámlky* a nedořečenosti (trojtečky), složité metafory; tihnutí k „čisté poezii“ ovlivněné francouzskými básníky (Mallarmé, Valéry) = poezie očištěná od závislosti na vnější skutečnosti, vylučuje rozumovost a rétoričnost, chce být ryzí poezií pro poezii

- **Kamení, přícházíš** – analytická reflexivní lyrika, reakce na jevy přírodní i společenské, bohatá imaginace, abstrakce, zašifrovanost se blíží až ke kryptogramům, tzv. „*jeskyně slov*“ – nutnost poodhalovat tajemství slov a významů, vrchol experimentu s jazykem (vliv Morgensterna) – báseň *Modlitba kamene* vytvořená na principu *absolutní básně*; odkazy k velkým osobnostem minulosti i reakce na dobové problémy konce 30. let; titul – příchod těžké, tvrdé doby; báseň K. H. M. (k máchovskému výročí 1936)
- **Září 1938**, báseň *Odpověď Francii* (odezva na mnichovskou zradu), **Sen** – apokalyptická báseň, obraz protektorátní Prahy (základní motiv země – rakve), **Zpěv tříkrálový** (památce mrtvých v Habeši a ve Španělsku) ⇔ souborně vydáno ve sbírce *Havraním brkem* (1946) – patos a hněv, občanská poezie reagující na ohrožení, protest proti násilí; přímočařejší sdělnost
- **Záhřmotí** – sbírka intimní lyriky (hledání ticha před hřmotem válek) – básně milostné, přírodní, rodinné
- **První testament, Tereška Planetová, Cesta mraku** – lyrickoepické příběhy, tragické osudy, hledání smyslu života a tvorby, životních jistot, lásky a krásy i experimenty se slovem – novotvary se mísí s odbornými nebo zcela hovorovými výrazy; volná trilogie – zakladatelské dílo českého existencialismu

po válce:

- **Dokument** – poválečný soubor 4 částí: skladba **Dík Sovětskému svazu**, 4větá báseň **Panychida** – za všechny umučené (polemika s Bohem, jeho netečností k válečným hrůzám), sbírka **Rudoarmejci** (portréty prostých ruských vojáků, důraz na jejich lidkost; práce s detailem, oproštěný výraz, prozaizace verše), sbírka **Tobě** (útočné glosy dobových událostí)

od 60. let:

- po 15letém nuceném odmítnutí (v 50. letech nepřijat totalitním režimem, vydáván jen ojediněle)
- **Bolest** – sbírka lyrických veršů z let 1949–1955 (vyšla 1965) – o utrpení nejen osobním

vysvětlivka

kryptogram – druh hádanky, tající skrytý smysl
absolutní báseň – její řeč není závislá na pojmové a významové hodnotě slova;
 pomíjí jakýkoliv daný jazyk a vytváří si jazyk zcela nový

vysvětlivka

panychida = pravoslavný smuteční obřad

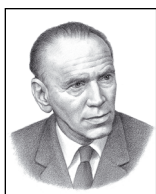
dvě linie Holanovy poezie: návrat k vnitřnímu světu člověka, meditativní a expresivní lyryce a návrat k příběhům, lyric-koepickým skladbám

- **Bez názvu, Na postupu, Trialog** – verše z dřívější doby, **Na sotnách, Asklépiovi kohouta** = verše z 60. let; krátké texty, často dialogické nebo gnómičké (průpovědi), kontrastnost, otázky a odpovědi (typické *ale* nebo tázavost); záměrně provokativní, analytická, existenciální poezie
- **Předposlední, Sbohem?** – posmrtně vydané sbírky (tvorba z doby normalizace) – opět náznakovost, nedořečenost, hledání pravdy, smyslu života
- **Příběhy** – epika, soucit s bezbrannými a trpícími, báseň *Toskána* zamýšlena jako umělecká závěť, rozloučení se životem
- **Mozartiana** – společné vydání cyklu 8 básní k 150. výročí premiéry Dona Giovanniho + *Mozartiana II*; láska a obdiv ke geniálnímu tvůrci, tragika jeho osobního života
- **Noc s Hamletem** (s epilogem **Noc s Ofélií**) – meditativní skladba – *pásma*, pomyslný noční dialog básníka s Hamletem (pocta Shakespearovi) i s jinými význačnými osobnostmi – o tajemství života, o významu básnického umění, o vztahu člověka a dějin; zlo (malost, osudovost) × touha po harmonii a krásě; pasáž o dětství, oslava matky = jistota a bezpečí; nářek nad úpadkem člověka; výrazová složitost; bohatá imaginace, náročné filozofické metafory o poslání poezie

tahák

Holanův přínos:

- osobitá, **filozoficky laděná náročná poezie**
- bohatství jazykových prostředků, **experimenty se slovy**: novotvary (*kráčivec, loučenec, obsvětí*), mnohovýznamová pojmenování, slova z technických oborů (*verš v radiaci*), složité metafory, nezvyklá vyjádření (*budu křížit slova*)

František Hrubín (1910–1971) –

lyrický básník, prozaik, dramatik, překladatel (zvl. francouzské poezie), zakladatel moderní literatury pro děti

* Praha, mládí v Lešanech, sepětí s Posázavím

zpočátku vliv spiritualismu, typická písňovost, pak existenciální poezie

a) **poezie**

vstup do literatury v 30. letech:

- **Zpíváno z dálky, Krásná po chudobě** – milostná a přírodní lyrika (Posázaví), oslava života; působivá melodičnost; dvojpólovost – zrození a smrt
- **Země po polednách, Včelí plást** – spirituální poezie, básně – modlitby, sonety; motivy země, domova spojované s náboženskou vírou
- **Země sudička, Cikády, Mávnutí křídel** – spirituální a reflexivní lyrika, sociální prvky (motiv chudoby), příklon k jistotě země, rodu, náboženského řádu; důraz na hodnoty rodinného života a domova, nový motiv ohrožení a křídel; písňovost, melodické rýmy i kontrastnost (země × vesmír, život × smrt)

obraz války a osvobození:

- **Chléb s ocelí** – občanská poezie, triptych: *Stalingrad, Chléb s ocelí, Pražský máj* – válečné hrůzy a osvobození
- **Jobova noc** – 5dlílná skladba – poema, obraz válečných let i vlastní tvůrčí cesty, osudu národa a představa nového světa; ve 3. zpěvu vyznání lásky k rodné zemi – refrén „*Čechy krásné, Čechy mé*“ – obraz Čech jako těžce zkoušené země; kompoziční princip – obměny opakovaných motivů a kontrasty

poválečná tvorba:

- **Hirošima** – varovná lyricokoepická skladba, hrozba atomové smrti × touha žít; obava z nového ohrožení (období studené války); osud japonského města, propojení každodennosti a nadčasovosti
- **Můj zpěv** – intimní lyrika, zpověď člověka (básníka) překonávajícího smutek z pomíjivosti života (báseň *Zpěv lásky k životu* – okouzlení světem, přírodou, láskou; vědomí významu a trvalosti lidského díla; krása jihočeské přírody – máchovské obrazy)

- **Proměna** – poema, vyjádření obavy o osud lidstva; prolínání dvou významových rovin: mytické, dávné (o Daidalovi – symbolu touhy člověka po volnosti × tragický let Ikarův – zneužití rozumu) a reálné, současné (letní neděle u vody, novinová zpráva o pokusu s atomovou bombou, netečnost lidí k hroznivé zkáze); významové napětí mezi oběma rovinami; zavazující poznání: „*Ale nic se neděje bez nás.*“

od 60. let:

- **Až do konce lásky** – milostná lyrika + úvahy o poezii a o životě

- **Romance pro křídlovku** – poema, příběh první chlapecké lásky (smyslná láska a okouzlení) a prvního poznání smrti (dovršení života), prostředí Posázaví, motivace osobním básnickým prožitkem, osudovost v lidském životě; opět dvojpolovost a jednota života a smrti, šťastná láska a osudové rozloučení; spojující motiv křídlovky – hraje na vesnici o svatbě i o pohřbu; složité prolínání časových rovin, metoda montáže, filmového střihu a detailu; film 1966 – Otakar Vávra

- **Černá denice** – sbírka věnovaná památce rodičů a sestry, básně – sny
- **Lešanské jesličky** – vánoční balada, opět kontrast života a smrti (kolébka – rakev); parafráze biblického motivu

b) próza

- **U stolu** – vzpomínková próza, téma dětství
- **Zlatá reneta** – novela o návratu pražského knihovníka do kraje mládí; účtování s nezdařeným životem stárnoucího muže; film 1965 – Otakar Vávra

- **Lásky** – medailony o přátelích

c) drama – zájem o vnitřní svět člověka, lyrické (šrámkovské) ladění

- **Srpnová neděle** – lyrické drama o 3 jednáních; jižní Čechy (třeboňský rybník), jednoduchý děj – přechod od situační k charakterové zápletce (postupné odhalování charakterů, pohled od nitra postav); obraz mezilidských vztahů ⇒ kritika sobectví, omezenosti, lhostejnosti, vnitřní prázdnoty; hlavní postavy – redaktor Alfréd Morák, jízlivý intelektuál znechucený současností a věčně nespokojený, hysterická paní Mixová s pocitem nenaplněného života × svět mladých; zvláštní dialog – spíš nesouvisějící monologické proudy (postavy mluví samy o sobě, vzájemně se neposlouchají) = obraz vztahů v době totality („doba monologů“); film 1960 – Otakar Vávra
- **Křišťálová noc** – prostředí vesnice, konflikty mezi mladou a starší generací

d) tvorba pro děti

- **Říkejte si se mnou, Říkejte si pohádky, Hrajte si s námi** aj. – pohled na svět očima dětí (spontánnost, představivost, hravost); čistota a krása jazyka; forma říkadel, rozpočítadel, pohádek
- **Špalíček pohádek, Pohádky z tisíce a jedné noci** – vypravěčské mistrovství

Vilém Závada (1905–1982) – básník Ostravska, překladatel; poezie ovlivněna bolestnými prožitky i neradostnou situací rodného kraje ⇒ typické pocity bolesti, smutku, melancholie = protiklad poetismu, ačkoli z něj vychází

- **Panychida** – vyzrálá prvotina, tragický životní pocit (válka, smrt otce)
- **Siréna, Cesta pěšky** – svět hornické a hutnické práce (černé Ostravsko); sociální témata (sounáležitost s chudými), vztah k rodnému kraji
- **Hradní věž** – reakce na společenskou situaci (Mnichov a okupace)

po válce:

- **Povstání z mrtvých** – básně z protektorátního období a osvobození, spontánní radost z porážky antihumánních sil
- **Polní kvítí** – pozitivnější vidění světa, důvěra v člověka a budoucnost, rodný kraj; zjednodušující rétoričnost, rys schematismu

tvorba 70. let:

- **Jeden život** – autobiografická zpověď, návrat do rodného kraje, vzpomínky na dětství
- **Na prahu, Živote, díky** – bilanční poezie, úvahy o smyslu života a poezie, protest proti totalitě

odkaz

Čtenářský deník k Literatuře v kostce
a Kompletní přehled české a světové
literatury; Čítanka IV. k Literatuře v kostce

Josef Palivec (1886–1975) – básník, překladatel z francouzštiny (P. Valéry), autor experimentální poezie, vyslovuje se k základním otázkám lidského bytí; za okupace vězněn za aktivní účast v odboji; ve vykonstruovaných procesech byl r. 1949 odsouzen a vězněn až do 60. let

- **Pečetní prsten** – pozdní debut (1941) – vliv symbolismu a „čisté poezie“; jinotajné obrazy (aktuální zápas národa se silami zla); dokonalost jazyka – experimenty se slovy, neologismy, eufonie, kontrasty

4. Katolický proud

Jan Zahradníček (1905–1960) – básník křesťanské katolické orientace, redaktor (revue *Akord, Řád*), překladatel; 1951 zatčen, ve vykonstruovaném procesu s tzv. klerofašistickou zelenou internacionálou (s římskokatolickými literáty) odsouzen za údajnou vlezradu na 13 let vězení; propuštěn na amnestii 1960

- **Pokušení smrti** – prvotina, halasovský nelibozvučné expresivní verše; fascinace smrtí; existenciální úzkost, bolest, žal, pesimismus souvisí s tragickým osudem (těžce poškozená páteř po úrazu v dětství)
- **Návrat** – smysl života spočívá v křesťanské víře (útěcha, zklidnění), vzpomínky z dětství; vyrovnaný, melodičtější verš
- **Jeřáby** – obrat, opojení životem přes pocity stesku, dramatická duchovních prožitků × smyslové okouzlení; motivy světla a tmy, soustředění k rodnému kraji, k jistotě víry v Boha
- **Žiznivě léto, Pozdravení slunci** (z 30. let) – lyrika víry a lásky, touha po naplnění života, přechod k pozitivnějším náladám – jistota venkovského života, rodiny, krajiny a země = dílo boží; hymnické verše, melodičnost, rým
- **Korouhve** – převaha náboženských motivů, cyklus básní – apostrofa světců + osud národa (období okupace) a víra; litanie a patos (oslovení světců Vojtěcha, Prokopa, Jana Nepomuckého, Cyrila a Metoděje)
- **Svatý Václav** – reflexivní skladba, hymnus; symbol češství a blížící se svobody
- **Stará země** – válka chápána jako boží trest a zkouška; odpor k okupantům, pocit smutku – odmítá pokrok lidstva bez Boha
- **La Saletta** – skladba vyjadřuje zklamání z poválečného vývoje; tragédie národa, cesta k mravní zkáze
- **Znamení moci, Rouška Veroníčina** – kontrast zla a dobra, trpké zkušenosti z komunistického režimu, přetvářka, odlidštění, hrozba zániku (božího trestu)
- **Dům strach** (v exilu), **Čtyři léta** (oficiální vydání až 1991) – poezie psaná ve vězení

vysvětlivka

La Saletta – poutní místo u Grenoblu ve Francii, kde se podle lidové tradice zjevila r. 1946 Panna Maria dvěma dětem ⇒ varování před zkázou (ztráta víry)

Bohuslav Reynek (1892–1971) – básník samoty, křesťanské orientace, metafyzické a spirituální linie, grafik (spolupráce s Josefem Floriánem ze Staré Říše a Josefem Čapkem), překladatel; žil střídavě v rodném Petrkově na Havlíčkovodsku a v Grenoblu ve Francii (sňatek s francouzskou básníčkou Suzanne Renaud); vliv symbolismu a mysticismu, erbenovské baladičnosti ⇒ poezie osamělého poutníka ztichlým krajem, petrkovským rájem; důvěrnost, smířlivost, motivy bolesti, prostoty, ticha

- **Žizně, Smutek země** – prvotiny, idylická oslava života, křesťanský prožitek, pokora; básně - modlitby

po 1. světové válce: nový zorný úhel, vliv expresionismu

20. léta:

- **Rybí šupiny** – básně v próze (výtvarný doprovod Josefa Čapka); obrazy venkovské přírody, soustředění na detail, častý motiv samoty, klidu, viny; pocit smutku, melancholie, vliv expresionisti G. Trakla
- **Had na sněhu, Rty a zuby** – verše plné básnické imaginace, spojení radosti s Bohem a odevzdáním do jeho vůle (báseň *Radost*); barokní kontrasty zla a dobra, hříchu a nevinnosti; biblické obrazy – had jako personifikované zlo; kult rozkladu, zmaru; výtvarná barevnost veršů – krásná příroda × společenské zřůdnosti

přečti si

Čítanka III. a IV. k Literatuře v kostce

30. a 40. léta:

- **Setba samot, Pieta** – intimní lyrika, uzavřený svět básníka, odloučenost od světa hluku a spěchu; četné biblické motivy, úzkost; zhuštěný verš, méně barevnosti; obraz chudoby a prostoty venkova
- **Podzimní motýli** – v popředí rodný kraj (petrkovský statek, Vysočina), starozákonní motivy (utrpení – součást cesty k Bohu), hledání harmonie, pokorné lásky; niterný vztah k zvířatům a rostlinám (obrazy zimy, chalup a chlívů, vlaštovek, bodláků, šípků); titulní obraz podzimních motýlů a posledních paprsků slunce = životně tvůrčí dovršenost, smíření, klid; barevná zastřenost, splývání kontur (motiv zamrzlého okna); meditativní, snová lyrika
- **Sníh na zápraží** (z let 1945–1950, vydáno až 1969) – lyrika pokory a víry, ignorace politických a společenských témat, znovu expresivita a metaforičnost (důsledky změn po r. 1948), zosobnění smutku; symbolický motiv sněhu (i v grafice – cyklus Sníh)

60. a 70. léta:

- **Odlet vlaštovek** – z konce 60. a ze 70. let, vydáno posmrtně v exilu 1980, v samizdatu 1984, oficiálně až 1989; atmosféra počátku tzv. normalizace (mravní a duchovní ubohost); zvýšená dramatickost, napětí; smysl tvorby: hledat světlo a naději, stopy krásy, odhalovat hlubiny duše („samotu samot“); motiv smrti = odměna za prožité hrůzy, vykoupení z životního utrpení; zesílení existenciálních pocitů, oproštění výrazu: barevnost vystřídána šedí a černí, zkratovitá strohost, zhuštěnost (převaha substantiv, konkrétních pojmenování); gnómičský verš, značná frekvence otazníků, asociativní řetězce představ

Václav Renč (1911–1973) – básník, dramatik, překladatel; v 50. a 60. letech vězněn

- **Sluncem oděná** (Loretánské světlo), **Popelka nazaretská**, **Pražská legenda** – 3 mariánské skladby, vznikly ve vězení
- **České žalmy** – kritika demoralizace lidí v moderní době

5. Nová generace a literatura za okupace

- tíživé podmínky a období tzv. protektorátu, narušení přirozeného vývoje, zákaz publikovat, ilegální tvorba; část tvůrců emigrovala (Voskovec, Werich, Egon Hostovský aj.), část se zapojila do odboje (Halas, Palivec, Vančura aj.) někteří poslání do koncentračního tábora (Josef Čapek, Ferdinand Peroutka, E. F. Burian, K. Poláček aj.)
- ilegální publikace protiokupacních textů – básnický sborník **Křik koruny české** (Seifert, Hora, Holan, Halas aj.)
- **zúžení tematických okruhů** (cenzura): intimní život, příroda, domov, oslava mateřštiny (symbol národní existence) – libozvučné, melodické verše, písňovost (Halasovo Ladění, Nezvalova Manon), významné osobnosti (120. výročí narození B. Němcové – sbírky Halase, Seiferta), oslava Prahy, abstraktní meditace, poezie pro děti (Halas, Hrubín) = *poezie národních hodnot a národního ohrožení*

Kamil Bednář (1912–1972) – básník existenciální poezie, představitel válečné generace

- **Milenka modř** – hledání lidské podstaty („nahého člověka“ a jeho lidskosti); okouzlení prchavými okamžiky štěstí x obavy ze zmanipulování člověka
- **Kamenný pláč, Veliký mrtvý, Hladiny tůní** – existenciální pocit úzkosti, hledání jistoty, křesťanský humanismus (soucit s trpícími); časté obrazy tmy, noci a smrti

Jiří Orten (1919–1941), vl. jm. Jiří Ohrenstein – básník, představitel existenciální poezie; další pseudonymy Karel Jílek, Jiří Jakub; rozvíjí halasovskou linii moderní české poezie

* Kutná Hora, židovský původ ⇒ rasová diskriminace (vyloučen ze studií)

- **Čítanka jaro** – citově působivá poezie: snaha polidštit svět, wolkrovská něha, důvěřivost světu, křehkost; spojení smyslových dojmů a reflexe; melodický verš
- **Cesta k mrazu** – projev existenciální úzkosti, napětí, samoty, marnosti, zoufalství, životní absurdity; uvědomuje si jistotu smrti, surovost a nelidskost doby = tragédie člověka i Boha; nerytmický verš, symbolický titul
- **Jeremiášův pláč** – skladba, obrat k mýtům Starého zákona, hledá zdůvodnění lidského osudu (vyčítá Bohu, že trestá nevinné)
- **Ohnice** – verše beznaděje, ohrožení, bezmocnosti, ale i statečnosti

poznámka

Po Ortenově smrti vznikla stejnojmenná básnická skupina *Ohnice*, hlásící se k existencialismu (K. Bednář aj.)

- **Elegie** – vyšly po válce posmrtně (stejně i **Scestí**); návrat k lyrice něhy, meditativnost i melodičnost; 9 žalozpěvů (ztráta domova, dětství, tragika nešťastné lásky); úvahy o životě, tvorbě, poezii; *Sedmá elegie* – forma dopisu pro Karinu (dánskou spisovatelku); autor řeší vztah k Bohu, hledá porozumění druhého člověka
- **Deníky** (Modrá, Žíhaná a Červená kniha) z let 1938–1941; záznamy, osobní úvahy, dopisy, citáty, básně s datací vzniku

SVĚTOVÁ LITERATURA 1. POL. 20. STOL. – PRÓZA A DRAMA

Situace v próze a dramatu 1. pol. 20. stol.

Dva protikladné proudy:

- **realismus a naturalismus** – přesný, objektivní obraz skutečnosti, orientace na široký okruh čtenářů; vznikají *rozsáhlé společenské kroniky* (J. Galsworthy, T. Mann, M. Gorkij aj.), romány zachycující vývoj hlavní postavy (např. *román - řeka*: R. Rolland, S. Lewis, T. Dreiser, M. Šolochov), *kritickorealistické romány se sociální tematikou* (H. Mann, J. Steinbeck, T. Dreiser aj.), *naturalistické romány* (U. Sinclair), *socialisticko-realistické romány* (M. Gorkij, M. Šolochov aj.), *historické romány* (L. Feuchtwanger aj.), *detektivní romány* (A. Christie), *literatura faktu a science-fiction, antiutopie* (Orwel, Wells aj.)
- **avantgarda, modernismus** – obraz nitra člověka, originalita výrazu, orientace na úzký okruh čtenářů

Znaky moderní literatury:

- ubývá dějovosti** ⇒ *destrukce děje, metoda proudu vědomí* (M. Proust, J. Joyce, V. Woolfová aj.), chybí vševědoucí vypravěč
 - prolínání časových a významových rovin** (M. Bulgakov)
 - místo obrazu vnějšího světa jde o **konfrontaci vnitřního světa autora s okolím**
 - prvky **expresionistické a existencialistické** (F. Kafka, F. Werfel, R. Musil aj.), prvky absurdity
 - využití tzv. *podtextu* – předpokládá spolupráci čtenáře = domýšlení, hodnocení
 - experimenty s jazykem a formou** (fragmentárnost, využití různých jazykových vrstev)
 - detabuizace některých sfér života (H. Miller)
- Nejčastější téma – **obraz 1. světové války**, válečné prožitky

1. Francie

- realismus** – humanisticky zaměření tvůrci

Anatole France [anatól fráns] (1844–1924), vl. jm. François-Anatole Thibault – prozaik (filozofické povídky, romány historické a ze současnosti), kritik, esejista; Nobelova cena (1921)

- **Historie našich dnů** – románová tetralogie, satirický obraz současnosti (období třetí republiky)
- **Ostrov tučňáků** – alegorický román, absurdní parodie francouzských dějin od starověku po současnost, satira, v závěru utopická vize – krach civilizace

Romain Rolland [romén rolán] (1866–1944) – prozaik, dramatik, autor životopisů významných osobností (Beethoven, Michelangelo, Gándhí, Tolstoj aj.), historik, znalec hudby; nositel Nobelovy ceny (1915); představitel důsledného pacifismu a humanismu

- **Jan Kryštof** – 10dílný „román-řeka“ je rozvržen podobně jako symfonie do 4 částí, koncipován jako patetická cyklická hudební skladba; obraz životních osudů a uměleckého zrání geniálního německého hudebního skladatele Jana Kryštofa Kraftha (něm. *Kraft* = síla) na pozadí společenského dění (1870–1914), inspirace životem L. van Beethovena; oslava mravní velikosti a vznešenosti života ve světě všeobecného morálního úpadku; prolínání satiry, patosu, epické šíře s odbočkami a epizodami i liryky
- **Petr a Lucie** – protiválečná novela (obžaloba nesmyslnosti války), shakespearovský motiv tragické lásky mladých lidí; kompozice budovaná na kontrastu: válkou rozvrácený svět morálního úpadku × humanistický ideál čistého milostného citu; dějiště – válečná Paříž, od ledna do března 1918; tragický závěr – společná smrt pod troskami chrámu při náletu

- **Okouzlená duše** – psychologický román, obraz životního zrání levicově orientované intelektuálky v období před 1. světovou válkou a po ní
- **Dobrý člověk ještě žije** – úsměvný obraz života v rodném kraji s lidovým hrdinou, moudrým venkovským truhlářem

Henri Barbusse [ánri barbis] (1873–1935) – prozaik a žurnalista; s Rollandem zakladatel protiválečného sdružení evropských spisovatelů Clarté (Jasno) r. 1919

- **Oheň** – otřesný deníkový záznam vojenské čety, bezprostřední vlastní zážitky z fronty (pohled zdola); netradiční kompozice – pásmo scén, úvah, symbolických vizí a epizod, situací bez ústředního hrdiny

Antoine de Saint-Exupéry [antoan d sen ekziperi] (1900–1944) – romanopisec a civilní i válečný letec, pilot

- **Kurýr na jih, Noční let, Země lidí, Válečný pilot, Citadela** – romány z leteckého prostředí, zvláště za války
- **Malý princ** – alegorická filozofická pohádka pro dospělé, kterou vypráví pilot ztroskotaného letadla na poušti; setkání s malým princem z daleké planety (rozdílnost pohledu dospělého a dítěte na svět) ⇒ proti osamocení potřeba lásky, přátelství, zodpovědnosti i obětí pro druhé lidi

b) moderní literatura

Marcel Proust [marsel prust] (1871–1922) – klasik modernismu, prozaik

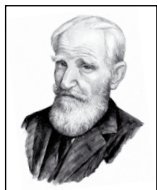
- **Hledání ztraceného času** – 7dílný psychologický i naturalistický román prostředí; obraz vyšší společnosti + osobní zážitky vyprávěče (autora), pocity, nálady, úvahy (v popředí vnitřní život hrdiny), ožívání vzpomínek; netradiční kompozice – asociativně spojované děje, prolínání časových rovin, rekonstrukce „ztraceného času“; ich-forma, vnitřní monolog (⇒ encyklopedie lidského nitra), lyrizace; dlouhá větvenovitá souvětí; nejznámější část (i filmová podoba) = *Swannova láska*

2. Anglie

a) realismus

John Galsworthy [džon gólvérdzi] (1867–1933) – prozaik a dramatik, nositel Nobelovy ceny (1932)

- **Sága rodu Forsytů** [forsajtů], **Moderní komedie**, **Konec kapitoly** – tři románové cykly (trilogie) – osudy několika generací měšťanské rodiny viktoriánské doby, vývoj jejich vztahu k majetku a vlivu vlastnictví na lidské povahy (egocentrismus, neschopnost upřímného citu); v prvním cyklu obraz vztahu bohatého advokáta se společenskými předsudky, samolibým egoismem a citovou chudobou Soamese Forsyta [soumse] a jeho krásné, citově založené ženy Ireny

George Bernard Shaw [džórdž bernrd šó] (1856–1950) – irský dramatik, kritik a esejista, nositel Nobelovy ceny (1925), tvůrce tzv. *diskusní komedie* nebo *dramatu idejí*; mistr vtipu, satiry a paradoxu; ironizující postoj k předsudkům, hlouposti, společenským konvencím; hry s detailními scénickými poznámkami a podrobným úvodem

- **Pygmalion** – příběh profesora angličtiny Henry Higginse a prosté londýnské květinářky Lízy Doolittlové [dúlitlové]; jeho sázka s přítelem plukovníkem Pickeringem

[pikeringem], že naučí Lízu dokonalé výslovnosti a vybranému chování, aby ji všichni považovali za vznešenou dámu (námět odkazuje názvem i konfliktem k příběhu z Ovidiových Proměn); nejednoznačný závěr (Lízina revolta vůči Higginsovi a její náklonnost k chudému Fredymu)

- **Svatá Jana** – tragédie, historický námět o Johance z Arku, francouzské národní hrdince (jako kacířka upálena, ač její zásluhou byli vyhnáni ze země Angličané) ⇒ podobenství o konfliktu výjimečného jedince (zdravého rozumu) s mocí, autoritářstvím; věrnost pravdě a víře × církev a zákon; ironie – upřímnost a opravdovost je vždy nepohodlná

poznámka

Podle této hry vznikl americký muzikál *My Fair Lady*

b) moderní literatura

James Joyce [džejms džojz] (1882–1941) – irský prozaik, dramatik, básník, zakladatel moderního románu (destrukce tradičního románu)

- **Odysseus** – psychologicky strukturovaný experimentální román s mnohovýznamovou kompozicí; základní dílo moderní světové prózy 20. stol.; parafráze antického homérského mýtu, obraz současného Dublinu a vztahů mezi lidmi (prázdnota, banalita všedního života, ale i jeho neopakovatelnost); zachycuje jeden všední den Leopolda Blooma [blúma], pořtktěného dublinského žida, bezvýznamného žurnalisty; *paralela*: Bloom putuje ulicemi Dublinu – Odysseus bloudí Středozemním mořem; postava Štěpána odkazuje k Odysseovu synu Telemachovi, Bloomova partnerka Molly k Penelopě; technika syrového záznamu, necenzurovaný proud vědomí, forma vnitřního monologu; 18 kapitol, každá se tematicky vztahuje k některé epizodě Homérový Odyssey, každá má jiné místo, dobu a styl, symbolickou barvu, část lidského těla, je charakterizována určitým druhem umění; závěr – eroticky zabarvený monolog Molly (text bez interpunkce, proud vědomí); působivý osobitý jazyk – destrukce větné stavby

Virginia Woolfová [verdzinyje vulfová] (1882–1941) – prozaička a esejistka; autorka experimentální prózy; typická role kategorie času

- **K majáku** – román s autobiografickými prvky – hledání smyslu života (na pozadí 1. světové války) v tvůrčí činnosti, obětavosti (obrana před biologickým zánikem); hlavní postava – paní Ramsayová [remziová] je vystavěna z pohledů více postav + proudů vědomí hrdinky a vypravěčky; hlavní motiv – výletní plavba parníkem; volná asociace představ, vnitřní monology, rozbití jednoty času – v popředí čas vnitřní, čas prožívání; oslava krásy života a umění

3. Německo

a) **realismus** – demokratický humanismus, protiválečné a antifašistické zaměření; autoři židovského původu pronásledováni, donuceni k emigraci

Heinrich Mann [hajnrich man] (1871–1950) – prozaik, dramatik, esejista, starší bratr Thomase Manna; nucená emigrace, v r. 1935 získal československé občanství, pak žil v USA

- **Profesor Neřád aneb Konec tyranu** – groteskní satirický román o despotickém gymnaziálním profesoru latiny a řečtiny, který přestal sloužit pokrytecké měšťácké morálce; karikatura, nadsázka v charakteristice postav i byrokratického prostředí vilémovského Německa; výsměch měšťáctví a pokrytectví; kontrast živé mluvy studentů a archaického slovníku profesora Raata

Thomas Mann (1875–1955) – prozaik, esejista, nositel Nobelovy ceny (1929)

* Lübeck, emigroval (před fašismem) mimo jiné do ČSR, kde získal státní občanství, pak do USA; vychází z tradice kritického realismu a naturalismu

- **Buddenbrookovi** (podtitul Rozpad jedné rodiny) – 2dílná románová kronika s autobiografickými prvky (rodinná historie), generační román o vzestupu a pádu čtyř generací bohaté lübecké podnikatelské rodiny; skeptický a ironický pohled na měšťácký životní styl a morálku; nepřilíš rozvinutý děj, v popředí studie postav
- **Kouzelný vrch** – novela z horského sanatoria, izolovaného světa pacientů z různých zemí, kde lze diskutovat o lidském životě, plynoucím času, významu tvořivé aktivity a odpovědnosti člověka vůči světu; symbolický obraz krize předválečné Evropy (nevraživost, spory, souboje)
- **Josef a bratři jeho** – rozsáhlá 4dílná románová epopoej na téma Starého zákona (*Příběhy Jákobovy, Mladý Josef, Josef v Egyptě, Josef Živitel*); alegorie na téma mezilidských vztahů (člověk dvakrát zavržený dovede odpustit); odpor k rasové nenávisti, zvůli, prolínání minulosti a přítomnosti, dialog s čtenářem

Arnold Zweig [cvaig] (1887–1968) – prozaik a dramatik; před nacismem emigroval do Palestiny

- **Velká válka bílých mužů** – rozsáhlý románový cyklus, téma 1. světové války; nejznámější román cyklu je **Spor o seržanta Gríšu** – o tragickém osudu válečného zajatce (nelidskost války, cynismus mocných); příběh justiční vraždy

Erich Maria Remarque [remark] (1898–1970) – vl. jm. Erich Paul Remark – prozaik a dramatik; válečné zkušenosti (v 18 letech na frontě); v nacistickém Německu zbaven občanství ⇒ emigrace (USA)

- **Na západní frontě klid** – generační román, osudy studentů bojujících na frontě ⇒ ztráta životních iluzí, protest proti nesmyslné válce, tragika nenaplněného života a válečných hrůz; hlavní postava – student Pavel Bäumer, zpracovaný nacistickou propagandou, jde se spolužáky dobrovolně na frontu ⇒ zážitky válečného běsnění, smrt kamarádů, otřes a degradace lidství × poznání hodnoty nezištné oběti a přátelství; důsledný autorův humanismus; ironický titul – hlavní hrdina umírá na konci války – v den, kdy oficiální zprávy oznámily, že je na západní frontě klid, nic se neděje; vypravování většinou v ich-formě (závěr v er-formě), prvky dokumentaristické a reportážní, věcný, naturalistický popis
- **Cesta zpátky** – volné pokračování, návrat domů, důsledky války – vnitřní prázdnota, vykořeněnost
- **Tři kamarádi, Miluj bližního svého** – oslava přátelství a lásky (jediné pozitivní hodnoty, které prověřila válka); obraz poválečného Německa, nebezpečí dalšího konfliktu
- **Vítězný oblouk, Noc v Lisabonu** – osudy emigrantů
- **Jiskra života, Čas žít, čas umírat** – tematika nástupu fašismu, koncentrační tábory, 2. světová válka
- **Černý obelisk** – znovu osudy vojáků z 1. světové války, jejich „návraty“ do života

Lion Feuchtwanger [fojchtvangr] (1884–1958) – prozaik a dramatik; emigrace (před Hitlerem) do Francie, pak USA; autor historických románů s aktuálním současným podtextem; v popředí problematika antisemitismu; příběhy mají nadčasovou platnost

- **Ošklivá vévodkyně** – monografický román o životě Markéty Korutanské (Pyskaté), manželky mladšího bratra Karla IV. (v románu vystupuje i Karel IV. a Jan Lucemburský)
- **Žid Süß** – o finančníkovi (18. století), mocenských zájmech v kontrastu s pravdou a právem
- **Josephus Flavius** (*Židovská válka, Synové, Zaslíbená země*) – trilogie o osudech Židů v odboji proti Římanům (1. st. n. l.)
- **Lišky na vinici** – z období před Velkou francouzskou revolucí (Voltaire, Ludvík XVI.)
- **Bláznova moudrost** – ze života J. J. Rousseaua, **Goya** – o španělském malíři 18. a poč. 19. stol. = životopisné romány
- **Čekárna** (*Úspěch, Oppermannovi, Vyhnanství*) – trilogie, obraz soudobého Německa, vzestup nacismu, emigrace – vlastní zkušenost vyhnance)
- **Židovka z Toleda** – z období středověku, křížáckých válek; křesťanství × islám × židovský svět na příběhu lásky kastilského krále Alfonsa k židovské dívce Raquel

b) moderní literatura

Hermann Hesse (1877–1962) – prozaik, básník, esejista, nositel Nobelovy ceny (1946); vliv psychoanalýzy, orientální filozofie a náboženství (buddhismu) ⇒ odmítání války a násilí, skepse k civilizaci; skutečná svoboda získaná útekem ze spořádané společnosti (oblíben beatniky a hippies); obvyklá témata podivínství, osamění, individuální vzpoury

- **Stepní vlk** – složitě komponovaný experimentální román o krizi intelektuála na konci rozpadu klasické kultury; niterné prožitky hlavního hrdiny a úvahy o světě (filozoficko-psychologická analýza), typický motiv rozdělení osobnosti – napůl vlčí, napůl lidská bytost; konflikt: spořádaný občan × nezkrotný vlk; přírodní × brutální svět a jeho svody (drogy, sex) ⇒ pocity osamocení × touha být šťastný; pokus o překonání vnitřní krize; prolínání časových rovin; nepodstatný děj, v popředí proměnlivost lidské psychiky a nemoc současného roztržitého světa

Bertolt Brecht (1898–1956) – dramatik, režisér, divadelní teoretik, básník, prozaik, publicista; anti-fašista ⇒ emigrace do Dánska, pak USA; významný představitel avantgardy, tvůrce *epického divadla* (inspirace skutečnými událostmi, angažovanost) – scéna přerušována a doplňována komentáři, glosami, výklady vypravěče (tzv. zcižovací efekty); ruší divadelní iluzi – přímé oslovení diváků, písně (songy), filmové projekce, otevřená scéna (bez opony), aktivizace diváka

- **Matka Kuráž a její děti** – sociálně zaměřené drama; děj z 30leté války; smutný příběh obchodnice, která chce před válkou uchránit své děti, táhne se zbožím s armádou (válka je z jejího pohledu nezbytností, její obživou); přestože přišla o své děti, nepochopila, že válka je příčinou jejího neštěstí; táhne káru (životní osud) dál; obraz nesmyslnosti války i její podpory

odkaz

Kompletní přehled české a světové literatury, Čtenářský deník k Literatuře v kostce

- **Život Galileův** – obraz vítězství rozumu a touhy po poznání; odpovědnost vědce za jeho objevy
- **Strach a bída Třetí říše** – protifašistické zaměření

4. Německy psaná literatura v Čechách – autoři spojení místem narození nebo působením s Prahou a českou kulturou, někteří židovského původu; patří do kontextu české i evropské literatury

a) první generace

Gustav Meyrink [majrink] (1868–1932), vl. jm. Gustav Meyer, představitel expresionismu; sklon k mystice a orientální filosofii, zájem o okultismus a kabalou; dílo se vyznačuje mystičností, sarkasmem a groteskností; zachycuje Prahu jako magické město

- **Golem** – tzv. *magický román*; démonický, hrůzostrašný, napínavý, odehrává se v pražském židovském ghettu, osobitě přetváří starou legendu; oblíbené téma dvojnickví a přesunu v čase, motiv snu a probuzení, snu a skutečnosti; atmosféra tajemna, iracionálních jevů a symbolů, záhadné prostředí; pouť hlavního hrdiny k duševní dokonalosti odpoutáváním se od materiálního světa

b) druhá generace

Franz Kafka (1883–1924) – pražský německý prozaik židovského původu, autor aforismů; vliv expresionismu a existencialismu, prvky absurdní prózy, snově fantastická atmosféra příběhů, motivy viny a trestu, hrdinové jsou anonymně manipulováni společností (trpné subjekty v mezních situacích) = projev autorovy nejistoty, plachosti a sebedoceňování; obraz odcizení člověka společnosti i sobě samému

- **Zámek** – román o marné snaze člověka (zeměměřič K.) překonat

byrokracii a dosáhnout přijetí do zámeckých služeb; absurdní svět ovládaný anonymní mocí

- **Proces** – nedokončený román (10 samostatných kapitol), zachycuje absurdní svět odcizování člověka, který se provinil tím, že připustil zmechanizování svého života; spořádaný a pracovitý bankovní úředník Josef K. je v den svých 30. narozenin obžalován z neznámého přečinu; snaží se marně čelit absurdní situaci; rok po zahájení procesu je neznámým soudem obžalován a popraven; bezvýchodnost, groteskní zachycení reality, detailní popis i jevů nikdy nespátřených, pesimismus; temná, až snová atmosféra, kritika anonymní moci, kompoziční volnost, stroze věcné sdělení

Max Brod (1884–1968) – esejista, prozaik, přítel, propagátor a vydavatel Kafkovy díla, autor životopisů F. Kafky a K. Sabiny

Franz Werfel [franc verfi] (1890–1945) – básník (viz str. 94), prozaik, dramatik; pražský rodák, židovský původ; emigrace před Hitlerem do Francie, pak do USA; představitel expresionismu, příklon ke katolictví

- **Verdi** – životopisný román (Verdi jako protipól Richarda Wagnera)
- **Píseň o Bernadettě** – křesťansky laděné dílo o lurském zázraku (vznik v exilu v USA)
- **Čtyřicet dnů** – obsáhlý napínavý román o nejdrastičtější události v době 1. světové války – o turecké genocidě Arménů; postava intelektuála Gabriela Bagratjana má autobiografické rysy (odpovědnost za svůj národ, obraz utrpení křesťanů); protifašistická alegorie

Egon Erwin Kisch [kiš] (1885–1948) – novinář („zuřivý reportér“), bohém, radikál; mistr moderní reportáže (brilantní, lehký styl, nadhled, zachycení bezprostředních zážitků) – dílo na pomezí umělecké literatury a literatury faktu; vyhraněně levicová orientace

tahák

Rysy Kafkovy tvorby:

- **fantaskní a absurdní svět byrokracie** a odcizování člověka
- technika **detailního popisu**
- **bezvýchodnost a pesimismus**
- **groteskní pojetí reality**
- **snovost**, nerespektování časové posloupnosti
- mnohoznačnost, **významová otevřenost**
- kompoziční volnost
- postavy nemají příjmení, označovány jen iniciálami

- **Zapovězené lokály a jiné obrázky, Z pražských uliček a nocí, Pražská dobrodružství** – sondy do pražského podsvětí, šantánů
- **Pražský pitaval** – soubor drobných próz (kriminální případy)

Pavel Eisner [ajzner] (1889–1958) – bilingvista, literární kritik, publicista, básník, překladatel; německý židovský původ

- **Chrást i tvrz, Čeština poklepem i poslechem, Bohyně česká** – studie a eseje o češtině

vysvětlivka

pitaval – podle F. G. Pitavala, autora knihy o slavných soudních případech 17. a 18. stol.

5. Rakousko

Stefan Zweig [štefan cvajg] (1881–1942) – humanistický spisovatel židovského původu (odpor k násilí, k degradaci lidství; pacifismus); zájem o nitro člověka, autor psychologicky přesvědčivých příběhů

- **Netrpělivost srdce** – román o lásce fyzicky těžce postižené dívky k poručíkovi; jeho soucit přivede dívku k sebevraždě

6. Rusko

a) realismus

Maxim Gorkij (1868–1936), vl. jm. Alexej Maximovič Peškov; prozaik, dramatik, esejista, „most“ mezi ruskou a sovětskou literaturou; žil v Americe, Itálii, Německu i Československu; zájem o sociální problematiku; dvojakost autora – zastánce revoluce, přítel Leninův, ale i smysl pro spravedlnost, soucit s trpícími; 1931 návrat domů ⇒ otrokem totalitního režimu (1934 předseda sjezdu Svazu sovětských spisovatelů, proklamuje socialistický realismus, protest proti Dostojevskému); navzdory tomu zemřel zřejmě na pokyn Stalinův; je označován za zakladatele socialistického realismu

- **Píseň o sokolu, Píseň o Bouřňáku** – romantické alegorie, óda na svobodu

- **Měšťáci, Na dně** – divadelní hra, obraz života ztroskotanců; individuální osudy
- **Matka** – sociálně-psychologický politický román; přerod vykořisťované, politicky neuvědomělé ženy v revoluční náрку; vliv syna – Pavla Vlasova; obraz vývoje revolučního hnutí v Rusku; 1. dílo socialistického realismu, značná schematizace

Michail Alexandrovič Šolochov (1905–1984) – prozaik, nositel Nobelovy ceny (1965)

- **Tichý Don** – tetralogie, románová epopéj, kronikářský pohled na osudy donských kozáků za 1. světové války, říjnové revoluce 1917 a občanské války; galerie plastických postav – hlavní hrdina, kozák Grigorij Melechov, kolísá mezi rudými a bílými (osobní tragédie čestného člověka – hájí tradice kozáctva, přiči se mu válečná zvěrstva, hledá naději v porevolučním boji; velká, ale tragická láska k Axiňji); ironický název díla
- **Rozrušená země** – „optimistická tragédie“, dvojdílný agitační román z období násilné kolektivizace zemědělství
- **Osud člověka** – humanistická novela z Velké vlastenecké války, ztvárňuje psychologické aspekty doby; nepatetické hrdinství obyčejného člověka (Andrej Sokolov) – boj na frontě, zranění, zajetí, koncentrák, zdařilý útěk; za války ztratil celou rodinu, nachází nový smysl života v péči o poválečného sirotka; příběh vyprávěný bez patosu, v ich-formě, nedramatický jazyk, intimní ladění

Isaak Emmanuilovič Babel (1894–1941) – prozaik, dramatik, scenárista židovského původu; účast v bojích na straně bolševiků, za občanské války sloužil v obávané tajné policii ČEKA, byl válečným zpravodajem v jízdní armádě S. M. Budonného; na základě vykonstruovaných nařčení zatčen ⇒ oběť stalinského teroru; mistr novely

- **Rudá jízda** – 36 povídek o tažení armády Budonného proti polským interventům na Ukrajině 1920; vlastní zkušenost, drsné scény, hrůzy a zločiny, tragické osudy vítězů i poražených, složité konflikty; dokument z frontových operací a psychologická atmosféra; smysl pro naturalistickou drobnokresbu; dojem nesourodosti – technika mozaiky – dopis, vypravování, dialogy, fragmenty děje; autentičnost

Ivan Alexejevič Bunin (1870–1953) – básník, prozaik, překladatel, nositel Nobelovy ceny (1933); po revoluci v exilu ve Francii; jako básník vyznal obdiv ruské krajině; typické rysy prózy – lyrismus, cit pro detail a zkratku, vystižení nálady, obraz psychologie člověka, milostná tematika, tragické konce

- **Mítova láska** – psychologicky laděná novela, téma lásky a smrti 18letého studenta – sebevražda z neopětované lásky; zachycení všech podob milostného citu, něhy, žárlivosti, křehkosti; složitost nitra člověka; smyslové vjemy v návaznosti na proměnách přírody; stylistické mistrovství

b) moderní literatura

Jevgenij Ivanovič Zamjatin (1884–1937) – prozaik, dramatik, předchůdce sci-fi žánru

- **My** – román, antiutopie (utopické podobenství), popis totalitní společnosti, odlidštěného státu; deníkové zápisky hlavního hrdiny D-503; děj se odehrává v 3. tisíciletí, autor zobrazuje společenský kolektivismus; lidé evidováni jako čísla, vzbouření proti Velkému Dobroditeli znamená popravu; protest proti nesvobodě

Michail Afanasjevič Bulgakov (1891–1940) – prozaik, dramatik, publicista, herec, dramaturg MCHATu; povoláním lékař; od 30. let zákaz publikovat

- **Mistr a Markétka** – vrcholný román (vznikl v letech 1928–1940), vyšel až 1967 ve Francii, 1968 v Rusku; filozofické románové podobenství o osudu umělce v dehumanizované společnosti, dobová satira; prolínání fantaskna a reálna, boj dobra a zla, složitá symbolika – téma biblické i faustovské; dílo *magického realismu*; prolínání společenských rovin – realistické (porevoluční Moskva – groteskní obraz mravů), historicko-filozofické (kapitoly odmítnutého románu Mistra – o Pilátu Pontském a Ježíši), groteskně fantastické (profesor černé magie Woland a jeho družina – hrůzostrašné události v Moskvě); v 2. části v popředí Markétka, tajná žena Mistrova – proti skepsi Mistra a Piláta je láska (i ve spojení s peklem); komplikovaný děj, „román o románu“; autorovo úsilí o ušlechtilější morálku a spravedlnost, o poctivější vztahy mezi lidmi

vysvětlivka

MCHAT – Moskevské umělecké divadlo

přečti si

Čítanka IV. k Literatuře v kostce

Boris Leonidovič Pasternak (1890–1960) – básník

a prozaik, překladatel; nositel Nobelovy ceny (1958); vliv symbolismu a futurismu, autor přírodní lyriky

- **Doktor Živago** – vrcholné dílo, lyrizovaný román o osudech ruské inteligence v období od počátku 20. stol. do 2. světové války (kritický obraz revolučních zvratů, občanské války, stalinismu); lékař a spisovatel Jurij Živago – svědek událostí, svými názory netypický hrdina oficiální sovětské literatury (pasivita, váhání, pochyby, citlivost, osudová láska k Laře) – odmítá krutost bělogvardějců i teror rudogvardějců ⇒ protest proti násilí a ponižování lidskosti = autorova životní filozofie, názory na dějiny, společnost, umění; lyrické líčení citových vztahů (láska × násilí), přírody; součástí textu (závěr) jsou i lyrické verše

zajímavost

Pasternak byl donucen zřít se Nobelovy ceny pod vlivem štvavé kampaně v SSSR (dal souhlas k vydání díla v cizině – v Itálii = tzv. *tamizdat*); cenu převzal až r. 1989 syn

7. Slovensko

Petr Jilemnický (1901–1949) – prozaik, novinář; český původ, učitelem na Slovensku

- **Pole neorané** – sociálně kritický vesnický román baladického vyznění ze zaostalého Kysucka
- **Kronika** (česky *Vítr se vrací*) – román, obraz lidských osudů v období Slovenského národního povstání; schematismus
- **Milo Urban** (1904–1982) – prozaik a novinář, překladatel z polštiny a češtiny (K. Čapek)
- **Živý bič, Mlhy na úsvitě, V osidlech** – trilogie, vzpomínkový vesnický román, osudy obyvatel rodného hornooravského kraje v 20. a 30. letech 20. stol.

Margita Figuli (1909–1995) – prozaička, představitelka naturismu, vliv expresionismu

- **Tri gaštanové kone** – lyrizovaná próza, vesnické téma zpracované fantazijním způsobem

8. USA

a) realismus

Theodore Dreiser [siedór drajzr] (1871–1945) – prozaik a žurnalista, představitel sociálního realismu a naturalismu; levicová orientace autora

- **Americká tragédie** – sociální a psychologický román, tragický příběh s kriminální zápletkou, založen na skutečné události; téma zločinu a trestu, touhy po bohatství a kariéře; Clyde Griffith [klajd grifis] se snaží vymanit z chudoby, podlehně „americkému snu“ o životním úspěchu; kvůli kariéře se zbaví své těhotné milenky Roberty (nepokusí se ji zachránit v kritické situaci, když se topí), protože stojí v cestě jeho výhodnému sňatku s dívkou z bohaté rodiny; je obžalován z vraždy, odsouzen k smrti na elektrickém křesle; kritika deformované morálky společnosti ⇒ titul naznačuje širší platnost příběhu

John Steinbeck [džon stajnbek] (1902–1968) – prozaik, dramatik, nositel Nobelovy ceny (1962); zobrazil osudy a pocity společenských vyděděnců a sezónních zemědělských dělníků; téma vztahu člověka a přírody, konfliktu zla a dobra, možnosti svobodné lidské vůle; pohled do psychologie člověka, polemika s tradičními náboženskými normami

- **O myších a lidech** – alegorická novela o zhrouteném životním snu dvou zemědělských dělníků (Jiří Milton a Lennie Small); záliba duševně zaostalého Lendyho v hlazení hebkých věcí (myši, šteněte) ústí v tragédii; sevřený příběh postavený na dialozích
- **Hrozny hněvu** – rozsáhlý sociálněkritický román o putování rodiny Joadovy [džeadovy] za hospodářské krize za prací do Kalifornie; vyčerpávající cesta, postupný rozpad rodiny; bídny život při sklizni bavlny, zničující povodeň; vypravěčské umění, střídání naturalistických a symbolistických prvků, mýtizace přírody a půdy; ústřední motiv hroznů – symbol hojnosti, později symbol hněvu, odkazy na bibli (exodus, rány egyptské, sebeobětování); kolektivní hrdina; kompoziční princip – střídání dvou typů kapitol: chronologicky se odvíjející děj s využitím oklahomského dialektu v dialozích a autorské vyprávění s úvahami o smyslu lidského snažení, psané vznešeným jazykem; motiv putování – návaznost na tradici pikareskního románu
- **Na východ od ráje** – vrcholná próza, panoramatický román, kronika rodného kraje; zahrnuje události od války Severu proti Jihu až po 1. světovou válku; děj se odehrává na severu Kalifornie; dvě prolínající se pásma: autobiografická výpověď o rodu Steinbeckovy matky a příběh fiktivního rodu Trasků (v něm parafráze legendárního biblického příběhu o Kainu a Ábelovi); prolínání prvků reálných a symbolických

přečti si

Čítanka III. k Literatuře v kostce

b) autoři tzv. „ztracené generace“

generační skupina amerických prozaiků, básníků a dramatiků 20. let 20. stol. – v mládí poznamenáni hrůznou zkušeností první světové války; v tvorbě z 20. let vyjadřují pocity vojáků, kteří se vrátili z bojišť duchovně zmrzačení, doma našli válečné zbohatlíky a svět plný nejistoty ⇒ deziluze jim bránila nalézt smysl života po válce, uplatnit se; deprese, apatie, pocit odcizení se blízkým

Ernest Hemingway [ernst hemingvej] (1899–1961) – prozaik a novinář; nositel Nobelovy ceny (1954); těžce raněn jako dobrovolník na italské frontě; humanista, vynovač statečnosti, úcty k odvaze, citlivosti, lásky; zájem o psychiku člověka v mezích životní situace

- **Sbohem, armádo** – válečný román (1. světová válka), příběh tragické lásky raněného amerického vojáka Frederica Henryho a mladé anglické zdravotní sestry Catherine Barkleyové na italském bojišti; protest proti nesmyslnosti války ve jménu lidství
- **Komu zvoní hrana** – román, námětově čerpá ze španělské občanské války (autorova vlastní zkušenost – dobrovolník a válečný dopisovatel); dramatický příběh se odehrává ve třech dnech, v horách ve fašistickém týlu; v mezích

životní situaci se ocitá americký lektor španělštiny Robert Jordan [džorden], bojovník na straně republiky; prožívá hluboký milostný vztah ke španělské dívce Marii; odhodlá se splnit nesmyslný válečný úkol – znemožnit přísun nepřátelských posil, ač ohrozí sebe i své druhy; v akci raněn, očekává smrt; motto a název románu = citace veršů anglického barokního básníka Johna Donna [džona dana] ⇒ o smyslu lidské sounáležitosti, odpovědnosti, o podstatných hodnotách života; protiválečné a protifašistické zaměření

- **Stařec a moře** – vrcholné dílo, novela, symbolická metafora o nezdolnosti lidského života (fyzicky i morálně silný osamělý hrdina); jednoduchý příběh kubánského rybáře Santiaga – dva dny a dvě noci zápasí s obrovskou rybou, pak marně zápasí se žraloky, vrací se jen s kostrou ryby, na smrt vyčerpaný – je vítězem i poraženým ⇒ podobenství o věčném zápasu člověka s přírodou, o statečnosti v předem prohraném boji; objektivní záznam reality, bez autorského komentáře, eliminace všeho nepodstatného = úsporný styl, tzv. „objektivní vyprávěčství“; úsečnost, zkratkovitost, často pouhý záznam zdánlivě povrchných dialogů postav; „metoda ledovce“, z něj vidíme jen vyčnívající špičky = podstatné významy textu, zachycení nejzákladnějšího, opravdového prožitku; v podtextu morální výpověď; význam vnitřního monologu hrdiny (jen jeho vjemy, prožitky, reakce); prvky se symbolickým významem: krvavá stigmata na rybářových rozedřených rukou ⇒ Kristovo utrpení; v obecné rovině příběhu: rybář = člověk, ryba = příroda, žraloci = zlo; jednoduchá syntax – krátké až holé věty nebo fragmenty vět, strohý záznam

tahák

Hemingwayův přínos:

- zájem o psychiku člověka v mezní životní situaci
- novost stylu, tzv. „**objektivní vyprávěčství**“ (syrový záznam dialogů bez soudů vyprávěče), zkratka, úsečnost
- „**metoda ledovce**“ (eliminace všeho nepodstatného, důraz na zachycení prožitku)

Francis Scott Fitzgerald [frensiz skot fícdžerld]

(1896–1940) – prozaik, tzv. spisovatel džezového věku; kritická sonda do života Ameriky 20. a 30. let 20. stol.

- **Na prahu ráje** – prvotina s autobiografickými rysy
- **Velký Gatsby** [getsby] – román, ztráta iluzí o velkých možnostech materiálního blahobytu; sen o životním úspěchu naivně romantické hlavní postavy (Jay Gatsby), snaha oženit se s bohatou, ale povrchní Daisy; nelegální cesta k bohatství, poznání krutosti světa zbohatlíků, zvrácená podoba amerického snu, tragický konec
- **Něžná je noc** – román s autobiografickými rysy, mravní krize mladého psychiatra Dicka Divera, zhroucení jeho kariéry; láska k duševně nemocné Nicole ve švýcarském sanatoriu, pak deziluze, konec harmonie a iluzí ⇒ pocit marnosti, skepse

William Faulkner [viljem fóknr] (1897–1962) – prozaik a scenárista, zakladatel jižanské literatury 20. stol., nositel Nobelovy ceny (1949); inspirace prostředím rodného kraje (stát Mississippi) – bělošská aristokracie z doby otroctví + černí otroci + potomci Indiánů; vliv Dostojevského, naturalismu a moderny; složitá kompozice a styl, novátorský jazyk; témata – úpadek plantážnických rodin, generační konflikty, vztah k černochům, násilí

- **Divoké palmy** – román o odpovědnosti člověka za své činy; dva dějově samostatné příběhy: *Divoké palmy* – o nedovolené milenecké lásce, tragický konec – smrt ženy po nelegálním potratu a nucené práce pro muže; *Stařec Mississippi* – o trestanci, který během povodní zachránil těhotnou ženu a její nenarozené dítě, přestože je pak obviněn z pokusu o útěk se zvýšením trestu o 10 let; *novátor kompozice*: složitý způsob vyprávění (dojem chaosu a roztříštěnosti) – epizodičnost, mozaika žánrů; celý příběh vytvářejí jednotlivosti

Henry Miller [milr] (1891–1980) – avantgardní prozaik; žil jako exulant v Paříži, představitel surrealismu; dílo původně označeno za pornografické a eticky nepřijatelné; předchůdce beatníků

- **Obratník Raka, Obratník Kozoroha, Černé jaro** – autobiografické eroticky laděné prózy (v USA mohly vyjít až v 60. letech); detabuizace sexuálních sfér života, bezprostřednost výpovědi (pravda o životě); obraz života za pobytu v Paříži, popisovaný den ze dne, spontánní sled historek, úvah, vizí (technika záznamu podvědomí); uvolněná románová forma
- **Růžové ukřižování** – románová trilogie (*Sexus, Plexus, Nexus*)

ČESKÁ LITERATURA 1. POL. 20. STOL. – PRÓZA

Na počátku 20. století vrcholí a doznívá tradiční **realismus** (A. Jirásek, Z. Winter, K. V. Rais, T. Nováková, J. Holeček aj.), **naturalismus** (V. Mrštík, K. M. Čapek-Chod), výjimečně **impresionismus** (F. Šrámek)

Po 1. světové válce – výrazná diferenciacie autorů v oblasti názorové i tematické; **ve 20. letech** převaha menších prozaických žánrů – povídka, reportáž, próza lyrická, utopická (dominantní postavení měla poezie), **ve 30. letech** rozsáhlejší útvary – román, románový cyklus (dominantní postavení prózy)

Znaky české prózy 20. století:

- důraz na **poznávací** (noetickou) stránku díla
- tendence k **syntetickým** útvarům
- péče o **jazykovou kulturu** projevu
- oživení **psychologického** zřetele
- zesílení epičnosti
- sklon k **baladické stylizaci** (baladická próza – Olbrachtovy zakarpatské příběhy, Majerové Havířská balada, Čapkův Hordubal, Vančurova Markéta Lazarová aj.)

Manifest českých spisovatelů – květen 1917 – připravený Jaroslavem Kvapilem podepsalo přes 222 českých spisovatelů, novinářů, vědců (jako první A. Jirásek) – požadavek svobody tisku, svéprávnosti národů (právo Čechů na samostatnost)

1. Téma 1. světové války

a) ořesné zážitky z fronty

Jaroslav Hašek (1883–1923) – prozaik, satirik, humorista, publicista; vliv anarchismu; provokatér a mystifikátor

* Praha, pobyt na Lipnici u Havlíčkova (Německého) Brodu; bohémský život a tuláctví – odpor ke společnosti, měšťáctví, konvencím, byrokracii, církvi; za války voják rakouské armády, dostal se do ruského zajetí, přešel k čsl. legiím, po říjnové revoluci vstoupil do bolševické Rudé armády (novinář, politický pracovník); 1920 návrat do Čech – návrat k bohémskému způsobu života

- **Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války** – tetralogie, nedokončený humoristický román –

satira na rakouský militarismus; ironický obraz války, zpátečnictví a byrokracie rakouské monarchie; dvojakost hlavní postavy Švejka: prostomyslný naivní hlupák a dobrák, nebo rafinovaný moudrý blázen, chytrák (předstírá idiotství), představitel lidového odporu proti válce, násilí a ponižování člověka; absurdita války a byrokratismus na postavách Švejkových nadřízených (nadporučík Lukáš, poručík Dub, feldkurát Katz aj.); groteskní nadsázka – Švejkovo detailní plnění absurdních rozkazů, chaotičnost, destrukce, rozklad armády zevnitř; ztělesnění zla, povýšenosti; nedělová, uvolněná forma, nespisovná čeština, vojenský slang, vulgarismy, germanismy; dokumentaristické postupy – citace vojenských rozkazů, předpisů, novinových článků, vyhlášek

přečti si

Čítanka III. k Literatuře v kostce

odkaz

Kompletní přehled české a světové literatury a Čtenářský deník k Literatuře v kostce

Jaromír John (1882–1952) – prozaik, estetik, výtvarný kritik – pod vl. jm. Bohumil Markalous

- **Večery na slavníku** – povídkový soubor; vlastní zážitky z války + monology stylizované jako projevy nejprostších lidí zavlečených do války (postavy sympatické, politováníhodné i darebácké); stesk po domově (idealizace)

Obraz války je i v díle **A. M. Tilschové** (Haldy), **B. Benešové** (Úder, Podzemní plameny, Tragická duha), **I. Olbracht-**

ta (Podivné přátelství herce Jesenia), **V. Vančury** (Pole orná a válečná), **K. Konráda** (Rozchod), **R. Weinera** (Lítice), **S. K. Neumanna** (Válčení civilistovo), **F. Šrámka** (Žasnoucí voják), **V. Kaplického** (Gornostaj), **J. Weisse** (Barák smrti, Bláznivý regiment) aj.

b) **legionářská literatura**

tematika zahraničního odboje; autoři většinou skuteční účastníci bojů, události zobrazovány s vážností (× Hašek); odlišnost podle pravicové nebo levicové orientace

Rudolf Medek (1890–1940) – básník, prozaik, dramatik; účastník bitvy u Zborova (1917)

- **Anabáze** – pentalogie, kronikářské líčení válečných událostí v Rusku, bojů čsl. legií na straně protibolševických sil; vyčerpávající cesta přes Sibiř do Vladivostoku, zborovská bitva; epická šíře, patos
- **Zborov** – patetická oslavná báseň

Josef Kopta (1894–1962) – básník, prozaik, publicista, účastník 1. světové války

- **Třetí rota, Třetí rota na magistrále, Třetí rota doma** – trilogie, obraz legií v Rusku

František Langer (1888–1965) – prozaik, dramatik; legionářský vojenský lékař; židovský původ

- **Jízdní hlídka** – drama, osudy skupiny legionářů obklíčených ruskými partyzány, boj proti přesile; téma viny a trestu po válce:

- **Velbloud uchem jehly, Obrácení Ferdýše Pištory** – veselohry
- **Dvaasedmdesátka** – drama koncipované jako divadlo na divadle (hra napsaná vražedkyní se inscenuje na jevišti)

pro děti: Pes druhé roty, detektivka Bratrstvo bílého klíče, Děti a dýka (proti fašismu)

Jaroslav Kratochvíl (1885–1945) – sympatizoval s bolševiky, odmítl boj proti Rudé armádě

- **Prameny** – 2dílný nedokončený román, obraz složitých poměrů v Rusku, pohled z několika perspektiv; kritika legionářské legendy

2. **Expresionismus**

životní pocit rozkladu hodnot, úzkosti, absurdity světa; válka tento pocit zvýraznila ⇒ únik od reality k snu

Ladislav Klíma (1878–1928) – filozof, prozaik, dramatik; neschopen existenčně pevně zakotvit ⇒ bída, alkoholismus

- **Velký román I.–III.** – hrůzostrašný román – torzo (démoničnost, vraždy, zvrácená erotika), obraz cesty člověka k egotismu (ovládnutí své vůle se stává Bohem na Zemi); černý humor, filozofické úvahy
- **Utrpení knížete Sternenhocha** – „groteskní romaneto“ s prvky hororu a gotického románu; obraz světa utrpení a sadomasochismu; degenerovaný šlechtic se ožení s krásnou Helgou, zabije ji, tyrán vidinami zešílí; motivy halucinace, filozofické reflexe o smrti a nesmrtelnosti

Richard Weiner (1884–1937) – básník, prozaik a publicista, expresionista, prvky surrealismu i existencialismu; experimenty s jazykem; židovský původ

- **Škleb** – povídkový soubor; úvahy o zodpovědnosti člověka; rozpor mezi vírou ve schopnosti člověka dobře uspořádat svět a deziluzí nad jeho nemohoucností ⇒ nihilismus, životní nejistota
- **Lazebník** – esej a čtyři prózy – kritika evropské civilizace, odcizení člověka; otázky smyslu života a tvorby; text prokládán úvahami, plynulost děje záměrně narušována
- **Hra doopravdy** = 2 texty (*Hra na čtvrcení* a *Hra na čest a oplátku*) – inspirace surrealismem, konfrontace reality a imaginace, sebevědomí, suverénnosti a nerozhodnosti, bezmocnosti; úzkost člověka v absurdním světě; oslabení dějové linie

poezie:

- **Mnoho nocí, Zátíší s kulichem, herbářem a kostkami, Mezopotámie** – básnické sbírky, vývoj od motivů zániku, smrti, noci a tmy, beznaděje a viny k hledání ráje v srdci člověka; proměna formy: od nemelodického verše k hudebnosti

Josef Váchal (1884–1969) – prozaik, básník, malíř, řezbář, grafik, typograf, autor vzácných bibliofilii; ovlivněn expresionismem i secesní tradicí, surrealismem; propagátor spiritismu; studoval náboženství a magii (vliv středověkého satanismu a okultismu)

- **Krvavý román** – autorem označen za „satirický a groteskní“; pokus o ideální horor; groteskní nadsázka, ironie,

parodické parafráze, mystifikace; prolínání vážnosti a směšnosti; použity postupy triviální (pokleslé) literatury; autor si knihu sám vysázel, opatřil dřevoryty, použil vlastnoručně vyřezané litery; kniha vyšla v 17 exemplářích

3. Demokratický proud

Karel Čapek (1890–1938) – prozaik, dramatik, publicista (redaktor Lidových novin), překladatel z francouzštiny, kritik, filozof (pragmatismus), důsledný demokrat a humanista; manžel herečky Olgy Scheinpflugové; 1995 udělen Řád T. G. Masaryka im memoriam

* Malé Svatoňovice, dětství v Úpici v Podkrkonoší; studium filozofie ⇒ práce *Pragmatismus čili Filozofie praktického života*; v Čapkově vile se scházeli tzv. „pátečníci“ (vždy v pátek) – přátelé (T. G. Masaryk, Ferdinand Peroutka, nakladatel Julius Firt aj.) – diskuse o politice, kultuře, událostech
záliba v cestování; práce na zahradě (**Zahradníkův rok**), vztah ke zvířatům (**Měl jsem psa a kočku**)

osobitý styl založený na virtuózním zvládnutí češtiny; vyjádření srozumitelné, se smyslem pro humor; bezprostřednost výpovědi, konkrétnost, dialogičnost, **sklon k hovorovosti**; plynulá mluva, souřadnost, hromadění synonym, hovorový jazyk

- a) **spolupráce** s bratrem Josefem Čapkem
- **Záživé hlubiny** (soubor povídek), **Lásky hra osudná** (pokus o návrat k renesanční komedii), **Krkonošova zahrada** (krása světa × obava ze zneužití techniky)

b) povídky

- **Boží muka, Trapné povídky** – povídkové soubory; vliv války, otázky svobody člověka, smyslu života, pravdivosti poznání; motivy tajemství a záhad (např. *Šlépěj* – motiv osamocené lidské stopy v sněhové závěji)
- **Povídky z jedné kapsy, Povídky z druhé kapsy** – soubory povídek s detektivní zápletkou; témata z černé kroniky; zdánlivě neřešitelné záhady jsou logicky vysvětleny, ale nenaznačeno, na čí straně je zlo (filozofie relativismu); vypravěčské umění, živý hovorový styl, srozumitelnost, konkrétnost, zaměření na detail; příběhy propojeny postavou komisaře Mejzlíka či vypravěče, např. *Kupon, Básník, Záhadné zmizení herce Bendy* aj.
- **První parta** – novela z hornického prostředí – o lidské solidaritě a obětavosti při neštěstí v dole

c) romány

- **Továrna na absolutno** – utopický román – fejeton, varování před zneužitím velkých idejí proti lidem; nebezpečí fanatismu
- **Krakatit** – utopický román s prvky sci-fi o vynálezu nebezpečné třaskaviny ⇒ ohrožení lidstva a světa; hlavní postava – vynálezce inženýr Prokop dochází k názoru, že pro lidstvo je nejdůležitější každodenní drobná užitečná práce (humanistický závěr) ⇒ myšlenka odpovědnosti vědce; prolínání reálných, snových i fantastických prvků
- románová **noetická trilogie** (*noetika* = nauka o poznání a možnostech poznání)
Hordubal – tragédie podkarpatského horala po návratu z Ameriky, kde vydělával peníze – nevěra ženy Polany, zavraždění; úsilí dobrat se pravdy ⇒ trojí pohled: Hordubalův, četníků (soustřeďují fakta), výpovědi svědků; případ nedořešen (různorodost, relativnost pravdy); balada v próze
Povětroň – neznámý muž, letec, po havárii umírá nepoznaný; tři možné výklady – rekonstrukce jeho života podle vlastní fantazie ošetřující jeptišky, jasnovidce a básníka
Obyčejný život – autobiografie železničního úředníka v penzi, retrospektivní pohled

souvislost románů není dějová, ale myšlenková (filozofie relativismu) – pohledy na určitou událost z různých zorných úhlů (není jen jedna poznatelná pravda)

- **Válka s Mloky** – satirická alegorie, fejetonní politická antiutopie; kritika zjištění, světa peněz, varování před nebezpečím fašismu a rasismu, představovaného polidštěnými mloky (objev českého kapitána van Tocha v Tichomoři); zneužitelní tvorové realizují projekt světovlády; karikatura obyčejného „stádního“ člověka, snadno

poznámka

Na podzim 1938 Čapek navržen francouzskými spisovateli na Nobelovu cenu, ale o Vánocích téhož roku zemřel

manipulovatelného a zneužitelného k čemukoli (obdoba robotů v R.U.R.); využití novinových zpráv, rozhovorů, anket (novinářská forma reportáže)

- **Život a dílo skladatele Foltýna** – nedokončený psychologický román, mozaika charakterových rysů pseudomělce, samolibého hudebníka; téma mravnosti v umění

d) **dramata**

- **Loupežník** – konverzační lyrická komedie, oslava mládí (boj o právo na lásku) × opatrnictví a pokrytectví dospělých; výsměch měšťáckým konvencím
- **R.U.R.** – podtitul Rossum's Universal Robots; fantasticko-utopická hra o umělých lidech, schopných nahradit člověka; vzpoura robotů ⇒ zánik lidstva – kromě stavitele Alquista; marně se snaží obnovit zničený recept na výrobu robotů; řešení – ve dvojici nejdokonalejších robotů Heleny a Primuse se probudí nová, lidská vlastnost – cit ⇒ naděje pro lidstvo, je zachráněno (idealisticko-humanistický závěr); slovo *robot*, dnes mezinárodní – je novotvarem Josefa Čapka
- **Ze života hmyzu** (spoluautorství s bratrem Josefem) – satirická alegorická hra s rysy expresionismu; obraz lidských chyb a nedostatků (jejich nositeli jsou různé druhy hmyzu) – kritika egoismu, požívačnosti, kořistnictví, vládyctví, povrchnosti, netečnosti, lakomství; postava tuláka – pozoruje hmyzí hemžení, uvažuje o smyslu života
- **Věc Makropulos** – utopická komedie, téma dlouhověkosti, života bez hranic
- **Bílá nemoc** – drama z 2. poloviny 30. let 20. století – konflikt jedince (humanista dr. Galén) a držitelů moci, strůjců války (diktátor Maršál, baron Krüg) = konflikt ideálů pacifismu a demokracie × diktatura; varování před fašismem a nebezpečím davové manipulace
- **Matka** – poslední hra, varování před zločinností války, ale i výzva k boji proti násilí a nelidskosti; fiktivní rozhovor matky Dolores s mrtvým manželem a 4 syny; naživu zůstal jen Toni – matka ho nechce pustit do boje; střetnutí 2 principů života (mužský – plnit nadosobní úkoly × ženský – zachovat život); po poznání krutosti nepřítele (zabíjí i malé děti) se matka rozhodla poslat i syna Toniho do války (dává mu do rukou pušku)

e) **cestopisné prózy - fejetony**

- **Italské listy, Anglické listy, Výlet do Španěl, Obrázky z Holandska, Cesta na sever** – vyjádření dojmů z cest – reportážní texty, úvahy, básnické líčení; vtipnost, originalita, humor, jazyková hravost

f) **překlady**

- **Francouzská poezie nové doby** a Apollinairovo Pásmo

g) **stati**

- **Marsyas čili Na okraj literatury** – stati o literatuře, především pololidové a okrajové (triviální); pohled na poslání literatury, závěr – oslava české řeči
- **O věcech obecných čili Zoon politicon** – zamyšlení nad malými českými poměry, úvahy o smyslu demokracie (např. *Proč nejsem komunistou*)
- **Kniha apokryfů** – netradiční zpracování známých příběhů z literatury a historie
- **Hovory s T. G. M.** – fiktivní rozhovory s prvním československým prezidentem – otázky lidské existence

poznámka

Monografie o K. Čapkovi:

Ivan Klíma, Karel Čapek a Velký věk
chce mít též velké mordy; *Alexandr Matuška*, Člověk proti zkáze; *Oldřich Králík*,
První řada v díle Karla Čapka

Memoárové publikace:

Helena Čapková, Moji milí bratři; *Olga Scheinpflugová*, Český román
a Byla jsem na světě; *Helena Koželuhová*, Čapci očima rodiny

tahák

Čapkův přínos:

- demokrat, **humanista**, filozofický typ spisovatele světové úrovně
- rozmanitost žánrová, tematická, stylistické mistrovství (**sklon k hovorovosti**)
- myšlenková závažnost výpovědi, **vytříbený jazyk**
- novinář, tvůrce **sloupku** (tištěn kurzívou) – krátký text v pravém sloupci první strany novin, aktuální, vtipný; přispěl k rozvoji fejetonu, causerie

h) tvorba pro děti

- **Dášeňka čili Život štěněte** – láska k fotografování a zvířatům, vlastní ilustrace
- **Devatero pohádek** (s J. Čapkem) – veselá vyprávění, svět pohádek není nadpřirozený, prolíná se se skutečností; mistrovství slova (hromadění synonym, souřadnost, přirozená plynulost mluvy)

Karel Poláček (1892– asi 1944) – prozaik, humorista, kritik, novinář

* Rychnov nad Kněžnou; židovský původ; léta 1. světové války prožil na frontě; 1943 odvezen do Terezína, odtud do Osvětimi, kde zahynul; pro Lidové noviny psal fejetony, soudničky, sloupky – vtipně glosoval události; úspornost výrazu, postřeh; v prózách – satirický obraz českého maloměstáka v období kolem 1. světové války (maloměstáctví ohrožuje lidstvo – není směšné, ale nebezpečné a nezničitelné)

- **Muži v ofsajdu** – humoristický román – psychologie a vášnivost klubových fanoušků; otec a syn Habáskovi, stoupenci žižkovské Viktorky × pan Načeradec, obchodník, fanoušek Slávie; komické situace
- **Hostinec U Kamenného stolu** – úsměvná próza o venkovských lázních a hostech; za okupace vyšla pod jménem malíře Vlastimila Rady
- **Okresní město, Hrdinové táhnou do boje, Podzemní město, Vyprodáno** – románová pentalogie (5. díl je nezvěstný) – vrchol tvorby, obraz provinciálního městečka před 1. světovou válkou a „malého českého člověka“; obraz rodného Rychnova n. Kněžnou s typickými figurkami – voják, žebrák, obchodník, městská honorace – poslanec Fábera; žádná z postav není ústřední, ale představuje určitý společenský typ; šířavá kritika strnulého prostředí – prázdnota, nuda, banalita, malichernosti, pycha, duševní lhostejnost a malost; charakterizační funkce jazyka – stereotypní opakování slov, frází, formulí – komika s tragikou, neměnnost života (i osobního); varování – duševní lhostejnost maloměstáka je nejvhodnější pro totalitní systém
- **Bylo nás pět** – úsměvná próza (vydána posmrtně, vznikla za protektorátu) – svět maloměsta viděný očima dítěte (5členná klukovská parta – Pěťa Bajza = autor, Bejval Antonín, Jirsák Čeněk, Ěda Kemlink, Zilvar z chudobince + pes Pajda) × svět dospělých (rodina obchodníka, lékárná, chudobinec); situační a slovní komika: spojení zcela spisovných, až knižních výrazů (vliv školy a řeči dospělých), např. *pravil, jelikož, odvětil*, se slovy expresivními (*kulit vočadla*), nářečními (*nýčko, prauda*) a z obecné češtiny (*aby-sem, dolejšá*)

tahák

Poláčkův přínos:

- umění vytvořit obraz malého českého tyрана
- přesně odpozorované detaily chování, psychologie, životního stereotypu a jazyka **maloměstáka**
- **jazyková, situační a charakterová komika** přechází z humorné polohy v šířavou pranýřující satiru ⇒ **kritika maloměstáctví**
- vynikající styl, vypravěčství, inteligentní **humor**

Eduard Bass (1888–1946), vl. jm. Eduard Schmidt; všestranný umělec – prozaik, humorista, dramatik, novinář, kabaretní umělec

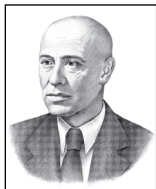
* Praha, znalec její historie; zpěvák, konferenciér, textař v literárním kabaretu *Červená sedma* (verše, kuplety)

publicistická činnost – v Lidových novinách; fejetony, reportáže, sloupky (tzv. *kázáníčka*), soudničky, tzv. *rozhlásky*

- **Klapzubova jedenáctka** – próza pro děti, z fotbalového prostředí; fotbalové mužstvo 11 synů českého chalupníka se proslavilo ve světě – získalo svět poctivosti a důvtipem
- **Cirkus Humberto** – vrchol tvorby, román z cirkusového prostředí (na základě vlastních znalostí); tzv. „*próza českého génia*“ (typická pro dobu okupace) = oslava člověka, jeho tvůrčích schopností, píle, podnikavosti; hlavní postava – Vašek, syn jihočeského zedníka, prochází všemi stupni výcviku v manéži (bystrý, schopný, ctižádostivý) – rychlá kariéra (sňatek s dcerou ředitele cirkusu Berwitze, pak ředitelem cirkusu = doba největší slávy); autorova zasvěcená znalost prostředí; záměr – důvěra v českého člověka, jeho úspěšnost i v cizině
- **Lidé z maringotek** – 10 milostných příběhů, rámcová próza (cirkusový dekameron), vyprávění artistů během jedné noci

4. Imaginativní proud – avantgardní próza

obraznost, lyrizace, metoda asociace představ

Vladislav Vančura (1891–1942) – prozaik, dramatik, scenárista a filmový režisér, výtvarný a divadelní kritik, 1. předseda Devětsilu; názorově představitel levice; povoláním lékař; v květnu 1942 za své protifašistické postoje a činnost v odboji zatčen gestapem a za heydrichiády popraven

jazykový a stylový experimentátor (inspirace vypravěčskými postupy humanismu, světového románu 18. stol. a prostředky renesanční literatury) ⇒ spojení modernosti a tradice (básnické metafora, hravost, lyrismus, hyperboly, prolínání času, témat); promyšlená, pevná kompozice

sklon ke knižnosti – propojování kontrastních jazykových prvků – archaismů, knižních, slangových výrazů, slov hovorové řeči, lidových prvků; originální větná stavba – dlouhé, složité větné konstrukce (blízkost humanistické věty)

20. léta:

- **Pekař Jan Marhoul** – sociální román s mnohoznačným významem; obecný obraz prohraného souboje lidství (tragický osud dobrého člověka, poctivého benešovského pekaře) se silnými společenskými mechanismy (vypočítavost; bezcitnost okolí); tragické podobenství lidskosti (zdánlivé bláznovství nebo podivinství) ve světě peněz a sobectví; vliv *proletářského umění*; baladické ladění
- **Pole orná a válečná** – reakce na 1. světovou válku, expresionistické ladění – nesmyslné básnění, chaos, paradoxní osudy – příběhy rozvíjené vedle sebe jako útržkovité výpovědi (příslušníci degenerované šlechtické rodiny Danowit-zů a František Řeka, zlý blázen a vrah, na frontě zabít a pochován jako neznámý voják hrdina = parodie válečného heroismu) ⇒ odsouzení absurdnosti války; nesouvislý děj – scény z fronty i zázemí – inspirace *poetismem*, lyrickým polytematickým pásmem; mísení různých vrstev jazyka – biblický, lidový, archaický, argotický a vulgární
- **Rozmarné léto** – novelistická humoreska ve znamení poetismu – letní idyla městečka a příjezd kouzelníka Arnoštka s krásnou Annou; konec stereotypnosti života tří přátel z plovárny v Krokových Varech (majitel, plavčík Antonín Důra, abbé Roch, důstojník Hugo); lyrický příběh × maloměstská přízemnost; promluvy postav – spisovné, knižní ⇒ komický účinek, parodie vysokého stylu

přečti si

Čítanka III. k Literatuře v kostce

odkaz

Kompletní přehled české a světové literatury a Čtenářský deník k Literatuře v kostce

30. léta:

- **Markéta Lazarová** – baladický román z doby loupeživého středověku; renesanční typ lidí žijících naplno, bez po-
lovičatosti: milují život, ale neváhají ho obětovat pro
dobrou věc: drsní, suroví, nezkrtní, milující i nenávi-
dějící; láska krásné, zbožné Markéty k zbojníku Miko-
lášovi (láska jako smysl života); básnická lyrická próza
– dějová linie narušena vypravěčem (mluví k sobě,
k postavám, oslovuje čtenáře, nutí k zamyšlení);
rozsáhlá souvěti – humanistická perioda, zastaralé
výrazy v kontrastu k lidovému jazyku; záměr – oslava
krás života, protest proti měšťáctví

Další díla: povídky **Luk královny Dorotky**, romány
Útěk do Budína, **Konec starých časů**, **Tři řeky**, **Rodina**
Horvatova

tahák

Vančurův přínos:

- osobitost, originalnost, důraz na **svěbytnost** uměleckého díla (neopakovatelnost); není důležitý námět, ale **způsob zpracování** (dokonalost formy, stylu), lyrismus
- působivý jazyk – různé stylové roviny, obraznost, **sklon ke knižnosti**, ironie, parodie, složitá souvěti (humanistická perioda)
- účelnost uměleckého díla, **vědomí souvislosti**
- boj s měšťáctvím, nemoralností, protest proti válce
- 3 typy postav: tiši a mírní dobráci, renesanční uživatelé života, nespokojenci a rebelanti

- **Obrazy z dějin národa českého** – nedokončené dílo (2 díly, fragment 3. dílu) – záměr zpracovat významné okamžiky z českých dějin ⇒ poučení a posila národního sebevědomí; povídky nebo cykly (novela *Kosmas*), monumentální styl, dokonalý jazyk

dramata

- **Jezero Ukereve** – z afrického exotického prostředí (= Viktoriino jezero) – proti kolonialismu; básnický obraz boje lékaře se spavou nemocí
- **Josefina** – veselohra, námětem připomíná Shawovu komedii *Pygmalion*; prostředí konzervatoře
- filmové scénáře, např. **Před maturitou**, **Marijka nevěrnice** (s Ivanem Olbrachtem a Karlem Novým), podíl na filmech **Před maturitou**, **Na sluneční straně**

5. Katolický proud

próza duchovní a křesťanské orientace

Jakub Deml (1878–1961) – básník, prozaik, publicista, překladatel; katolický kněz; vliv spiritualismu, expresionismu, existencialismu i surrealismu

- **Hrad smrti, Tanec smrti** – lyrické prózy laděné expresionisticky; témata smrti, existenciální úzkosti z ohrožení, atmosféra děsivých vizí, temné gotické fantastičnosti
- **Moji přátelé** – lyrizovaná próza, rozhovory s rostlinami; něžnost, pokora, oslava lásky a přírody = říše řádu; využití symboliky květín, stromů, tráv (podobenství zosobněné přírody a lidského života)
- **Miriam** – milostná poezie v próze, moderní parafráze Písně písní; citová vroucnost, originální obraznost, pokora, obdiv ke kráse prostých věcí
- **Šlépěje** – 26 svazků deníkových zápisků z let 1917–1941; básnické i prozaické texty, poznámky, komentáře, pamflety
- **Zapomenuté světlo** – výpověď o vlastním zoufalství (konflikt smyslovosti a kněžství); rodný Tasov; marnost, beznaděje; metoda osobní zpovědi + vášnivě invektivy vůči známým osobnostem veřejného života

Jaroslav Durych (1886–1962) – prozaik, básník, dramatik, publicista; vojenský lékař; historická imaginativní próza, obdiv k baroku ⇒ kontrastnost (patos × groteska, ironie × citovost, světlo × tma, prokletí × odpuštění, krása × ošklivost)

- **Sedmikráska** – novela, milostný příběh s prvky symbolismu; spiritualizace chudoby – zdroje čistoty, něžnosti a prostoty
- **Bloudění** – tzv. *Věští valdštejnská trilogie*; spiritualizace historie; téma bloudění = cesta ke katolictví

2 dějové linie: období baroka (od Bílé hory po Valdštejnovu smrt) s hrůzami třicetileté války (ospravedlnění rekatalizace) vedle milostného příběhu českého emigranta, protestanta Jiřího a španělské katoličky Anděly; jazyková dokonalost, dramatický spád, rytmizovaná próza; dějový rámeček – poprava šlechticů na Staroměstském náměstí a smrt Albrechta z Valdštejna

- **Rekviem** – tzv. *Menší valdštejnská trilogie* – 3 povídky s tematikou osudu Albrechta z Valdštejna – doba po jeho smrti

nový typ historické prózy: barvitý obraz doby, metaforičnost, dějová sevřenost (zkratka, náznak), rytmizovaná próza; pohled na baroko (odlišnost od A. Jiráska) = rozmach duchovních sil a hodnot (totéž historik J. Pekař); zájem o nadprůměrné jedince, významné osobnosti (ne masu jako pilíř dějin); barokní naturalismus – kontrastnost, tajemnost, mystičnost, hyperbolizace expresivity, v nitru postav se odehrávají existenciální procesy

Jan Čep (1902–1974) – prozaik, překladatel, esejista; důvěrná znalost venkova, básnický jazyk

- **Dvoji domov** – povídky z vesnického prostředí; dvojí rovina: realita života × sen o ráji; člověk zachycen obvykle v mezní situaci; východiskem z těžkých životních stavů je víra v Boha; umění zkratky
- **Zeměžluč, Letnice, Děravý plášť** aj. povídkové soubory – motiv hledání domova jako ztraceného ráje; práce jako hlavní smysl života venkovanů; jediné bezpečí v chaotické době – jistota rodného kraje, tradice a víra v Boha

6. Ruralisté a tradiční venkovská próza

- dominantní vztah k půdě (*ruralis* = venkovský) = jistota, zakotvenost; venkovský život je spolehlivou zárukou mravnosti a čistoty x zhoubný vliv města a technické civilizace; obraz těžkého údělu venkovanů (bez idylčnosti), mýtizace selství
- význam tradice, rodiny, vazby s přírodou a křesťanství (životní norma)

Josef Knap (1900–1973) – prozaik, literární a divadelní kritik, teoretik ruralismu; v 50. letech vězněn

- **Réva na zdi** – selský román s motivem lásky – vliv šrámkovského lyrismu a impresionismu; sepětí člověka s přírodou
- **Zaváté šlépěje** – povídky plné bolesti, lidských vášní – o ztroskotancích a lidech bez domova

František Křelina (1903–1976) – prozaik, básník, dramatik; v 50. letech vězněn

- **Hlas na poušti, Puklý chrám, Bábel, Soud nad Bábelem** – volná tetralogie; obraz venkova jako prostředí, kde je člověk schopen s pomocí víry snášet lidský úděl x zkaženost velkoměsta, zhoubná městská morálka; příklon k půdě, poctivé práci, víře a oběti pro druhé = východisko z životní absurdity a skepse

7. Sociální próza a socialistický realismus

levicově orientovaní spisovatelé; vliv marxistické filozofie; návaznost na tradici kritického realismu

Ivan Olbracht (1882–1952), vl. jm. Kamil Zeman; syn spisovatele Antala Staška (Antonín Zeman); prozaik, publicista, politický činitel

* Semily, 1920 v Rusku (reportáže *Obrazy ze soudobého Ruska*), za činnost v KSČ vězněn (román *Zamří-zované zrcadlo*); v 30. letech na Podkarpatské Ukrajině

- **O zlých samotářích** – 3 prózy o vyděděncích společnosti (tulák, kočovník, komediant) a jejich osamělém odboji proti nespravedlnosti; např. povídka *Bratr Žak*; individualisté proti své vůli, touha po svobodě; vliv Gorkého (bosáci)
 - **Žalář nejtemnější** – psychologický román o chorobné žárlivosti a sobectví slepce
 - **Podivné přátelství herce Jesenia** – analýza charakterů dvou protichůdných postav herců (Jan Veselý, Jiří Jesenius), kontrast romantické a realistické koncepce, živelnosti a zodpovědnosti; doba 1. světové války
 - **Anna proletářka** – román, ideologicky agitační próza v duchu socialistického realismu; tematika revolučního boje dělnického hnutí; vývoj venkovské dívky v uvědomělou bojovnici revolucionářku; schematicismus
- 30. léta** – zájem o Podkarpatskou Rus – civilizací nedotčená země, krásná, ale chudá; prastarý vztah lidí k přírodě
- **Země beze jména, Hory a staletí** – reportáže, základ pro román
 - **Nikola Šuhaj loupežník** – baladický román z konce 1. světové války; vesnice Koločava; 2 dějová pásma: vlastní příběh Nikolův (skutečnost) + mýtus o nezranitelnosti hrdiny zbojníka (ztělesnění touhy lidí po svobodě, odbojník proti křivdě a bídě ⇒ v očích venkovanů jako bájeslovná přírodní síla) nešťastný osud Nikoly odpovídá osudu zaostalého kraje; osobitá kompozice: prolínání epické a lyrické roviny, hluboká psychologie postav; scény ze života Židů; postupy reportážní i prvky lidové slovesnosti; básnický jazyk – zvláštní slovní spojení a přirovnání (*mléčná vůně Koločavy, tma tvrdá jako kamení*), úspornost výrazu, obraznost, archaické i knižní prostředky, biblické výrazy, hebrejská slova
 - **Golet v údolí** – 3 povídky ze života ortodoxních Židů, např. *O smutných očích Hany Karadžičové*
 - **Biblické příběhy** – převyprávěné texty Starého zákona, *Ze starých letopisů* (o české minulosti), *O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách* (staroindické bajky) = tvorba pro mládež; *Dobývateľ* – o dobývání Mexika španělským dobrodruhem Cortézem (převyprávění knihy amerického historika W. H. Prescotta Dějiny dobytí Mexika)

vysvětlivka

golet = židovská osada, exil, pobyt mimo izraelskou zemi

tahák

Olbrachtův přínos:

- vytříbený **baladický styl** (syntéza mýtu a reality)
- **básnický jazyk, úspornost výrazu**
- vypravěčské umění
- prokreslení psychologie postav – výjimeční jedinci (vydědenci, rebelové židé)
- inspirace: Zakarpatská Ukrajina

Marie Majerová (1882–1967) – prozaička, publicistka (Rudé právo), představitelka socialistického realismu

- **Panentství** – povídky, individuální osudy žen
- **Siréna** – románová kronika několika generací dělnické rodiny Hudců, obraz vývoje Kladenska do 1. světové války (přeměna v průmyslovou oblast); důvěrná znalost hornického a hutnického prostředí; prolínání časových a dějových pásem, střídání vyprávěčů, montáž dobových dokumentů, dopisů, deníků, zpráv; jazyk – kladenský dialekt, odborné termíny hornické a hutnické

- **Havířská balada** – volné pokračování Sirény, dějově sevřená novela o osudu rodiny Hudců, obraz hornické bída; stylisticky odlišné kapitoly, střídání vyprávěčských pásem, zvláštní dialog, využití vnitřního monologu
- **Robinsonka** – dívčí román

Marie Pujmanová (1893–1958) – prozaička, básnířka, literární kritička

- **Lidé na křižovatce** – 1. díl románové trilogie – obraz poměrů v republice 20. a počátku 30. let; paralelně zobrazeno dvojí prostředí: dělnické v Úlechu (Baťův Zlín) a intelektuální v Praze; promyšlená kompozice, důraz na vnitřní svět a vývoj postav; kultivovaný jazyk – využití vnitřního monologu, nevlastní přímé řeči a polopřímé řeči
- **Hra s ohněm** (zapálení Říšského sněmu, lipský proces s Jiřím Dimitrovem, ohrožení republiky v letech 1938–1939) a **Život proti smrti** (domácí a zahraniční odboj, heydrichiáda, koncentrační tábory) = 2. a 3. díl trilogie – vznikly po válce; tendence schematizovat (poplatnost režimu), obraz historických událostí, ne osudů postav; psychologická motivace mizí
- **Předtucha** – psychologická povídka se symbolickým významem (atmosféra okupace)
- **Sestra Alena** – novela z lékařského prostředí (rehabilitační ústav)

Karel Nový (1890–1980) – prozaik, novinář

- **Železný kruh** – trilogie, rodné Benešovsko; sociální téma – zápas chalupníků, kameníků, cihlářů s bezohledností majitelů konopištského panství
- **Sarajevský atentát** – historie vzniku 1. světové války
- **Chceme žít** – próza z městského prostředí, období hospodářské krize

8. Psychologická próza

zaměřeni na analýzu nitra člověka, jeho prožitky zachycené detailně (vliv Freudovy psychoanalýzy)

Jaroslav Havlíček (1896–1943) – prozaik (romány, povídky, novely); zájem o postavy rozvrácené, patologicky postižené, na osudovost; obraz degenerace měšťácké společnosti, tragické příběhy zachycené až naturalisticky

- **Petrolejové lampy** – román o tragickém manželství citlivé, existenčně zajištěné, ale nehezké dívky Štěpánky Kiliákové s cynickým, zadluženým bratrancem, trpícím pohlavní nemocí; naturalismus
- **Neviditelný** – psychologická analýza horních vrstev společnosti: dědičné šílenství strýce z bohaté rodiny Hajnů × vypočítavost a kariérismus chudého člověka, toužícího po bohatství; téma osudovosti, zločinu a trestu, rysy hororu
- **Helimadoe** – příběh podivínského venkovského lékaře a jeho pěti dcer; název díla složen ze začátečních písmen jmen jeho dcer; melancholická atmosféra, retrospektivní kompozice; postava vyprávěče – pacienta i posluchače nekonvenčních názorů lékaře

Egon Hostovský (1908–1973) – spisovatel a diplomat

většina děl vznikla v dvojím exilu (za 2. světové války a po r. 1948), zvl. v USA; existencialismus, zaměřeni na pocity osamocení člověka mezi lidmi; motiv dvojnickví, rozpolcenosti, nesoulad světa a jedince; téma vykořeněnosti

- **Případ profesora Körnera** – román o pocitu odcizení, zoufalství a ztrátě jistot ústřední postavy (gymnaziální profesor prožívá hlubokou vnitřní krizi – nevěra manželky, domněnky o vlastní smrtelné nemoci); prožívá dva životy – skutečný a pomyslný; ve chvílích naděje umírá nešťastnou náhodou
- **Žhář** – drama rodiny (téma záhadných požárů v noci) vyprávěné ze zorného úhlu patnáctiletého chlapce, který se matce přiznává

- **Listy z vyhnanství** – námět emigrace, stesk a touha po domově, vzpomínky na dětství, vztah k novému místu pobytu
- **Všeobecné spiknutí** – román s autobiografickými prvky – příběh českého spisovatele v exilu; překonává psychické trauma díky mezilidskému porozumění

Jarmila Glazarová (1901–1977), vl. jm. Podivínská; prozaička a publicistka

- **Roky v kruhu** – prvotina, autobiografické rysy, osobitý typ moderní regionální prózy ze Slezska a Beskyd, historie vlastního harmonického manželství
- **Vlčí jáma** – obraz tyranie věkově nerovného manželství – stárnoucí a egoistické ženy s mladším mužem × dojmavý a tragický osud osiřelé, citlivé dívky Jany (citový vztah k otčímovi); kontrast dobra a zla, ušlechtilosti a nízkosti
- **Advent** – baladická próza z prostředí Beskyd, tragický příběh svobodné matky Františky a jejího syna Metuda; ponižující bezprávné postavení na statku bohatého sedláka, vdovce Podešvy (jeho vztah k dříve Rozíně) ⇒ vztahy člověka v touze po majetku zbaveny lidskosti; střetnutí dobra a zla, oslava hluboké mateřské lásky

Václav Řezáč (1901–1956) – prozaik, autor psychologických románů (za okupace), po r. 1948 budovatelských socialistickorealistických děl

- **Větrná setba** – prvotina, román s autobiografickými rysy (vstup do války, morálního rozvratu a bída; touha po lepším životě)
- **Slepá ulička** – z období krize – o mladé generaci vyrůstající za 1. světové války
- **Černé světlo** – psychologický román o zlu páchaném mravně narušeným člověkem s pocitem méněcennosti
- **Svědék** – analýza starce-slabocha trpícího vnitřní prázdnotou; osobní problémy řeší šířením zla; rozpoznává v lidech temné vášně
- **Rozhraní** – román o vzniku románu; vnitřní morální zranění a proměna povahy učitele a začínajícího spisovatele způsobena vlivem jeho literární postavy – je jí natolik zaujat (vžívá se do ní), že se ztrácí rozhraní mezi skutečností a románem

poznámka

Řezáčova poválečná tvorba v duchu socialistického realismu (poznámenána schematismem, tendenčností)

Božena Benešová (1873–1936) – prozaička

zobrazila nudný stereotypní život maloměsta; tragika marné vzpoury mladých ⇒ pasivní přizpůsobení

- **Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová** – psychologická novela, symbolická próza o vnitřním světě a citovém životě mladých × pokrytectví dospělých; bolestná a trapná životní zkušenost dívky překonána opravdovým přátelstvím
- **Úder, Podzemní plameny, Tragická duha** – trilogie, obraz vlivu války na život lidí

Anna Maria Tilschová (1873–1957)

realistická, až naturalistická a psychologická próza, např.

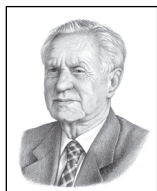
- **Vykoupení** – příběh malíře inspirace životem Antonína Slavička; konflikt tvůrčí osobnosti a konvenční společnosti
- **Haldy** – sociální románová kronika válečného hornického Ostravska; dokumentární svědectví

9. Historická próza a životopisné romány

vznikla zvláště za okupace – jako podobenství o současnosti (skrytý smysl) a poučení z minulosti ⇒ posila národního sebevědomí

František Kubka (1894–1969) – prozaik, básník, dramatik, překladatel, novinář

- **Skytský jezdec, Pražské nokturno, Karlštejnské vigilie** – cyklus novel, zdánlivě bezstarostná vyprávění milostných a křesťanských příběhů; symbolické pražské prostředí, nesložitý děj

František Kožík (1909–1997) – prozaik, rozhlasový redaktor, filmový dramaturg; autor zejména životopisných románů

- **Největší z Pierotů** – biografický román o francouzském mimovi českého původu J. Kašparu Deburauovi – jeho život zobrazen na pozadí historických událostí 1. pol. 19. stol. (vznik před válkou); próza tzv. *českého génia*

za okupace:

- **Básník neumírá** – o portugalském básníkovi 16. stol. Luísovi Camõesovi

po válce:

životopisné romány o Cervantesovi, Mánesovi, Janáčkovi, Tylovi, Komenském, Vrchlickém aj.

Karel Schulz (1899–1943) – prozaik, divadelní kritik, novinář; inklinace ke katolicismu

- **Kámen a bolest** – román o životě Michelangela (nedokončený, zamýšlená trilogie), obraz Florencie na přelomu 15. a 16. stol.; spojení rysů životopisného a historického románu

Dalšími autory historické prózy byl např. **Miloš Václav Kratochvíl** – viz str. 153, **František Křelina** – viz str. 124 aj.

10. Návrat k lidové kultuře a tradici za okupace

inspirace lidovou tradicí (J. Glazarová, Chudá přadlena)

Josef Štefan Kubín (1864–1965) – národopisec, folklorista, sběratel lidové slovesnosti, autor pohádek a souboru próz, tzv. *živinské rapsodie* (např. **Hrozná chvíle**, **Srdce v bouři**)

Jan Drda (1915–1970) – prozaik, dramatik

- **Městečko na dlani** – prvotina, idylická scenerie smyšleného městečka Rukapáň (= rodná Příbram), osudy obyčejných lidí, období před 1. světovou válkou, prolínání skutečnosti a fantazie, optimistická atmosféra, humor, živý jazyk, vypravěčské umění
- **České pohádky** – koncipovány podle vzoru lidových báchorek, aktualizace tradičních námětů současnou problematikou

po válce – pohádkové divadelní hry:

- **Hrátky s čertem** a **Dalskabáty, hříšná ves** – ko-mediální alegorie, pohled na svět z úhlu blízkého folkloru, humor, v popředí ryze česká lidová chytrost vítězí nad pekelnými silami

poznámka

O J. Drdovi viz též str. 151

poznámka

Poválečná tvorba Drdova má rysy schematismu

11. Reportážní próza

věcné, bezprostřední zachycení reality, očitě svědectví autora, využití dokumentů, faktů (inspirace rozvojem fotografie a filmu ⇔ technika střihu)

Marie Majerová – reportáže ze Sovětského svazu a z Číny

Ivan Olbracht – **Bejvávalo** (reportáže a povídky, satira na Rakousko-Uhersko), reportáže ze Zakarpatské Ukrajiny

Dále např. **Milena Jesenská**, **Karel Čapek**, **Karel Poláček**, **Eduard Bass**, **Rudolf Těsnohlídek** – autor soud-níček

ČESKÉ DRAMA 1. POL. 20. STOL.

1. Oficiální divadlo – tzv. kamenná divadla s klasickým repertoárem – *Národní divadlo* a *Městské divadlo na Vno-hradech*

Významní režiséři: **Jaroslav Kvapil** (1868–1950), **Karel Hugo Hilar** (1885–1935) představitel divadelního expresionismu (křečovitá gesta, prudká dynamika akcí, citová exaltace)
Z významných dramatiků viz tvorba **F. Šrámka** (str. 88), **K. Čapka** (str. 120), **V. Vančury** (str. 123), **V. Nezvala** (str. 100), **F. Langra** (str. 118), **V. Dyka** (str. 87)

poznámka

Divadlo chápáno jako **umělecký celek**: nejen uvedení textu, ale i světlo, hudba, jevištní výprava, talent herců.
Vývoj dramatu ovlivněn realismem, naturalismem, impresionismem, symbolismem, expresionismem.

Známi herci meziválečné doby: Václav Vydra, Eduard Kohout, Zdeněk Štěpánek, František Smolík, Saša Rašilov, Hugo Haas, Ladislav Pešek, Růžena Nasková, Hana Kvapilová, Eva Vrchlická, Olga Scheinpflugová aj.

a) **impresionistické, vitalistické a poeticky náladové hry**

Jaroslav Kvapil (1868–1950) – dramatik, režisér a dramaturg Národního divadla; spojení novoromantismu s impresionismem

- **Princezna Pampeliška** – veršovaná impresionistická pohádková hra plná symbolů – o ožvlé dívce-květině, kterou rozfouká podzimní povětrí

- **Rusalka** – libreto k opeře Antonína Dvořáka; poetičnost, impresionistická náladovost

Fráňa Šrámek – lyrická dramata (*Léto, Měsíc nad řekou*) – viz str. 88 – vliv vitalismu a impresionismu; **Julius Zeyer**

– *Radúz a Mahulena* – viz str. 74; **Karel Čapek** – *Loupežník* – viz str. 120

b) **psychologické drama** (vliv H. Ibsena), omezení přemíry zápletek v ději

Jaroslav Hilbert (1871–1936)

- **Vina** – moderní tragédie, mravní problém a sebevražda svedené dívky; obžaloba měšťácké společnosti plné předsudků; forma klasické tragédie (5 postav, 1 měšťácký pokoj, časové rozmezí – odpoledne)

c) **historické drama**

realistické: **Alois Jirásek** – viz str. 75

s prvky symbolismu:

Jiří Mahen (1882–1939), vl. jm. Antonín Vančura

- **Janošík** – symbolická postava bojovníka proti útisku, buřiče zbaveného baladických rysů = projev dobového sociálního protestu, anarchismu

- **Dezertér** – protiválečná hra

drama zástupů:

Arnošt Dvořák (1881–1933)

- **Husité** – v popředí davové děje a hnutí (drama bez ústředního hrdiny); historie slouží jako kulisa k líčení povah hrdinů; jedinci jsou nositeli nadosobních idejí = podobenství k současnosti (× popisnost Jiráskových her)

František Xaver Šalda – viz str. 85

- **Zástupové** – životní konflikty jedinců se promítají do postojů kolektivu (vztah mezi individuem a společností)

d) tzv. **vážné drama**

František Langer (1888–1965)

- **Periférie** – hra z pražského předměstí, o lidech na okraji společnosti; motiv zločinu a trestu, hledání spravedlnosti
- **Jízdní hlídka** – legionářské téma – viz str. 118
- **Dvaasedmdesátka** – forma divadla na divadle; žena ve vězení (za vraždu manžela) napíše hru jako rekonstrukci dramatu svého života

veselohry – viz str. 118

e) **jevištní expresionismus**

bratři **Čapkové**, **Ze života hmyzu** – expresionisticky groteskní alegorická hra, kritika lidských chyb

Lev Blatný – groteska **Kokoko-dákl!**

2. **Neoficiální scény** – lidové zábavní divadlo, kabarety, šantány

Červená sedma – pražský kabaretní soubor (1910–1922) –

Jiří Červený (skladatel písní), **Eduard Bass**

Revoluční scéna (1920–1922)

Emil Artur Longen (1885–1936) (vl. jm. Emil Pittermann) – herec, režisér, scenárista uvedl jako první dram

matizaci Haškova Švejka, spolupracoval s E. E. Kischem (*Nanebevstoupení Tonky Šibenice*), s Vlastou Burianem – filmový scénář *C. a k. polní maršálek*, *Anton Špelec*, *ostrožtelec* aj.

poznámka

Avantgardní pojetí dramatu se projevuje v *Mahenově* souboru 6 filmových libret

Husa na provázku (k jeho odkazu se hlásí stejnojmenné brněnské divadlo z 60. let)

poznámka

Významní **představitelé lidové komiky**:

Vlasta Burian, **Ferenc Futurista** (vl. jm.

František Fiala), písničkář **Karel Hašler**

3. Avantgardní divadlo

vliv poetismu a dadaismu, inspirace městskou lidovou zábavou (kabaret, cirkus, klaunství, filmová groteska) + evropského divadelnictví; divadlo tvůrčí (sepětí se životem, dialogy s diváky)

a) **Osvobozené divadlo** (vzniklo 1925, oficiálně 1926) –

autorský typ divadla, snaha odpoutat se (osvobodit) od všech divadelních konvencí (oslabení děje, pásma komediálních scén nebo scénické básně – místo obvyklých her stavěných na psychologizaci a konfliktu postav); režiséři **Jiří Frejka** (1904–1952), **Jindřich Honzl** (1894–1953); autorská a herecká dvojice **Jiří Voskovec** (1905–1981),

vl. jm. Jiří Wachsmann a **Jan Werich** (1905–1980), jazzový komponista a klavírista **Jaroslav Ježek** (1906–1942)

- **Vest Pocket Revue** (Malá kapesní revue) – uvedená 1927; revuální parodie s dadaistickými a poetistickými prvky; uvolněná stavba – sled hereckých výstupů (ironických i lyrických), hudebních a tanečních čísel a scének; bezpředmětná komika (situační a jazyková), nevázaný humor, studentská recese (tzv. hlína, hovadno), výsměch hlouposti, snobství, měšťáctví; nadsázka, dvojsmyslnost slov, komické novotvary (*napnelismus, cukatura*), nonsenseové výroky
- **od 30. let politická satira** zaměřená proti fašismu a totalitě, kritika diktatury, obhajoba demokracie
- **Caesar** (o nedostatkách demokracie; protifašistické zaměření), **Osel a stín** (útok na Hitlerovu diktaturu), **Kat a blázen** (původ diktátorství, politické machinace), **Balada z hadrů** (F. Villon jako tribun lidu), **Nebe na zemi** (hrozba války), **Rub a líc** (krize a fašismus), **Těžká Barbora** (téma kolaborace), **Pěst na oko aneb Caesarovo finále** (reakce na události 1938, návrat k revuální formě)

– nejaktuálnější hodnocení situace ⇒ improvizované dialogy před oponou, tzv. **forbíny**, předscény mezi jednotlivými dějstvími ⇒ bezprostřední kontakt s publikem, propojení hlediště s jevištěm, aktuální reakce na společenské a politické události

– návaznost na italskou commedii dell'arte (improvizované dialogové výstupy) a tradici amerických filmových grotesek; V + W v hrách procházejí historií a současností v roli lidových kumpánů a komentují nešvary, omyly, nehumánnost světa

– součást textů – moderní melodické a rytmické **písňe** (*Babička Mary, David a Goliáš, Ezop a Brabenec, Stonožka, Klobouk ve křoví, Tmavomodrý svět, Svět patří nám* aj.)

– 1938 divadlo úředně zavřeno, emigrace V + W a J. Ježka do USA ⇒ spolupráce s rozhlasem – prostřednictvím londýnského rozhlasu vysílány tzv. „*černé čtvrthodinky*“ (asi 1000 pořadů)

– 1946 návrat do Čech, uvedena evropská premiéra amerického muzikálu Burtona Lanea **Divotvorný hrnec**

– 1948 Voskovec znovu emigroval, Werich obnovil některé premiéry Osvobozeného divadla v *Divadle ABC* (původně Divadlo satiry) – nový partner Miroslav Horníček

b) **D₃₄** – experimentální scéna založena v sezóně 1933/34 –

režisérský typ divadla (bez možnosti improvizace)

Emil František Burian (1904–1959) – režisér a dramaturg, spisovatel, skladatel, herec, výtvarník; lyrický a expresivní divadelní styl – propojení všech složek (text, mimika, hudba, scéna, tanec, světla) =

jevištní syntetismus; využití recitační techniky výrazně rytmizovaného a melodicky přesného sborového přednesu = **voiceband** [vojzband] (hlasová kapela)

repertoár:

- originální adaptace děl klasiků (*Molière, Shakespeare, Goethe, Puškin*)

poznámka

V Osvobozeném divadle hráli např.
i Jindřich Plachta, František Filipovský, Ljuba Hermanová, Miloš Nedbal, Vladimír Šmeral aj.

poznámka

Na odkaz Osvobozeného divadla navázala
v 2. pol. 20. let *divadla malých forem* a další
dvojice, např. Suchý – Šlitř, Vodňanský – Skoumal

poznámka

Název divadla (číslo) se měnilo, označovalo
rok divadelní sezóny, a to až do r. 1941

- scénické realizace poezie (*Máchův Máj*) a prózy (*Haškův Švejk*, *Dykův Krysař*)
 - montáže z lidové poezie a barokní lidové hry (*Vojna*, *Lidová suita* 1. a 2., *Hra o sv. Dorotě* aj.) – oslava mateřského jazyka, důraz na lidové kořeny českého divadla
 - hry současníků (*Nezvalova Manon Lescaut* a *Loretka*, *Brechtova Žebrácká opera*)
- 1941 divadlo gestapem zavřeno, E. F. Burian odvezen do koncentračního tábora; po válce znovu otevřeno, po Burianově smrti přejmenováno na Divadlo E. F. Buriana

4. Protifašistická divadelní fronta – divadlo za okupace (konec 30. let a 40. léta) – cenzura, většina divadel zavřena; sblížení oficiálního a avantgardního proudu; aktuální dramata *K. Čapka* (Bílá nemoc, Matka), *V. Vančury* (Jezero Ukereve) aj.

LITERÁRNÍ VĚDA A KRITIKA PŘELOMU STOLETÍ A 1. POL. 20. STOL.

- 1. Spojitost s českou modernou** – **F. X. Šalda** – viz str. 85, 86, **František Václav Krejčí** (1867–1941) – kritické portréty Zeyera, Nerudy, Máchy; **Jindřich Vodák** (1867–1940) – zejména divadelní kritik, novinář
- 2. Pozitivismus** – práce s fakty, daty, souvislostmi kulturně-historickými a společenskými
Jaroslav Vlček (1860–1930) – čtyřdílné **Dějiny české literatury** a **Jan Jakubec** (1862–1936) – **Dějiny literatury české**; **Arne Novák** (1880–1939) – **Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny**
- 3. Počátek 20. stol.** – kritické tribuny *ReD* (Revue Devětsilu), *Pásmo*, *Host*, *Šaldův zápisník*, *Tvorba*, *Var*, *Přítomnost*, *Literární noviny* aj.
 - a) personalistická kritika**
F. X. Šalda – největší literární kritik meziválečné doby; **O nejmladší poezii české** – sympatie k avantgardě, k poezii proletářské i poetismu, **Václav Černý** (1905–1987) – časopis *Kritický měsíčník*, autor esejí
 - b) demokratická kritika**
Otakar Fischer (1883–1938) – germanista, **Ferdinand Peroutka** (1898–1978 v exilu), šéfredaktor *Tribuny* (1919–1924), týdeníku *Přítomnost* (od 1924); 5dílný cyklus **Budování státu** – o historii ČSR v letech 1918–1923, **František Götz** (1894–1974), zakladatel brněnské *Literární skupiny* (1921), spoluredaktor časopisu *Host*
 - c) marxistická kritika**
Antonín Matěj Píša (1902–1966), kulturní redaktor *Práva lidu*, mluvčí proletářské poezie, **Karel Teige** (1900–1951) – spjat s poetismem a avantgardním Devětsilem, autor teoretických statí a manifestů poetismu a surrealismu, **Bedřich Václavek** (1897–1943) – obhájce poetismu, **Julius Fučík** (1903–1943) – kritické **Stati o literatuře**, za okupace **Tři studie** (o B. Němcové, K. Sabinovi, J. Zeyerovi); **Záviš Kalandra** (1902–1950) – teoretik surrealismu – **Skutečnost snu** (nedokončeno); popraven komunisty
 - d) strukturalismus**
Prážský lingvistický kroužek (1926) – strukturální literární teorie a estetika ⇒ zaměření na literární dílo především jako na strukturu a jeho jazyk
Roman Osipovič Jakobson (1896–1982), Rus, od 1920–1939 v Československu, zakladatel strukturální jazykovědy, **Jan Mukařovský** (1891–1975) – literární vědec a estetik, studium výstavby a vývoje českého verše ⇒ vrcholná studie *Máchův Máj* (významová stránka básně), soubor studií *Kapitoly z české poetiky* (3dílné) aj.; **Felix Vodička** (1909–1974) – literární historik
 - e) katolická literární kritika a historiografie** – rehabilitace barokního umění, odmítavý postoj k avantgardě
Zdeněk Kalista (1900–1982), člen Literární skupiny; **České baroko**, **Tvář baroka**, **Století andělů a ďáblů** aj.
Bedřich Fučík (1900–1984) – redigoval časopis *Tvar*, spoluzakladatel *Listů pro umění a kritiku*; v 50. letech uvězněn, v 60. letech rehabilitován; výbor prací – **Čtrnáctero zastavení**

LITERATURA 2. POL. 20. STOLETÍ

SVĚTOVÁ LITERATURA 2. POL. 20. STOLETÍ

Znaky moderní literatury 2. pol. 20. století:

- a) **Reakce na válku** (většina děl) – nejkrvavější konflikt i následky: protest proti krutosti války, oslava hrdinství a statečnosti, vlastenectví, přátelství; strach i zbabělost, kolaborace, egoismus, obrazy extrémních situací a psychiky člověka; v menší míře jsou prózy ostře satirické a humoristické (útok do vlastních řad, ne proti nepříteli); téma války – zpracováváno v několika vlnách (dodnes)
sovětská a východní literatura – **patos**, pompéznost, důraz na obětavost a hrdinství sovětských lidí, jejich morální kvality; politická uvědomělost, černobílé vidění hrdinů; dokumentárně umělecký aspekt × **západní válečná literatura** – nepatetický pohled (zdola) – jiné prostředí, odlišné od stalinského SSSR ⇒ obraz **vnitřního světa** vojáků = mnohostrannější; postavy nejsou rozlišovány na kladné a záporné, činy hrdinů mívají složitou motivaci ⇒ větší působivost a přesvědčivost; někdy drastičtější a naturalističtější scény; častá tematika koncentračních táborů, zajateckých táborů, holocaustu, atomového bombardování japonských měst
- b) **Krize mezilidských vztahů** – ztráta schopnosti vzájemně si naslouchat a porozumět se ⇒ úzkost, osamocení, pocit ohrožení ⇒ existenciální linie; vznik **absurdní** literatury (drama, román) ⇒ naléhavé otázky po smyslu lidské existence; snaha určitých skupin **distancovat** se od vrstvy „horních“, od konvencí, moderní civilizace; hledání jiných jistot než bohatství a kariérismus (beatnici)
- c) **Návrat do minulosti k starým legendám, mýtům**, útěk před racionálním přístupem k světu
- d) **Katastrofické vize** totalitního světa nebo budoucnosti lidstva
- e) **Formální experimenty** – např. próza „*proudu vědomí*“ (vnitřní monolog – co probíhá v mysli), bez úprav, stylistických zásahů, cenzury myšlenek (jakoby setkání přímo s vypravěčem) nebo prolínání významových rovin, stylů, žánrů a forem
- f) odklon literatury od uměleckého výmyslu (fikce) ⇒ k skutečným událostem, postavám (literatura faktu) ⇒ **non fiction** - **fiction**, sblížení beletrie a žurnalistických postupů
- g) literatura se stává subjektivnější ⇒ **autenticita** textu, výpověď lyrického subjektu, autobiografické prvky (deníkové kompozice, spisovatel je i vypravěč nebo skutečná literární postava), úvahovost, koncentrace na detail, rezignace na vyprávění příběhu (mozaika textu, kolážová kompozice); autor zachycuje svět kolem sebe = pevný bod ve složitém světě (egocentrismus)
- h) **proměny vnímání času** (časová posloupnost je druhořadá) – pohyby z přítomnosti do budoucnosti i minulosti, oživení mrtvých (snaha ovlivnit situaci, aby nenastala), stírání hranic mezi literárním a skutečným
- ch) využití **podtextu** – mnohé nevyřčeno, zamlčeno (čtenář nucen domýšlet, hodnotit) nebo **metatextu** (např. pasáže, jak dílo vzniká) – autor sám vstupuje do příběhu
- i) pokračuje **detaibuizace** – zobrazování brutality a intimních situací
- j) velký rozmach **literatury řemeslně zvládnuté**, ale bez větších kvalit uměleckých, filozofických ap.; (nenáročná literaturuře pomáhá spěch doby) – **konzumní** nebo **bulvární literatura**

1. Odraz války a tematika holocaustu

- a) **Rusko** – zpočátku dokumentární hledisko, pak **patos** (oslava hrdinství, výjimečnosti sovětských vojáků), panoramatické bojové scény, přeceňování zásluh komunistů, pompéznost; cíle politické a agitační, tendenčnost; metoda socialistického realismu; změna až v 2. pol. 50. let

Boris Polevoj (1908–1981), vl. jm. Boris Nikolajevič Kampov

- **Příběh opravdového člověka** – dokumentární román s psychologickými prvky o letci, který se zřítíl, těžce se zranil v boji s Němci, ale silou vůle překonal problémy (amputace obou nohou) a deprese, vrátil se na frontu a znovu létal; tzv. „*optimistická tragédie*“

Alexandr Fadějev (1901–1956)

- **Mladá garda** – válečný román o hrdinství komsomolců (sovětské mládeže) ve válce; činnost ilegální komsomolské skupiny v Krasnojarsku
- po roce 1956 nová podoba obrazu války – v popředí problémy morálně-spoločenské, prvky psychologické a lyrické

Michail Šolochov (1905–1984) – **Osud člověka** – viz str. 113

Konstantin Simonov (1915–1980)

- trilogie **Živí a mrtví**, **Člověk se nerodí pro válku**, **Poslední léto** – vlastní frontové zkušenosti, nepatetický obraz války

Jurij Bondarev (1924)

- **Hoříci sníh** – obraz bitvy u Stalingradu, koncentrovaný děj, pohled prostého vojáka (zdola), autentická výpověď (autorova zkušenost), přesvědčivost (hrůzy války), humanismus, mravní velikost v nelidských podmínkách

prečti si

Čítanka IV. k Literatuře v kostce

odkaz

Kompletní přehled české a světové literatury a Čtenářský deník k Literatuře v kostce

- b) **Německo** – dva odlišné směry v poválečné literatuře: antifašistická tvorba do konce 50. let v *sovětské zóně* (cenzura, ideologický dohled) a nová generace spisovatelů v *západním Německu* – soustředění ve Skupině 47, kritický vztah k nacistické minulosti a k negativním jevům ve společnosti (např. H. Böll, G. Grass aj.)

Anna Seghersová (1900–1983), vl. jm. Netty Radvanyiová

- **Sedmý kříž** – antifašistický román o útěku sedmi vězňů z koncentračního tábora; zachránil se jediný = symbol úspěšné vzpoury; poznává rozdílné povahy německých občanů ⇒ doklad zrůdnosti nacistické ideologie; technika montáže, biblické symboly (parabola biblického ukřižování) ⇒ mnohovýznamovost díla, prolínání paralelních dějů

Bruno Apitz (1900–1979) [apic]

- **Nahý mezi vlky** – dokumentárně zachyceny vlastní válečné prožitky z Buchenwaldu

Heinrich Böll (1917–1985) [hajnrich bel] – prozaik, dramatik, esejista, nositel Nobelovy ceny (1972)

- **Biliár o půl desáté** – společenskokritický román (vrcholné dílo), autobiografické prvky; obraz vzniku, rozvoje a pádu fašismu i složitost poválečného Německa

Günter Grass (1927) [gintr gras] – prozaik, básník, dramatik, nositel Nobelovy ceny (1999)

- **Plechový bubínek** – groteskní humoristický román o předválečném, válečném a poválečném Německu z pohledu tělesně postiženého Oskara Matzeratha, chovance ústavu pro choromyslné; předstírá dětinství (tluče do dětského bubínku) ⇒ zachová si určitou svobodu, komentuje a ironizuje vše, co kolem sebe vidí

Erich Maria Remarque (1898–1970) – viz též str. 111

- **Čas žít, čas umírat** – o bojích Němců na východní frontě v Rusku

c) USA

Norman Mailer (1923–2007) [norman mejler] – prozaik, dramatik, básník, publicista; osobní válečné zkušenosti z jihovýchodní Asie a bojů v Tichomoří

- **Nazí a mrtví** – román o válce v Tichomoří; chování lidí v mezích životních situacích; naturalistická syrovost ⇒ krutost a nesmyslnost války, ironický nahléd, konkrétní věcnost ⇒ tzv. *nový žurnalismus (non fiction)*; pestrá mozaika charakterů, nesmyslné vojenské příkazy, degradace člověka, chaos, bezmocnost; metaforický titul – ti, kteří přežijí válku, vracejí se „nazi“, tj. bez iluzí a ideálů

Joseph Heller (1923–1999) [džouzif helr], prozaik, dramatik, za války letec

- **Hlava XXII** – satirický román, analýza institucionalizované absurdity a bezduché byrokracie; nekonvenční pohled – kritika do vlastních řad (samolibost nadřízených, zbytečné oběti; nesmyslné předpisy); vzpoura ústředního hrdiny –

letec kapitána Yossariana proti manipulaci, rozhodnutí k dezerci = jediná možnost záchrany života; únik z absurdního, nelidského světa (ztělesněného ve zvláštním armádním paragrafu – tzv. Hlavě XXII)

- **Zavíráme!** – volné pokračování, návaznost

Kurt Vonnegut jr. (1922–2007) [vonegut], představitel postmodernismu, autor zvláštního pojetí sci-fi

- **Jatka č. 5** – román výstrahy, varovné podobenství o destruktivních silách v člověku, deheroizovaný přístup k válce; záznam vzpomínek na bombardování Drážďan v únoru 1945; černý humor, smích jako obrana před frustrací

William Styron (1925–2006) [viljem stajrn] – prozaik, esejista

- **Sophiina volba** – psychologický román s autobiografickými prvky; zločiny rasismu, zhoubnost fašismu ⇒ filozofická úvaha o existenci zla; setkání začínajícího spisovatele Stinga (= Styron) s polskou emigrantkou Sophií; její vyprávění o drastických zážitcích z Osvětimi ⇒ psychické trauma a bezvýchodnost (celoživotní pocit viny vůči vlastním dětem)

William Saroyan (1908–1981) [viljem serójen] – prozaik, básník a dramatik arménského původu

- **Lidská komedie** – lidský úsměvný pohled obyčejného člověka na válku; humanismus, nadhled, lyrismus; montáž příběhů spojených postavou 14letého chlapce, který přináší jako poštovní poslíček lidem většinou smutné zprávy ⇒ poznání lidské bolesti, ale víra v dobro a lásku

d) Francie

Robert Merle (1908–2004) [robér merl] – prozaik, dramatik, literární historik

- **Smrt je můj řemeslem** – portrét velitele nacistického koncentračního tábora Rudolfa Langa (masové vyvražďování vězňů) – inspirace osobními zápisky válečného zločince Rudolfa Hoesse, velitele koncentračního tábora v Osvětimi; forma sebeobhajoby

Pierre Boulle (1912–1994) [pjér bul] – prozaik

- **Most přes řeku Kwai** – válečný román, otřesný obraz japonského zajateckého vězení v Indočíně (Thajsku)

e) Anglie

Patrick Ryan (1916–1989) [petrik rajen] – navazuje na tradice anglického humoru

- **Jak jsem vyhrál válku** – humorný úhel pohledu na válku; záznam vyprávění poručíka Ernesta Goodbodyho, usilujícího o maximální dodržování disciplíny, pořádku, předpisů – neúspěšnost, komické situace (typ Antišvejka) × skutečnost (nálada vojáka, úroveň velitelů)

James Clavell (1924–1994) [džejs klevel] – australský původ; za války zajatcem v táboře Čangí

- **Král Krysa** – román z prostředí japonského zajateckého tábora; jde o přežití, platí zákon silnějšího; hlavní postavy – Američan desátník King (zvaný Král Krysa) a anglický letec – poručík Petr Marlowe, který ho obdivuje (jeho podnikavost, vytrvalost, vůdčí schopnost; živí se obchodováním s krysím masem); změna měřítek hodnot v podmínkách nesvobody, hranic mezi právem a bezprávím

f) Itálie

Alberto Moravia, Horalka – viz str. 134

Primo Levi (1919–1987) [lévi] – básník, prozaik, esejista; židovský původ, vězněn v Osvětimi ⇒ téma *genocidy Židů*

- **Je-li to člověk** – osvětimská zkušenost, svědectví o utrpení a ponižování člověka; úsilí přežít za cenu bezcitnosti a sobectví; dokumentární a vzpomínková forma (deník)

g) Polsko

Jerzy Andrzejewski (1909–1983) [jeři andřejevski]

- **Popeł a démant** – román z období konce války; téma demoralizace člověka násilím, válkou, nespravedlností; společensky rozdílné typy lidí; symbolika: popeł = válka, nemorální vztahy × démant = niterná opravdovost

h) Slovensko

Petr Jilemnický, Kronika – viz str. 114

Rudolf Jašík (1919–1960)

- **Náměstí svaté Alžběty** – příběh chlapce z předměstí a židovské dívky – oběti rasového pronásledování

ch) Nizozemí

- **Deník Anny Frankové** – autentické zápisky židovské dívky, která se s příbuznými skrývala před německými okupanty v improvizovaném úkrytu v objektu otcovy firmy v Amsterdamu; v srpnu 1944 – rodina odhalena, odvečena do koncentračního tábora; forma dopisů fiktivní přítelkyni Kitty

2. Existencialismus

návaznost na existenciální tvorbu meziválečnou; reakce na tíživou dobu války a po válce; obraz krize měšťácké společnosti

Jean - Paul Sartre (1905–1980) [žan pól sartr] – francouzský filozof, spisovatel, publicista; odmítl Nobelovu cenu, udělenou mu 1964; zobrazuje člověka v extrémní situaci (odhalení povahy, schopnosti jednat); podle Sartra být svobodný znamená jednat (tím člověk vyjadřuje to, co chce, a je za svůj čin a život zodpovědný)

- **Nevolnost** (také Hnus) – román-esej napsaný formou deníku; problematika smyslu života – hlavní hrdina (intelektuál historik Antoine Roquentin) trpí pocitem zbytečnosti, zklamání, úzkosti (život hodnotí jako absurdní shodu náhod), ale není schopen aktivně jednat

- **Zed'** – soubor povídek a novel; zed' jako symbol oddělenosti lidí (uzavřenost do sebe); absurdnost bytí, problematika viny

Albert Camus (1913–1960) [albér kami] – francouzský spisovatel, filozof a novinář, původem z Alžíru, publicista, nositel Nobelovy ceny (1957); hledá odpověď na otázku smyslu života; absurdita života tkví v protikladu mezi nesmyslností života a hledáním jeho smyslu

- **Cizinec** – kratší román (rozsáhlejší novela); děj se odehrává v Alžírsku; protagonista (vypravěč, ich-forma) Mersault (cizinec uprostřed lidí) bezdůvodně spáchá vraždu (zastřelil Araba na pláži) a musí se vypořádat s mezní situací – odsouzení na smrt ⇒ absurdnost lidského údělu, samota, lhostejnost k světu a životu; svoboda prožívána jen ve vyhrocených okamžicích; osamělý protest

proti lživosti, pokrytectví

- **Mor** – román; obraz města postiženého morem; marnost boje, přesto hrdinové nezoufají (sounáležitost lidí), neúnavně proti nákaze bojují; symbolika – nebezpečí nacismu, obecně zla vůbec

S existencialismem je spojována Sartrova družka **Simone de Beauvoir** (1908–1986) [simon d bovoár] a **Françoise Saganová** (1935–2004) [fransuaz saganová]; řecký autor **Nikos Kazantzakis** (1883–1957) – román **Řek Zorba** – s autobiografickými rysy, oslava činnosti člověka a krásy Kréty; anglický spisovatel **Graham Green** (1904–1991) [grejem grín]

3. Neorealismus

v italské próze a filmu 40.–50. let 20. stol. (slavní režiséři *Luchino Visconti*, *Vittorio De Sica*, *Federico Fellini*) ⇒ návrat k tradici realismu (dokumentárnost, věrohodnost), zájem o život obyčejných lidí, zobrazení skutečnosti, jaká je („obrazy z ulice“), sociální tematika, morální problémy společnosti, kritika italského fašismu, často forma deníku, memoárů, jazyk blízký lidové řeči

Alberto Moravia (1907–1990), vl. jm. Alberto Pincherle – italský prozaik, dramatik, esejista, literární kritik; židovský původ (před fašismem útek do Mexika a USA); návaznost na verismus

- **Římanka** – existenciální román, obraz 30. let (fašistický režim), pocit strachu, zoufalství, odcizení, představy o životě × skutečnost; prostitutka Adriana (vypravěčka) hledá životní štěstí, cestu z beznaděje ⇒ odvaha mít a vychovat dítě otce-vraha
- **Římské povídky** (2 svazky) – o životě lidí na okraji společnosti
- **Horalka** – román s válečnou tematikou, vzpomínkové vyprávění titulní postavy, nesentimentální pohled na svět nelidskosti, násilí a bezcitnosti; osudová tragédie konce války – marný útek matky-vdovy Cesiry s 14letou dcerou Rossettou z Říma na venkov, do rodných hor; krutá zkouška: ztráta přátel, úspor, na cestě zpět do osvobozeného Říma jsou obě znásilněny marockými vojáky ⇒ psychické trauma, přesto pokus zapomenout a znovu žít; detailní realistický popis, charakteristika postav, dokumentárnost (reportážní sdělení), prvky filmové techniky (panoramatické záběry, detail, polodetail)

4. Beatníci (beat generation) [bít dženerejšn] = „zbitá“, unavená životem, nebo „blážená“ generace (tuláci); kritici poválečné Ameriky, hnutí amerických básníků a prozaiků od 2. pol. 40. let, v 50. a 60. letech – nonkonformisté; revolta, výsměch typickým hodnotám americké společnosti (bohatství, kariérismus), oficiální morálce, pokrytectví, konzumní společnosti; průvodní jev tzv. studené války; hledání vnitřní svobody ⇒ výstřednost (tuláctví, drogy, alkohol, sexuální nevázanost), dobrovolná chudoba; únik od civilizace, sen o splynutí s přírodou, vesmírem, apolitičnost; vliv východní filozofie, zvl. zen-buddhismu, jazzové hudby; touha po opojení, hektický životní styl; centrum – San Francisco; v literatuře – liberalizace, bezprostřední odvážná výpověď, erotická otevřenost ⇒ snaha šokovat; poezie určena k přednesu, veřejnému čtení, poslechu (v nočních barech, hospůdkách apod.)

Allen Ginsberg (1926–1997) [elen ginsberg] – kontroverzní americký básník rusko-židovského původu; předchůdce undergroundu

- **Kvílení** – poema, manifest beatníků, revolta a kritika moderní civilizace, projev autentického prožitku, extáze, bohatá obraznost, naturalistické obrazy, vize a sny; volný verš, volně připojované části, patos s obscénností
- **Kadiš** – moderní půvabná elegie, nárek nad smrtí matky, ruské emigrantky Naomi + reflexe utrpení a prožitků bezcitné doby

zajímavost

Ginsberg byl dvakrát na návštěvě v Praze: 1965 zvolen vysokoškolským králem majálesu, vzápětí vyhoštěn StB; 1990 znovu nadšeně přijat v jiné společenské situaci

Jack Kerouac (1922–1969) [džek keruek] – prozaik a básník; procestoval americký kontinent; vliv zen-buddhismu, staré čínské a japonské poezie (haiku) a blues

- **Na cestě** – kultovní román, reportáž ze silnice: několikaměsíční cesta napříč Amerikou (kult psance, tuláka) s cílem žít naplno, užívat života (sex, drogy, džez, rychlá jízda); záznam dojmů, nálad, vzrušujících zážitků, cesty za pocitem svobody; Sal Paradise (autor) a Dean Moriarty (autorův přítel Neal Cassady); symbolická postava starce putujícího odkud nikam – Bull Lee (spisovatel W. S. Burroughs), další společníci – tuláci, stopaři, dělníci – lidé bez společenských vazeb; tzv. *spontánní próza* – živelné psaní (3 týdny), automatický text bez zásahů a úprav, bez členění do kapitol a odstavců, jako proud mluvené řeči (bez interpunkce)

Lawrence Ferlinghetti (1919) [lorenc ferlingeti] – básník, knihkupec a vydavatel – dal City Lights Bookstore v San Francisku (knihkupectví a nakladatelství Světla velkoměsta) k dispozici beatníkům

- **Obrazy zmizelého světa** – básnická sbírka deklamační poezie, polemika s tradiční optimistickou vizí americké společnosti; poetizace všednosti i existenciální úzkost, satirický tón, skepse a znechucení; litanická forma; totéž ve sbírkách **Lunapark v hlavě**, **Startuji ze San Francisca**, **Krajiny života** **Krajiny umírání** aj.

William Seward Burroughs (1914–1997) [viljem sívrđ barouz] – prozaik, literární experimentátor, nejskandálnější autor – děsivě groteskní prózy, sexuální otevřenost, zkušenosti s drogovou závislostí, homosexualita

- **Feťák** (Narkoman) – kniha líčí osobní zkušenosti a zážitky spojené s užíváním drog; syrové a drsné vyprávění
- **Nahý oběd** – komplikovaný rukopis apokalyptických obrazů, ale i satira na policii; diplomacii, reklamu; svědectví o drogové závislosti a homosexualitě; využití podvědomí a snů, iracionálních a děsivých scén – protest, odpor proti manipulaci a zasahování do soukromí, obrana před brutalitou a cynickým psychickým nátlakem doby; originální metoda – technika koláží, montáže a stříhu

Ken Elton Kesey (1935–2001) [kízi] – styčná osobnost mezi hnutím beatníků a hippies

- **Vyhadme ho z kola ven** – satira o dehumanizaci člověka, o násilí v moderní civilizované době, groteskní román z psychiatrické léčebny se symbolickým významem

Charles Bukowski (1920–1994) – návaznost na beatnickou linii v 80. letech

- **Všechny řítě světa i ta má** – povídky
- **Hollywood** – autobiografická próza, příběh o natáčení filmu, k němuž ústřední hrdina (autor) byl donucen napsat scénář; otevřená výpověď citlivého člověka, projev nespokojenosti, výsměch sobectví, cynismus

5. Rozhněvání mladí muži – paralela k beatníkům; nesouhlas s konvenčním způsobem života vyjadřují jen slovně; volné literární seskupení spisovatelů v Anglii vzniklo v 50. letech 20. stol. – kritika anglického konzervatismu; vytvářejí typy postav – antihrdinů, absolventů univerzit, kteří protestují proti kariérismu, pokrytectví, konzumní společnosti, pohodlnosti; paradoxně nakonec s vyšší společností stejně splynou; sociální kritika i humor, hovorový jazyk z ulice a úřadů

Kingsley Amis (1922–1995) [kingzli ejmis] – básník, prozaik, literární kritik, novinář

- **Šťastný Jim** – tzv. *univerzitní román*; humoristicko-satirická próza, výsměch pseudovědecké atmosféře provinční univerzity, pokrytectví, falešné morálce; poetika filmové grotesky; hlavní hrdina – Jim Dixon [džim dixn], nový lektor dějin, se vzeprel zkonstatnému prostředí univerzity ovládanému profesorem Welchem, chce se osvobodit od konvencí, ale nakonec sňatkem s bohatou dívkou splyne s vyšší společností i proti své vůli

John Braine (1922–1986) [džon brejn] – prozaik, novinář

- **Misto nahoře, Život nahoře** – příběh společenského vzestupu mladého muže – kariéra za cenu selhání mravního a citového (prostřednictvím milostných vztahů se dostává do vyšší společnosti), pak rozčarování z duchovní prázdnoty vyšší společnosti, do níž se usilovně snažil dostat

John Osborne (1929–1994) [džon ozbrn] – dramatik, scenárista, esejista

- **Ohlédni se v hněvu** – divadelní hra, ostrá sociální kritika; mladý rozčarovaný intelektuál dělnického původu Jimmy Porter protestuje proti stabilitě společenské hierarchie, konformnímu životnímu stylu měšťáků; krizi společensky nerovného manželského svazku řeší tyranizováním své ženy Alison; věcný realismus, analýza lidského nitra (frustrace, nespokojenost, rozkolísanost, nejistota a bezmocnost)

6. Nový román (antiromán, objektivní román, metaromán)

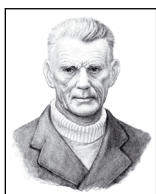
typ francouzského románu 50. let; oslabení příběhu, tradičních postav a vypravěče; popis jevů a věcí je bez příčinných souvislostí a časových následností; mnohohledovost, nezřetelné postavy (většinou nepojmenované – on, ona), téma bloudění, opakování, variací; experimenty s jazykem; obraz světa připomíná labyrint

Alain Robbe-Grillet (1922–2008) [alén rob grije] – prozaik, filmový režisér, scenárista

- **Gumy** – osudová tragédie, román s pseudodetektivní zápletkou; jádrem díla jsou různé výklady údajné smrti bankovního úředníka Duponta; vrahem je ve skutečnosti sám detektiv; román o nepoznatelnosti záhad světa
- **Žárlivost** – román jako sled záběrů – série setkání A..., ženy plantážníka, s přítelem; příběh sledujeme očima klananého manžela, který v románě nevystupuje, ani není jmenován ⇒ různé možnosti výkladu situací, atmosféra tajuplnosti

7. Absurdní drama (antidrama)

V 50. a 60. letech 20. stol. – člověk zachycen v situaci úzkosti, bezmoci a osamělosti, bez schopnosti komunikace s lidmi; nesmyslnost lidského jednání, únavný stereotyp; degradace jazyka jako dorozumívacího prostředku, nesouvislý děj, prázdnota ⇒ skromné rekvizity na jevišti

Samuel Beckett (1906–1989) [semjuel bekít] – dramatik a prozaik irského původu, nositel Nobelovy ceny (1969), psal francouzsky a anglicky

- **Čekání na Godota** – chaotický dialog dvou tuláků (Vladimír a Estragon) na venkovské cestě; čekají marně na nějakého neznámého Godota, který by měl změnit jejich život; opakovaná scéna s chlapcem, který vždy oznámí, že Godot přijde až další den; beznadějnost, bezvýchodnost, monotónnost (chybí zápletky a děj), stereotyp = podobenství o stavu světa a lidstva (opuštěnost, zklamání, nikdo a nic nepomůže řešit starosti)

Eugène Ionesco (1912–1994) [ežen jonesko] – francouzský dramatik rumunského původu; pro jeho hry je příznačná jazyková hravost a vynalézavost („antijazyk“)

- **Plešatá zpěvačka** – nesmyslná konverzace dvou manželských párů (Smithovi a jejich hosté Martynovi), sluzky a velitele hasičů; banální, nesouvislé fráze bez logické souvislosti (inspirací byl groteskní text v konverzační příručce angličtiny); rozhovor postupně nabývá na agresivitu, mluvčí se přestávají vnímat, repliky jsou nesmyslné průpovídky, slova, slabiky, hlásky ⇒ bezvýchodná situace,

„tragédie řečí“; v polovině hry se vrací výchozí situace, jen role hostů a hostitelů se vyměnili ⇒ obraz moderní společnosti, nesnesitelné existenciální absurdity

- **Nosorožec** – hlavní hrdina se nechce proměnit v nosorožce – stal by se součástí bezmyšlenkovitého stáda
- Friedrich Dürrenmatt** (1921–1990) [fridrich dyrnmat] – švýcarský dramatik, prozaik, esejista, scenárista, autor *divadla absurdity a groteska* (vliv expresionismu, inspirace absurdním dramatem a tzv. problémovými hrami B. Brechta); názor, že svět je krutý, groteskní a nezměnitelný – v katastrofickém stavu
- **Návštěva staré dámy** – „tragická komedie“ o zhoubné moci peněz, za něž lze koupit všechno, i svědomí; příběh postyctivosti americké miliardárky – rodné obci nabízí miliardu, když odsoudí jejího milence, který ji kdysi i s dítětem opustil; morálka × zisk, humánnost × blahobyť, nebezpečí davové psychózy ⇒ katastrofální nelidskost, amorálnost
- **Fyzikové** – dvouaktová komedie s klasickou jednotou místa, času, děje; téma morální zodpovědnosti vědců (nebezpečí zneužití jejich objevů); děj se odehrává v psychiatrické léčebně, kam byli internováni 3 vědci; detektivní prvky, absurdní situace, varující podobnost současnosti (ohrožení lidstva)

8. Magický realismus – v zemích silné tradice mytologie nebo ústní slovesnosti; magický přístup ke skutečnosti, nezřetelné hranice mezi snem, fantazií a skutečností – literární směr v latinskoamerické próze od 50. let 20. stol., prvky magického realismu i v sovětské próze

Gabriel García Márquez (1928–2001) [gabrijel garsija markes] – kolumbijský spisovatel, novinář, filmový kritik, scenárista, nositel Nobelovy ceny (1982); příznačná témata próz – láska, stárnutí, samota a smrt; prolínání mytického, vesmírného s každodenností, tragična s komičnem, světa reálného s imaginárním, vymyšleným a neznámým

- **Sto roků samoty** – rodinná saga (= symbol – osud země), imaginární dějiny Kolumbie a Latinské Ameriky od dob kolonialismu do pol. 20. stol., vzestup a pád rodného městečka Macondo – život 6 generací rodiny Buendíů; stárnou, umírají, ale jakoby žijí i po smrti (nic není konečné, všechno je součástí přírodního a vesmírného dění); dojem chaosu, epická šíře, obrazotvornost, prolínání reálna s fantazií a záhadou; lidské vášně, katastrofy, války – osud lidstva; román je poslední částí (vrcholem) tzv. „macondského“ cyklu

Čingiz Torkulovič Ajtmatov (1928–2008) – kirgizský prozaik, autor próz s prvky magického realismu (vesnické téma + mýty, legendy, prvky z lidové ústní slovesnosti)

- **Stanice Bouřná (Den delší než století)** – román o osudech železničáře v kazašské stepi; prolínání současnosti, legend i fikce budoucnosti (3 dějové linie v rozdílných časových rovinách) ⇒ obraz světa před zánikem (prvky sci-fi); závěr – spojení linií ⇒ věčná touha po štěstí, spravedlnosti, oslava lidské činnosti
- **Popraviště** – baladický příběh vlčice Akbary (vinou lidí přijde 3x o svá mláďata)

Michail Afanasjevič Bulgakov, Mistr a Markétka – viz str. 114

9. Postmodernismus – od pol. 40. let a zvláště nový myšlenkový směr od počátku 70. let 20. stol.

negace avantgardních koncepcí a formálního experimentování, pozornost obrácena k tradici; prolínání vysokého a masového umění, zábavní kultury; pluralismus – postupy odborné, publicistické i krásné literatury ⇒ **snaha promlouvat k dvěma druhům čtenářů** – vzdělanému i méně náročnému čtenáři „z ulice“, zhyčkanému televizi i nenáročnou zábavou (dvojí úroveň estetického vnímání)

Umberto Eco (1932) [eko] – italský prozaik, novinář, pedagog, vědec, teoretik umění a literatury; zabývá se teorií kresby, znaku, estetikou, poetikou i filozofií jazyka; je teoretikem moderní sémiotiky (= teorie znaků a znakových soustav, nejen jazykových)

- **Jméno růže** – vzorový postmoderní román, atraktivní napínavý příběh ze 14. stol. s encyklopedickým záběrem; vypravěč (mladý mnich Adso z Melku) a františkánský mnich Vilém z Baskerwillu pátrají po záhadných vraždách v tajemném klášteře na severu Itálie a po tajemné třetí knize Aristotelovy Poetiky (o komedii); detektivní postupy se prolínají s prvky gotického románu (tajuplné opatství), s historickým žánrem (informace o heretických proudech, sporech císaře s papežem), filozofickým esejem (teologické rozepře středověké scholastiky) i alegorií současné reality v Itálii; zároveň studie o symbolech (titul), koláž – citáty z bible, literatury krásné, filozofické,

přečti si

Čítanka IV. k Literatuře v kostce

historické; dílo je schopné uspokojovat očekávání různých čtenářů

Vladimír Vladimirovič Nabokov (1899–1977) – ruský emigrant v Americe; básník, prozaik, dramatik; stylistické a jazykové mistrovství, kritik komunistického režimu v bývalém SSSR; představitel *intelektuální prózy*; nevzdal se tradičních vyprávěcích prvků (děj, postavy)

- **Lolita** – milostný příběh, psychologická studie vztahu staršího muže (pěstouna a milence) k 12leté dívce; forma zpovědi hlavní postavy Humberta Humberta; destrukce mýtu nevinnosti dětství; kontrast mezi prudérní americkou morálkou a individuální touhou po čistotě a něze; záznamy, reflexe, fiktivní rozhovory s fiktivní postavou a čtenářem; jazykové hry, narážky

John Irving (1942) [džon érving] – americký prozaik, autor bestsellerů

- **Svět podle Garpa** – groteskní román s komickými prvky a autobiografickými rysy, barvitým dějem; téma – život a názory fiktivního spisovatele, zápasníka a jeho blízkých, o něž se obává; nelehký osud – krize v manželství s tragickou nehodou a zavražděním jeho matky, v závěru násilí – Garp zastřelen mentálně zaostalou dívkou, kterou znal od dětství; postmoderní prvky – prolínání žánrů a forem, motiv psaní o psaní (*metatext* – vložena ukázka z Garpova románu Svět podle Bensenhavera): obraz dnešního civilizovaného světa, obecného chaosu, násilí, sexuality, ženského hnutí, strachu, smrti

10. Literatura science-fiction (sci-fi) – vědeckofantastická literatura; čerpá z poznatků moderní vědy a techniky, varování, že lidstvo může být ohroženo nebo zničeno

- a) **obraz fiktivní budoucnosti lidstva** – osud člověka v nepříznivém prostředí, obraz stinných stránek technického pokroku; realita, s níž lidé dosud neměli zkušenost (události globálního významu – katastrofy, války, experimenty)

Ray Douglas Bradbury (1920) [rej dagles bredberi] – americký prozaik a scenárista, představitel humanistické, etické a poetické linie klasické sci-fi; klade důraz na duchovní a kulturní hodnoty (proti přetechizovanému světu)

- **Martánská kronika** – povídky, etické otázky fiktivního osídlování Marsu; prověřování lidských kvalit, varování před dobytelským přístupem k odlišným civilizacím; poetické obrazy martánské přírody
- **451 stupňů Fahrenheita** – obraz technicky vyspělé, ale nekulturní civilizace (pronásleduje projevy svobodného myšlení, barbarská společnost pálící knihy)

Stanisław Lem (1921–2006) – polský spisovatel, lékař

- **Astronauti, Solaris** aj. – úvahy o stavu lidské civilizace a o mravní odpovědnosti za ni; kombinace vědecko-fantastického příběhu, filozofické eseje a moralistních úvah

Arthur C(harles) Clarke (1917–2008) [ársr sí(čárlz) klárlk] – anglický astrofyzik a spisovatel; od r. 1956 žije na Srí Lance; autor humoristických sci-fi povídek a románů – o setkání s mimozemskou vyspělou civilizací

- **2001: Vesmírná odysea, 2010: Druhá vesmírná odysea, 2061: Třetí vesmírná odysea, 3001: Poslední vesmírná odysea**
- **Setkání s Rámou** – zatím pentalogie (od 2. dílu spoluautor Gentry Lee [līj]) o kosmické lodi Ráma; autor uplatnil znalost exaktních věd, je zastáncem života v kosmu, předpověděl mnohé stupně vývoje techniky (jako dříve Jules Verne); do zdánlivě jen vědeckých a technických problémů se promítají otázky společenské a všelidské

Isaac Asimov (1920–1992) [ajzak esimov] – americký spisovatel ruského původu, profesor biochemie, popularizátor vědy; povídky a romány o robotech; spojení sci-fi s detektivkou

- **Já robot, Sny robotů, Kompletní robot** – ze světa robotů s pozitronovým mozkem, o vztahu člověka a stroje
- **Nadace** – trilogie, pak cyklus románů a novel o Základně

Další autoři: Rusové **Arkadij a Boris Strugackých**, z českých **Karel Čapek**, **Ludvík Souček**, **Josef Nesvadba**, **Ondřej Neff** aj.

vysvětlivka

Z angl. *science* = věda, *fiction* = fikce

- b) **tzv. fantasy literatura** – s bájnou a pohádkovou atmosférou; žánr fantastické literatury – děj se odehrává v imaginárním světě nebo v minulosti; inspirace v bájích, mýtech, hrdinském eposu; často projev magie

John Ronald Reuel Tolkien (1892–1973) [džon ronld rúel tolkín] – anglický jazykovědec a prozaik; jihoafrický původ

- **Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky** – poutavý a napínavý příběh, plný fantastické mytologické a pohádkové prvky; fantastický svět nenápadných lidiček milujících mír a veselí; velká cesta hobita Bilba Pytlíka za uloupeným pokladem trpaslíků; zápas zla a dobra; úvodní dílo k trilogii
- **Pán prstenů** – trilogie seznamuje s životem v smyšlené Středozemi (epos v próze o dobrodružství hobitů) – *Společnost prstenu, Dvě věže, Návrat krále*; magický protiklad konzumní společnosti a uspěchaného světa

- c) **otřesné vize totalitní společnosti**

George Orwell (1903–1950) [džordž órvel], vl. jm. Eric Arthur Blair – anglický prozaik a esejista, autor antiutopií – prolínání sci-fi a politické literatury

- **Zvířecí farma** (Farma zvířat) – alegorická románová bajka, satirický obraz stalinismu, varovné podobenství (jeden druh zvířat tyranizuje druhé); nebezpečí násilí, despotismu, totalitarismu
- **1984** – antiutopie, fikce o světě strachu, cynismu, arogance a kruté moci; román o zničení člověka (degradaci na zvířecí bytost) – vliv zatajovaných krutostí v Rusku; termín „novořeč“ (newspeak) odráží prázdnotu oficiálních a politických projevů

Další významní světoví autoři 2. pol. 20. stol.

1. Anglie

William Gerald Golding (1911–1993) [viljem džerald gouldyng] – prozaik, nositel Nobelovy ceny (1983); autor próz s katastrofickou vizí budoucnosti; svár dobra a zla v nitru člověka; pesimismus

- **Pán much** – román inspirovaný zkušeností z války; zdánlivě dobrodružné téma tradiční robinzonády nebo příběhů J. Verna; filozofická alegorie s prvky sci-fi – příběh ztroskotání letadla se skupinou chlapců; na opuštěném ostrově v Tichomoří mezi nimi v důsledku izolace narůstá zlo a nenávisť – opouští etické zásady, pravidla společenského chování ⇒ varování před sebezničením a hrozbami civilizace; „pán much“ – děsivý obraz: hlava zabitého prasete nabodnutá na kůl a obletovaná mouchami, uctívána skupinou „lovců“, má symbolický význam, alegorie zla, studie barbarství, založená na teorii, že člověk plodí zlo jako včela med

Salman Rushdie (1947) [selmen rašdy] – anglický spisovatel indicko-muslimského původu; narozen v Indii, od 60. let žil trvale ve Velké Británii, pod ochranou bezpečnostních složek; v 90. letech přesídlil do USA

- **Satanské verše** – experimentální román, o dobrodružství dvou cestujících, kteří zázračně přežili leteckou katastrofu; mnoho dějových rovin a úhlů pohledu, spojení fikce a skutečnosti, prvky *magického realismu*; po vydání románu byl pronásledován muslimskými fundamentalisty – dílo považují za znesvěcení islámu

2. Francie

Jacques Prévert (1900–1977) [žak prevér] – básník, scenárista, režisér, výtvarník (autor koláží); vliv meziválečné avantgardy, autor příběhové a zpívané poezie; blízkost lidovému čtenáři (téma každodenního života obyčejných lidí, hovorový jazyk, blízkost městskému folkloru); milostná poezie, hříčky, nonsens i černý humor, odpor k povrchnosti, k pokrytectví horních vrstev, k válce

- **Slova** – básnická sbírka, verše blízké francouzskému šansonu – o běžném životě, lásce, přátelství, aforismy; vliv surrealismu (asociace představ, hravost, vtip), poetizace všednosti; např. básně *Pro tebe má lásko, Jako zázrakem, Jak namalovat podobiznu ptáka* (= podobenství tvorby, jak vzniká krása)

Raymond Queneau (1903–1976) [remon keno] – filozof, matematik, básník a prozaik, esejista; experimenty s jazykem – hříčky, neologismy, záměrné zkomoleniny, mistrovství stylu

- **Stylistická cvičení** – jazykový experiment, 99 stylových variací vyjádření jednoho banálního příběhu (hádky v autobuse a nepříšitý knoflík) – ve formě filozofického traktátu, balady, sonetu, matematické úlohy apod. (literární tvorba jako hra)

3. Rakousko

Johannes Mario Simmel (1924–2009) [ziml] – prozaik, publicista, vídeňský rodák, žil v Bavorsku, nyní ve Švýcarsku; autor téměř 30 společenskokritických románů – bestsellerů

- **Láska je jen slovo** – společensko-psychologický román, obraz 60. let v Německu a Lucembursku, základní téma – hluboká láska mladého muže Olivera ke starší ženě Vereně, manželce bohatého bankéře; prolínání dějových linií, dějový rámec s prologem a epilogem (román v románu), publicistickými zprávami o tragédii hlavního hrdiny; střed díla – rukopis románu, historie lásky v deníkových intimních zápisech
- další díla: **Všichni lidé bratry jsou**, **Bůh chrání milence**, **Jen vítr to ví**, **Mějte naději**, **Nechte prosím kytky žít**, **Tajný chléb** aj.

Elfriede Jelineková (1946) – dramatička, prozaička, scenáristka s radikálními postoji, nositelka Nobelovy ceny (2004)

- **Pianistka** – román, ironický obraz velkoměsta a rodinného života; vypjaté emoce a vášně

4. Rusko

zpívaná poezie v 60. letech 20. stol.:

Bulat Šalvovič Okudžava (1924–1997) – básník, písničkář, prozaik, šansonier arménského původu, klasik moderní písňové poetiky, žánr lyrického šansonu a melancholické romance s filozofickým podtextem; vliv lidové poezie

- **Arbate, můj Arbate** – písňové texty, vyjadřují životní pocity mladého člověka, odpor k falši, téma svobody, v zastřešené podobě kritika stalinského socialismu; zadumaný, nostalgický ráz, prostý výraz

Vladimír Semjonovič Vysockij (1938–1980), básník, písničkář, zpěvák svých vlastních textů, které zhudebnil, herecký talent – člen Moskevského divadla dramatu a komedie Na Tagance

- **Nerv** – sbírka (vydaná posmrtně), Klíč, Básně a písně aj. – nepatetická poezie, vyjadřuje pocity mladých v 70. letech – téma lásky, války, přátelství; prolíná se lyrika s ironií a sarkasmem; v době brežněvovského neostalinismu změnil písně v básnivá politická podobenství

Alexandr Isajevič Solženicyn (1918–2008) – prozaik, publicista, nositel Nobelovy ceny (1970), mluvčí ruské kulturní opozice (disentu) spolu s fyzikem A. D. Sacharovem; za protistalinské výroky v osobních dopisech odsouzen k nuceným pracím – strávil 11 let v stalinských koncentračních táborech, pak ve vyhnanství ve Střední Asii; rehabilitován 1956; od pol. 60. let zákaz publikovat (jeho díla se šířila v samizdatu, vydána v exilu); vypovězen z vlasti (obviněn z velezrady) → do Německa, pak USA; 1989 rehabilitován, 1994 návrat do Ruska

- **Jeden den Ivana Děnisoviče** – novela, v literatuře první otřesné svědectví o stalinských koncentračních táborech pro politické vězně – autentický autorův zážitek – o beznaději, degradaci lidství, psychickém a fyzickém násilí, o práci v extrémních podmínkách sibiřské zimy, o boji o přežití, o zrůdnosti totalitního komunistického režimu; popis jednoho dne těžké dřiny vězně I. D. Šuchova; nepatetický, střizlivý, ale působivý styl
- **Souostroví Gulag** – rozsáhlá uměleckodokumentární trilogie o sovětských koncentracích (vyhlazovacích táborech) – z let 1918–1956; všestranný výklad historie vzniku a existence represálií v Sovětském svazu, vzpomínky, kruté zacházení s příslušníky neruských národů SSSR, potlačování pravoslavné církve aj.
- **Rakovina** – román, metaforický obraz zhoubné nemoci (totality) celé společnosti; SSSR jako oblast nekonečných koncentráků a vězeňské atmosféry

Vasilij Makarovič Šukšin (1929–1974) – prozaik, dramatik, scenárista, filmový režisér, herec; představitel venkovské prózy – povahopisné studie o nenápadných lidech s nelehkým osudem a slabostmi

- **Červená kalina** – novela o propuštěném restanci Jegoru Prokudinovi, který chce odčinit svá provinění a začít znovu žít; problém společnosti, lidské morálky, mezilidských vztahů; tzv. „kinopověst“ – próza zároveň scénářem k filmu

5. Finsko

Mika Toimi Waltari (1908–1979) – prozaik

- **Egyptán Sinuhet** – historický román o životě egyptského lékaře, otvírače lebek; děj se odehrává v 14.–13. stol. př. n. l.;

vysvětlivka

Gulag = zkratka názvu instituce (Hlavní táborová správa) Glavnoje upravlenije lagerej, tj. oddělení ministerstva vnitra

Sinuhet žije v blízkosti nejmocnějších, dopouští se i zločinu (otráví faraona Achnatona), sice proti své vůli, ale k záchranně rozvrácené říše, prožívá osobní tragédie, vyhnanství aj.; téma zodpovědnosti člověka za jeho činy, otázky svědomí; patetický styl podobný starověkým vyprávěním, prvky biblického stylu; filozofie života

6. Slovensko

Dominik Tatarka (1913–1989) – prozaik, překladatel, esejista; spolupracoval s českým disentem (1. slovenský signatář Charty 77); jeho díla vycházela v exilu a samizdatu; próza intelektuálního rázu s existenciálními rysy

- **V úzkosti hledání, Panna zázračnice** = povídky a novela – vyjadřují existenciální pocity člověka ve společnosti poválečných absurdit
- **Farská republika** – román, nepatetický obraz klerofašistického slovenského státu za 2. světové války
- **Sám proti moci** – soubor deníkových záznamů, reflexe, vzpomínky, dopisy, svědectví o vlastním osudu, o normalizačním období; forma lyrické prózy, vyznání vztahu k matce a vlasti, ironie, odpor k poměrům doby, k deformaci kultury; součást volné trilogie (*Písačky pro milovanou Lutécii a Listy do věčnosti*)

Ladislav Mňačko (1919–1994) – prozaik a publicista českého původu; od r. 1968 v emigraci v Rakousku; návrat 1994

- **Opožděné reportáže** – kritika politické praxe 50. let
- **Smrt si říká Engelchen** – téma protifašistického odboje, partyzánské hnutí na Slovensku
- **Jak chutná moc** – román o absurditě totalitního režimu, o morálním úpadku komunistického funkcionáře

7. USA

Jerome David Salinger (1919) [džeroum selindžr] – prozaik

- **Kdo chytá v žitě** – psychologický román, vyprávěč – 17letý chlapec Holden Caulfield [houldn kólfild] – líčí třídní cestu z internátní školy domů do New Yorku; konflikt dospívajícího chlapce s pokryteckým světem a morálkou dospělých = generační zpověď o hledání opravdovosti, čistoty a lásky ve světě lhostejnosti a krutosti; vnější zdánlivá cyničnost a vulgárnost chlapce maskuje citovou zranitelnost; dobový slang dospívajících

John Updike (1932–2009) [džon apdajk] – prozaik, básník, esejista

- náměty děl – všední život průměrné americké rodiny, zejména manželské a milostné vztahy, tradiční vyprávěčská linie
- **Králíku, utíkej!, Králík se vrací, Králík je bohatý, Králík na odpočinku** – románová tetralogie, zachycuje život Harryho Angstroma [heryho engstroma] od mládí po důchodový věk; přezdívku Králík získal v mládí, kdy jako výborný basketbalista uměl klíčkovat jako králík

Tennessee Williams (1911–1983) [tenesí viljems], vl. jm. Thomas Lanier Williams [tomes lenyr] – dramatik, básník, prozaik, autor psychologického „jižanského“ dramatu, obraz brutálních a zničujících situací, útek k iluzím

- **Tramvaj do stanice Touha** – drama, téma mezilidských vztahů, tragický příběh nešťastné jižanské krásy Blanche DuBois [blanš dyboa], přecitlivělé, neurotické, útek z domova k sestře, jejímž primitivním mužem byla brutálně znásilněna
- **Kočka na rozpálené plechové střeše** – drama, příběh ženy, která čelí zničujícímu prostředí členů

rodiny ovládaných pocity nenávisti, touhy po bohatství

Arthur Miller (1915–2005) [ársr milr] – dramatik a prozaik, německý židovský přistěhovalec; návratnost na ibsenovskou tradici (předurčenost jednání postav)

- **Smrt obchodního cestujícího** – psychologická hra, rodinná tragédie, příběh stárnoucího neúspěšného člověka (Willy Loman) a jeho marný boj s odlidštěnou a zkomercializovanou společností + generační konflikty; osobité spojení tradiční realisticko-naturalistické metody s moderními postupy (volně řazené obrazy, prolínání časových rovin, montáž)

8. Kanada

Arthur Hailey (1920–2004) [ársr hejli] – kanadský spisovatel anglického původu, autor bestsellerů – napínavých a katastrofických románů z nejrůznějších profesionálních oblastí; přesná znalost prostředí, mistr fabulace a dialogu, dovedné kombinování zápletek, kritika morálních nešvarů

- **Hotel** – profesní a katastrofický román z atraktivního prostředí, obraz dobových problémů; tvrdá konkurence, korupce, existenční boj; dramatický obraz vypjaté situace pěti krizových dní pro hosty, zaměstnance i majitele velkého hotelu; plastický obraz vnitřního mechanismu podniku, milostné motivy, překvapivé momenty, happy end
- Další díla: **Konečná diagnóza**, **Letiště**, **Kola**, **Penězoměnci**, **Vyšší kruhy**, **Účinný lék**, **Detektiv**, **Přetížení**, **Reportér**, **Večerní zprávy**

ČESKÁ LITERATURA 2. POL. 20. STOL.

Poválečná léta – období rychlého rozvoje vědy a kultury, zpočátku návaznost na demokratické tradice 1. republiky a na dobu předválečnou; v literatuře – reakce na válku, na porážku antihumanistických sil

Rok 1948 – komunistický únorový převrat, nástup komunistické ideologie k moci na 40 let; absolutní diktát SSSR; „znárodnění kultury“, potlačení tvůrčí svobody ⇒ budovatelské romány, frézistická poezie, oslavná agitační poezie; komunistická ideologie a angažovanost literatury na úkor estetické funkce; zvůle, persekuce politicky nepohodlných osob, začátek komunistických lágrů (Karel Pecka, ruralisté aj.)

1949 zrušen *Syndikát českých spisovatelů*, nahrazen *Svazem československých spisovatelů* ⇒ stalinizace na I. sjezdu (předsedou Jan Drda); čistky, kádrování, vyloučení legionářů a katoličtí autoři, surrealisté, kritik Václav Černý, spisovatel Edvard Valenta; konec soukromých nakladatelství; oběti psychického nátlaku, sebevraždy (K. Biebl, K. Teige, J. Honzl, J. Frejka)

V 50. letech ve službách komunistického režimu V. Nezval, E. F. Burian, J. Glazarová, M. Pujmanová, J. Drda, V. Řezáč aj.; politické procesy a popravy – popraven kritik Z. Kalandra, doživotí J. Kostohryz, dlouholetá věznění 56 intelektuálů a spisovatelů (V. Renč, J. Zahradníček, B. Fučík aj.), umlčování E. Bondy, J. Kolář, V. Holan aj., „problémový“ básník J. Seifert; zákaz mnoha kulturních časopisů, týdeníků, např. *Listy*, *Akord*, *Vyšehrad*, *Lidové noviny*, zákaz dovozu západní zahraniční literatury; z knihoven vyraženo na 27 milionů ideologicky „nevhodných“ titulů (K. Čapek, J. Orten, F. Kafka, legionáři, surrealisté, katoličtí spisovatelé); 2. vlna emigrace (např. Pavel Tigríd, Jan Čep, Egon Hostovský, Ferdinand Peroutka, Jiří Voskovec, Ivan Blatný, František Listopad aj.)

rozhodující úloha marxistické literární kritiky – Ladislav Štoll, Václav Kopecký, Zdeněk Nejedlý

Od poloviny 50. let do r. 1968 – po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda (1953) a po odsouzení kultu osobnosti XX. sjezdem sovětských komunistů (1956) – 1. vlna uvolnění kulturní atmosféry, liberalizace poměrů; II. sjezd Svazu československých spisovatelů 1956 – kritika schematismu, požadavek umělecké svobody (Hrubín, Seifert); vydávání periodik – *Literární noviny*, brněnský *Host do domu*, *Květen* (mladí autoři), měsíčníky *Světová literatura*, *Plamen*, *Tvář* aj., překladů světových děl, z domácí produkce např. Škvoreckého *Zbabele* aj.

V 60. letech 2. vlna uvolnění – naděje v reformaci komunismu, vrchol v období tzv. **Pražského jara** (od ledna 1968 do dubna 1969) – kritika dosavadního komunistického systému, euforie, liberalizace veřejného a kulturního dění rehabilitace nekomunistických spisovatelů (K. Pecka, B. Fučík, J. Knap, F. Křelina, V. Prokůpek, J. Zahradníček, Z. Kalista aj.); aktivizace spisovatelů: 1963 *konference o díle Franze Kafky* v Liblicích u Mělníka (názorové střetnutí s komunistickými dogmatiky a komunistickými liberály), 1967 *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů* – kritika kulturního útlaku (M. Kundera, Havel, Vaculík), roztržka mezi spisovateli a vedením strany ⇒ sankce proti nejradikálnějším – viz *Dušan Hamšík*, *Spisovatelé a moc*; činnost v nově založených opozičních seskupeních – *Kruh nezávislých spisovatelů*, *Klub angažovaných nestraníků* (KAN), sdružení politických vězňů *K 231*; v čele spisovatelského svazu J. Seifert; červen 1968 demokratický manifest *Ludvíka Vaculíka Dva tisíce slov* v *Literárních novinách*; angažovanost spisovatelů ve veřejném dění, tematické a stylové rozvrstvení tvorby, návrat k lidskému soukromí, prvky absurdity, experimenty

Léta 70. a 80. – vpád vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968, okupace státu, tzv. **normalizační proces** od r. 1969 (viz *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*) ⇒ tvrdý totalitní režim, nesvoboda politická i kulturní, čistky, likvidace nekomunistických periodik, zákaz publikování – M. Kundera, V. Havel, P. Tigríd, L. Vaculík, A. Lustig, J. Škvorecký, L. Mňačko aj.; zakázaní autoři a knihy vyřazování opět z knihoven; násilné přerušení přirozeného vývoje literatury

Charta 77 – výzva k respektování Listiny základních lidských práv a svobod (1. signatáři V. Havel, filozof Jan Patočka, Jiří Hájek); další vlna emigrace (J. Škvorecký, I. Diviš, M. Kundera, P. Kohout, Z. Salivarová, A. Lustig, A. Brousek, J. Gruša, J. Kolář aj.); zákaz publikovat měli i literární teoretikové, např. Květoslav Chvatík, Aleš Hamaň, Milan Jungmann, Jan Lopatka, Miroslav Červinka, Vladimír Karfík, Jiří Brabec aj.; mnozí autoři nuceni volit mezi útekem ze země a útekem do sebe (vnitřní exil), mnozí byli „trpěni“ nebo se stali „problémovými“; kariéra režimních komunistických spisovatelů – Ivan Skála, Miroslav Florian, literární historik Vítězslav Ržounek aj. ⇒ tvorba nevalné úrovně

Rozštěpení literatury za normalizace do **3 proudů**:

- 1. Oficiálně vydávaná literatura** za husákovského režimu – vedle politicky zprofanovaných autorů i díla vynikajících autorů (L. Fuks, O. Pavel, V. Páral, B. Hrabal aj.)
- 2. Samizdatová (ineditní)** opoziční literatura (už od 1. pol. 70. let, rozvoj po vystoupení Charty 77), tzv. „alternativní kultura“ = domácí proud; záměrem bylo zachovat kontinuitu literárního vývoje; texty ideově nevhodné a odmítnuté nebo zakázané v oficiálních nakladatelstvích přepisovány strojopisně a rozšiřovány mezi čtenáři (zvl. díla autorů, kteří pracovali jako kotelníci, vrátní, skladníci aj.)
- 3. Exilová literatura** – vydávaná v zahraničí; psána exulanti i „domácími“ autory, kteří nesměli publikovat; díla necenzurovaná, malý kontakt s českými čtenáři, ale spojitost s evropskou kulturou

Mimo tyto tři proudy vznikl specifický okruh umělců – tzv. **underground** (literáti a hudebníci)

- **Nejvýznamnější samizdatové edice:** **Petlice** – 1972 v Praze (Ludvík Vaculík), **Edice Expedice** – v pol. 70. let (Olga a Václav Havlovi), **Česká expedice** – 1978 (Jaromír Hořec), **Pražská imaginace** – pol. 80. let (Václav Kadlec) – vydávána díla B. Hrabala, **Kvart** (Jan Vladislav), **Krameriova expedice**, **Popelnice** (pro undergroundovou produkci), v Olomouci **Texty přátel**, v Ostravě **Libri prohibiti**, v Brně **Edice Morava** aj.
- **Nejvýznamnější exilová nakladatelství:** **Sixty – Eight Publishers** (1971–1993) v Torontu (J. Škvorecký, Z. Salivarová), vydáno přes 200 publikací; **Index** – 1971 v Kolíně n. Rýnem (Z. Mlynář, I. Sviták), **Konfrontace** – 1973 v Curychu, **Poezie mimo domov** – pol. 70. let v Mnichově (PmD, D. Stroj), **Arkýř** – 1980 v Mnichově, **Rozmluvy** – 1982 v Londýně, dále **Křesťanská akademie** v Římě aj.
- **Samizdatová periodika:** **Vokno** – 1979, tribuna literárního undergroundu (Ivan Jirous, František Stárek), **Revolver Revue** – 1985 – orientace na původní tvorbu mladých autorů a překlady (Saša Vondra, Jáchym Topol), dále měsíčník **Obsah**, čtvrtletník **Kritický sborník** (Jan Lopatka), **Box**, revue **Komunikace**, **Akord** aj.
- **Exilové časopisy:** politologický čtvrtletník **Svědectví** – od r. 1956 v Paříži (Pavel Tigrid), **Listy** – od r. 1970 v Římě (Jiří Pelikán), **Obrys** – v Mnichově (Daniel Stroj), **Proměny** – od 60. let v USA

Po listopadu 1989 – pád komunistického režimu, rozpad východního bloku, vznik pluralitního politického systému; spojení literárních proudů; vydávání zakázaných a opomíjených autorů, ale i záplava málo kvalitní literatury; vznik mnoha nových nakladatelství

Faktografická a memoárová literatura – svědectví o době a osobnostech: **Pavel Kohout**, Kde je zakopán pes, **Antonín Kratochvíl**, Žaluji 1, 2, 3, **Julius Firt**, Knihy a osudy, **Václav Černý**, Paměti 1945–1972, **Jan Zábrana**, Celý život, **Jaroslav Seifert**, Všecky krásy světa

ČESKÁ POEZIE 2. POL. 20. STOL.

1. 1945–1968

- **radost z konce války**, vděčnost bojovníkům na bariádách, oslava svobody, optimismus, patos, expresivita výrazu (Halas – Barikáda, Seifert – Přílba hlíny, Hrubín – Chléb s ocelí a Jobova noc, Holan – Dokument, Závada – Povstání z mrtvých, Nezval – Historický obraz, Zahradníček – Stará země a La Saletta
- **obavy o budoucnost** (Hrubín – Hirošima a Proměna), nedůvěra, zklamání z poválečného vývoje, deziluze (Zahradníček, Seifert, Holan, Reynek aj.)

přečti si

Čítanka IV. k Literatuře v kostce

- oslava poválečného vývoje, **socialisticky angažovaná tvorba**, dobový schematismus, patos (V. Nezval, I. Skála, V. Škorpala, M. Pujmanová, počátky tvorby P. Kohouta), ódy na Stalina, Gottwalda, tzv. *frézistická poezie* = politické, agitační verše, oslava pracujícího dělnictva, většinou literární primitivismus
- **tematika rodné země, rodiny, všední reality**, nepatetický postoj (Seifert, Závada, Kainar, Kolář, mladá generace)

Literární skupiny

- **Skupina 42** – básnické a výtvarné sdružení (J. Kolář, J. Kainar, I. Blatný aj.) – téma velkoměsta, městské periferie, každodennosti
- **Ohnice** (K. Bednář, J. Hiršal, I. Diviš, M. Holub aj.) – vliv existencialismu, úzkost a zklamání, poezie „nahého člověka“
- **Skupina kolem Rudého práva** (I. Skála aj.) – socialistický realismus
- **Skupina Mladé fronty** (F. Listopad, L. Fikar) – dynamoarchismus (*dynamis* = síla, *archien* = vládnout)
- **Skupina surrealistů** (V. Effenberger, Z. Havlíček aj.)
- **Skupina Ra** (L. Kundera aj.) – tendence surrealistické („mladší surrealisté“, postsurrealisté)
- **Kulturní kádř Českého svazu mládeže** (P. Kohout aj.) – komunistická ideologie
- **Katoličtí básníci** (Z. Rotrekl, I. Slavík, V. Vokolek aj.)
- **Brněnská skupina kolem časopisu Host do domu** (O. Mikulášek, J. Skácel, L. Kundera, J. Trefulka, M. Uhde)
- **Skupina kolem časopisu Květen** (M. Florian, M. Holub, K. Šiktanc, J. Šotola, M. Kundera aj.) – poezie všedního dne
- **Skupina kolem časopisu Tvář, Sešity** (V. Havel, J. Lopatka, J. Gruša, Josef Topol aj.)

1. **Poválečná tvorba předválečné generace:** V. Holan, F. Halas, J. Seifert, F. Hrubín., V. Závada, J. Zahradníček, V. Renč, B. Reynek, V. Nezval

a) Významné osobnosti

Jiří Kolář (1914–2002) – básník, překladatel a výtvarník, člen Skupiny 42, od konce 60. let zakázaný autor, od r. 1980 žil v Paříži; publikoval v exilu a samizdatu

- **Křestný list** – prvotina, všednodenní realita
- **Ódy a variace** – odraz drsné reality velkoměstské civilizace (estetika Skupiny 42), svět zla a bída, pocit nejistoty; disonance, depoetizace jazyka, využití variací, netradiční óda – záznam všednosti
- **Dny v roce** – deníkové záznamy (autentičnost, očitě svědectví básníka), fragmentárnost, prozaizace verše
- **Roky v dnech** – prozaický protějšek předchozí sbírky, záznamy zážitků, přesná datace, monumentalizace všednosti
- **Prométheova játra** – 3 oddíly s odlišnou strukturou, příběh jako formální experiment (proláže – prokládání textů), výbor z deníku (koláže, litanie, hovory z ulice, citáty, aforismy, grafická poezie, úvahy – veršem i prózou), antiepos – vize hrůzné skutečnosti, deziluze; mravní téma celku: ohrožení a zničení lidské svobody, odpor k totalitní moci; inspirace a využití básně Ladislava Klímy + přebásnění povídky polské autorky Zofie Nałkowské Na trati (výjev z války – umírající žena zraněná při útěku z transportu)
- **Básně ticha** – básnický experiment, využití výtvarné podoby básně, jazyka a jeho elementů jako tématu = tzv. **konkrétní, vizuální poezie**
- **Vršovický Ezop** – výbor z tvorby 50. let, příběhy lidí, reprodukce autentických výpovědí, rozhovorů (řeč periferie) = tzv. **autentická poezie**; báseň *Poslední dnové* – obraz lidické katastrofy, téma lidské krutosti (část Černá lyra)

Josef Kainar (1917–1971) – básník,

dramatik, autor písňových textů, literatury pro děti, výtvarník, fotograf, člen Skupiny 42; existenciální zaměření; rozvíjí halasovskou linii poezie (disharmonie, ironie, sebeironie); tendence k epice

- **Nové mýty, Osudy** – nepatetický, hořce ironický a deziluzivní pohled na svět, osudovost, všední události povýšeny do podoby mýtu, smutek lidského údělu; antilyrika, směřování k baladické pří-

tahák

Kolářova poezie:

- sepětí s **výtvarnou činností** (koláže, mozaika)
- **každodenní realita**
- formální **experimenty** (deníkové záznamy, citace, hovory z ulice, grafická poezie), fragmentárnost

běhovosti (báseň *Stříhali dohola malého chlapce* – ohrožení bezbranného jedince, pocit úzkosti, nemožnost úniku vyrůstá ze zdánlivě všední, banální skutečnosti; bezcitnost, škodolibost okolí); prozaizace verše

- **Veliká láska, Český sen** – oslavná poezie ve službách dobové politiky; idealizace společenského pokroku
- **Člověka hořce mám rád** – společenská kritika, nostalgie a skepse, boj protikladů v nitru člověka, vědomí jeho nedokonalosti
- **Lazar a píseň** – epizující tendence, upřímné lidské zpovědi; alegorická postava biblického Lazara = princip smrti, skepse, odčizení × píseň = symbol naděje, ušlechtilosti, krásy člověka; úvahy o mezilidských vztazích; prvky obecné češtiny – zdroj estetické působivosti (báseň *Kocourek, Jaký to s ním bylo* aj.)
- **Moje blues** – objektivnější lyrika, obhajoba života a lásky; forma blues – propojení melancholie, hořkosti a písňové melodičnosti
- **Miss Otis lituje** – písňové texty, některé ve formě blues, některé jako klasické šansony; vliv folkloru a jazzu

tahák

Kainarova poezie:

- disharmonie, ironie, sebeironie, hořkost
- sklon k **epice**
- **prozaizace verše**
- hudební formy (blues, píseň)

Ivan Blatný (1919–1990), člen Skupiny 42, od r. 1948 v exilu v Londýně

- **Melancholické procházky** – atmosféra rodného Brna, šedivá scenerie předměstí, pocit opuštěnosti, smutku, lhostejnost lidí, barevnost, cit pro melodičnost
- **Stará bydliště a Pomocná škola Bixley** – tvorba v emigraci; základní motiv času (spojení minulosti, přítomnosti a budoucnosti, inspirace Prahou, Brnem, Vídní, Londýnem); poezie samoty, stesku; svět vzpomínek, vnitřní monolog, aktuální prožitky = výpověď o sobě; vedle češtiny využil angličtinu, němčinu

Ladislav Fikar (1920–1975) – básník, redaktor, překladatel; skupina Mladá fronta

- **Samotín** – reflexivní a milostná lyrika šrámkovského typu; intenzivní citové prožitky, lyrické příběhy, lidské osudy, okouzlení rodnou Vysočinou
- **Kámen na hrob** – základní motivy lásky, ženy, dětství, štěstí + motivy smrti a bolesti, devastace hodnot

František Listopad (1921) – básník a prozaik, po r. 1948 v emigraci, žije v Portugalsku

- **Sláva uřknutí** – smyslově konkrétní a citové vnímání skutečnosti; vliv lidové slovesnosti a existencialismu; halasovská linie poezie, blízkost k Ortenovi, asociativní spojování náznaku a detailu
- **Daleko, blízko** – soubor tří sbírek vydávaných v exilu; hledání smyslu existence a poezie, princip pravdy okamžiku, mozaikovitý obraz světa

Jiří Šotola (1924–1989) – básník, prozaik a dramatik; skupina Květen

- **Venuše z Mélu, Hvězda Ypsilon, Poste restante** aj. – vývoj od romantiky k epičnosti a filozofickým úvahám, abstrakci

O Šotolově próze viz str. 154

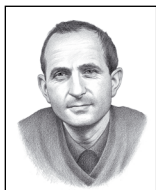
Karel Šiktanc (1928) – básník, překladatel, autor rozhlasových a televizních her, skupina Květen; v době normalizace zákaz publikování; základní motivy poezie: dětství jako dar a středočeská krajina; v prvních sbírkách (např. *Vlnobít, Žízeň* – poezie všedního dne)

- **Heinovské noci** – lyrickoepická skladba; obraz lidické tragédie z června 1942 (osobní zážitek z dětství); výčet obrazů a údajů jako dokumentární záznam, důraz na detail; obměňovaný refrén – motto z Heinricha Heina; významné téma paměti (totéž i ve sbírce *Artéska studna* – paměť předků – 3 generace)
- **Zařikávání živých** – lyrický cyklus 13 básní; téma lidského osudu, existenciální úzkost, ztráta naděje; kompoziční princip variace, opakování větných konstrukcí a schémat, přerývané verše s přesahy, stylizovaná próza, zvuková výraznost; totéž **Město jménem Praha**
- **Adam a Eva** – skladba motivovaná biblickým vypravováním o stvoření světa; báseň-dialog, motiv paměti, závrať z nádhery života, snaha otevřít se životu a lásce, překonat skepsi; zvuková působivost veršů ve spojení s principem variace

- **Horoskopy, Mariášky** – texty psané rytmizovanou prózou
- **Český orloj** – samizdat, 12 básní pojmenovaných podle kalendářních měsíců; fiktivní dialog otce a syna o osobní zkušenosti, příslušnosti k národu (obraz kraje i českých dějin – významných událostí); 3 okruhy – příroda, venkov, lidský život; orloj – symbol cyklického běhu života, kruhu jako věčnosti; polemika s dobou
- Další díla: **Jak se trhá srdce**, **Pro pět ran blázna krále**, **Tanec smrti aneb Ještě Pánbu neumřel**, **Sakramenty**, **Srdce svého nejez** – v samizdatu, odraz bezútěšnosti doby
- Po r. 1989 vyšly sbírky: **Ostrov Štvanice**, **Hrad Kost**, **Šarlat**, **Zimoviště**

Miroslav Florian (1931–1996) – básník skupiny Květen, potom režimní poezie, poplatná době **Blízky hlas**, **Otevřený dům**, **Závrať**, **Iniciály**, **Stopy** aj. – poezie všedního dne, metoda pásma, volný verš, mistr přesa-hu; okouzlení přírodou, poetizace všedních jevů, prolínání motivů intimních a společenských

- **Tichá pošta** – dominantní motiv dorozumění, lidských kontaktů; touha po harmonii; sepětí člověka s přírodou, úvahy o smyslu básnické tvorby, mistrovství zkratky a miniatury (báseň *Dejte mi*)

Miroslav Holub (1923–1998) – básník, vědec v oboru imunologie, publicista, překladatel; vliv civilis-mu Skupiny 42

- **Denní služba, Achilles a želva** – poezie všedního dne; inspirace – svět vědy a techniky, sblížení vědy a umění; ústřední téma – proces poznávání; maximálně sdělný styl, odborné termíny jako básnické prostředky
- **Slabikář** – kritika strnulosti, povrchnosti, nelidskosti; důraz na činnost, vytrvalost, trpělivost na cestě poznávání pravdy; výrazová

úspornost, strohost (staví na slovese a substantivu)

- **Jdi a otevři dveře** – básně zaměřené proti byrokra-cii, netečnosti, nečinnosti; důraz na lidskou aktivitu a pevnou morálku
- **Ačkoli** – reakce na realitu po srpnové okupaci 1968; kritika zla, paradoxnosti situace; požadavek osobní odvahy; pojetí umění jako účinné obrany před nepřiz-nání doby; vnitřní hledačství
- **Anděl na kolečkách, Žít v New Yorku** – črty, glosy, úvahy inspirované pobytem v USA

Oldřich Mikulášek (1910–1985) – básník, skupina Host do domu; halasovská linie poezie; v 70. letech nemohl publikovat, dílo vycházelo samizdatem v Petlicí, oficiálně až od r. 1981; dramatické pojetí života, střetávání proti-kladných sil (pesimismus × radost ze života, zvl. v milostné lyrice); vstup do literatury v 30. letech (poetické verše **Černý bílý ano ne**), za okupace halasovsky temné vidění světa (**Marné milování**, **Křídlovka**, **Tráva se raduje**) – obdiv k přírodě

- **Pulsy** – vliv existencialismu, boj s lhostejností; motivy velkoměsta (vliv Skupiny 42); dramaticčnost, dynamika, typický motiv krve, protikladnost
- **Horoucí zpěvy, Divoké kačeny**, poema **Albatros** – sklon k harmonii, optimismu (motivы domova, krajiny), dobově poplatná poezie – oslava života, budování společnosti
- **Krajem táhne prašivec** – poema; inspirace lidovým rčením z Vysočiny; sled různých životních příběhů ⇔ touha po intenzivním prožitku; pijácké motivы připomínají antickou anakreontskou poezii
- **Ortely a milosti** – přesvědčivější obraz života jako dramatický svár = *analytická linie tvorby*; oslava Moravy, dialogic-ká kompozice: vynesení ortel nad vyvolávací smrti × milost udělena životu, lásce
- **První obrázky** – cyklus minisonetů, formální virtuozita (v 80. letech obdoba miniatur – **Druhé obrázky**)

tahák

Šiktancova poezie:

- poezie všedního dne (generace Květen)
- motiv dětství a středočeské krajiny
- téma **lidského osudu** (existenciální pocity)
- opakování **větných konstrukcí a schémat, variace**, zvuková výraznost

tahák

Holubova poezie:

- vliv Skupiny 42 – civilnost
- inspirace: **svět vědy a techniky**
- důraz na lidskou **aktivitu**, činnost, **trpělivost v poznávání pravdy**, morálnost
- výrazová **úspornost**, strohost výpovědi, přesnost

- **Svlékání hadů, To královské** – různorodost tematická, výzva k aktivitě, odpovědnosti za sebe i lidstvo; 4 typy básní – variace, civilní epos, miniatura, hymnus

- **Šokovaná růže** – sbírka vyšla po invazi r. 1968, odráží náladu doby; milostná a občanská lyrika, rozhořčený nesouhlas s invazí sovětských vojsk (báseň *Tehdy* – oddíl Černý triptych)

- **Agogh** – drsná existenciální poezie (vyšla v exilu), dramatická reakce na období tzv. normalizace, pocit marnosti; holanovsky složitý výraz, nářek, převaha volného verše, hovorový jazyk

- **Žebro Adamova, Velké černé ryby a dlouhý bílý chrt, Sóló pro dva dechy** – motivy zklamání, smutku, zcivilnění poezie, reflexe

- **Čejčí pláč** – milostná lyrika, krásy života přes zklamání a beznaděj

Jan Skácel (1922–1989) – básník, autor literatury pro děti, publicista; skupina Host do domu (šéfredaktor časopisu); v 50. a 60. letech nucené odmlčení (až do r. 1981), sbírky vycházely v samizdatu a exilu; básník pokory, mravní čistoty a ticha; halasovská a kainerovská linie (meditace, hloubka citu), básně jako obrazy rozvíjejí jeden základní motiv, spojitost s přírodou, vesmírem, tušení souvislostí, náznakovost (tajemství); vliv lidové moudrosti

- **Kolik příležitostí má růže, Co zbylo z anděla** – inspirace venkovem, přírodou, folklorem, tradicemi; domov jako jistota života; klid, souznění, lidskost
- **Hodina mezi psem a vlkem** – komorní lyrika, hledání podstaty jevů a pravdy, motivy tragiky života; úsporná reflexe, baladičnost
- **Smuténka, Metličky** – lyrika úzkosti, bolesti, zmaru a pokory; nevšední životní moudrost, víra v hodnoty života; zhuštěnost, prostota výrazu ⇒ gnómičké básně s pointou, spojení mytického a folklorního pohledu na svět; tradiční strofická forma, průpovědi
- **Naděje s bukovými křídly** – souborné vydání 200 čtyřverší; jazykové nápady, humorné prvky, paralely
- **Dávné proso, Odlévání do ztraceného vosku, Kdo pije potmě víno** – bilancování, pocit skepse a opuštěnosti, zklamání; úvahy o smyslu básnické tvorby; typický motiv ticha a tajemství
- **A znovu láska** – posmrtně vydaná sbírka; téma stárí a smrti, mezilidské vztahy, návraty do dětství, k lidové písni
- **Jedenáctý bílý kůň**, souborné vydání **Třináctý černý kůň** – specifický útvar „malých recenzí“, sloupky z Hosta do domu; aktuální problémy

Pro děti:

- **Proč ten ptáček z větve nespadne** – doprovod k pastelům Josefa Čapka; hrubínovsky dokonalý verš;

Kam odešly laně, Uspávanky, Jak šel brousek na vandr aj.

Václav Hrabě (1940–1965) – básník, prozaik, dramatik, vliv poetismu, beatníků, jazzu; verše šířeny v opisech a časopisech; návaznost na Máchu, Gellnera

- **Stop-time** (Blues v modré a bílé) – první výbor poezie koncem 60. let
- **Blues pro bláznivou holku** – souborné vydání 1991 – básnická tvorba s hudebními impulzy; česká obdoba beatnické poezie; pohled zdola, obraz životního stylu mládeže 60. let; provokativní ironizování norem starší generace, okázalý nonkonformismus; proti měšťáctví svobodomyslnost, odsouzení snobismu, konzumního stereotypu, pokrytectví; poetizace prostých věcí, téma Prahy, lásky; jazz – jeden z inspiračních zdrojů; bluesová dikce volného verše (báseň *Prolog, Variace na renesanční téma, Citová výchova*)

tahák

Mikulášková poezie:

- **dramatičnost**, složité kontrasty
- barevnost
- téma **domova** (Morava), lásky
- jednoznačnost výrazu

vysvětlivka

Agogh – ze Starého zákona (poražený panovník, vystupuje v Saulových příbězích)

tahák

Skácelova poezie:

- motivy **ticha, pokory**, chvilé
- sepětí s **přírodou**, vesmírem, domovem
- náznakovost, **tajemnost**
- zhuštěný výraz
- cit pro jazyk – novotvary (*smuténka, podzimčátka*)

- **Horečka** – povídka, otevřenost pocity světa, nesouhlas s měšťáckou pseudomorálkou

Ivan Diviš (1924–1999) – básník a esejista, od r. 1969 v exilu; originální styl, např.

- **Morality, Umbriana, Chrlení krve** aj. – holanovský styl, bohatá metaforika, expresivita i zoufalství a absurdnost překonávaná křesťanskou vírou; odpor ke krutému světu; útočné verše, kontrasty zla a dobra
- **Odchod z Čech** – skladba s tématem emigrace, trpkého údělu; vyznání lásky k domovu, ale i nenávisť vztah k Čechům v době normalizace, odsouzení přizpůsobivosti davu a zotročení; expresivní, apelativní výraz

Ivan Wernisch (1942) [vernýš] – básník, překladatel, od r. 1990 redaktor Literárních novin; publikoval v samizdatu; poezie snovosti, pohádkové poetiky, ale i grotesknosti, ironie, hutnosti, věčnosti a antilyričnosti

- **Kam letí nebe** – wolkrovsky laděná poezie, harmonizující pohled na svět, naivismus, personifikace věcí
- **Zimohrádek** – snová vidina titulního obrazu, vysněná magická krajina = prostor vnitřní svobody; za jeho zelení je agresivní svět; inspirace poetikou pohádky

vybory **Zasuté zahrady, Žil, byl** – po srpnu 1968 v samizdatu nebo exilu

- **Blbecká poezie, Kudlmudl, Prasinec, Zahnání do ráje** – básně z normalizačních let; mystifikace, nonsens, grotesknost – znechucení z politických poměrů, deprese, absurdnost, neologismy – hra s jazykem
- b) **Experimentální poezie** – reakce na pocity vyprázdňenosti mezilidské komunikace a vyčerpanosti tradiční poezie ⇒ tzv. *konkrétní poezie* – tématem je sám jazyk, slovo organizované v prostoru (originální konfigurace) ⇒ *poezie vizuální* nebo *fonická* (redukce básnického slova na pouhý grafický obraz, tvar nebo zvuk); sblížování poezie s hudbou a výtvarným uměním

Josef Hiršal (1920–2003) a **Bohumila Grögerová** (1921) – společná sbírka **JOB-BOJ** = experimentální poezie za normalizace publikovaná v samizdatu a exilu

Václav Havel (1936) – **Protokoly** (oddíl Antikódy) – tzv. básně – *typogramy*; základní myšlenka vyjádřena graficky nebo už obsažena v názvu básně

- c) **Poválečný surrealismus** (tzv. 2. surrealistická generace); tvorba šířená v samizdatu, *literatura umlčovaná*

Vratislav Effenberger (1923–1986), člen Surrealistické skupiny

- výbor **Lov na černého žraloka** – analýza kruté reality, skepse, vědomí krize

Zbyněk Havlíček (1922–1969), člen skupiny tzv. pražských spořilovských surrealistů, syn prozaika Jaroslava Havlíčka

- **Kabinet dra Caligariho** – sbírka, surrealistická imaginace, sen a touha, kritika politického systému, teroru ničícího člověka, omezování svobody; cynismus, výsměch, černý humor, drsná vulgárnost
výbor pod názvem *Otevřít po mé smrti*

- d) **Český underground** – program tzv. *totálního realismu* (co nejpřesnější záznam každodenní reality) a tzv. *trapné poezie* (estetika trapného a banálního – vliv dadaismu a surrealismu); inspirace paranoicko-kritickou metodou Salvadora Dalího; opoziční tvorba, alternativní poetika a estetika ⇒ *literatura umlčovaná*

Egon Bondy (1930–2007), vl. jm. Zbyněk Fišer – básník, prozaik, filozof, překladatel; česká varianta beatnictví; tvorba šířená v samizdatu, představitel *1. undergroundové generace*

- **Totální realismus** – maximální depoetizace, parodický říkankový text, citace dobových frází, humor, prostý záznam skutečnosti, krajní nonkonformismus, odpor k omezování svobody; reflexe doby totality, revolta proti uznávanému systému hodnot
- **Trapná poezie, Tzv. filozofické básně, Kádrový dotazník, Velká kniha, Malá kniha** – linie trapné poezie, osobní zpověď, ironizace budovatelské poezie a oslavování člověka z lidu; syrový záznam skutečnosti, nespisovný jazyk, vulgarismy

přečti si

Čítanka IV. k Literatuře v kostce

zajímavost

Židovské jméno si autor vybral v době nejzúřivější protizidovské kampaně a vykonstruovaných procesů

- **Invalidní sourozenci** – román, oslava života na okraji zdegenerované militarizované technické společnosti; blízkost sci-fi nebo satirické politické utopie

e) **Písňové texty**

Jiří Suchý (1931) – básník, herec, autor písňových textů – v 60. letech pro divadlo Semafor

- např. soubory **Klokočí**, **Motýl**, **Pro kočku**, **Písničky**, **Růže růžová** aj. – téma obyčejných věcí všedního dne, jejich poetizace, úsměvný humor, bohatá obraznost, záměrná parodie, ironie; písně jako součást revuálních představení; metoda poetismu, surrealistických volných asociací, neotřelé rýmy, slovní hříčky, moderní rytmy; souborné vydání **Med ve vlasech**

2. **70. a 80. léta**

- a) **Oficiální proud** – tzv. generace *skálovsko-florianovská* = režimem uznávaní básníci funkcionáři:

Jan Pilař (1917–1996), **Ivan Skála** (1922–1997)

V samizdatu a exilu publikoval J. Seifert, v ústraní žil V. Holan; oficiálně byl vydáván F. Hrubín

Mladší generace – *sýsovsko-žáčkovská* (vstup do literatury v 60. letech a poč. 70. let)

Jiří Žáček (1945) – básník rozporného vidění světa, smysl pro humor a hravost, melodičnost, vtip, např.

- **Ráno modřejší večera, Napjatá múza**
- **Anonymní múza** – zachycení osobních prožitků – radosti a strasti života obyčejného člověka; syntéza protikladů, zcivilnění lyriky, upřímnost, výpověď o tvůrčí činnosti (titul) ⇒ perzifikace a alegorizace poezie; mírně satirický, úsměvný pohled, častá forma popěvku (rýmovaná čtyřverší)
- **Okurková sezóna** – humorná a satirická poezie, vtipně pronásledována hloupost, omezenost, sobectví, zbabělost; klasický strofický tvar, výrazný rytmus a rým, písňový charakter veršů, aforismy, anekdoty
- **Text-appeal** – rozchod s tradiční „velkou poezií“, směřování k aforismům, říkadlům; smysl pro parodii
- **Aprílová škola, Kdo si se mnou bude hrát?** – poezie pro děti; slovní hravost, blízkost dětskému vnímání světa; lyrické miniatury, útvary popěvku

Petr Skarlant (1939) – lyrický básník, překladatel, prozaik

- **Ústa spojená pro štěstí, Mimoúrovňové křižovatky** – obraz lidského života, prožitek něhy a štěstí
- **Věk slasti** (atmosféra Prahy 60. let, návštěva A. Ginsberga, smrt přítele, básníka V. Hraběte), **Věk náruživosti** – příběh dospívání na konci 50. let, **Věk prodejnosti** – Paříž na sklonku 70. let = autobiografický prozaický cyklus

- b) **Rozvoj undergroundového proudu** – 2. generace, spjata s hudební rockovou skupinou The Plastic People of the Universe; kulturní opozice proti režimu

Ivan Martin Jirous, přezdívaný Magor (1944) – básník, teoretik undergroundu, výtvarný kritik, spoluzakladatel revue *Vokno*

- **Magorova mystická růže** – básně s motivy milostnými a křesťanskými
- **Magorovo borágo** – subjektivní výpověď, protest proti totalitě, drsné osobní prožitky, ztráta smyslu života, ale láska a víra; tvarově návaznost na Gellnera a Bondyho; silně expresivní výrazivo
- **Magorovy labutí písně** – tematicky různorodá sbírka: vězeňský život, imaginární rozhovor s Bohem a světci, vzpomínky na přátele, kritika režimu a zkaženosti světa, verše věnované ženě Julianě a dětem; střídání žánrů a forem, expresivní výraz
- **Magor dětem** – básně a pohádky
- **Magorova summa** – svazek 13 básnických sbírek

Vlastimil Třešňák (1950) – písničkář, prozaik, folkový zpěvák, malíř, fotograf; od r. 1982 ve Švédsku

- **Plonková sedmička** – sbírka písňových textů, virtuózní šansonová poezie; zkratkovitost, pohled zdola
- **Jak to vidím já** – povídky, **To nejdůležitější o panu Moritzovi** – román, **Klíč je pod rohožkou** – román o změnách na podzim 1989

- c) **Písňové texty** – suplovaly psanou a tradičně šířenou poezii

Karel Kryl (1944–1994) – básník, písničkář, ovlivněný folkem; v emigraci (Svobodná Evropa)

- **Knížka Karla Kryla** – soubor textů, protestní písně; reflexe na srpnovou okupaci 1968, léta nesvobody, beznaděje, deprese; znechucení z nedůstojného konformismu a totality; melancholické a sarkastické ladění, např. *Bratříčku, zavírej vrátka*, *Pasážová revolta*, *Znamení doby*, *Anděl*, *Morituri te salutant* aj.

Jaroslav Hutka (1947) – folkový zpěvák

- **Texty z let 1967–1977** – soubor písní; reakce na normalizační dobu, básně filozofující, protestující, kritizující; inspirace – moravská lidová píseň; např. *Náměšť*, *Havlíčku*, *Havle*

Dále:

Jiří Dědeček (1953), **Jaromír Nohavica** (1953) např. *Dokud se zpívá, ještě se neumřelo*, *Když mě brali za vojáka* aj.

Vladimír Merta (1946), **Jan Vodňanský** (1941) ve spolupráci s Petrem Skoumalem (hudebníkem) – hravost, non-sensové texty (např. pásmo textů **S úsměvem idiota**), pro děti **Šlo povidlo na vandr**, **O slonovi, který utekl z každého obrázku**

3. Konec 20. století

a) Katolický proud

publikovány verše umlčovaných a vězňůných básníků – B. Reynek, V. Renč aj.

Zdeněk Rotrekl (1920) – básník, prozaik, esejista, kritik; vězňen, 1968 rehabilitován, za normalizace činnost v samizdatu

- **Skrytá tvář české literatury** – medailony českých, zvl. katolických autorů

b) Tzv. generace osamělých běžců

Miroslav Hupčich (1952) – básník, výtvarník

- **Srdcový střelec**, **Názorný přírodopis tajnokřídých** – poezie obyčejných věcí, vliv J. Koláře; postupy koláží, kompilace, prvky hovorového jazyka

Další autoři:

Zdena Bratřovská (1951), **Jiřina Salaquardová** (1955), **Viola Fischerová** (1935), **Lubomír Brožek** (1949), **Antonín Brousek** (1941), **Jiří Gruša** (1938) aj.

Nejmladší autoři (výběr):

Jaroslav Pízl (1961), **Pavel Kolmačka** (1962), **Miloš Doležal** (1970)

c) Nejmladší vlna undergroundu

Jáchym Topol (1962) – básník a textař hudební skupiny Psí vojáci, prozaik, syn dramatika Josefa Topola (bratr Filip Topol (1965) – hudebník)

- **Miluju tě k zbláznění** – zcela realistický záznam banálního a bezútěšného života normalizační doby; básník jako znužený, lhostejný divák, nebo jako razantní buřič odsuzující režim; obecná čeština s vulgarismy, záměrná destrukce syntaktické vazby ⇒ reakce na chaotický svět
 - **V úterý bude válka** – téma člověka v apokalyptickém světě, brutalita 20. stol., katastrofické vize, pocit ohrožení
- J. H. Krchovský** (1960), vl. jm. Jiří Hásek – básník
- **Noci, po nichž nepřichází ráno** – výbor z tvorby (samizdat), gellnerovský sarkasmus a cynismus, ironický humor, sebeironie, pohrdání, hněv; metoda zvnitřňování básnického subjektu, pocit nesmyslnosti a zbytečnosti všeho (zvl. v cyklu *Zamilovaný dement*)

přečti si

Čítanka IV. k Literatuře v kostce

odkaz

Kompletní přehled české a světové literatury a Čtenářský deník k Literatuře v kostce

ČESKÁ PRÓZA 2. POL. 20. STOL.

1. Typologie české prózy 2. pol. 20. stol.

- Tematika **války** (obraz bojů, koncentračních táborů a nacistických věznic, židovská tematika (Drda, Fučík, Lustig, Weil, Frýd, Fuks, Ptáčník, Otčenášek, Škvorecký, Pavel aj.)
- **Kronikářský román** s dokumentárními prvky (Zápotocký, Branald, Pujmanová) – oficiální socialistickorealistická literatura v duchu socialistického realismu
- **Tzv. budovatelský (výrobní) román**, zvláště téma osídlování pohraničí, znárodnování, združstevňování, stavby socialismu (přehrady) aj. (Řezáč aj.) – oficiální socialistickorealistická literatura
- **Historický román** (V. Neff, Šotola, M. V. Kratochvíl, Daněk, Kaplický, Vaňková aj.)
- **Psychologický román** (Valenta, Mucha)
- **Romány deziluze** (M. Kundera, Vaculík, Kliment, I. Klíma aj.)
- **Experimentální próza** (Linhartová, Páral, Hrabal, Škvorecký aj.)
- **Vědeckofantastická próza** (Nesvadba, O. Neff)
- **Autenticitní próza** – dokument, deník, memoáry (Vaculík, Kohout, Viewegh, Zábrana, Hrabal aj.)
- **Postmoderní próza** (M. Kundera, Viewegh, Kratochvíl, Hodrová, Jáchym Topol, Ajvaz aj.)
- **Polistopadové téma** současnosti (Frybová, Viewegh, Vaculík, Třešňák, Kratochvíl aj.)

2. Literatura v období 1945–1968

Jan Drda (1915–1970) – prozaik, dramatik

- **Němá barikáda** – soubor povídek, obraz bojů na barikádách, heydrichiády, Květnového povstání a osvobození; hrdinství obyčejných lidí v mezních situacích; metoda reportážního dokumentu, očitě svědectví, dobový schematismus, ideologizace; povrchní psychologická kresba postav = 1. vlna válečné prózy (např. *Vyšší princip*, *Včelař*, *Pancéřová pěst*)

Marie Pujmanová – 2. a 3. díl trilogie (**Hra s ohněm**, **Život proti smrti**) – viz str. 125

Julius Fučík (1903–1943) – komunistický spisovatel, literární kritik

- **Reportáž psaná na oprátce** – motáková próza z roku 1943, dokumentární svědectví člověka odsouzeného fašisty na smrt; obraz pankrácké nacistické věznice, výslechy, mučení, portréty spoluvězňů; prolínání uměleckých a publicistických (reportážních) postupů; v 1. vydání záměrná glorifikace hrdiny-komunisty, zatčeného jako člena ilegálního vedení KSČ – k vydání připravila Gusta Fučíková a komunistický literární kritik Ladislav Štoll (vypuštěny pasáže o Fučíkově přiznání, vyjádření informací); původní verze až r. 1995

Jiří Marek (1914–1994) – prozaik, novinář, scenárista

- **Muži jdou v tmě** – baladická novela, tragické osudy skupiny pěti parašutistů; probíjejí se z fašistického obklíčení; zkouška charakterů
- na přelomu 60. a 70. let – **Panoptikum slavných kriminálních příběhů**, **Panoptikum hříšných lidí**, **Panoptikum Města Pražského** – cykly kriminálních příběhů podle historických soudních
- **Můj strýc Odysseus** – s humorným nadhledem líčí osudy svérázného majitele pohřebního ústavu a konce habsburské monarchie; travestie Homérova eposu

Adolf Branald (1910–2008) – prozaik

- **Severní nádraží**, **Lazaretní vlak** – dvojdílný válečný román o hrdinství železničářů v boji s okupanty (vlastní zkušenost)

Další díla: **Stříbrná paruka**, **Chléb a písně**, **Král železnic**, **Vizita** aj.

Jiří Weil (1900–1959) – prozaik, překladatel; jako žid se za války skrýval

- **Život s hvězdou** – existenciální společenský román s autobiografickými rysy – o izolaci a degradaci českých židů; vzpomínky, téma „bezbranných hrdinů“, boj s rasismem; psychologické ladění
- **Žalozpěv za 77 297 obětí** (pásmo), **Na střeše je Mendelssohn** (román) – opět téma holocaustu

2. vlna válečné prózy – 50. a 60. léta – větší míra psychologické analýzy, v popředí subjekt člověka ve vztahu k době, mizí okázalý heroismus

Arnošt Lustig (1926) – autor próz s židovskou tematikou, vlastní zážitky z Terezína, Osvětimi, Buchenwaldu

- **Noc a naděje, Démanty noci** – povídkové soubory, nepatetické obrazy hrdinů v mezních situacích; přesvědčivost, drama detailu, fyzické oběti, ale morální vítězové nad mučiteli („bezbranní hrdinové“)
- **Dita Saxová, Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou, Nemilovaná** – psychologické

novely, osudy mladých žen židovského původu (inspirace skutečnými událostmi), prostředí koncentráků, násilí a fašistické zvůle; tragický závěr, konfrontace reality a iluze (nadějí); zoufalé činy žen v kritické životní situaci, psychicky vyhocené momenty

Norbert Frýd (1913–1976) – prozaik, pro židovský původ vězněn v Osvětimi a v Dachau

- **Krabice živých** – autobiograficky motivovaný román; prostředí koncentračního tábora; vývoj ústřední postavy v odvážného člena ilegálního hnutí (zachránil řadu vězňů manipulací s evidenčními kartotéčnými lístky)
- **Vzorek bez ceny a Pan biskup, Hedvábné starosti, Lahvová pošta** – dokumentární memoárové dílo

Ladislav Fuks (1923–1994) – prozaik, autor válečných a psychologických próz

- **Pan Theodor Mundstock** – psychologicko-filozofický román s židovskou tematikou o osamocnosti člověka, o jeho rozštěpenosti (schizofrenická představa dvojníka Mona pod tlakem teroru a deprese); osud židovského úředníka, degradovaného na metaře; čeká na transport do koncentračního tábora; plánovitá a detailní příprava; vývoj od slabošství k odhodlání přežít; monografické ladění prózy (opět „bezbranný hrdina“), varování před iluzí o možnosti přizpůsobit se zlu; prolínání časových rovin; absurdnost Mundstockova úsilí i totální moci nad člověkem

- **Spalovač mrtvol** – moderní hororová próza s rysy grotesky (bezbranná oběť vydaná napospas brutálnosti); pohled na válku ze strany zla prezentovaného jako pomoc lidskému neštěstí; příběh pana Kopfrkingla, psychopata z krematoria – stává se udavačem a vrahem ve službách fašismu
- **Vévodkyně a kuchařka** – rozsáhlý historický román ze života secesní Vídně (konec 19. stol.), rozklad Rakousko-Uherska, konec habsburské vlády; postmodernistické postupy, poetičnost i ironie, groteskní humor i sugestivní naléhavost

Karel Ptáčník (1921–2002) – prozaik skupiny Květen

- **Ročník jedenadvacet** – románová kronika, příběh Čechů narozených r. 1921, kteří byli odvléčeni na nucené práce do Německa; láska mezi Čechem Honzíkem a Němkou Käthe; zkouška charakteru v mezních situacích stálého ohrožení života
- **Město na hranici, Noc odchází ráno, Šestapadesátý** – románová trilogie z poválečného moravského pohraničí – obraz osvobození a osídlování pohraničí

Jan Otčenášek (1924–1979) – prozaik, scenárista

- **Občan Brych** – pokus o společenský politický a sociálněpsychologický román – obraz složitého vnitřního přerodu „kolísavého“, intelektuála; kontrast: právník z chudých poměrů František Brych × syn továrníka Ondřej Ráz – zhyřalec

tahák

Lustigova próza:

- **téma holocaustu**, koncentračních táborů
- psychika lidí v **mezních situacích**
- skrytá, působivá, koncentrovaná **dramatičnost**
- „**bezbranní hrdinové**“

tahák

Fuksova próza:

- **svět úzkosti**, strachu z izolovanosti, samoty a bezprávi
- hlavní postavy = **oběti zla, násilí**; pocit nejistoty, narušení psychiky
- stylové mistrovství, symbolika, imaginární **snový svět se prolíná s realitou**

a cynik; každý řeší poúnorové dilema jinak; úsilí o složitější psychologickou kresbu; pod tlakem doby příběh vyústil v odmítnutí poměrů kolem února 1948

- **Romeo, Julie a tma** – baladická milostná novela z období heydrichiády, shakespearovský příběh tragické lásky studenta Pavla a židovské dívky Ester; obžaloba nacismu a rasismu; prolínání přímé a polopřímé řeči ve vnitřním monologu; psychologická kresba postav
- **Kulhavý Orfeus** – román, osudy pěti přátel nasazených do pražské továrny; neúspěšná odbojová činnost (skupina Orfeus); pokračují osudy Pavla z předchozí novely

Ota Pavel (1930–1973), vl. jm. Ota Popper; prozaik, novinář (sportovní redaktor v Československém rozhlasu); židovský původ; autor drobných próz; vypravěčské mistrovství, lyričnost; inspirace – otec Leo, obchodní cestující, renesanční typ člověka; příroda kolem Berounky, křivoklátské lesy, sportovní prostředí

- **Dukla mezi mrakodrapy, Plná bedna šampaňského, Syn celerového krále, Pohádka o Raškovi** aj. – povídky a reportáže ze sportovního prostředí
- **Smrt krásných srnců** – vzpomínkově laděné příběhy z autorova rodinného prostředí (dětství,

dospívání, humorně kritický obdiv k otci, chalupa převozníka Proška u Berounky, židovské transporty, poválečné nadšení i zklamání; osobité vypravěčství) závažné jevy sděleny nenápadně, bez dramatizace – výpověď o hledání smyslu života a jeho krás, laskavý pohled do nitra člověka (např. povídka *Kapři pro wehrmacht*)

- **Jak jsem potkal ryby** – povídkový soubor, vzpomínky na otce a členy rodiny, láska k přírodě a rybaření; později soubor **Zlatí úhoři**, 3. vlna válečné prózy

Václav Řezáč (1901–1956)

- **Nástup, Bitva** – tzv. kolonizační společenské romány, model budovatelské socialistickorealistickej prózy, obraz osídlování pohraničí na Kadaňsku, dokument deformací konce 50. let – ideologický schematicismus, zpolitizovaný pohled na realitu, zjednodušení

Jan Procházka (1929–1971) – prozaik, scenárista

- **Zelené obzory** – novela, obraz malé pohraniční vesnice v době kolektivizace; konflikty mladého agronoma s místními lidmi a neodborníky – funkcionáři
- **Ucho** – filmová povídka, obraz dusné atmosféry podezírání a přetvářky v nejvyšších kruzích totalitní společnosti (50. léta), strach a nejistota; „ucho“ = odposlouchávací zařízení v bytě manželské dvojice = ústřední postavy

Edvard Valenta (1901–1978) – umlčovaný prozaik

- **Jdi za zeleným světlem** – psychologická próza s autobiografickými rysy; téma války – hlavní hrdina, spisovatel musí opustit Prahu, na venkovské samotě je vtahován do nebezpečných protiokupačních akcí; autor odmítl schematicismus a ideologické normy socialistického realismu; střídání kapitol v ich-formě s kapitolami objektivního vyprávěče

Jiří Mucha (1915–1991) – prozaik, publicista, syn malíře a grafika Alfonse Muchy; v 50. letech vězněn

- **Studené slunce** – forma deníku, autobiografická próza z pobytu v trestním pracovním táboře + úvahy o životě a umění
- **Podivné lásky** – vzpomínková próza dokumentárního rázu o otcově životě a výtvarném díle; bohatě citovaná korespondence o milostném vztahu skladatelky Vítězslavy Kaprálové k Bohuslavu Martinů a k autoru knihy

Rozkvět historické prózy v 60. letech

Václav Kaplický (1895–1982)

- **Kladivo na čarodějnice** – román o inkvizičních procesech v 17. stol. na severní Moravě; historické postavy, atraktivní téma

Miloš Václav Kratochvíl (1904–1988)

- **Osamělý rváč, Král obléká halenu** – romány z 40. let – o osobní vzpouře jedince proti osudu; typ osamělého hrdiny (okupační pocit bezmoci a marnosti)

po válce:

- **Pochodeň, Mistr Jan** – tematika husitství, ale dobový výklad dějin a nadměrná didaktičnost; nové formální postupy – vnitřní monolog, kázání, dopis

- **Lásky královské** (doba posledních Přemyslovců), **Čas mandragor** (doba rudolfinská), **Dobrá kočka, která nemlsá** (monografický portrét grafika a rytce Václava Hollara, z doby třicetileté války), **Život Jana Amose** (spojení beletrie a dokumentu)
- **Evropa tančila valčík, Evropa v zákopec** – předvečer a průběh 1. světové války

Vladimír Neff (1909–1983) – autor historické beletrie, do literatury vstoupil už v 30. letech

- **Sňatky z rozumu, Císařské fialky, Zlá krev, Veselá vdova, Královský vozataj** – rodová pentalogie, filozoficko-historický román a společenská satira, panoramatický obraz společnosti od pádu Bachova absolutismu po květnové dny r. 1945; vzestup a pád dvou podnikatelských rodů – Nedobylů a Bornů; historické postavy – František Josef I., Vojtěch Náprstek, Ema Destiniová; tradiční er-forma, záliba v detailu, psychologická studie měšťácké malosti (závislost na penězích)
- **Královny nemají nohy, Prsten Borgiů, Krásná čarodějka** – historicko-parodická trilogie z přelomu 16. a 17. stol. o rytíři Petru Kukaňovi z Kukaně, synovi pražského alchymisty; téma donkichotství

Oldřich Daněš (1927–2000) – prozaik a dramatik

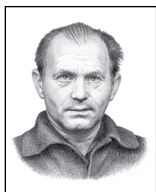
- **Král utíká z boje, Král bez přílby, Vražda v Olomouci** – antitradiční a experimentální historické romány o Janu Lucemburském, Václavu II. a Václavu III. – průběh událostí relativizován, autor předkládá svou rekonstrukci; prvky detektivní prózy

Jiří Šotola (1924–1989) – básník, prozaik a dramatik

- **Tovaryšstvo Ježíšovo** – historický filozofující román o tragickém zmaření života pod mocenským tlakem institucí (téma lidského osudu); obraz doby pobělohorské protireformace, kořistnických zájmů jezuitského řádu
- **Kuře na rožni** – román vydaný v samizdatu o životě potulného loutkoherce Matěje Kuřete, bloudícího po Čechách v období napoleonských válek ⇒ paralela: mocenské manipulace s lidmi a loutkami
- **Svatý na mostě** – demýtizace legendy o Janu Nepomuckém

3. Literatura v období 70. a 80. let

převažuje obraz soudobého člověka v literatuře, dále vzniká próza venkovská, historická, vědeckofantastická; nezřetelné generační členění „vpád techniků“ – autorů z praktických povolání (chemici V. Páral, J. Švejda, důlní technik J. Frajs, lékař O. Dub aj.) – témat z různých prostředí a z každodenní praxe; mnozí autoři publikovali v samizdatu nebo exilu

Bohumil Hrabal (1914–1997) – prozaik světové úrovně, vstup do literatury v 50. letech, publikoval částečně oficiálně, částečně v samizdatu nebo exilu; právník, ale různá zaměstnání (dělník, telegrafista, výpravčí, balíč starého papíru, kulisák); navázal na vypravěčství Haškovo – hospodské povídky; vliv surrealistických postupů, zážitky z dětství, okupace; život v Praze a Polabí; znalost prostých lidí, záliba v groteskních situacích, povahách; přátelství s J. Kolářem, J. Hiršalem, E. Bondym, grafikem V. Boudníkem

- **Perlička na dně, Pábitelé** – povídkové soubory s typickými hrdiny – prostí lidé, navenek i drsní, vnitřně čistí a opravdoví, zvláštním způsobem milující život; *pábení* = způsob vyprávění s prvky

poetismu, surrealismu i naturalismu, autentické promluvy lidí

přečti si

Čítanka IV. k Literatuře v kostce

odkaz

Kompletní přehled literatury
a Čtenářský deník k Literatuře v kostce

- **Taneční hodiny pro starší a pokročilé** – tvarový experiment, povídka koncipovaná jako monolog sestávající z jediné rozvětvené věty – promluva starce přes plot k slečně v sousední zahradě
- **Ostře sledované vlaky** – novela s výjimečně pevnou dějovou linií; tragikomický příběh z protektorátu; válečná tematika zcela odpatetizovaná; souvislý děj – konfrontace intimního života hlavní postavy, železničního eléva

Miloše Hrmu, s krutostí doby – sabotážní akci zaplatil životem; lyričnost + osudová tragičnost ⇒ charakter balady; ich-forma, absurdita války – v závěru vedle sebe umírají dva mladí lidé, kteří stáli původně proti sobě

- **Postřižiny** – součást volné nymburské trilogie **Městečko u vody** (**Krasomutnění**, **Harlekýnovy miliony**) – stylizovaně vzpomínková próza z autorova dětství v Nymburku; konec idylických časů; v popředí pedantský otec Francin – správce pivovaru, okouzující emancipovaná maminka Maryška (vypravěčka volně navazujících epizod) a hluchý vypravěč pábitelských historek strýc Pepin; příznačný humor renesančních typů lidí; spojení groteskní hyperboly a jemné kritiky maloměstského způsobu života; symbolický titul nesouvisí jen s tím, že si maminka nechala ustříhnout dlouhé vlasy, ale i s dobovou atmosférou změn (zkracování vzdáleností); obdiv k novotám, radost ze života bez předsudků, nekonvenční vitalita; hovorové a slangové výrazy, Pepinovo slovácké nářečí
- **Slavnosti sněženek** – povídkový soubor, idylické obrázky života obyvatel chatové oblasti Kersko; vyznání lásky k životu a přírodě
- **Obsluhoval jsem anglického krále** – vrcholné dílo, fiktivní bilanční vývojový román, osud člověka v 20. – 50. letech, problematika komplikovaného soužití Čechů a Němců u nás; satira o typické české přizpůsobivosti, vyprávění malého a dětinského číšníka Jana Dítě, který se pracuje do exkluzivního podniku, dosáhne mistrovství ve svém oboru, ale bez ohledu na morální principy doby; těžce hledá smysluplnou životní cestu; zajímavá kompozice – 5 kapitol orámovaných na začátku a na konci stejnými slovy; ich-forma, „pábitelský“ příběh pro hospodské posluchače; převládá metoda proudu vědomí, asociativně řazené motivy, souvislá mluvená řeč = tzv. *orální literatura*
- **Něžný barbar** – hold umělci, příteli, výtvarníkovi, experimentátorskému grafikovi Vladimíru Boudníkovi; vzpomínka i na přítele Egona Bondyho; dva tzv. „libešské texty“ vyšly pod názvem **Kluby poezie** (společně s prózou **Přiliš hlučná samota**)

tahák

Hrabalova próza:

- vyprávění jako pásmo historek nebo obrazů, **koláže různých vypravěčských rovin**, automatický záznam
- postavy většinou z **periferie** společnosti (pražská Libeň)
- osobité vidění světa (posedlost životem)
- většina próz **nemá souvislý děj**
- **kontrastnost** (krása × ošklivost, hrůza × naděje, krutost × něha, intelektuální postoje × hospodská vyprávění)
- **hovorová řeč**, slang, poetismy, vulgarismy

Vladimír Páral (1932) – inženýr chemik, prozaik experimentátor

tzv. *černá pentalogie* (3 novely, 2 romány) situované do průmyslového kraje v severních Čechách (fiktivní chemička Kotex)

- **Veletrh splněných přání** s podtitulem Příběh pokleslé aktivity – monografie o vedoucím chemické laboratoře (Milan Renč) – vrostl do stereotypního života, vyhovuje mu v práci i v soukromém životě (hlášení, zbytečné porady, neúčelná činnost, mechanické plnění úkolů bez iniciativy, hazardování s časem a energií); degradace člověka na stroj s naprogramovanými mechanickými úkony; nový

„*technický*“ styl: opakování slov, vět, odstavců = opakování životních úkonů; zhušťování výrazu (heslovitost, náznakovost), substantivní vyjadřování = prvek odborného stylu

- **Soukromá vichřice** s podtitulem Laboratorní zpráva ze života hmyzu – obraz konzumního manželství, zautomatizovaný život čtyř dvojic; kritika měšťáctví
- **Katapult** neboli Jízdní řád železničních, lodních a leteckých drah do ráje – vzpoura proti nudě manželského životního stereotypu – 7 milostných vztahů inženýra chemie Jacka Jošta, plánovaný program nevěř – známostí z inzerátu na různých místech na trati služební cesty z Ústí n. Labem do Brna
- **Milenci a vrazi** – románový obraz komunistické společnosti, život jako bezvýchodný kruh, boj o moc; satira na stereotyp v životě
- **Profesionální žena** – „román pro každého“ – parodie na snoby, kýčovitý život, parafráze tzv. lehčích žánrů; kritika konzumní společnosti

tzv. *bílá pentalogie* (zatím 4 knihy) – optimističtější pohled na svět, hledání cesty k smysluplnému životu

- **Malý muž a bílá velryba** – novela, tzv. „chemický epos“; pokus o překonání skepticismu; v popředí postava čestného, pracovitého, aktivního člověka (Břetě Laboutka) – snaží se něco dokázat, řešit problémy, prožít plnohodnotný život ⇒ ulovit svou „bílou velrybu“ (inspirace ústředním motivem Melvillova románu *Bílá velryba*); boj skončí vítězně, ale zaplatí za to životem; odsouzení kariéristů, prospěchářů a vypočítavců (Edita) a cynicky lhostejných lidí (Viktor)
- **Radost až do rána** – o životních ztroskotancích, spokojených s průměrností
- **Generální zázrak** – o vztahu mezi mužem a ženou; láska jako princip života, tzv. „román naděje“
- **Muka obraznosti** – autobiografická próza, inženýr technik ztroskotává na pracovišti díky malému profesionálnímu zápalu, touží se stát spisovatelem; ironie místo kritiky

sci-fi série:

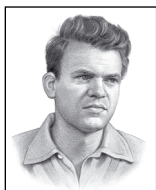
- **Romeo a Julie 2300, Pokušení A-ZZ, Válka s mnohohvířetem, Země žen**

erotická tematika:

- **Playgirls 1,2** – otevřenost výpovědi, degradace lásky na sex

Jiří Švejda (1949) – prozaik, představitel tzv. severočeské literární školy (jako Páral), chemik

- **Havárie** – román z průmyslové oblasti severních Čech se společensko-kritickým záměrem

Milan Kundera (1929) – prozaik, dramatik, básník; spisovatel evropského významu; r. 1978 zbaven českého státního občanství; žije v Paříži; představitel *postmoderní prózy*; v současné době píše jen francouzsky; vstup do literatury v 50. letech – poezie (dobově laděná)

- **Monology** s podtitulem *Kniha o lásce – z 50. let*, nový typ milostné poezie, sonda do lidské psychiky, upřímnost a otevřenost, hledání životních hodnot; erotika s pocity sladkosti i hořkosti

definitivní rozchod s komunismem na konci 60. let a příklon k epice

- **Směšné lásky, Druhý sešit směšných lásek, Třetí sešit směšných lásek** – povídky jako melancholické anekdoty, existenciální typ literatury; tragikomické situace milostných příběhů (např. *Autostop, Já, truchlivý bůh, Nikdo se nebude smát* aj.)

- **Žert** – společenský a historizující román o životní deziluzi inteligence a vystřízlivění z poválečného optimismu; období 1948–1965 v Československu s fanatickými komunisty a udavači, absurdní svět (nevina trestána jako vina); série žertů se týká hlavní postavy Ludvíka Jahna: nevinný žertík, provokace vysokoškoláka (brán smrtelně vážně) ⇒ vyloučení ze strany, z fakulty; na vojně (u oddílů PTP) prožívá „směšnou lásku“; pak návrat k vědecké práci a touha pomstít se viníku – kamarádovi Zemánkovi za společenský pád (svede jeho ženu Helenu) ⇒ největší žert jeho života, protože se mine cílem (Helena se stejně rozvádí); osobitý model vyprávění (střídání 4 vypravěčů – Ludvík, Helena, Ludvíkova známá a Kostka); výstavba románu na principu hudební kompozice (polyfonie, variace témat)

v emigraci:

- **Život je jinde** – román o deformaci člověka zdeformovaným revolučním ideálem (udavačství, spolupráce s StB), zachycení stalinické doby; název díla odpovídá autorově nové situaci
- **Valčík na rozloučenou** – tzv. „lázeňský román“ o osudech politického vězně, který se rozhodl emigrovat; život plný intrik, náhod, vypočítavosti, sobectví; fraškovitý nadhled, groteskní prolínání osudů
- **Kniha smíchu a zapomnění** – několik variací příběhů o mravní devastaci člověka; nový tvůrčí postup, tzv. románová polyfonie s filozofickými úvahami, ironií a kritikou

tahák

Páralova tvorba:

- **kritika stereotypnosti životních situací**
a degenerace člověka nudným, konzumním životem bez opravdového citu
- děj lokalizován do prostředí **chemického** provozu (autorova profese)
- **nový vyprávěcí styl** – strohost, telegrafická úsečnost (řeč inzerátů, úředních formulí, jmenné věty, výčty, opakování vět, situací, motivů – stereotyp), vysvětlivky, glosy v závorkách, doplňky (odborný styl)

- **Nesnesitelná lehkost bytí** – mnohovýznamový filozofický román s rysy postmodernismu, tzv. intelektuální próza o osudech lidí po okupaci v r. 1968; příběh dvou dvojic – lékaře Tomáše a servírky Terezy, Sabiny a Franze – problémy vnější a vnitřní svobody, odpovědnosti za sebe i za druhé, možnosti seberealizace; existenciální těžkosti, tíha emigrace; prolínání dějových linií, odbočky (digrese) – vyprávění přerušeno úvahou – esej o kýči

- **Nesmrtelnost** – postmoderní filozofický román; vznik díla je součástí románu (v textu je uveden autor Milan Kundera); prolínání pásma reality a fikce; obecné otázky bytí a kultury, lásky a smrti, klamu a pravdy; kompozice opět po vzoru hudební skladby (7 dílů); poslední česky psaný román

- **Pomalost, Identita, Nevědění** – „francouzské“ romány z 90. let o českých emigrantech

Josef Škvorecký (1924) – prozaik, nakladatel, univerzitní profesor v Torontu; emigroval r. 1969; v Torontu založil s manželkou Zdenou Salivarovou nakladatelství Sixty-Eight Publishers; většina jeho knih je situována do rodného Náchoda

- **Zbabělci** – generační román s autobiografickými prvky; konec války (květen 1945) ve východočeském maloměstě Kostelci (= Náchod); hlavní postava a vypravěč Danny Smiřický (autor), nasazený na práci v továrně, a jeho přátelé z jazzové kapely; květnové dny a osvobození zobrazeny zcela nepateticky, záměrně subjektivně (× konvenční iluzivní pohled), bez idealizace; předstírané vlastenectví místní honorace na konci války (touha po moci); vypravěčské mistrovství: ich-forma, monologická výpověď střídána s úsečnými civilními dialogy = hemingwayovský styl (oproštěný, úsporný, věrný záznam normálního hovoru), obecná čeština a frajerský slang s anglickými slovy; vznik díla 1948/49, vyšlo až 1958

postava Dannyho v dalších prózách – volná pentalogie:

- **Konec nylonového věku** – období po únoru 1948; Danny jako profesor angličtiny i jako Sam obdivovaný Irenou

- **Prima sezóna** – příběhy z období války, Danny jako septimán a jeho lásky

- **Mirákl** – 50.–60. léta; Danny účastníkem Pražského jara, svědek srpnové okupace, učitel; kdysi svědkem číhošťského zázraku a provokace StB

- **Příběh inženýra lidských duší** – profesor na torontské univerzitě; svět posrpnové emigrace; žánr univerzitního románu

- **Tankový prapor** – satirický román, groteska o poměrech v československé armádě na počátku 50. let, omezenost důstojníků a jejich absolutní moc × Danny jako rotný a velitel tanku (zážitky z vojenské služby); metaforický význam románu – výsměch bezduchému mechanismu celé totalitní společnosti

prózy s židovskou tematikou:

- **Sedmiramenný svícen** – 7 povídek, rozhovor o prožitcích z války: 20letý Danny a stejně stará Rebekka, která přežila terezínské vězení

cyklus detektivních příběhů:

- **Smutek poručíka Borůvky, Konec poručíka Borůvky, Návrat poručíka Borůvky, Nápady čtenáře detektivek, Hříchy pro pátera Knoxe**

tahák

Kunderova próza:

- rysy **postmodernismu** (mozaika životních příběhů, prolínání dějových a časových linií)
- návaznost na linii existenciální literatury
- motiv **žertu** měnící se v tragický závěr
- humor, **ironie, sarkasmus**
- hlavní postavy – muži intelektuálové
- **důmyslně budovaná kompozice**, často jako hudební skladba, princip variací

tahák

Škvoreckého próza:

- vynikající **vypravěč**
- demýtizující pohled na osvobození, **tematika emigrace**
- komika
- živé dialogy, **hemingwayovský styl**, zachycena mluva mladistvých

Zdena Salivarová (1933) – spisovatelka, manželka J. Škvoreckého

- **Honzlová** – román o osudech režimu pronásledované pražské rodiny v pol. 50. let, obraz totalitní doby; autobiografické rysy
- **Nebe, peklo, ráj** – o vztahu mezi lotyšským sportovcem a českou dívkou
- **Hnůj země** – epistolární román, individuální osudy exulantů, život v emigraci

Pavel Kohout (1928) – básník, prozaik, dramatik, publicista, překladatel, scenárista; začal jako režimní, tzv. svazácký básník (sbírka *Čas lásky a boje*), později odvážný kritik poměrů, v době normalizace stál u zrodu Charty 77; 1979 zbaven státního občanství (emigrace); otec spisovatelky Terezy Boučkové

- **Z deníku kontrarevolucionáře** – konfrontace ruských osvoboditelů v r. 1945 a okupantů v r. 1968; deníkové záznamy, dobové dokumenty
- **Katyně** – tzv. černý román (období 1972–1978), satira na mocenské praktiky StB, parodie na lidskou krutost a hloupost; o absolventce střední odborné školy pro katy, kteří likvidují režimní odpůrce ve vykonstruovaných procesech (legalizace zla); rysy postmodernismu – dobrodružná politická sci-fi, černá groteska, šokující sadismus, erotika, pornografická konkrétnost (dílo na hranici pokleslých žánrů)
- **Kde je zakopán pes** – memoárromán, autobiografická próza psaná formou deníku – zápas jedince s autoritativní mocí; prolínání dvou rovin: liché kapitoly – detailní záznamy o vydírání autora (od léta do podzimu 1978), sudé kapitoly – retrospektivní návrat do minulosti (do počátku 60. let), formování československého disentu, vznik Charty 77, politický teror vůči jejím signatářům; autentické postavy; forma koláže, vzpomínky + svědectví; cíl – nezbytnost individuální vzpoury proti násilí; detailní záznamy autorových konfliktů s StB
- **Sněžím** – obraz polistopadových poměrů v Čechách; problematika lustrací; viděno očima ženy

Dramatická tvorba P. Kohouta – viz str. 162

Alexandr Kliment (1929) – prozaik

- **Marie** – psychologická novela, dramatický „všední den“ mladší ženy; monolog hlavní postavy
- **Nuda v Čechách** – psychologický generační román, sebeanalýza člověka neochotného přizpůsobit se režimu, ale zároveň neschopného postavit se na odpor; kritika režimu

Ludvík Vaculík (1926) – prozaik, fejetonista, autor textu *Dva tisíce slov*, organizátor edice Petlice (samizdat)

- **Sekyra** – generační román s autobiografickými prvky – svědectví o tom, jak komunismus zneužil naivního idealistického nadšení svých stoupenců; návrat hlavního hrdiny (autor, vypravěč) po letech do rodné vesnice – hledá novou životní orientaci ⇒ vyrovnávání s otcovými i vlastními politickými iluzemi
- **Český snář** – román deník, intelektuální próza s prvky literatury faktu; záznam událostí roku 1979 – život kulturní opozice, tzv. disentu; portréty hlavních představitelů neoficiální kultury (Havel, Kolář, Kohout aj.)
- **Loučení k panně** – román o milostném vztahu stárnoucího spisovatele a mladé studentky Kristýny; dilema mezi láskyplnou vášní a pocitem zodpovědnosti

Ivan Klíma (1931) – prozaik, dramatik, esejista, autor rozhlasových her; za války 3 roky v terezínském ghettu; publikoval v samizdatu; jeden ze zakladatelů Edice Petlice; blízkost existencialismu

- **Milenci na jednu noc** (povídkový triptych), **Milenci na jeden den** (povídky), **Milostné léto** (román) – tematika citových vztahů, lidského osamění, neschopnosti vzájemného dorozumění a nalezení trvalého vztahu
- **Má veselá jitra**, **Moje první lásky**, **Moje zlatá řemesla** – volně propojený celek, povídky s autobiografickými rysy – o mládí, láskách, disidentství; humor a ironie; epická linie přerušována úvahami; nostalgické ladění
- **Láska a smětí** – román; osobní, citové i názorové bilancování; portrét spisovatele disidenta (tvrdá realita života v době normalizace, tragika a absurdita osudu jednotlivce) + téma osamocení člověka ve světě zdevastované morálky; motiv smětí = špína z ulice a symbol všeho, co se mění v odpad (materiálně i duchovně); jemný lyrický styl

Karel Pecka (1928–1997) – básník a prozaik; dlouholetý politický vězeň (11 let)

- **Na co umírají muži**, **Hra na bratrství**, **Veliký slunovrat** (soubory povídek), román **Horečka** – poprvé prózy z vězeňského prostředí po r. 1948; osudy lidí z gottwaldovských pracovních táborů; brutalita, boj o přežití

- **Motáky nezvěstnému** – 2dílný psychologický román, autobiografie + osudy nevinně odsouzených, komunistické koncentrační tábory, teror dozorců, násilí; vztahy mezi vězni; lidskost × nelidskost, odvaha × zbabělost, protest proti nesvobodě; střídání ich-formy a er-formy

Z dalších autorů:

Valja Stýblová (1922) – autorka próz z lékařského prostředí, lékařka (obor neurologie)

- **Mne soudila noc** (novela, téma potratů), **Moje velká víra** (téma „záračného léčitelství“), **Nevěra** (motiv zmrzačení), **Benjamín** (román, téma narkomanie), **Nenávidím a miluji** (román, etická problematika milostného vztahu) – nerovné manželství profesora latiny a jeho studentky
- **Skalpel, prosím!** – román z prostředí neurochirurgické kliniky (vlastní odborné zkušenosti), blízký literatuře non-fiction (literatura faktu)

Jarmila Loukotková (1923) – autorka čtenářsky oblíbené historické beletrie, zvl. o význačných postavách antiky a středověku, např. **Není římského lidu** (z doby císaře Nerona, o básníku Petroniovi), **Spartakus**, **Navzdory básník zpívá** (o F. Villonovi) aj.

Ludmila Vaňková (1927) – sentimentální historické romány, např.

- **Lev a růže** – tetralogie (**Král železný, král zlatý, Zlá léta, Dědici zlatého krále, Žebrák se stříbrnou holí**) – přemyslovský cyklus
- **Orel a lev** – hexalogie (**Cval rytířských koní, Dvojitý trůn, Orel a had, Od moře k moři, Druhá císařovna, Dotkni se nebe**) – kronika o životě a době českého krále a římského císaře Karla IV.

V samizdatu nebo v exilu v době normalizace publikovali další autoři, např.:

Pavel Tigrid (1917–2003), vl. jm. Pavel Schönfeld – novinář, esejista, redaktor, autor rozhlasových her; židovský původ, emigroval (z politických důvodů) – do Anglie, do Německa, do Paříže; návrat po listopadovém převratu; založil kulturně politický čtvrtletník Svědectví (1956 v USA)

- **Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu** – fiktivní vyprávění mladé dívky z Čech o novodobé české historii od Mnichova po Pražské jaro; obraz komunistického systému

Jiří Gruša (1938) – básník, prozaik, literární kritik; experimentální román o byrokracii **Dotazník** aj.

Eva Kantůrková (1930) – prozaička, novinářka

- **Přítelkyně z domu smutku** – záznamy o spolupovězeňkyních (vlastní zkušenosti) v ruzyňské věznici, vzájemné vztahy; reportážní próza

Věra Linhartová (1938) – autorka experimentálních próz

- **Meziprůzkum nejbližší uplynulého, Prostor k rozlišení, Rozprava o zdviží, Přestořeč, Dům daleko** – antiiluzivní prózy s uvolněnou kompozicí, absence pevného děje, reflexe

Jan Pelc (1957) – prozaik; emigroval do Francie

- **...a bude hůř** – románová trilogie (Děti rodičů, Děti ráje, Děti cest) – o životě nonkonformní mládeže přelomu 70. a 80. let (hlavní hrdina Olin); periférie společnosti, drogy, alkohol, volný sex, neschopnost žít, neochota pracovat, iluzorní představa svobody; vulgarita

Petr Placák (1964) – prozaik a básník, nejmladší představitel undergroundu

- **Medorek** – kritika dobové manipulace s myšlením, experimentální próza o 16letém chlapci (Karel Medor) – píše nonkonformní poezii, odmítá se podrobit společenským požadavkům, má problémy s tajnou policií, pociťuje samotu a neporozumění, utíká do světa snu a fantazie

4. Literatura konce 20. století

Po listopadu 1989 spojení tří literárních proudů; vznikla **Obec spisovatelů**, konec politické cenzury

Vedle oficiálních a neoficiálních spisovatelů se objevují noví autoři:

Michal Viewegh (1962) – prozaik (postmoderní próza), fejetonista; náměty hledá v osobním životě; humoristický odstup a ironicko-groteskní tón

přečti si

Čítanka IV. k Literatuře v kostce

- **Názory na vraždu** – novela s detektivní zápletkou, rekonstrukce násilné smrti mladé učitelky Daniely v retrospektivních zápiscích mladého muže + domněnky obyvatel Sázavy o pachateli vraždy
- **Báječná léta pod psa** – satiricky laděná románová rodinná kronika, autobiografický příběh vlastního dospívání – vývoj nadprůměrně inteligentního chlapce Kvida, jehož rodiče utíkají z Prahy do městečka Sázavy před politickými tlaky totalitního systému (obraz doby od roku 1962 přes normalizaci, gorbačovskou perestrojku až po pád komunismu); střídání úhlů pohledu, různé verze, humor
- **Výchova dívek v Čechách** – autorem dílo ironicky označeno jako velký český postmoderní pedagogický román (snaha povýšit atraktivní námět sebevraždy dívky Beáty do oblasti vyšší literatury); polistopadový příběh učitelské nevěry s tragickým koncem, sociologický pohled na život zbohatlíků (charakteristické jevy); záliba v metatextových a intertextuálních pasážích a postupech (propojení psychologické introspekce vyprávěče s procesem vzniku literárního díla)
- **Účastníci zájezdu** – obraz společnosti jako vzorku, příznačná sociální situace autobusového zájezdu do zahraničí
- **Román pro ženy** – opět výběr nejatraktivnějšího z pokleslých žánrů a ironizace

Jiří Kratochvíl (1940) – prozaik, esejista, experimentální próza

- **Medvědí román** (Urmedvěd) – osobitá reakce na skutečnost totalitního režimu, střetání a prolínání časových rovin a reality s fikcí; složitá stavba prózy – několik různorodých příběhů, narušování jejich sledu, pozměňování a zpochybňování; román jako otevřený systém, memoárová kompozice (ich-forma), záměna osob
- **Uprostřed nocí zpěv** – experimentální román s autobiografickými prvky a poetikou blízkou magickému realismu; vlastní zážitky čtyř poválečných desetiletí; hledání otce a sebe sama ve světě lži a násilí; dva příběhy v závěru propojené, dva vyprávěči; v lichých kapitolách rekapitulace vlastního života hrdiny od narození při osvobozování Brna až po svatbu, v sudých kapitolách vypráví svůj příběh života Petr Simonides (vzpomínky na dětství, školu, rodiče); v závěru oba splývají, jako by šlo o jeden příběh (obě osoby spojuje podobnost osudů, doba, prostředí i některé vlastnosti); odlišnost v stylistických prostředcích: bezejmenný hrdina v 1. dějové rovině se vyjadřuje ve větách s dokonalým pravopisem, Petr v dlouhých souvětích začínajících malým písmenem a neukončených tečkou; odlišné vlastnosti: první hrdina – bez předsudků a zábran, s magickými schopnostmi, Petr – mírný, mravní, slušný; oba se shodují v touze uniknout zlu; osobitý způsob reakce na dobu totality; prolínání minulosti, přítomnosti a budoucnosti, fikce a reality, mnohovýznamovost faktů, motivy tajemství a podobenství, snové deformace, hravá mystifikace; text jako příběh příběhu; intertextualita – vkládání textů, odbočování, destrukce tradičních prozaických postupů

Další díla: *Avion*, *Nesmrtelný příběh*, *Orfeus z Kénigu*, *Brno nostalgické a ironické* aj.

Daniela Hodrová (1946) – prozaička, literární kritička; spjata s magickým realismem

- **Hledání románu** – teoretická práce (typologie a teorie románu)
- **Trýznivé město** – románová trilogie (*Podobojí*, *Kukly*, *Théta*) – inspirace magickou krásou Prahy, úvahovost, autobiografické rysy; postmoderní prvky, odklon od příběhovosti, proměny úhlů pohledu, personifikace věcí
- **Město vidím** – pokračování, „básnický“ průvodce tajuplnou Prahou

Michal Ajvaz (1949) – básník a prozaik, esejista, překladatel; blízký magickému realismu

- **Návrat starého varana** – soubor lyrických črt a povídek; imaginativní a experimentální próza – fantastní, mystifikační vyprávění neuvěřitelných skutečností, mimoreálný svět proniká do skutečnosti moderní doby (např. „zvířecí postavy“); text prokládán četnými citacemi filozofů ⇒ úsilí o zintelektualizování prózy; neuzavřená epizoda nutí k úvahám, aktivují čtenáře; napětí mezi stylem odborné eseje a surrealistickou obrazností, groteskní scenerie
- **Druhé město** – reálný obraz Prahy doplněn fantastickými a mystickými prvky (neobvyklá zvířata a fantomy, s nimiž vyprávěč zápasí) ⇒ román s tajemstvím

Petr Šabach (1951) – prozaik; novelistický rozsah, osobní vyprávěčská pozice, autobiografická motivace, nostalgické ladění

- **Šakalí léta** – soubor povídek, název podle nejznámější povídky předchozího povídkového souboru *Jak potopit Austrálii*

- **Hovno hoří** – 3 texty (Sázka, Bellevue, Voda se šťávou) – o rozdílných životních přístupech a pocitech mužských a ženských; autorovy prožitky od dětství po současnost; konfrontace světa dětí a dospělých, rodinné vztahy; humor i melancholie, hovorovost; některé motivy využity pro film Pelíšky

- **Babičky, Opilé banány** – o dětství a pubertě v totalitním světě

Alexandra Berková (1949–2008) – prozaička, autorka televizních her

- **Magorie** – fantaskní próza, ironické podobenství o skutečnosti socialistického Československa, prozaická metafora degenerované společnosti („země pod placatým kamenem“); text jako nespoutaná řeč

Jáchym Topol (1962) – básník – viz str. 150 a prozaik

- **Sestra** – generační román z doby normalizace, drsně naturalistický i poetický text, plný snů i reálií, téma lásky a pohrdání; hlavní hrdina – Potok se pohybuje na okraji společnosti, mezi skupinami veksláků, zlodějů, bezdomovců, cizineckých gangů; v chaotickém světě hledá ženu (oporu) – symbol bezpečí, citu, sexu; porevoluční Československo – chaos rozpadlého světa, v němž je vyzdvížena největší hodnota – láska (sestra života); zaměření na individuální morálku, souboj dobra a zla (základní pohádkový princip); dílo postmoderní, mnohoznačnost obrazů, různorodost žánrů
- **Anděl** – román, pojmenování podle stanice pražského metra, kde se scházeli vyznavači punkového postoje k životu; nadsázka, práce s mýty, magií, absurditou, paralelou
- **Kloktat dehet** – příběh se odehrává na periferii, v anonymním prostředí – přízračný svět – sirotčinec pro cizí a zanedbané děti; název knihy je odvozen od krutých trestů, které udělovaly sestry svěřencům za lež nebo za to, když mluvili jinak než česky (od kloktání vody s dehtem pálil krk)

Jaromír (Filip) Typl (1973) – básník, prozaik, esejista, dramatik

- **Koncerto grosso** – básnická prvotina (tzv. heavymetalová mše f-moll) – vliv poetiky rockové hudby a dalíovského surrealismu; poezie chápána jako protipól všednosti
- **Pohyblivé prahy chrámů** (povídky), **Zápas s rodokmenem** (groteskní mýtus) – prózy, důraz na imaginaci, hra s jazykem, upřednostnění formy, vize, obraznost, vliv surrealismu

Tereza Boučková (1957), dcera spisovatele Pavla Kohouta

- **Indiánský běh** – autobiografické, ironické a humorné novely – vzpomínky z dětství, dospívání, vztah k otci, rodičovství

Nejmladší talentovaní autoři:

Jaroslav Rudíř (1972) – próza **Nebe pod Berlinem** (český hudebník, kytarista punkrockové kapely v Berlíně), **Petra**

Hůlová (1979) – **Paměť mojí babičce** (vyprávění pěti žen tří generací o životě; děj se odehrává v Mongolsku), román **Přes matný sklo**, **Miloš Urban** (1967) – romány **Sedmikostelí**, **Hastrman**, **Irena Dousková** (1964) – novela **Hrdý Budžes** aj.

Pozdní vstup do literatury:

Květa Legátová (1919), vl. jm. Věra Hofmannová

- **Želary** – povídkový soubor z moravského venkova
- **Jozova Hanule** – novela z období okupace; medička Eliška pracuje po uzavření vysokých škol jako zdravotní sestra; podílí se s primářem Richardem na odbojové činnosti; po vyjádření musí zmizet – s falešnými dokumenty odchází daleko od města s horalem Jozou; jeho nevzdělanost a osobitost ji silně přitahují ⇒ křehký milostný, ale smutný příběh

ČESKÉ DRAMA 2. POL. 20. STOL.

1. Poválečné drama a divadlo

- po osvobození se hrály hry, které vznikly už za okupace (s jinotaji) – nejúspěšnější byly **Drdovy Hrátky s čertem**, pak **Dalskabáty, hřišná ves, aneb Zapomenutý čert**
- po únoru 1948 – ideologický tlak ⇒ hry politicky motivované, tendenční; v popředí hledisko ideologické na úkor estetických kvalit; hry s budovatelskou tematikou nebo komedie (oficiální optimismus) ⇒ výsměch, „třídnímu nepříteli“; překlady sovětských her

Miroslav Stehlík (1916–1994)

- **Jarní hromobití, Vysoké letní nebe** – téma združstevňování vesnice, boj proti kulakům; poetika agitační schematické socialistickorealisticé tvorby

Vojtěch Cach (1914–1980)

- **Duchovský viadukt, Mostecká stávka** – inspirace skutečnými událostmi v době hospodářské krize

Václav Káňa (1905–1985)

- **Parta brusíče Karhana** – tzv. budovatelská „výrobní“ veselohra

- Vinohradské divadlo přejmenováno 1950 na **Ústřední divadlo Československé armády**; nepohodlný Jiří Frejka nucen odejít
- po válce obnoveno divadlo **D₃₄** (jako D₄₆), ale pod vlivem totalitní ideologie
- v r. 1946 ve Vodičkově ulici v Praze obnoveno Osvobozené divadlo pod názvem **Divadlo V+W**; uvedena např. znovu hra **Pěst na oko** a muzikál **Divotvorný hrnec** (Werich v roli vodníka Čochтана); 1948 se Voskovec vrátí do USA; 1955–1962 Werich uměleckým šéfem **Divadla satiry**, pozdějšího **Divadla ABC**; spolupráce s Milošem Kopeckým, pak s Miroslavem Horníčkem (obnova stylu V+W, zvl. forbín) = nejprogresivnější scéna poválečné doby; uvedena též hra **Josefa Kainara Ubu se vrací aneb Dršťky nebudou** = 1. české absurdní drama (bylo zakázáno)
- první hry **Pavla Kohouta** (1928) poznamenané schematismem – úsilí o pozitivního hrdinu, např. **Záříjové noci** – komedie z vojenského prostředí, **Taková láska** – forma inscenovaného soudního procesu (sebevražda z nešťastné lásky)
- uvedena veršovaná hra **V. Nezvala, Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou** – viz str. 100

2. 60. léta

uvolnění situace, posun od schematicčnosti k psychologizaci postav ⇒ obraz samoty člověka

psychologické hry **Františka Hrubína** – **Srpnová neděle, Křišťálová noc** – viz str. 105, hry **Milana Kundery** aj.

Josef Topol (1935) – dramatik, překladatel, básník, esejista; pro podepsání Charty 77 pronásledován

- **Jejich den** – hra o současných mladých lidech, hledajících a pochybujících; střetání životních koncepcí: ideály (umělecká dráha) × výnosné a výhodné zaměstnání; práce a dílo – nejdůležitější hodnota v životě
- **Konec masopustu** – básnické drama, námět ze současné vesnice 50. let (kolektivizace, konflikty společenské i rodinné); realita se prolíná s metaforickým ztvárněním, ale obecné podobenství o dnešku, o mezilidských vztazích, o vztahu veřejného a soukromého, o hledání smyslu života v neklidné době

Vratislav Blažek (1925–1973) – satirik, dramatik, prozaik, scenárista, textař, autor rozhlasových her; autor scénáře prvního českého muzikálu **Starci na chmelu** (studentsky hravá recese a tragikomický příběh)

- **Třetí přání** – veselohra, satira a ironizace pohádkového návodu ke štěstí; kritika mravů – touha po autě, bytu, kariéře

Jaroslav Dietl (1929–1985) – autor divadelních situačních komedií, televizních adaptací a televizních seriálů např. **Nemocnice na kraji města**, ze zemědělství **Tři chlapi v chalupě**, **Nejmladší z rodu Hamrů**, **Plechová kavalérie**, z obchodu **Žena za pultem**, z hospody **Eliška a její rod**, o funkcionářích **Muž na radnici**, **Okres na severu**, o životě několika generací **Synové a dcery Jakuba Skláře** – vždy sled životních epizod, zachycení některé profese, obraz každodenní skutečnosti a starostí

3. Vznik divadel malých forem a divadel studiového typu

divadla malých forem – od konce 50. let 20. stol. – protipól oficiálních scén; komorní prostředí, rušení konvencí – např. Reduta, Divadlo Na zábradlí, Semafor

divadla studiového typu – experimentální scény od 70. let 20. stol., další vývojová fáze divadel malých forem;

od převážně kabaretní orientace směřují k činohře; divadlo jako dílna autorského typu, netradiční divadelní prostory a vztah k divákům – např. Studio Y, Husa na provázku, HaDivadlo aj.

- **Reduta** v Praze: s ní spojen vznik tzv. **text-appealů** = specifická forma autorského scénického představení, texty rušíci lhostejnost, dráždící – součást pořadu s písničkami, hudbou, rozhovory; groteskní hra s jazykem, dějem, postavami; komunikace s divákem, mizí hranice mezi jevištěm a hledištěm

např. **Ivan Vyskočil** (1929) – **Motomorfóza** – absurdní text z pořadu **Autostop** (spoluautor V. Havel) – v komické zkratce odhalena absurdita společenských, existenčních i jazykových mechanismů ⇒ psychologická analýza dnešního světa; využito různých jazykových prostředků – hříčka, nonsens, neologismus, asociace založené na homonymitě slov, fráze

- **Divadlo Na zábradlí** – činohra i pantomima, založeno 1958; forma kabaretu, hudby, černého divadla, pantomimy; soubor činoherní – Ivan Vyskočil, Jiří Grossmann, Václav Havel, Ewald Schorm aj., soubor pantomimický vedl Ladislav Fialka; další členka – Ljuba Hermanová aj.; významné inscenace – *Kdyby tisíc klarinetů* (J. Suchý, I. Vyskočil), *Zahradní slavnost* (V. Havel) aj.; uvedena Beckettova hra *Čekání na Godota* a Grossmannova adaptace *Kafkova Procesu*
- **Semafor (sedm malých forem)** – hudební divadlo, kabaret pro děti, divadlo poezie, divadlo oživlých rekvizit, výtvarné umění, pantomima, film; založen 1959; návrat k tradici filmové grotesky, poetismu, dadaismu, kabaretu, šantánu, tingl-tanglu, revui, varieté; pořad jako montáž volně spojených čísel, výstupů, písniček
- autorská, písničkářská a herecká dvojice **Jiří Suchý** (1931) a **Jiří Šlitr** (1924–1969) – ve spolupráci s **Miroslavem Horníčkem** *Člověk z půdy*, *Taková ztráta krve*, *Zuzana je sama doma*, *Jonáš a tingl-tangl*, *Dobře placená procházka* aj. – divadlo kabaretního typu; po Šlitrově smrti vznikly ve spolupráci s hudebníkem Ferdinandem Havlíkem další hry, např. *Kytice* (scénická parafráze a parodie Erbenova díla), *Elektrická puma* aj.
- dvojice **Jiří Grossmann** (1941–1971) a **Miloslav Šimek** (1940–2004) – osobitá varianta text-apelového divadla (od r. 1967), např. *Návštěvní dny I. – III.*
- od konce 70. let skupina **Josefa Dvořáka**; významná osobnost **Jitka Molavcová** (*Jonáš a Melicharová*), **Petr Nárožný**, **Miroslav Horníček** aj., návaznost na tradici kabaretů a humor Voskovce a Wericha; populární zpěváci Waldemar Matuška, Karel Gott, Eva Pilarová aj.
- **Nedivadlo Ivana Vyskočila** – experimentální scéna bez rekvizit a kostýmů; založeno 1963; spolupracovníci např. Leoš Suchařípa, Pavel Bošek; útvar na pomezí prózy a divadla (vyprávění kombinováno s předváděním); jazykově dokonalé texty, hrátky se slovy – např. *Malé hry aneb Maléry, Kostí*
 - *Haprdáns neboli HAMlet PRinc DÁNSKý* ve zkratce – reinterpretace Shakespearova dramatu Hamlet
 - *Malý Alenáš* – převaha epických prvků
- **Rokoko** v Praze – kabaretně revuální sbor, založeno 1957; autoři a herci **Darek Vostřel** a **Jiří Šašek**
- **Večerní Brno** – založeno 1959 – satirické divadlo; **Lubomír Černík**, **Milan Uhde** aj.
- **Divadlo na provázku** v Brně (původně a nyní opět Husa na provázku, založeno 1967) – návrat k tradici středověkého divadla, komedie dell'arte, klauniádě, kabaretu, muzikálu, pantomimě, experimentu; princip otevřenosti žánrově, scénické (hraje se kdekoli – ulice, volná příroda ap.) a vůči divákovi (hraje se mezi nimi a s nimi); vzniklo jako amatérské studio posluchačů a absolventů brněnské JAMU (název podle knížky Jiřího Mahena); od r. 1972 se soubor zprofesionalizoval
- Boleslav Polívka** (1949) – klaun, mim a herec, např. stylizovaná klauniáda *Pezza versus Čorba* – v manéži bojují o své místo dva klauni; groteskní gagy, vtipy, nápady, slovní hříčky, černý humor; další klauniády *Adam a Ea*, *Pépe*, *Trosečník*, *Šašek a královna*, *Poslední leč* aj. Počátkem 90. let se osamostatnil – **Divadlo Bolka Polívky**
- další osobnosti: Miroslav Donutil, Eva Bittová, Jiří Pecha, Petr Oslzlý
- adaptace románů, např. *Páralovy Profesionální ženy*, *Mrštíkovy Pohádky máje* aj.
- Milan Uhde** (1936) – básník, prozaik, dramatik a nakladatel (v době zákazu pseudonym Zdeněk Pospíšil)
 - *Balada pro banditu* – podle Olbrachtova Nikoly Šuhaje loupežníka, dojemný příběh o velké lásce a ještě větší zradě; dramatizace + staré zbojnické písně
 - *Král-Vávra* – absurdní satirická hra na havlíkovský námět; groteskní kritika degenerované moci aj.
- **Divadlo Za branou** v Praze, založeno 1965 režisérem Otomarem Krejčou a dramaturgem K. Krausem; důraz na moderní psychologické herectví; uvádělo hry Josefa Topola; herci M. Tomášová, J. Tríska, R. Lukavský, M. Dvorská aj.; 1972 divadlo zrušeno; činnost obnovena až 1990 Otomarem Krejčou (Divadlo Za branou II.)
- **Studio Y** (Ypsilonka) – v Liberci 1963, od roku 1978 v Praze; režisér a dramatik **Jan Schmid** (1936), autor nebo spoluautor děl inspirovaných životními osudy složitých osobností českých dějin; uvolnění hravosti, prvky grotesky, parodie,

např. **Carmen nejen podle Bizeta**, **Outsider aneb Životopis slavného muže**, **Život a smrt Karla Hynka Máchy**, **Voni sou hodnej chlapec aneb Anabáze Jaroslava Haška** aj.

- **HaDivadlo** (Hanácké divadlo) v Prostějově 1974/75, od roku 1980 v Brně; osobité pojetí dramatizace, prolínání poetické stylizace s groteskní nadsázkou; režisér Josef Kovalčuk
Arnošt Goldflam (1946), dramatik, režisér, herec – hry s nejednoduchou symbolikou a bizarními obrazy, např. **Biletářka**, **Návrat ztraceného syna**, **Já je někdo jiný** aj.
- **Sklep** z konce 70. let; expresivní experimentátorství, osobitá poetika, smysl pro dada a absurdno; zakladatel **Milan Šteindler** (1958), **David Vávra** (1957), **Tomáš Vorel** (1957), **Tomáš Hanák** (1956)
 - hry **Muzikál**, **Chemikál** (meziprvky) – organická epopej o nenaplněné touze, **Carmen – parafráze opery Jiřího Bizeta**, **Mlýny** aj.; Sklep je součástí tzv. *Pražské pětky* – postmoderní scény dalších 4 souborů
- **Činoherní studio v Ústí nad Labem** – založeno 1972; komediální styl, groteska, parodie, antipsychologické herectví
Karel Steigerwald (1945) – dramatik, publicista; hry o špatných vlastnostech člověka (bezzásadovost, kariérismus, prospěchářství, egoismus, pokrytectví), např.
 - **Neapolská choroba** – o katastrofě, která vyvrátila civilizaci; tragikomédie o nebezpečí totality, která je obtížně vyvratitelná; hra s prvky grotesky a absurdního divadla**Alex Koenigsmark** (1944) – dramatik, prozaik, dramaturg, scenárista, autor psychologizujících her, důraz na etické hodnoty, zájem o typy průměrných lidí se sny, které většinou nejsou schopni uskutečnit ⇒ pocit životní nenaplněnosti
 - **Ostrov zdlánlivé** (o stárnoucí ženě), **Edessa** (o rytíři, úsilí vymanit se z životní vyprahlosti) aj.
- **Divadlo Jára Cimrmana** – vzniklo 1967 v Praze, založeno na mystifikaci diváků, na fikci a vymyslu; projev dramatického a divadelního postmodernismu
Zdeněk Svěrák (1936), **Ladislav Smoljak** (1931), **Jiří Šebánek** (1930–2007), **Karel Velebný** (1931–1989) vytvořili fiktivní postavu českého polyhistora, génia, všumělce Jára (da) Cimrmana – návaznost na mystifikační humor J. Haška, na slovní dialog V + W a tradici amatérského divadla
inscenace: **Akt**, **Vyšetřování ztráty třídní knihy**, **Hospoda na mýtince**, **Vražda v salónním kupé**, **Němý Bobeš**, **Cimrman v říši hudby**, **Dlouhý**, **Široký a Krátkozraký**, **Posel z Liptákovy**, **Lijavec**, **Dobytí severního pólu**, **Blaník**, **Záskok**, **Švestka**, **Afrika**
 - **Hospoda na mýtince** – jednoaktovka, autorství připisováno fiktivní postavě Jára Cimrmana; 2 části divadelního textu:
 - 1) „vědecká přednáška (parodie na pseudovědu, operetu) o Cimrmanově cestě k operetě
 - 2) dramatická akce – přednesený referát je prakticky demonstrován; vysoký styl přednášky × ochotnické, neherecké ztvárnění = zdroj humoru; nadsázka, nonsens, situační a slovní komika, dojemný humor, absurdnost, improvizace a parodování
- **Laterna magika** – divadlo v Praze, založené 1958 jako scéna Národního divadla; experimentální scéna – kombinace divadla a filmu; iniciátor projektu a autor prvního programu (premiéra na světové výstavě Expo '58 v Bruselu) byl **Alfréd Radok** – inscenace: **Hoffmannovy povídky**, **Variace 66**, **Kouzelný cirkus**, **Noční zkouška**, **Odysseus** aj.
- Tzv. **bytová divadla** – několik představení na Hradečku u V. Havla, dále v pražském bytě herečky Vlasty Chramostové – čtené ukázky ze Seiferta (Všechny krásy světa), **Appelplatz II**, adaptace Shakespeara *Play Macbeth* od Pavla Kohouta aj. Účinkovali Pavel Landovský, písničkář Vlastimil Třešňák, Pavel Kohout a dcera Tereza aj.

4. Další významní autoři

Václav Havel (1936) – dramatik, esejista, publicista; představitel absurdního dramatu; básník experimentální poezie (Antikódy), 1977 jeden z prvních tří mluvčích Charty 77; témata her – lidská identita, krize mezilidských vztahů, poruchy komunikace mezi lidmi (degenerace jazyka)

- **Zahradní slavnost** – komedie, obraz totalitního režimu na poč. 60. let v Československu; základní téma v metafoře nedohrané šachové partie = vazba mezi odcizeným systémem a člověkem ztrácejícím svou identitu; inteligentní mladík Hugo Pludek se uchází o zaměstnání, na zahradní slavnosti Likvidačního úřadu si osvojil funkcionářské fráze a způsob komunikace ⇒ je jmenován do vysokých politických funkcí, ale zbavuje se znaků své osobnosti a ztrácí

svou identitu; podobenství: zahradní slavnost = situace u nás ⇒ nadčasová platnost: absurdita každého přizpůsobování vnější moci (konformismus, kariérismus, morální úpadek); jazyk je prostředkem manipulací s člověkem; kompozice – cyklický návrat týchž motivů, gest, frází = zmechanizovaná společnost, krize lidské komunikace (nedorozumění); zsměšnění jazyka – hromadění frází, komolení úsloví, využití obecné češtiny, špatná výslovnost cizích slov, záměrná snaha mluvčích vyjadřovat se „lidově“ ⇒ projev nevzdělanosti

- **Vyrozumění** – hra odhaluje rozklad osobnosti, degeneraci jazyka (vyjadřování beze smyslu) = dehumanizace společnosti
- **Ztížená možnost soustředění** – společenská satira; existenciální rys – stereotypnost života
- **Žebrácká opera** – velmi volná inspirace dílem Bertolta Brechta; obraz podsvětí = obraz nečistých činů mocenského aparátu; marná snaha člověka ubránit se mocenským mechanismům manipulace

ve většině her ze 70. let téma disidentského života ⇒ tzv. *vaňkovské jednoaktovky* s autobiografickou postavou intelektuála a disidenta Ferdinanda Vaňka, který pracuje v dělnických profesích; je plachý, až přehnaně korektní

- **Audience** – moderní moralita; Vaněk pronásledovaný režimem, dělník v pivovaru × nadřazený sládek (bodřený, omezený, pokrytecký – snaží se neznalibit mocným); Vaněk je přemlouván, aby za sládku psal hlášení a donášel sám na sebe; dialog na principu kruhovitosti (závěrečný výstup se vrací k výchozímu bodu) = nesmyslný bludný kruh
- **Vernisáž** – disident, spisovatel Bedřich pozván na návštěvu: přátelé mu ukazují byt, předvádějí rodinnou pohodu, ale i prázdnotu života
- **Protest** – konfrontace nekonformního jedince s těmi, kteří se přizpůsobili podmínkám tzv. normalizace
- **Largo desolato** – hra s postavou disidenta, doktora filozofie Leopolda Kopřivy; trpí strachem a nejistotou, hledá útočiště před pronásledováním a vydíráním tajnou policií
- **Pokoušení** – parodie Goethovy faustovské legendy
- **Asanace** – reakce na předstíranou přestavbu socialistické společnosti v 2. pol. 80. let (problematika asanace města); podobenství
- **Odcházení** – hra o ztrátě moci

Pavel Landovský (1936) – herec, dramatik

- **Arest** – hra navazuje na řadu Havlových vaňkovských hříček
- **Sanitární noc** – orwelovský pohled na Československo první poloviny 80. let

Pavel Kohout – viz též str. 162

- **August August, august** – moralita z cirkusového prostředí, tragikomické podobenství o naivitě lidského snu a moci, kritika manipulace člověka; prvky absurdního dramatu
- **Atest, Marast** – havlovsky laděné aktovky
- **Marie zápasí s anděly** – o osudu herečky Vlasty Chramostové (občanská statečnost v době persekuce)
- **Ecce Constantia!** – prolínání středověké historie a současnosti; hra o kostnickém koncilu z 15. stol. koncipovaná jako 12 zpravodajských programů televizní stanice Ecce Constantia: jednání je průběžně reportováno a komentováno (aktualizace) + scénické pohledy do zákulisí konfliktů; tragédie tří osobností (Hus, Jeroným a rektor Sorbonny) – usilují o nápravu církve; autorova skepse, deziluze

Oldřich Daněk (1927–2000) – prozaik a dramatik, režisér, dramaturg, scenárista; náměty her – v historii; často využívá podobenství, takže biblická doba, starověk nebo středověk umožňují vytvořit paralelu s dneškem

– hry z 50. let, např.

- **Vévodkyně valdštejnských vojsk** – moralita o postojích lidí k válce; paralela s dneškem (absurdita a paradoxy válečných zkušeností) – téma odpovědnosti člověka ve vztahu k společenskému zlu a násilí; 2 linie: konfrontace dvou podob Albrechta z Valdštejna (úspěšný vojevůdce × směšný duch zavražděného) a pohled na válku zdola; markytánka Magdalena Marie (hlavní postava, ironicky vévodkyně) v trojí podobě: mladička Marie, žena Magda, stará Lena ⇒

tahák

Havlova dramata:

- zobrazují **nebezpečí ztráty lidské identity**
- vytvářejí modelové konstrukce mocenských mechanismů
- hry nemají šťastný konec ani kladného hrdinu
- **jazyk jako nástroj nedorozumění** = projev krize společnosti
- **opakované konstrukce**, situace, fráze, slogany; **groteskní humor**

ztráta iluzí, pochopení bolesti; osobitý výklad historie (odvrácená tvář historické pravdy); epizace dramatické formy (inspirace Brechtovým epickým divadlem) = dramatika komentářová, názorově konfrontační (všichni jsou neustále na jevišti, pokud nehrají, komentují děj; jeden herec má 2 i 3 role); kompozice – metoda střihu, retrospekce, mění se prostředí i postavy, děla „střílejí“ do publika, rytmus dění udávají bubny; rozsáhlé úvodní scénické poznámky

Daniela Fischerová (1948) – hry jako historické paralely (oslava lidského svědomí, charakteru)

- **Hodina mezi psem a vlkem** – rekonstrukce momentů ze života F. Villona (Villon jako undergroundový básník) – fascinuje uměním, ale provokuje svými činy, nebyl pokorným „psem“, ale nelítostným „vlkem“

Jiří Hubač (1929)

- **Stará dobrá kapela** (televizní inscenace Nezralé maliny) – o setkání dávných kamarádů, zklamání z nesplněných ideálů, hledání cesty k sobě
- **Ikarův pád, Tažní ptáci, Zima poutníků** – téma alkoholismu a jeho důsledků pro jedince, rodinu i společnost

Jan Antonín Pitínský (1955), vl. jm. Zdeněk Petrželka – dramatik a režisér 90. let

- **Matka** – sarkastická sociální hra s využitím motivů stejnojmenných děl Maxima Gorkého a Karla Čapka; ironická parafráze, osobitý, deformovaný jazyk (z dialektů, slangů, politické frazeologie)
- **Park** – příběh bezdomovce a životního outsidera – podobenství o pokoře, vině, vykoupení
- **Pokojíček, Buldočina aneb Nakopnutá kára** – o světě zdeformovaných rodinných vztahů, o vině a absurditě v životě

LITERÁRNÍ VĚDA A KRITIKA 2. POL. 20. STOL.

1. Po 2. světové válce

diskuse o charakteru a orientaci kultury, o funkci literatury a kritiky

Václav Černý (1905–1987) – nestavěl se proti kontaktům s ruskou a sovětskou literaturou (ne však stalinského typu), ale zdůrazňoval i naši příslušnost k západní kultuře

Jindřich Chaloupecký (1910–1990), teoretik Skupiny 42, zdůrazňoval demokratickou kulturu a tvůrčí svobodu umělce

Jan Grossmann (1925–1993) požadoval odideologizování literatury a literární kritiky

2. Po únoru 1948 – cenzura, popravky (**Záviš Kalandra**), věznění nepohodlných osobností (**Bedřich Fučík**)

- oficiální literární věda a kultura – na základech marxismu-leninismu: **Zdeněk Nejedlý** (1878–1962), **Ladislav Štoll** (1902–1981) – vyzvedá Neumanna a Wolkera, zavrhl Halase, Horu, Seiferta

3. 60. léta – zmírnění tlaku stalinského dogmatismu, kritika „kultu osobnosti“

- nová generace kritiků: **Miroslav Červenka** (1932–2005), **Jiří Brabec** (1929), **Josef Vohryzek** (1926–1998); nové časopisy – *Květen*, *Světová literatura*; kafkovská konference v Liblicích 1963 ⇒ hodnocení Kafkova díla, vzrůst zájmu o existencialismus, poetismus a surrealismus, rehabilitace katolické literatury; Vaculíkův manifest *Dva tisíce slov*, časopisy *Tvář*, *Sešity pro mladou literaturu*, *Plamen*, *Literární noviny* ⇒ názory nejen literární a umělecké, ale i společenské a politické; v Brně časopis *Host do domu* – **Jiří Opelík** (1932) – o literatuře 20. stol., **Zdeněk Kožmín** (1925–2007) – studie o Vančurovi, bratřech Čapcích, Skácelovi, Mikuláškoví, L. Kunderovi; v Literárních novinách **Milan Jungmann** (1922), **Sergej Machonin** (1918) aj.
- nejmladší generace kolem časopisu *Tvář a Sešity*: **Václav Havel** (1936), **Jan Lopatka** (1940–1993), **Bohumil Doležal** (1940), **Jiří Gruša** (1938), **Antonín Brousek** (1941), **Andrej Stankovič** (1940–2001)
- nová vlna strukturalismu: jazyková a formální analýza díla, např. **Felix Vodička** (1909–1974), **Lubomír Doležel** (1922), **Karel Hausenblas** (1923) – lingvisticky orientovaná stylistika; **Květoslav Chvatík** (1931), **Milan Jankovič** (1929)

4. 70.–80. léta – doba tzv. normalizace; zastaveny téměř všechny literární časopisy;

oficiální kritika v časopise *Literární měsíčník* a nově založená *Tvorba* s literární přílohou *Kmen*

- **oficiální kritika a literární věda:** **Vladimír Dostál** (1930–1975), **Štěpán Vlašín** (1923), **Jan Petrmichl** (1921–1964), **Vítězslav Ržounek** (1921), **Milan Blahynka** (1933), **František Buriánek** (1917–1995), **Radko Pytlík** (1928) – o Haškovi, **Jaroslava Janáčková** (1930) aj.
- **emigrace kritiků z politických příčin:**
Jiří Brabec, autor *Slovníku českých spisovatelů* (přes 400 zamlčovaných autorů), **Květoslav Chvatík**, **Lubomír Doležel**, **Josef Škvorecký**, **Mojmír Grygar** (1928), **Vladimír Karfík**, **Antonín Brousek**, **Jiří Gruša**, **Aleš Haman** (1932) aj.

5. 90. léta až současnost

- ze starší generace: katolicky orientovaný **Jaroslav Med** (1932), **Aleš Haman** (1932)
- z mladších: **Jiří Peňás**, **Petr A. Bílek**, **Martin C. Putna**, **Josef Chuchma**, postmodernista **Vladimír Macura** (1945–1999), **Daniela Hodrová** (1946) – teoretické otázky románu, **Pavel Vašák** (1941) – obor textologie, **Alexander Stich** (1934–2003), **Jiří Holý** (1953)

REJSTŘÍK JMEN AUTORŮ A NÁZVŮ ANONYMNÍCH DĚL

A

Abú Alí Ibn Síná 26
Accius, Lucius 24
Adam z Veleslavína, Daniel **38**, 55
Achmatovová, Anna Andrejevna 95
Achnaton 18
Aischylos 21, **22**
Aisópos 9, 21
Ajtmatov, Čingiz Torekulovič 137
Ajvaz, Michal 151, **160**
Aleš, Mikoláš 57, 68, 74
Alexandreis 8, 28, **30**
Alkaios 21
Amis, Kingsley 136
Anakreon **21**, 146
Andersen, Hans Christian 16, **52**
Andrzejewski, Jerzy 133
Aptiz, Bruno 132
Apollinaire, Guillaume 10, 11, 91, **93**, 97, 98, 99, 120
Aragon, Louis 92, **94**
Arbes, Jakub 9, 60, 68, **71**
Archilochos 21
Ariosto, Lodovico 35
Aristofanés 22
Aristotelés 9, **22–23**, 30, 43
Artuš, král 28
Asimov, Isaac 138
sv. Augustin 25
Avesta 19
Avicenna 26

B

Baar, Jindřich Šimon 16, 62, **76–77**
Babel, Isaak Emmanuilovič 113
Balbín, Bohuslav **42**, 54
Balzac, Honoré de 63–64
Barák, Josef 68
Barbusse, Henri 109
Barner, Jan 41
Bartoloměj z Chlumce 30
Bartoš, František 16
Bass, Eduard **121**, 127, 128
Baudelaire, Charles 12, 73, 79, **80**
Beauvoir, Simone de 92, 134
Beckett, Samuel **136**, 163
Beckovský, Jan František 42
Beda Ctihodný 28
Bednář, Kamil 97, **107**, 144
Beethoven, Ludwig van 12, 47, 108
Benedikti z Nedožier, Vavřinec 38
Benešová, Božena 118, **126**
Beowulf 27
Berková, Alexandra 161
Bernolák, Anton 52

Bezruč, Petr 12, 13, 86, **89–90**
Bhagavadgíta 19
Bible **19–20**, 27, 33, 41, 124
Bible kralická 20, **38**, 41, 52
Biebl, Konstantin 92, 96, 97, **101–102**, 142
Bilek, Petr A. 167
Bittová, Iva 163
Blahoslav, Jan 38
Blahynka, Milan 167
Blatný, Ivan 98, 142, 144, **145**
Blatný, Lev 91, **128**
Blažek, Vratislav 162
Blodek, Vilém 61
Blok, Alexandr Alexandrovič 82, 98
Boccaccio, Giovanni 15, **34–35**, 36
Bochořák, Klement 97
Boileau – Despréaux, Nicolas 43
Böll, Heinrich 132
Bondarev, Jurij 132
Bondy, Egon 14, 142, **148–149**, 154, 155
Bošek, Pavel 163
Botto, Ján 52
Boučková, Tereza 158, 161
Boudník, Vladimír 154, 155
Boulle, Pierre 133
Bouška, Sigismund 85
Bozděch, Emanuel 77
Brabec, F.A. 59
Brabec, Jiří 143, 166, 167
Bradbury, Ray Douglas 6, **138**
bráhmny 19
Braine, John 136
Branald, Adolf 151
Braque, Georges 91
Bratršvská, Zdena 150
Brecht, Bertolt 92, **111–112**, 130, 165
Breton, André 92, **93**, 97
Bridel, Bedřich **12**, **41**
Brod, Max 112
Brousek, Antonín 143, 150, 166, 167
Brožek, Lubomír 150
Brožík, Václav 68
Březina, Otakar 79, 82, **84**, 85, 86, 90, 97, 99
Budyšínský rukopis 33
Bukowski, Charles 135
Bulgakov, Michail Afanasjevič 108, **114**, 137
Bunin, Ivan Alexejevič 113–114
Bureš, Miloslav 16
Burian, Emil František 97, 107, **129–130**, 142
Burian, Vlasta 128
Buriánek, František 167
Burroughs, William Seward 135
byliny 28
Byron, George Gordon **49**, 51, 60, 72, 73

C

Caesar, Gaius Iulius **24**, 36, 129
Cach, Vojtěch 162
Calderón de la Barca, Pedro 39, 73
Camões, Luís de **36**, 126
Campanella, Thomaso 6
Campanus Vodňanský, Jan 37
Camus, Albert 92, **134**
Cassady, Neal 135
Cato, Marcus Porcius 24
Catullus, Gaius Valerius 24
Cervantes y Saavedra, Miguel de **36**, 87, 127
Cibula, Václav 16
Cicero, Marcus Tullius 24
Clarke, Arthur C(harles) 6, **138**
Claudel, Paul 93
Clavell, James 133
Cocteau, Jean 91, **94**
Comte, Auguste 63
Corneille, Pierre 43
Cvetajevová, Marina Ivanovna 95
Cyril (Konstantin) 106

Č

Čapek–Chod, Karel Matěj **77**, 117
Čapek, Jan 33
Čapek, Josef 91, 101, 106, 107, 119, 120, 121, 128, 147, 166
Čapek, Karel 9, 11, 14, 17, 91, 92, 93, 114, 117, **119–121**, 127, 128, 130, 138, 142, 166
Čapková, Helena 120
Čech, Leandr 78
Čech, Svatopluk **71–72**, 90
Čechov, Anton Pavlovič 67
Čelakovský, František Ladislav 8, 12, 13, 16, 17, 54, **57**, 59
Čep, Jan **123**, 142
Černík, Lubomír 163
Černý, Václav 130, 142, 143, **166**
Červenka, Miroslav 143, 166
Červený, Jiří 128
Čuang – c' 19

D

Dalí, Salvador 148
Dalimilova kronika 7, **30**, 74
Daněk, Oldřich 151, **154**, **165–166**
Dante, Alighieri **34**, 36, 51, 57, 73, 85
Dědeček, Jiří 150
Defoe, Daniel 6, **46**
Dekret kutnohorský 32
Deml, Jakub 123
Démostenés 23
Desatero kázanie božie 31

De Sica, Vittorio 134
 Dickens, Charles 65
 Diderot, Denis **45**, 46
 Dietl, Jaroslav 162
 Diviš, Ivan 143, 144, **148**
 Dobner, Gelasius 55
 Dobrovský, Josef 30, 38, **54**, 56, 57, 75
 Doležal, Bohumil 166
 Doležal, Miloš 150
 Doležel, Lubomír 166, 167
 Donne, John 116
 Donutil, Miroslav 163
 Dostál–Lutínov, Karel 85
 Dostál, Vladimír 167
 Dostojevskij, Fjodor Michajlovič **66**, 113, 116
 Dousková, Irena 161
 Doyle, Arthur Conan 6
 Drda, Jan 127, 142, **151**, 161
 Dreiser, Theodore 108, **115**
Dřevo se listem odievá 31
 Dub, Ota 154
 z Dubé Ondřej 31
 Dumas, Alexandre st. 6
 Durdik, Josef 78
 Dürrenmatt, Friedrich 137
 Durych, Jaroslav 123
 Dvorská, Milena 163
 Dvořák, Antonín 59, 128
 Dvořák, Arnošt 128
 Dvořák, Josef 163
 Dyk, Viktor 36, **86–87**, 96, 127, 130

E

Eco, Umberto 137
Edda 28
 Effenberger, Vratislav 144, **148**
 Eisner, Pavel 60, **113**
 Eliot, Thomas Stearns 92, **94**, 96
 Eluard, Paul 92, **93**
Enšpígl **38**, 42
Epos o Gilgamešovi 18
 Erben, Karel Jaromír 10, 11, 12, 13, 16, 17, 54, **59**, 68, 69, 90, 163
 Erskin, John 35
 Etzenbach, Ulrich von 28
 Euripidés 22
 Ezop 9, **21**

F

Fabry, Rudolf 96
 Fadějev, Alexandr 132
 Faulkner, William 116
 Fellini, Federico 134
 Ferlinghetti, Lawrence 135

Feuchtwanger, Lion 46, 108, **111**
 Fialka, Ladislav 163
 Fibich, Zdeněk 59, 73
 Fielding, Henry 46
 Figuli, Margita 115
 Fikar, Ladislav 144, **145**
 Filipovský, František 129
 Firt, Julius 119, 143
 Fischer, Otakar 130
 Fischerová, Daniela 35, **166**
 Fischerová, Viola 150
 Fitzgerald, Francis Scott 116
 Flaška z Pardubic, Smil 31
 Flaubert, Gustave **64**, 85
 Florián, Josef 97, 106
 Florian, Miroslav 143, 144, **146**
 Foerster, Josef Bohuslav 78
 Frais, Josef 154
 France, Anatole 108
 Franková, Anna 134
 Fredegar 28
 Frejka, Jiří 92, 97, **129**, 142
 Freud, Sigmund 79, 92, 125
 Frič, Josef Václav 61
 Frýbová, Zdena 151
 Frýd, Norbert 151, **152**
 Fučík, Bedřich 97, **130**, 142, 166
 Fučík, Julius 62, **130**, **151**
 Fuks, Ladislav 143, 151, **152**
 Futurista, Ferenc 128

G

Galsworthy, John 108, **109**
 Gándhí, Móhándás Karamčand, zv. Máhatmá 108
 García Lorca, Federico 95
 García Márquez, Gabriel 137
 Gaudí, Antonio 91
 Gautier, Théophile 79
 Gebauer, Jan 57
 Gellner, František 86, **87**, 90, 147, 149
 Ginsberg, Allen **135**, 149
 Glazarová, Jarmila **126**, 127, 142
 Goethe, Johann Wolfgang 34, 36, **47**, 48, 56, 73, 129, 165
 Gogol, Nikolaj Vasiljevič 61, **65–66**
 Goldflam, Arnošt 164
 Golding, William Gerald 139
 Goldoni, Carlo 44
 Goll, Jaroslav 57
 Gorkij, Maxim 92, 108, **113**, 124, 166
 Gott, Karel 163
 Götz, František 130
 Grass, Günter 132
 Green, Graham 134

Grieg, Edvard 67
 Grimmelshausen, Hans Jacob Christoffel von 39–40
 Grimmové, Jacob a Wilhelm **16**, **48**
 Grögerová, Bohumila 148
 Grossmann, Jan 166
 Grossmann, Jiří 163
 Gruša, Jiří 143, 144, 150, **159**, 166, 167
 Grygar, Mojmir 167
 Gryphius, Andreas 40
 Gualter Castellionský 28
Gumpoldova legenda 29
 Gutfreund, Otto 91

H

Haas, Hugo 127
Hádání Prahy s Kutnou Horou 33
 Hailey, Arthur 141–142
 Hájek, Jiří 143
 Hájek z Libočan, Václav **38**, 42, 55, 74
 Halas, František 11, 62, 89, 91, 97, **102–103**, 107, 143, 144, 146, 147, 166
 Hálek, Vítězslav 68, **70**, 78, 82
 Haman, Aleš 143, 167
 Hamsun, Knut 67
 Hamšík, Dušan 142
 Hanák, Tomáš 164
 Hanč, Jan 98
 Hanka, Václav 57
 Harant z Polžic a Bezdruzic, Kryštof 38
 Hardy, Thomas 65
 Hasištejnský z Lobkovic, Bohuslav 37
 Hašek, Jaroslav **117**, 128, 130, 154, 164, 167
 Hašler, Karel 128
 Hauková, Jiřina 98
 Hausenblas, Karel 166
 Havel, Václav 142, 143, 144, **148**, 158, 163, **164–165**, 166
 Havlíček Borovský, Karel 12, 56, 59, **61–62**, 72, 78, 82, 83, 150, 163
 Havlíček, Jaroslav 125, 148
 Havlíček, Zbyněk 144, **148**
 Heine, Heinrich **48–49**, 145
 Heller, Joseph 132–133
 Hemingway, Ernst **115–116**, 157
 Herben, Jan **76**, 89
 Herder, Johann Gottfried **47**, 57
 Hermanová, Ljuba 129, 163
 Hérodotos 23
 Herrmann, Ignát 77
 Hesse, Hermann 111
 Heyduk, Adolf 68, **70**
 Hieronymus (Jeroným) 20
 Hilar, Karel Hugo 127

Hilbert, Jaroslav 128
 Hiršal, Josef 144, **148**, 154
Historie o bratru Janu Palečkovi 37
 Hlaváček, Karel 79, 80, **85**
 Hněvkovský, Šebestian **55**, 75
 Hodrová, Daniela 151, **160**, 167
 Hodža, Michal Miloslav 52
 Holan, Vladimír 12, 93, 97, **103–104**, 107, 142, 143, 144, 148, 149
 Holeček, Josef **76**, 117
 Holub, Miroslav 144, **146**
 Holý, Jiří 167
 Homér 8, **11**, **21**, 110, 151
 Honzl, Jindřich 92, 97, **129**, 142
 Hora, Josef 6, 60, 86, 96, **98**, 107, 166
 Horák, Jiří 16
 Horatius Flaccus, Quintus 24
 Horníček, Miroslav 129, 162, 163
 Hořec, Jaromír 143
 Hořejší, Jindřich 96, **99**
Hospodine, pomiluj ny 29
 Hostinský, Otakar **57**, **78**
 Hostovský, Egon 107, **125–126**, 142
 Hrabal, Bohumil 14, 143, 151, **154–155**
 Hrabě, Václav **147–148**, 149
Hradecký rukopis 31
Hra Tří Marií 31
 Hrubín, František 8, 12, 13, 14, 16, 17, 60, 97, **104–105**, 107, 142, 143, 144, 149, 162
 Hubač, Jiří 166
 Hughes, Langston 96
 Hugo, Victor **50**, 73, 80
 Hůlová, Petra 161
 Huptych, Miroslav 150
 Hurban, Jozef Miloslav 52
 Hus, Jan **32**, 33, 58, 75, 153, 165
 Hutka, Jaroslav 150
 Hviezdoslav, Pavol Országh 67
Hymnus na Istaru 18
 Hynais, Vojtěch 68

CH

Chammurabi 18
 Chalupecký, Jindřich 98, **166**
 Chalupka, Samo 52
 Chateaubriand, François–Auguste–René de **50**, **56**
 Chaucer, Geoffrey 36
 Chelčický, Petr 33
 Cheti 18
 Chlebnikov, Velemir 91, **95**
 Chmelenský, Josef Krasoslav 55
 Chramostová, Vlasta 164, 165
 Christie, Agatha 108
 Chuchma, Josef 167
Chvalozpěv na Nil 18
 Chvatil, Květoslav 143, 166, 167

I

Ibn Síná 26
 Ibsen, Henrik **67**, 73, 85, 94, 128
 Ión 21
 Ionesco, Eugène 136–137
 Irving, John 138
 Iuvenalis, Decimus Iunius 25
 Ivanov, Miroslav 60, 62

J

Jacobson, Roman Osipovič 130
 Jakoubek ze Stříbra 32
 Jakubec, Jan 130
 Janáček, Leoš 16, 78, 127
 Janáčková, Jaroslava 167
 Jankovič, Milan 166
 Jan z Rabštejna 37
 Jarloch 30
 Jašík, Rudolf 133
 Jeffers, Robinson 96
 Jelínek, Hanuš 93
 Jelineková, Elfriede 140
 sv. Jeroným (Hieronymus) 20
 Jeroným Pražský **32**, 165
 Jeřábek, Čestmír 62
 Jesenin, Sergej Alexandrovič 92, **95**, 98
 Jesenská, Milena 127
 Ježek, Jaroslav **97**, **129**
 Jilemnický, Petr **114**, 133
 Jirásek, Alois 15, 33, 73, **74–75**, 78, 117, 123, 128
 Jirotko, Zdeněk 6
 Jirous, Ivan Martin, zv. Magor 143, 149
Jistebnický kancionál 33
 John, Jaromír 117–118
 Joyce, James 21, 108, **110**
Jundácké zpěvy 28
 Jungmann, Josef 56
 Jungmann, Milan 143, 166

K

Kabala 20
 Kadlec, Václav 143
 Kafka, Franz 92, 108, **112**, 142, 163, 166
 Kainar, Josef 7, 98, 102, **144–145**, 147, 162
 Kalandra, Závist 93, **130**, 142, 166
Kalevala **28**, 76
 Kálidása 26
 Kalinčiak, Ján 52
 Kalista, Zdeněk 130, 142
 Kamarýt, Josef Vlastimil 16
Kámasútra 19
 Kampanus Vodňanský, Jan **37**, 75
 Kaňa, Václav (Vašek) 162
 Kanovník vyšehradský 30
 Kantůrková, Eva 33, **159**
 Kaplický, Václav 118, 151, **153**
 Karásek ze Lvovic, Jiří 80, **85**

Karel IV. **30**, 31, 34, 38, 69, 73, 111, 159
 Karfík, Vladimír 143, 167
 Kazantakis, Nikos 134
 Kerouac, Jack 135
 Kesey, Ken Elton 135
 King, Stephen 6
 Kisch, Egon Erwin **112–113**, 128
 Klaret 30
 Klicpera, Václav Kliment 58
 Klíma, Ivan 120, 151, **158**
 Klíma, Ladislav 91, **118**, 144
 Kliment, Alexandr 151, **158**
 Klostermann, Karel 77
 Knap, Josef **124**, 142
Kniha písní 19
Knihy mrtvých 18
 Kocmánek, Václav František 42
 Koenigsmark, Alex 164
 Kohout, Eduard 127
 Kohout, Pavel 143, 144, 151, **158**, 162, 164, **165**
 Kolár, Josef Jiří 77
 Kolář, Jiří 94, 97, 98, 142, 143, **144**, 150, 154, 158
 Kollár, Jan 8, 11, 16, 52, **57**, 72
 Kolmačka, Pavel 150
 Komenský, Jan Amos 12, 34, **40–41**, 127, 154
 Konfucius 19
 Koniáš, Antonín **40**, 74
 Konrád, Karel 118
 Konstanc, Jiří 41
 Konstantin (Cyril) 9, 20, **28**, 29
 Kopecký, Matěj 55
 Kopecký, Miloš 162
 Kopecký, Václav 142
 Kopta, Josef 118
Korán 26
 Kornel ze Všehrd, Viktorin 38
 Kosmas **29**, 30, 74, 123
 Kostohryz, Josef 97, 142
 Kovalčuk, Josef 164
 Koželuhová, Helena 120
 Kožík, František 58, **126–127**
 Kožmín, Zdeněk 166
 Král', Janko **52**, 62
Kralická bible 20, **38**, 41, 52
 Králík, Oldřich 120
 Kramerius, Václav Matěj **55**, 75
 Krasko, Ivan 82
 Krásnohorská, Eliška 70, 71, **72**
 Kratochvíl, Antonín 143
 Kratochvíl, Jaroslav 118
 Kratochvíl, Jiří 151, **160**
 Kratochvíl, Miloš Václav 33, 127, 151, **153–154**
 Kraus, Karel 163
 Krejča, Otomar 163
 Krejčí, František Václav 82, **130**

Krchovský, J.H. (Hásek) 150
Kristiánova legenda 29
 Kršna Dvaipájana 19
 Kryl, Karel 150
 Krylov, Ivan Andrejevič 9, **47**
 Křelina, František **124**, 127, 142
Ktož jsú boží bojovníci 33
 Kubín, Josef Štefan 16, **127**
 Kubišta, Bohumil 91
 Kubka, František 126
 Kukučín, Martin 67
 Kulda, Beneš Metod 16
 Kundera, Ludvík **144**, 166
 Kundera, Milan 45, 142, 143, 144, 151,
156–157, 162
Kunhutina modlitba 30
 Kvapil, Jaroslav 86, 117, 127, **128**
 Kvapilová, Hana 127
Kyjevské listy 29

L

La Fontaine, Jean de 9, **44**
 Lagerlöfová, Selma 68
 Landovský, Pavel 164, **165**
 Langer, František **118**, 127, **128**
 Langer, Josef Jaroslav 16
 Lao–c' 19
Lazarillo z Tormesu 35
 Lazický, František 97
 Lee, Gentry 138
 Legátová, Květa 161
Legenda o sv. Prokopu 7, 9, **30–31**
Legenda o sv. Václavu 29
 Lem, Stanisław 138
 Leopardi, Giacomo 51
 Lermontov, Michail Jurjevič 51
 Levi, Primo 133
 Lewis, Sinclair 108
 Lhoták, Kamil 98
 Linda, Josef **56**, 57
 Linhartová, Věra 151, **159**
 Li Po 26
 Listopad, František 142, 144, **145**
 Livius, Titus 25
 Longen, Emil Artur 128
 Longfellow, Henry Wadsworth **53**, 72
 Longos 23
 Lopatka, Jan 143, 144, 166
 Lope de Vega 35
 Loukotková, Jarmila 35, **159**
 sv. Ludmila 29
 Lukavský, Radovan 163
 Lúkiános 23
 Lustig, Arnošt 142, 143, 151, **152**

M

Macura, Vladimír 167
 Maeterlinck, Maurice 79, **81**

Mahábhárata 19
 Mahen, Jiří 102, **128**, 163
 Mácha, Karel Hynek 7, 11, 12, 13, 52,
59–60, 61, 68, 69, 70, 85, 98, 100, 103,
 130, 147, 164
 Machar, Josef Svatopluk 50, 82, **83**, 86,
 87, 90
 Machonin, Sergej 166
 Mailer, Norman 132
 Majakovskij, Vladimir Vladimirovič 91, **95**
 Majerová, Marie 96, 117, **125**, 127
 Mallarmé, Stéphane 79, **81**, 103
 Mandeville, John 28
 Mánes, Josef 57, 127
 Mann, Heinrich 108, **110**
 Mann, Thomas 108, **110**
 Manzoni, Alessandro 51
 Marco Polo 28
 Marcus, Aurelius 25
 Marek, Antonín 56
 Marek, Jiří 151
 Marinetti, Filippo Tommaso 91, **94–95**
 Markalous, Bohumil 117
 Marlowe, Christopher 36
 Martialis, Marcus Valerius 25
 Martínek, Vojtěch 16
 Marx, Karel 91
 Mařák, Julius 68
 Masaryk, Tomáš Garrigue 57, 78, 83, 101,
 119, 120
Mastičkář 31
 Matěj z Janova 31
 Mathesius, Bohumil 26
 Matisse, Henri 91
 Matuška, Alexandr 120
 Matuška, Janko 52
 Matuška, Waldemar 163
 Maupassant, Guy de 65
 Maurois, André 49, 50, 63
 Mayer, Rudolf 68, 70
 Mc Bain, Ed 6
 Med, Jaroslav 167
 Medek, Rudolf 118
Měj se dobře, srdéčko 31
 Melantrich z Aventina, Jiří 20, 38
 Melville, Herman 156
 Menandros 23
 Merle, Robert 133
 Merta, Vladimír 150
 Metoděj **28**, 29, 106
 Meyrink, Gustav 91, **112**
 Mickiewicz, Adam **52**, 73
 Michelangelo Buonarroti 108, 127
 Michna z Otradovic, Adam 42
 Mikulášek, Oldřich 13, 144, **146–147**, 166
 Milič z Kroměříže, Jan 31
 Miller, Arthur 141
 Miller, Henry 108, **116**

Milton, John 34, **39**, 56
 Mlynář, Zdeněk 143
 Mňáčko, Ladislav 141, 142
 Mnich sázavský 30
 Molavcová, Jitka 163
 Molière 12, 24, **44**, 55, 129
 Monet, Claude 79
 Montaigne, Michel de 11, 35
 Montesquieu, Charles–Louis de 45
 Morava, Jiří 61
 Moravia, Alberto 133, **134**
 Morgenstern, Christian **94**, 103
 Moskalýk, Antonín 62
 Mošna, Jindřich 68
 Mozart, Wolfgang Amadeus 55, 75, 104
 Mrštík, Alois 15, **77**, 78, 79
 Mrštík, Vilém 15, **77**, 78, 82, 117, 163
 Mucha, Alfons 91, 153
 Mucha, Jiří 151, **153**
 Mukařovský, Jan 60, 130
 Musil, Robert 91, 108
 Musset, Alfred de 50
 Muzika, František 97
 Myslbeek, Josef Václav 57, 60, 68

N

Nabokov, Vladimír Vladimirovič 138
 Nałkowská, Zofie 144
 Nárožný, Petr 163
 Nasková, Růžena 127
 Nedbal, Miloš 129
 Neff, Ondřej 138, 151
 Neff, Vladimír 151, **154**
 Nejedlý, Zdeněk 142, 166
 Němcová, Božena 16, 54, **62**, 68, 85, 101,
 102, 107
 Neruda, Jan 7, 8, 11, 13, 14, 48, 59, **68–70**,
 78, 83, 90, 130
 Nestor **28**, 61
 Nesvadba, Josef 138, 151
 Neumann, Stanislav Kostka 11, 13, 80, 81,
 86, **88–89**, 92, 96, 99, 102, 118, 166
 Nezval, Vítězslav 7, 8, 9, 12, 13, 39, 60, 86,
 92, 97, **99–100**, 107, 127, 130, 142, 143,
 144, 162
 Nietzsche, Friedrich 79
 Nizámí, Júsuf 26
 Nohavica, Jaromír 150
 Nomokánon 29
 Novák, Arne 130
 Nováková, Tereza **76**, 117
 Novalis 48
 Novomeský, Ladislav 95
 Nový, Karel 123, **125**
Nový zákon 20, 25, **27**, 31, 38

O

Okudžava, Bulat Šalvovič 140

Olbracht, Ivan 13, 14, 96, 117, 118, 123, **124**, 127, 163
O liščě a džbánu 31
 Ondřej z Dubé 31
 Opelík, Jiří 166
 Orten, Jiří 92, 97, 102, **107–108**, 142
 Orwell, George 108, **139**
 Osborne, John 136
 Oslzlý, Petr 163
Ostrovská píseň 30
 Otčenášek, Jan 151, **152–153**
 Ovidius Naso, Publius **24–25**, 83, 109

P

Palacký, František **56**, 58, 61, 74
 Palivec, Josef 97, **106**, 107
 Páral, Vladimír 14, 143, 151, 154, **155–156**, 163
 Pasternak, Boris Leonidovič 114
Paterik 29
 Patočka, Jan 143
 Pavel, Ota 143, 151, **153**
 Pavlíček, František 62
 Pecka, Karel 142, **158–159**
 Pecha, Jiří 163
 Pekař, Josef 123
 Pelc, Jan 159
 Pelcl, František Martin 54, **55**
 Pelikán, Jiří 143
 Peňás, Jiří 167
 Peroutka, Ferdinand 107, 119, **130**, 142
 Perrault, Charles 16
 Pešek, Ladislav 127
Pět knih 19
 Petőfi, Sándor 52
 Petrarca, Francesco **34**, 36, 51, 73
 Petrmichl, Jan 167
 Petronius Arbitr, Gaius 25
 Pfeleger-Moravský, Gustav 68, **71**
 Phaedrus 25
 Picasso, Pablo 91
 Pilarová, Eva 163
 Pilař, Jan 149
 Pindaros 21
Píseň o Cidovi **27**, 43
Píseň o Nibelunzích 27
Píseň o Rolandovi **27**, 35
Píseň veselé chudiny 31
 Písmo svaté 27
 Piša, Antonín Matěj 96, **130**
 Pitaval, François Gayot de 113
 Pitínský, Jan Antonín 166
 Pízl, Jaroslav 150
 Placák, Petr 159
 Plachta, Jindřich 129
 Platón 22
 Plautus, Titus Maccius **23**, 44

Pleva, Josef Věromír 46
 Plicka, Karel 16
 Plútarchos 23
Podkoní a žák 31
 Poe, Edgar Allan **53**, 71, 73, 80
Pohádky z tisíce a jedné noci 15, 16, 26, 105
 Pokračovatelé Kosmovi 30
 Poláček, Karel 107, **121**, 127
 Polák, Matěj Milota Zdirad 56
 Polevoj, Boris 131
 Polívka, Bolek 163
 Poničan, Ján Rob 95
Porok Koruny české 33
 Pound, Ezra Loomis 92, **96**
Povstaň, povstaň, veliké město Pražské 33
 Pražák, Albert 60
Pražské hláholské zlomky 29
 Preissová, Gabriela 78
 Presl, Karel Bořivoj 56
 Prévert, Jacques 139
 Prévost, Antoine–François 100
Proglas 29
 Procházka, Arnošt 85
 Procházka, Jan 153
 Prokopios z Kaiserie 27
 Prokůpek, Václav 142
 Proust, Marcel 108, **109**
 Prus, Bolesław 67
 Ptáčník, Karel 151, **152**
 Ptahhotep 18
 Puchmajer, Antonín Jaroslav 55
 Pujmanová, Marie 92, **125**, 142, 143, 151
 Pulkava z Radenína, Přibík 31
 Purkyně, Jan Evangelista 56
 Puškin, Alexandr Sergejevič **51**, 98, 129
 Putna, Martin C. 167
 Pytlík, Radko 167

Q

Queneau, Raymond 139
 Quis, Ladislav 71

R

Rabelais, François 35
 z Rabštejna, Jan 37
 Racine, Jean 43
 Rada, Vlastimil 121
 Radok, Alfréd 164
 Rais, Karel Václav 54, 70, **75–76**, 117
Rámájana 19
 Rašilov, Saša 127
 Ráž, Arnošt 101
 Reisel, Vladimír 96
 Remarque, Erich Maria **111**, 132
 Renaud, Suzanne 106
 Renč, Václav 97, **107**, 142, 144, 150
 Reynek, Bohuslav 91, 97, **106–107**, 143,

144, 150
 Rilke, Rainer Maria 82
 Rimbaud, Jean Arthur 12, 80, **81**, 85, 99
 Robbe-Grillet, Alain 136
 Rokycana, Jan 32, 71
 Rolland, Romain 66, **108–109**
 Ronsard, Pierre de 35
 Rosa, Václav Jan 42
 Rostand, Edmond 74
 Rotrekl, Zdeněk 97, 144, **150**
 Rousseau, Jean-Jacques **46**, 85, 111
 Rubeš, František Jaromír 59
 Rudiš, Jaroslav 161
Rukopis královédvorský 56
Rukopis zelenohorský 57
Rukopisy RKZ 54, **56–57**, 74
 Rushdie, Salman 139
 Ryan, Patrick 133
 Ržounek, Vitězslav 143, 167

Ř

Řehoř Tourský 28
 Řezáč, Václav **126**, 142, 151, **153**
 Říha, Václav 16

S

Sabina, Karel 60, **61**, 68, 112
 Sa'dí, Abú Abdilláh 26
 Saganová, Françoise 92, 134
 Saint-Exupéry, Antoine de 109
 Salaquardová, Jiřina 150
 Salinger, Jerome David 141
 Salivarová, Zdena 143, **158**
 Sandová, George 50
 Sapfó 21
 Saroyan, William 133
 Sartre, Jean-Paul 92, **134**
satiry Hradeckého rukopisu 31
Satiry o řemeslnících 31
 Scott, Walter 49
 Sedláček, Augustin 16
 Seghersová, Anna 132
 Seifert, Jaroslav 62, 86, 92, 93, 96, 97, **100–101**, 107, 142, 143, 144, 149, 164, 166
 Seneca, Lucius Annaeus 25
 Shakespeare, William 8, 12, 23, **36–37**, 55, 56, 68, 72, 77, 85, 104, 129, 153, 163, 164
 Shaw, George Bernard **109**, 123
 Shelley, Percy Bysshe **49**, 73
 Shelleyová, Mary 49
 Schauer, Hubert Gordon 78
 Scheinpflugová, Olga 119, 120, 127
 Schiller, Friedrich **47**, 55, 73
 Schmid, Jan 164
 Schnirch, Bohuslav 68

Schopenhauer, Arthur 79
Schorm, Ewald 163
Schulz, Josef 68
Schulz, Karel 127
Sienkiewicz Henryk **67**, 75
Simmel, Johannes Mario 140
Simónides 21
Simonov, Konstantin 132
Sinclair, Upton 108
Sinuhet 18
Skácel, Jan 144, **147**, 166
Skála, Ivan 143, 144, 149
Skála ze Zhoře, Pavel 40
Skarlant, Petr 149
Sklenářová, Otýlie 68
Skoumal, Petr 129, 150
Sládek, Josef Václav 7, 71, **72**
Sládkovič, Andrej 52
Slach, Miroslav 47
Slaviček, Antonín 76, 126
Slavík, Ivan 97, 144
Slovo o pluku Igorově **28**, 56
Smetana, Bedřich 57, 61, 68, 70, 72
Smolík, František 127
Smoljak, Ladislav 164
Smrek, Ján 95
Sobková, Helena 62
Sofoklés **21**, **22**
Sókratés 22
Solženicyn, Alexandr Isajevič 140
Souček, Ludvík 138
Soupault, Philippe 92, 93
Sova, Antonín 79, 82, **83–84**, 85, 86, 90, 96
Spor duše s tělem 30
Stankovič, Andrej 166
Stárek, František 143
Starý zákon **19–20**, 27, 31, 107, 110, 124
Stašek, Antal **76**, 124
Stehlík, Miloš 162
Steigerwald, Karel 164
Steinbeck, John 108, **115**
Stendhal 50
Stevenson, Robert Louis 6
Stich, Alexandr 167
Stránský ze Zap, Pavel 40
Stratilat jsem milého 31
Strindberg, August 68, 94
Stroupežnický, Ladislav 77
Strož, Daniel 143
Strugackých, Arkadij a Boris 138
Stýblová, Valja 159
Styron, William 133
Suchařípa, Leoš 163
Suchý, Jiří 59, 129, **149**, 162
Suk, Josef 73
sunna 26

Sušil, František 16
Svatováclavská bible 41
Svatý Václave 30
Svěrák, Zdeněk 164
Světla, Karolína 14, 68, **70**, 76
Sviták, Ivan 143
Svobodová, Růžena 85, 86
Swift, Jonathan 45

Š

Šabach, Petr 160–161
Šafařík, Pavel Josef 56, 57
Šah–náme 19
Šalamounova Píseň písní 20
Šalda, František Xaver 11, 60, 80, 82, **85–86**, 128, 130
Šamberk, Ferdinand 68
Šašek, Jiří 163
Šašek z Bříkova, Václav **33**, 74
Šebánek, Jiří 164
Šedivý, Prokop 55
Šiktanc, Karel 144, **145–146**
Šimek, Miloslav 163
Školaudy, Vlastimil 144
Škroup, František 16, 55, 58
Škvorecký, Josef 142, 143, 151, **157**, 158, 167
Šlejhar, Josef Karel 77, 82
Šlitr, Jiří 129, 163
Šmeral, Vladimír 129
Šolc, Václav 68, **70**
Šolochov, Michail Alexandrovič 92, 108, **113**, 132
Šotola, Jiří 144, **145**, 151, **154**
Šrámek, Fráňa 11, 79, 86, **87–88**, 90, 96, 105, 117, 118, 124, 127, 128, 145
Šteindler, Milan 164
Štěpánek, Jan Nepomuk 58
Štěpánek, Zdeněk 127
Šteyer, Matěj Václav 41, **42**
Š'-tiang 19
Štítný ze Štítného, Tomáš **31–32**
Štoll, Ladislav 142, 166
Štúr, Ľudovít 52
Štyrský, Jindřich 97
Šubert, František Adolf 77
Šukšin, Vasilij Makarovič 140
Švejda, Jiří 154, **156**

T

Tacitus, Publius Cornelius 25
Taine, Hippolyte 63
Talmud 20
Tasso, Torquato **39**, 73
Tatarka, Dominik 141
Teige, Karel 92, 97, 100, **130**, 142
Terentius Afer, Publius 23

Terentius Varro, Marcus 25
Těsnohlídek, Rudolf 127
Thackeray, William Makepeace 65
Thákur, Rabindranáth 96
Thám, Karel Ignác 54
Thám, Václav **55**, 75
Theokritos ze Syrakús 23
Thespis 21
Thúkýdídés 23
Tigrid, Pavel 142, 143, **159**
Tille, Václav 62
Tilšchová, Anna Maria 118, **126**
Tisíc a jedna noc **26**, 105
Tolkien, John Ronald Reuel 6, **139**
Tolstoj, Lev Nikolajevič **66**, 75, 108
Toman, Karel 13, 86, **88**, 90, 96
Tomášová, Marie 163
Topol, Jáchym 143, **150**, 151, **161**
Topol, Josef 144, **162**, 163
Tóra 20
Toyen 97
Trakl, George 91, **94**, 106
Trefulka, Jan 144
Tristan a Izolda 28, 31
Trójská kronika 31
Třanovský, Jiří (Tranoscius) 40
Třebízský, Václav Beneš 75
Třešňák, Vlastimil 149, 151, 164
Tříška, Jan 163
Tu Fu 26
Turgeněv, Ivan Sergejevič 66
Twain, Mark 68
Tyl, Josef Kajetán 55, **58–59**, 62, 127
Typtl, Jaromír (Filip) 161
Tzara, Tristan 92, **93**

U

Uhde, Milan 144, **163**
upanišady 19
Updike, John 141
Urban, Miloš 161

V

sv. Václav **29**, 30, 56, 58, 88, 106
Václavek, Bedřich 92, 102, 130
Vaculík, Ludvík 142, 143, 151, **158**, 166
Váchal, Josef **118–119**
Valenta, Edvard 142, 151, **153**
Valéry, Paul **92**, 103, 106
Valmiki 19
Vančura, Vladislav 13, 17, 36, 92, 96, 97, 107, 117, 118, **122–123**, 127, 130
Vaňková, Ludmila 151, **159**
Vašák, Pavel 167
Vátsjájana Mallanága 19
Vavák, František Jan 42, 55
Vávra, David 164

Vávra, Otakar 105
 Vavřínek z Březové 33
 Védy 19
 Vega Carpio, Lope Felix de 35
 Velebný, Karel 164
 Vergilius Maro, Publius **24**, 34
 Verhaeren, Émile 79, 80, **81**
 Verlaine, Paul 79, **80**, 81
 Verne, Jules **65**, 71
 Viewegh, Michal 151, **159–160**
 Villon, François 7, 12, **35**, 129, 159, 166
 Visconti, Luchino 134
Vita maior 31
 Vjása Uspořadatel 19
 Vladislav, Jan 143
 Vlašín, Štěpán 167
 Vlček, Jaroslav 57, 130
 Vodák, Jindřich 130
 Vodička, Felix **130**, 166
 Vodňanský, Jan 129, **150**
 Vohryzek, Josef 166
 sv. Vojtěch 29, 107
 Vokolel, Vladimír 97, 144
 Voltaire **45**, 111
 Vondra, Saša 143
 Vonnegut, Kurt jr. 133
 Vorel, Tomáš 164
 Voskovec, Jiří 11, 35, 97, 107, **129**, 142, 162, 163, 164
 Vostřel, Darek 163

Vratislav z Mitrovic, Václav 38
 Vrchlická, Eva 127
 Vrchlický, Jaroslav 7, 50, 69, 71, **73**, 80, 82, 83, 90, 127
 Vydra, Václav 127
 Vyskočil, Ivan 163
 Vysockij, Vladimir Semjonovič 140

W

Wagner, Richard 112
 Waldhauser, Konrád 31
 Waltari, Mika Toimi **140–141**
 Weill, Jiří 151
 Weiner, Richard 91, **118**
 Weiss, Jan 91, 118
 Wells, Herbert George 108
 Werfel, Franz 91, **94**, 108, **112**
 Werich, Jan 11, 17, 35, 36, 97, 107, **129**, 162, 163, 164
 Wernisch, Ivan 148
 Whitman, Walt 73, 80, **82**, 84, 89
 Widukind 28
 Wilde, Oscar 80, **81–82**
 Williams, Tennessee 141
 Winckelmann, Joachim Johann 43
 Winter, Zikmund 37, **75**, 117
 Wolker, Jiří 12, 13, 17, 86, 92, 96, **98**, 101, 148, 166
 Woolfová Virginia 108, **110**
 Wulfila 20
 Wycliff, John 32

Z

Zábrana, Jan 15, 143, 151
 Zahradníček, Jan 13, 97, **107**, 142, 143, 144
Zákon sudnyj ljudem 29
 Zamarovský, Vojtěch 18
 Zamjatin, Jevgenij Ivanovič 114
 Zápotocký, Antonín 151
 Zarathuštra 19, 79
 Závada, Vilém 97, **105**, 143, 144
Závišova píseň 31
 Zeyer, Julius 57, 71, **73–74**, 128, 130
 Zítek, Josef 68
 Zlatoustý, Jan 27, 38
 Zola, Émile **64**, 77, 85
 Zoroaster 19
 Zweig, Arnold 110
 Zweig Stefan 63, **113**

Ž

Žáček, Jiří 149
Žaloba Koruny české 33
 Žáry, Štefan 96
 Ženíšek, František 68
 Želivský, Jan 32
 Žitavský, Petr 30
Život sv. Kateřiny 31
Život Konstantinův 9, **29**
Život Metodějův **29**
 Žižka, Jan 33, 55, 71, 74, 75
Žižkův vojenský řád 33

REJSTŘÍK ZÁKLADNÍCH LITERÁRNÍCH POJMŮ

A

absolutní báseň 103
absurdní drama 136–137, 162
akrostich 11
alba 28
alegorie 12
alexandrin 8
aliterace 12
anafora 12
anastrofa 13
anekdota 9
antiklimax 13
antiromán 136
antiteze 13
apokryf 9
apostrofa 13
apoziopeze 13
asonance 8
asyndeton 13
tzv. autentická poezie 144
autor 14
autorské divadlo 129
avantgarda 91, 96, 108

B

báje 9
bajka 9
balada 7, 10
baroko 39
báseň 14
básnická sbírka 15
básnická skladba 15
básnický přívlastek 11
beatníci 131, **135**, 148
biedermeier 58
blankvers 8
bohatýrský zpěv 10
bohémika 29
bylina 10
byronismus 49
byronská povídka 49

C

civilismus **80**, 82, 86, 88, 89
commedia dell'arte **44**, 129
cyklus 14

Č

čas literárního díla 13
časoměrný systém 8
čínohra 11

D

dadaismus **92**, 93, 94, 129
daktyl 7
dedikace 14
děj literárního díla 13
dekadence **79**, 81, 85, 88, 89

démonismus 51
detektivní literatura 6
dialog 14
divadla malých forem 162–164
divadlo ve starověku 21
drama 9
duchovní epos 34, 39
dvorská (kurtoazní) lyrika 28
dysfemismus 12

E

elegické distichon 8
elegie 10
elipsa 13
empír 43
enumerace 99
enjambement 6
epanastrofa 12
epické divadlo 111
epifora 12
epigram 10, 61
epika 9
epitaf 10
epistola 28
epiteton 11
epizeuxis 13
epos 10
er-forma 14
esej **11**, 85
estetika 5
eufemismus 12
eufonie 11
evangelium 9
exilová literatura 143
existencialismus **92**, 94, 103, 107, 108, 123, 134, 158
expresionismus 91, 94, 108, 112, 118, 123, 128

F

fabliaux 28
fantasy literatura 6, 139
fauvismus 91
fejeton 11
figury 12–13
folklor 16
fonická poezie 148
forbína **129**, 162
francouzská (villonská) balada **7**, 35, 99
funkce umělecké literatury 5
futurismus 91, 94–95

G

glosy 30
gnóma 30
gradace 13

H

hádanka 9
hexamet 8
homérský epos 21
horor 6
hrdinský epos 27–28
humanismus 34
hyperbola 12

CH

chanson de geste 27

I

idylický epos 71
ich-forma 14
imagismus [imedžizmus] **92**, 94, 96
imažinismus **92**, 95
impresionismus **79**, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 94, 117, 128
incipit 14
inverze 13
ironie 12

J

jamb 7
jarmareční píseň 42
jinotaj 12
junácký zpěv 9

K

kaligram 11, 91, 93, 99
klasicismus 43
klimax 13
komedie 11, 22
kompoziční schémata 15
konkrétní poezie 144, 148
kontrast 12
kramářská (jarmareční) píseň 42
kritický realismus 63
kronika 10
kryptogram 103
kubismus 91
kubofuturismus 91, 94, 95
kurtoazní (dvorská) lyrika 28

L

legenda 9
lidová slovesnost 5, 16
literární druhy a žánry 9–11
literární typ 14
literatura (písemnictví) 5
litotes 12
lyrický subjekt 14
lyrika 9

M

magický realismus 114, **137**
makaronský verš 31

metafora 12
metonymie 12
metrum 7
minnesångri 28
monolog 14
montáž 14
mora 8
motiv 13
motto 14
mýtus 9, 16

N

nadsázka 12
národní literatura 6
národní obrození 54
naturalismus **63**, 117
neorealismus 134–135
nepřímá řeč 14
nevlastní přímá řeč 14
novela 10, 34
tzv. nový román (antiromán) 136

O

óda 10
ohlasová poezie 57
onéginská strofa 51
onomatopoeie 11
osvícenství 43, 44–45
oxymoron **12**, 80, 84

P

palilogie 12
palimpsest 57
palindrom 95
parallelismus 13
parnasismus 79, 80
paronomázie 11
pásmo (zone) **10**, 93, 98, 99, 102, 104
pásmo vypravěče a postav 14
pastorela 28
pentametr 8
perifráze 12
personifikace 12
pikareskní román 35, 36, 115
písemnictví 5
písmo 16
pitaval 113
pleonasmus 13
poema 10, 104, 105, 146
poetismus 92, **96–97**, 99, 100, 101, 102, 129, 130
poezie 6
poezie prostých věcí 98
pohádka 9, 16
polopřímá řeč 14
polysyndeton 13
polytematická báseň **93**, 98, 99, 102
postila 32

pověst 9
povídka 10
postava literárního díla 13
postmodernismus **137–138**, 156
pragmatismus **91**, 119
preromantismus 46
„prokletí básníci“ **80–81**, 82
proletářské umění **96**, 98, 100, 101, 130
prostředí v uměleckém díle 14

R

próza 6
prozódie 8
přesah 6
přímá řeč 14
přirovnání 12
pseudonym 14

R
realismus **63**, 92
reformace 34
refrén 7
relativismus 119
renesance 34
reportáž 11
režisérské divadlo 129
román 10, 63–68
romance 10
romaneto 10, 71
romantismus 48
„rozhněvaní mladí muži“ 136
rým 8–9
rytmus 7

Ř

řeč nepřímá 14
řeč nevlastní přímá 14
řeč polopřímá 14
řeč přímá 14
řečnická otázka 13

S

samizdatová literatura 143
sarkasmus 12
satira 10
science-fiction (sci-fi) 6, 138–139
secese 91
sentimentalismus 46
serena 28
shakespearovské drama 37
sloka 7
socialistický realismus **92**, 113, 124, 125
sociální balada 10
sonet 7, 34, 57
stopa 7
strofa 7
stylové rozvrstvení slovní zásoby 11
surrealismus **92–94**, **97**, 99, 101, 130, 148
světová literatura 6
svítáníčko 28

sylabický systém 8
sylabotónický systém 8
symbol 12
symbolismus **79**, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 94, 128
synekdocha 12
synestézie 12

T

tautologie 13
téma literárního díla 13
titanismus 49
titul 14
tónický systém 8
totální realismus 148
tragédie 10, 21
tzv. trapná poezie 148
trochej 7
tropy 11
trubadúři 28
typizace 63

U

umělecké dílo 5
unanimismus 91
underground 135, 143, **148–149**, 150, 159
ústní lidová slovesnost 5
utopie 6
útvary jazyka 11

V

válečná próza 131–134, 151–153
věda o literatuře 6
vědecko-fantastická literatura 6, 138–139
verš 6–7
villonská balada 7, 35, 99
vitalismus 86, 87, 88, 89, **91**, 95, 98
vizuální poezie 144, 148
vnitřní monolog 14
voiceband 129
vorticismus 96
vypravěč 14

Z

znělka 7
zosobnění 12
tzv. ztracená generace 115
zvířecí epos 71
zvukomalba 11
zvukosled 11
zvukové prostředky 11

Ž

žakéři 28
žánrové formy 9
žertěři 28
život 9